

mh

maticahrvatska

Ogranak Matice hrvatske u Grudama

SUSRETI

MATICA HRVATSKA GRUDE
S U S R E T I
2012.

Broj 6.

Nakladnik

OGRANAK MATICE HRVATSKE GRUDE
Republike Hrvatske bb
88 340 Grude
www.maticahrvatska-grude.org

Glavni urednik

Mario Bušić

Uredništvo

Andrijana Mlinarević-Cvetković
fra Ante Marić
Jozo Marić
Ljubo Grizelj
Marija Martić
Mario Bušić
Miljenko Brekalo
Mladen Leko
Petar Majić
Srećko Mikulić
Srećko Tomas
Stjepan Glavaš
Tihomir Glavaš
Vinko Čuljak
Vinko Zorić

Grafička urednica

Andrijana Mlinarević-Cvetković
Edita Grubišić

CIP – Katalogizacija u publikaciji
Narodna knjižnica HNŽ Mostar

UDK 061.232(497.6 Grude)(058)

SUSRETI 6 Matica hrvatska Grude / [glavni
urednik Mario Bušić] . – Grude : Ogranak
Matice hrvatske, 2012 (Grude : Grafotisak).
–266 str. : ilustr. ; 26 cm

Nastavak godišnjaka: Godišnjak Matice
hrvatske-Ogranak Grude

6

MATICA HRVATSKA GRUDE

SUSRETI

Grude, 2012.

SADRŽAJ

Uvodni članak - MARIO BUŠIĆ.....	7
ZNANOST	11
Antologijski govor fra Paškala Buconjića o svetoj braći Ćirilu i Metodu u Rimu - VLADO PANDŽIĆ.....	13
POVIJEST	29
Pokušaji odnarođivanja hrvata Herceg-Bosne kroz obrazovanje (I.dio) - SREĆKO TOMAS	31
KULTURA	69
Sumorni Božić 1993. - IVAN ŠIMIĆ	71
"Grudsko pivanje" u središnjici Matice hrvatske u Zagrebu - PETAR MAJIĆ	81
Roman <i>Živa glava</i> autorice Julienne Eden Bušić - PETAR MAJIĆ.....	84
Dobri brat protivni vjetar (sv. Franjo u Hrvatskoj) - FRA ANTE MARIĆ.....	88
Stećci od Zgošće do Ledinca, Milka Tica - MARINKA ŠIMIĆ	124
KNJIŽEVNOST	129
Jadranska 58 - DOMAGOJ TOMAS.....	131
Izbor pjesama Mario Grizelj - MARIO GRIZELJ.....	140
Tragom magarca - MILKA TICA	147
Zavičaj u prozi Antuna Branka Šimića - MILA PANDŽIĆ.....	157
RELIGIJA	177
Hoćete li i vi otići? - FRA MATE LOGARA	179
Crtice iz Svete Zemlje - FRA MATE LOGARA	183
Šestorica zlatomisnika s područja Mostarsko-Duvanjske biskupije - SREĆKO TOMAS	187
Tijelo kao kategorija kršćanske teologije - MIRELA PRIMORAC	197
PUTOPIS	219
Perinova ljut - RADOSLAV KATIČIĆ.....	221

INTERVJU.....	227
Intervju s hrvatskom spisateljicom Julienne	
Eden Bušić - DAMIR PEŠORDA.....	229
UČENIČKI POKUŠAJI.....	235
Nagrađena pjesma na 49. Šimićevim susretima - ANAMARIJA ČOLAK	237
Izbor pjesama Katarina Jurić - KATARINA JURIĆ.....	238
Izbor pjesama Antonija Jurčić - ANTONIJA JURČIĆ.....	242
KRONIKA.....	247
Kronika događanja u Matici hrvatskoj - MARIO BUŠIĆ	249

UVODNI ČLANAK

Kršćanstvo vuče svoje ime i svoj sadržaj od Isusa Krista, Boga i Čovjeka. Počelo je klijeti od Isusova začeca (Utjelovljenja), rasti od Isusova rođenja, od Božića. Zrelo je bilo u Isusovoj radosnoj vijesti, Njegovu propovijedanju i činjenju dobrih djela. Vrhunac je doživjelo u Isusovoj muci, smrti i uskrsnuću, u slanju Duha Svetoga. Sve su ovo zapravo velika otajstva kršćanske vjere. Slavimo ih u velikim svetkovinama. Uz njih se odgajamo, naraštajima pripovijedamo o velikim djelima svoje vjere i svoje povijesti.

Zapravo, ono što ljude svih vremena, kršćane i nekršćane opčarava jest činjenica Isusova rođenja. Taj je događaj, kojega slavimo na Božić veličanstven u povijesti svijeta, u povijesti ljudskog roda uopće. Ljudi se pitaju i ispituju, istražuju, tko je zapravo Isus iz Nazareta?! Kako je moguće, da se čitav svijet okrenuo za Njim?! Povezuju Njegovo rođenje s velikim zbivanjima u svemiru, s velikim prekretnicama u povijesti. Od Isusova se rođenja počinju brojati godine novoga doba. Ta novina u povijesti tjera čovjeka na razmišljanje, na izučavanje.

Kršćanska je uljudba, svaka narodna kultura na sebi svojstven način, od samog početka nastojala taj najradosniji, jedan od najvećih dana u ljudskoj povijesti, dan rođenja Isusa Krista u Betlehemu Judejskomu obilježiti i učiniti neizbrisivim u umjetnosti, književnosti, znanosti, u svemu što su ljudi izumili e da bi sebi i ljudima oko sebe pokušali odgovoriti na neka pitanja koja čovjeka od njegova postanka muče i nukaju na odgovor.

Božić je svakako svetkovina koju svugdje po svijetu kršćani proslavljaju radosno, u radosnom iščekivanju, u obiteljskom ozračju, jer je Božić svetkovina obitelji, svete obitelji, kršćanske obitelji, rekao bih, i hrvatske obitelji.

Uz Božić se, stoga, veže najviše ono što je u čovjekovu izričaju obilježeno toplinom i blizinom. Takvi su izrazi: ljubav, radost, mir, obitelj, zajedništvo, solidarnost.

Napose Matica hrvatska u Grudama pred Božić svake godine tiska i svoj Godišnjak po imenu SUSRETI. Ove godine su pred vama, dragi štoci, SUSRETI 6. U njima imate različitih tema, neke će vas zasigurno zanimati, pa

ih toplo preporučujemo za čitanje. Ovaj kao i prethodne Godišnjake Matice hrvatske u Grudama nastojimo upravo dati u javnost pred Božić imajući na umu kako je taj veliki događaj za čovječanstvo zapravo i nama kršćanima, katolicima ovog hercegovačkog hrvatskog kraja iznimno važan. Povijest nam je pokazala Put, Istinu i Život, a mi danas nastojmo nastaviti njegovati tu povijest i davati je našoj budućnosti. To je naša zadaća!

U ime svih članova Matice hrvatske u Grudama želim Vam čestit Božić i blagoslovljen svaki dan u Novoj 2013. Godini Gospodnjoj!

Mario Bušić

ZNANOST

VLADO PANDŽIĆ

Antologijski govor fra Paškala Buconjića o svetoj braći

Ćirilu i Metodu u Rimu 13

ANTOLOGIJSKI GOVOR FRA PAŠKALA BUCONJIĆA O SVETOJ BRAĆI ĆIRILU I METODU U RIMU

(uoči 150. obljetnice: 5. srpnja 1863. – 5. srpnja 2013.)

Ovaj tekst je prilagođeni sažetak, poglavito s retoričkih motrišta, drugoga poglavlja znanstvene knjige *Nastojanja biskupa fra Paškala Buconjića za ponovno uključivanje glagoljice u katoličko bogoslužje u Hrvata* (u rukopisu).¹ Djelomice je predstavljen na Okruglom stolu *Život i djelo biskupa fra Paškala Buconjića* u Drinovcima (10. prosinca 2010.), u organizaciji Matice hrvatske – Ogranka Grude u prigodi 100. obljetnice njegove smrti. Usmjeren je na njegov ***Govor prigodom tisućoljetnog slavlivanja Ss. Slavjanskih apostolah Cirila i Metoda*** (bogoljubstvom Sбора i Sbornog kaptola u Rimu presajno oblužavanog u Narodnoj sbornoj crkvi S. Jerolima, dne petog srpnja po S. Otcu Piu IX. za svetkovanje opredieljenog, držan od o. Paškala Buconjića Hercegovca, reda obsluge S. Franje kod Glavnog samostana S. Marie Ara-Coeli zvane, obćeg štioca bogoslovja – troškom jugoslavenskog mecenata Josipa Jur. Strossmayera, biskupa bos. djakovačkog. U Rimu, G. R. I., 1863, Tiskom tiberinskim).

I.

Neprijeporno se biskup fra Paškal Buconjić neprekidno zauzimao za glagoljicu tijekom pola stoljeća, okvirno od 1859. u Rimu pa do 1910. ili godine svoje smrti u Mostaru. Dva su iznimno važna njegova nastupa za ponovno uključivanje glagoljice u katoličko bogoslužje u Hrvata: apostrofirani *Govor prigodom tisućoljetnog slavlivanja Ss. Slavjanskih apostolah Cirila i Metoda* (1863.) i *Izjava otca fra Paškala Buconjića* (1905.) u prigodi njegova odlaska s

¹Autora ovoga teksta dugo zanimaju nastojanja biskupa fra Paškala Buconjića za ponovno uključivanje glagoljice u katoličko bogoslužje. Među ostalim, u Drinovcima je kao osnovnoškolac slušao "legende" o njegovu umijeću čitanja "nekih starih" hrvatskih slova. Dok je studirao hrvatski jezik, o biskupovim nastojanjima nije ništa naučio jer u tadašnjoj državi se štedjelo na povijesnim činjenicama ili istini o hrvatskoj kulturi za koju su zasluge imali katolički svećenici, a istodobno je Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu bila čvrsto udarila "indeks" i na Buconjićeve knjige. Međutim, naučio je tijekom iznimno poučnih razgovora s dr. Jankom Kalayem (1964. – 1968.), umirovljenim profesorom staroslavenskoga jezika na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, da je biskup fra Paškal Buconjić bio veliki hrvatski rodoljub i domoljub te uporni borac za glagoljicu zbog čega je gotovo izgubio biskupsku stolicu (1905.), a njegov sljedbenik i tajnik prof. fra Andrija Glavaš nije izabran za njegova nasljednika. Također je saznao da je prof. dr. fra Leon Petrović u skladu s poticajima biskupa Buconjića sustavno istraživao uporabu glagoljice u "liturgiji kod katoličkih Hrvata". Konačno se autoru ovoga teksta, kao asistentu na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, pružila mogućnost u prosincu 1977. da u Knjižnici za slavensku filologiju pročita (u strogoj tajnosti!) Buconjićevu knjigu: *Govor prigodom tisućoljetnog slavlivanja Ss. Slavjanskih apostolah Cirila i Metoda* (Rim, 1863.).

hrvatskim biskupima u Rim,² gdje su zahtijevali konačno odobrenje uporabe glagoljice u katoličkom bogoslužju u Hrvata.³

Imao je samo dvadeset devet godina (1863.) kad je održao izvrstan, antologijski govor u kojem je istaknuo hrvatske nade i očekivanja da će Sveta Stolica ponovno omogućiti "glagoljanje" svim hrvatskim katolicima te odagnati tako sumnje da bi se talijansko ratničko klicanje i zveckanje oružjem, liberalno i antiklerikalno raspoloženje moglo prebaciti i preko Jadrana na smalaksali hrvatski narod koji je bez slobode živio u dvama carstvima kojima se približavao kraj (Osmanskom i Habsburškom).⁴

II.

Prije raščlambe i prosudbe Buconjićeva *Govora prigodom tisućoljetnog slavlivanja Ss. Slavjanskih apostolah Cirila i Metoda* svrhovito je nakratko usmjeriti pogled na korijene njegovih nastojanja za povratak glagoljice u katoličko bogoslužje u Hrvata. Premda se tragalo za njegovim prvim susretima s glagoljicom, nisu pronađeni povijesni izvori koji bi mogli dovesti do neprijepornih zaključaka. Fra Radoslav Glavaš u knjizi *O. Paškal Buconjić prigodom tridesetgodišnjice biskupovanja 1880-1910.* pomalo sugerira da je "Presvijetli" mogao naučiti "starobosaniku i latinicu" od svoga oca Stjepana Buconjića koji ih je naučio kod "obitelji Krešića u Sovićima", "poldrug sata udaljenu od Mostara".⁵ Može se pretpostaviti da je njegov otac na putovanjima nabavio i neku rukopisnu početnicu u kojoj se nalazila glagoljica,⁶ ali nema o tome nikakvih pisanih dokaza. Ima li ih u rukopisnoj ostavštini fra Radoslava Glavaša, tajnika biskupa Buconjića, trebalo bi istražiti. Sudeći prema fra

² Prvi je veliki događaj u Buconjićevim nastojanjima obilježilo "slavjanstvo", a drugi – "prava" hrvatska domoljubna politika koja nije prihvaćala ni jednog čovjeka kao nepogrešivi autoritet, pa ni papu Pija X. koji nije 1905. vratio svim Hrvatima pravo na glagoljicu. Unatoč požrtvovnoj Buconjićevoj borbi za glagoljicu neobjektivno su ga zaobilazili ili minorizirali hrvatski povjesničari i jezikoslovci u skladu s intencijama onih koji su šutke prihvatili neizravnu odluku pape Pija X. o izostavljanju glagoljice iz liturgije izrazito napućenih hrvatskih biskupija. Bio je to nesretni prinos: sadnji dezintegracije hrvatskoga prostora prema narudžbama nezasičnih kolonizatora i ukorjenjivanju tragičnih svađa oko materijalnih dobara među katoličkim svećenicima. Zauvijek je napravljena šteta hrvatskim narodnim interesima koju uobičajenim demagoškim kovitlacima riječi nisu uspjeli zamaskirati protagonisti koloniziranja hrvatskih zemalja i porobljivanja hrvatskoga naroda.

³ Dok se biskup Buconjić 1905. iz Rima (preko Dubrovnika) vraćao u Mostar, praćen sveopćom hrvatskom potporom, ovjenčan slavom nepokolebljiva borca za hrvatska prava, vjerojatno se prisjećao školovanja u Ferrari i profesorskoga posla u Rimu kada je dobro razumio da Sveta Stolica ponajprije udovoljava talijanskim, a zaobilazi hrvatske želje. Zadržao je dostojanstvo i potkrijepio nadu da će glagoljica, ipak, biti vraćena u katoličko bogoslužje u Hrvata. Budući da je većina hrvatskih biskupa uglavnom pod utjecajem biskupa Josipa Jurja Strossmayera bila za glagoljicu u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća, ne može se bez poznavanja povijesti dobro razumjeti zašto je "Papin ukor" udijeljen samo biskupu fra Paškalu Buconjiću (Hercegovcu) te uskraćena "biskupska stolica" njegovu tajniku fra Radoslavu Glavašu. Mnogi do danas netočno tumače njihove žrtve i preusmjeruju pozornost na "sitne stvari".

⁴ Stotinjak godina se pronosi tvrdnja da je biskup Buconjić neprikladno ili ultimativno zahtijevao odobrenje glagoljice od Pape Pija X. Sarajevska *Vrhbosna* teško ga je optuživala. Nakon neprikladnih kritika je minorizirana (i ismijavana!) njegova odlučna borba za glagoljicu, a zatim, nakon što se promijenilo političko "vrijeme", prešućivane su njegove zasluge u borbi za glagoljicu. Usp. (Ur.), *Glagoljica i hrvatska štampa*, Vrhbosna, Sarajevo, 20. ožujka 1907, br. 5. i 6, str. 69–75.

⁵ Usp. Radoslav Glavaš, *O. Paškal Buconjić prigodom tridesetgodišnjice biskupovanja 1880-1910*, Mostar, 1910, str. 6.

⁶ Budući da je Stjepan Buconjić kao trgovac putovao i po otocima u 1830-im i 1840-im godinama, mogao je, primjerice, tijekom svojih boravaka na Braču kupiti ili dobiti "na dar" rukopisne početnice koje su prepisivali glagoljaši (pustinjaci) u Samostanu Blaca.

Paškalovoj velikoj ljubavi za glagoljicu, najvjerojatnije je kao dijete prvi put susreo glagoljicu u svojim Drinovcima, prije odlaska u Franjevačku školu na Čerigaju (1846.), stoga ju je cijeli život smatrao najprikladnijom za katoličko bogoslužje u Hrvata.⁷

Za znanstvene pretpostavke i zaključke važna je činjenica da je njegov otac bio ugledni i bogati trgovac na širokom prostoru od Bosne do jadranskih otoka te vlasnik konačišta u Drinovcima.⁸ Nema dvojbe da je susretao, ali i ugošćavao popove glagoljaše koji su prolazili preko Drinovaca (bez prelazaka rijeka i polja punih vode) te nastavljali u raznim smjerovima.

Sâm je biskup fra Paškal Buconjić svjedočio da je "u Hercegovini sve do god. 1845. obstojalo (...) glagoljačko svećenstvo".⁹ Premda nema dovoljno neprijepornih činjenica, najvjerojatnije je u Franjevačkoj (početnoj) školi na Čerigaju (1846. – 1849.) i na Širokom Brijegu (1849. – 1851.) dobro naučio sva tri hrvatska pisma: latinicu (i to gajicu, tj. Gajev slovopis),¹⁰ te bosančicu (hrvatsku ćirilicu) i glagoljicu.

Biskup fra Paškal Buconjić je već u ranoj mladosti bio oduševljen "idejom napretka" narodne kulture,¹¹ kao i Crnorisac Hrabar u tekstu *O pismenima*.¹² Kada je 1852. krenuo na školovanje u Ferraru, zasigurno je maštao o povratku u svoju Hercegovinu koja je mučno preživljavala posljednja desetljeća pod osmanskom vlašću u svakojakim patnjama koje su trajale gotovo četiri stoljeća. Nije zaboravio hrvatska pisma tijekom školovanja u Ferrari (1852. – 1858.), sveučilišnom gradu u pokrajini Romagni, koja je tada bila pod austrijskom vlašću, a imala je sveučilište "na kojem su djelovale najvrstnije učiteljske sile reda".¹³ Osobito je ojačano njegovo hrvatsko domoljublje već u godini 1852. kada Camillo Cavour postaje ministar-predsjednik. Shvatio je da su mnogi talijanski katolički svećenici spremni i na žrtvu u borbi za sjedinjenje Italije, a njegovo poznanstvo i prijateljstvo s austrijskim časnicima Hrvatima bio je dodatni poticaj za razmišljanje o budućnosti razjedinjenoga hrvatskoga naroda.¹⁴

⁷ Prije odlaska na Čerigaj sigurno je naučio latinicu koja je tada već bila prvo pismo bosanskih te upravo odijeljenih hercegovačkih franjevaca.

⁸ Radoslav Glavaš, *O. Paškal Buconjić prigodom tridesetgodišnjice biskupovanja 1880–1910.*, str. 6

⁹ *Izjava otca fra Paškala Buconjića*, Kršćanska obitelj, Mostar, 1905, 6, str. 88.

¹⁰ Prvi poznati Buconjićev tekst koji ga pokazuje kao pristašu "Gajeva pravopisa" upravo je spomenuti *Govor prigodom tisućljetnog slavlavljanja Sv. Slavjanskih apostolih Cirila i Metoda*. Možda postoje negdje i drugi pisani dokazi (pisma, zabilješke i dr.), ali nije ih našao autor ovoga teksta. O ovoj temi - usp. Julijan Jelenić, *Kultura i bosanski franjevci*, II. svezak, Sarajevo, 1915, str. 394–398; Jakov Bubalo, *Zasluge franjevaca za hrvatski književni jezik u 19. stoljeću*, Kačić, Split, 1982, 14, str. 348; Zlatko Vince, *Putovima hrvatskoga književnog jezika*, II. izdanje, Zagreb, 1990, str. 346–347.

¹¹ R. Glavaš, n. d., str. 7.

¹² Usp. Stjepan Damjanović, *Slovo iskona*, Zagreb, MMIV, str. 11–20.

¹³ R. Glavaš, n. d., str. 8.

¹⁴ Vjerojatno je upoznao tadašnjega najistaknutijeg hrvatskog pjesnika, austrijskoga visokog časnika Petra Preradovića, koji je kao vojni zapovjednik boravio 1852. u obližnjoj Cremoni i do rujna 1853. u nedalekoj Veroni. Vjerojatno je Buconjić još na Širokom Brijegu čuo za njegove pjesničke knjige, a sigurno je znao da je Preradović pristaša Gajeva pravopisa, kao i svi mladi hercegovački i bosanski franjevci na početku 1850-ih godina. Usp. Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb-Ljubljana, 1987, str. 510.

Budući da su talijanski nezasitni i agresivni nacionalisti, među ostalim, nazivali latinicu samo talijanskim pismom, kao što su se olako proglasili i nasljednicima Rimskog Carstva, najvjerojatnije je i to bio poticaj za ljubav prema hrvatskoj glagoljici. U talijanskome neobuzdanom nacionalnom zanosu vidio je veliku opasnost za hrvatski narod, a nije kao istinski kršćanin, vjerni katolik, prisegnuti katolički svećenik, mogao razumjeti blag odnos Svete Stolice prema liberalnim Talijanima. Nadao se da će austrijska vlast, unatoč svim podmuklostima i prijevarama, pravodobno omogućiti sjedinjenje hrvatskih zemalja pod habzburškom krunom.¹⁵ U očekivanju integracije hrvatskih zemalja bio je duboko svjestan sudbonosne važnosti hrvatskoga jezika.¹⁶

Godine 1856. fra Paškal Buconjić zaređen je za svećenika nakon četiriju godina iznimno uspješnih "mudroslovno-bogoslovnih" studija u Ferrari.¹⁷ Prema nagovoru generala franjevačkog reda prijavio se na natječaj iz filozofije "koji u mjesecu listopada god. 1859. položi sa sjajnim uspjehom i prođe prvi između odlikaša".¹⁸ U povijesnim izvorima nismo našli neprijeporne podatke o njegovu odnosu prema glagoljici u tom razdoblju, ali zasigurno je surađivao s Franjom Račkim koji je postao 1857. kanonik u Zavodu sv. Jeronima u Rimu.¹⁹ Od Talijana je svakodnevno učio kako treba cijeniti i voljeti svoje kulturno naslijeđe te boriti se za slobodu domovine.²⁰

Godine 1859. upravo zbog "sjajnog uspjeha na ispitu i drugih njegovih vrlina zapane fra Pašku prva i najodličnija stolica u redu, u samom vječnom gradu Rimu, a u prvome franjevačkom učilištu čitavoga reda, u Aracoeli" pa "tude, u središtu kršćanskoga svijeta, predavao je mladi profesor mudroslovne i bogoslovne nauke punih osam godina, sa vanrednim uspjehom svojih slušača, na udivljenje prvih rimskih teologa, a na vanredno zadovoljstvo svojih starješina."²¹ Proforski posao u Rimu omogućio mu je prijateljstvo s kanonicima u Zavodu sv. Jeronima, znamenitim hrvatskim znanstvenicima dr. Franjom Račkim i Ivanom Crnčićem. Sustavno je proučavao hrvatsku povijest i hrvatski jezik, osobito povijest hrvatskoga jezika, a s njima je često raspravljao o hrvatskome državnom pravu, "koje je već tada Buconjić zagovarao svom svojom dušom i

¹⁵ Usp. (?), *Biskup Buconjić u Sarajevu*, Hrvatski dnevnik, Sarajevo, 1908, 236, str. 1.

¹⁶ Usp. Vlado Pandžić, *Profesori i učenici, hrvatski pisci*, Zagreb, 2001, str. 13.

¹⁷ Usp. R. Glavaš, str. 8-9.

¹⁸ Isto, str. 9.

¹⁹ Isto.

²⁰ Usp. Julijan Jelenić, *Sa sprovoda biskupa Buconjića*, Serafinski perivoj, Sarajevo, 1910, 12, str. 215–216; Leo Petrović, *+Fra Paško Buconjić, biskup mostarsko-duvanjski i upravitelj Mrkanjsko-trebinjske biskupije, hercegovački franjevac. Rođ. 1. travnja 1834, +8. prosinca 1910*, Kršćanska obitelj, 1911, 1, str. 2-12; Safvetbeg Bašagić, *Komemorativni govor o biskupu Paškalu Buconjiću, bivšem virilnom članu Bosanskohercegovačkog sabora, na Saborskoj sjednici od 23. I. 1911*, Hrvatska zajednica, Sarajevo, 1911, 8, str. 2; Muhamed Ajkić, *Hrvatski Leonid. Biskup fra Paškal Buconjić (prigodom 25. obljetnice smrti)*, Jutarnji list, Zagreb, 1935, 8592, str. 32; (Branimir Brusina), *O. Paškal Buconjić (1834-1910)*, Prosvjeta, Zagreb, 1911, 2, str. 44-48; O. K-ć (Oton Knezović), *Buconjić, fra Paškal*, u knjizi: *Hrvatska enciklopedija*, sv. III, Zagreb, 1942, str. 437; Natalija Palac, *Školske sestre Trećeg reda sv. Franje u Hercegovini, Potoci – Mostar*, 1975, str. 14; Bazilije Pandžić, *Biskup fra Paškal Buconjić (prigodom 150. godišnjice rođenja)*, Kršni zavičaj, Hercegovina, 1984, 17, str. 39-45; Andrija Nikić, *Djelovanje biskupa Buconjića*, Kršni zavičaj, Hercegovina, 1984, 17, str. 45-48.

²¹ R. Glavaš, n. d., str. 9.

svom toplotom svoga srca, tako, da mu se je i sam neumrlji hrvatski mučenik i prvak dr. Eugen Kvaternik divio i čudio, s kojim se biskup upoznao u Rimu prigodom njegova progonstva izvan domovine",²² pa je i nakon pedesetak godina isticao:

"Ja sam bio Starčevićanac prije samoga Starčevića, jer je pok. Ante tek godine 1861. svoj državno-pravni program razvio, a ja sam s Račkim već prije toga bio ga usvojio svom dušom!"²³

Fra Paškal Buconjić je tijekom svoga školovanja i profesorskog rada duboko spoznao poruku Konstantina Filozofa, sv. Ćirila, o ljepoti i svrhovitosti molitve Bogu na materinskom jeziku.²⁴ Shvaćao je pismenost kao Božji dar jer je "čovjekoljubac Bog, koji svim upravlja i ne ostavlja ljudski rod bez spoznaje nego sve vodi prema spoznaji i prema spasenju" poslao "Svetoga Konstantina, koji se prozvaio Ćirilom, čovjeka pravedna i istinoljubiva"²⁵ pa "on im sastavi trideset i osam pismena, jedna prema obliku grčkih slova, druga prema slavenskoj riječi".²⁶

III.

Nema nikakve dvojbe da je Buconjića na sustavno upoznavanje i slavljenje sv. Ćirila i Metoda te glagoljice poglavito usmjerio prijatelj Franjo Rački, koji je prihvaćao "slavensku ideju" u strahu za hrvatsku kulturu i državnopravnu tradiciju pred grubim ekspanzionizmom Nijemaca, Mađara i Talijana.²⁷ Vjerojatno je s Račkim razgledao hrvatske glagoljske tekstove koji se nalaze u Vatikanskoj knjižnici i Arhivu sv. Petra iako su tada postojale velike zapreke za uvid u "kataloge rukopisa".²⁸ Zasigurno je pozorno čitao, raščlanjivao i prosuđivao tiskane radove Franje Račkoga koji su u temelju hrvatskoga bavljenja sv. Ćirilom i Metodom, osobito dvaju svezaka knjige *Viek i djelovanje sv. Cyrilla i Metoda* koje su tiskane 1857. i 1859. te knjigu *Pismo slovjensko* (1861.).

Prijateljsko druženje s Račkim u Rimu neprijeporno je ojačalo njegovu ljubav prema glagoljici u okolnostima razuzdanoga talijanskog nacionalizma, svakovrsne megalomanije, raspojasanog liberalizma i dalekometnog antiklerikalizma. Rački ga je zasigurno predstavio biskupu Strossmayeru kao

²² Isto.

²³ Isto. Također usp. *Korespondencija Rački-Strossmayer*, Knjiga druga, Zagreb, 1929, str. 352.

²⁴ Usp. S. Damjanović, n. d., str. 19–20.

²⁵ Isto, str. 169.

²⁶ Isto.

²⁷ Usp. Mirjana Gross, *Vijek i djelovanje Franje Račkoga*, Zagreb, 2004, str. 13.

²⁸ Isto, str. 29.

iznimno darovita i naobražena mladog franjevca kojemu je trebalo pružiti svakovrsnu potporu.²⁹

Nakon povratka Franje Račkoga u domovinu (u lipnju 1860.) fra Paškal Buconjić je najvjerojatnije ostao njegov jedini čvrsti oslonac u Rimu koji je zbog ratnih događanja bio barem godinu dana teško dostupan hrvatskim biskupima i svećenicima. U dogovoru s biskupom Strossmayerom Rački mu je osigurao ulogu glavnoga govornika na proslavi tisućite obljetnice "slovenskih apoštola sv. Ćirila i Metoda" u Rimu (1863.).³⁰

IV.

Bila je iznimna čast mladomu hercegovačkom franjevcu i rimskom profesoru da 5. srpnja 1863. "prigodom tisućgodišnjice apoštola sv. Ćirila i Metoda" održi "lijep i dug govor u njihovu slavu, da se je samomu djakovačkom vladiki Strossmajeru tako dopao, da ga je dao na svoj trošak štampati"³¹ pod već apostrofiranim naslovom *Govor prigodom tisućoljetnog slavlivanja Ss. Slavjanskih apostolah Ćirila i Metoda (bogoljubstvom Sбора i Sbornog kaptola u Rimu presjajno oblužavanog u Narodnoj sbornoj crkvi S. Jerolima, dne petog srpnja po S. Otcu Piu IX. za svetkovanje opredieljenog, držan od o. Paskala Buconjića Hercegovca, reda obsluge S. Franje kod Glavnog samostana S. Marie Ara-Coeli zvane, obćeg štioća bogoslovja – troškom jugoslavenskog mecenata Josipa Jur. Strossmayera, biskupa bos. djakovačkog. U Rimu, G. R. I., 1863, Tiskom tiberinskim)*.³² Budući da je troškove tiskanja platio biskup Josip Juraj Strossmayer, može se jednostavno zaključiti da je izvrsnim govorom ostavio izniman dojam na sve nazočne. Najvjerojatnije ga je dugo i sustavno pripremao, studiozno i svrhovito potkrijepio povijesnim dokazima o životu i radu sv. Ćirila i Metoda. Neštedimice ga je okitio klasičnim retoričkim figurama u skladu sa s vrhunskom klasičnom naobrazbom i govorničkim umijećem, što danas može biti podcijenjeno kao pretjerana kićenost epideiktčkog ili visokog stila svećanih govora, ali taj je stil bio itekako cijenjen u gotovo cijelom 19. stoljeću. Među ostalim, ambiciozno i odlučno se služio logičkim figurama (tvrdnjama, definicijama, distinkcijama, silogizmima, soritima, dvojbama, konglobacijama, navodima i zaključcima), tropima (metaforama, usporedbama, alegorijama, simbolima, perifrazama, aluzijama i epitetima), maločak patetično mislenim figurama (retoričkim pitanjima, eksklamacijama, apostrofima, sermonicijama, antifrazama, hiperbolama, sentencijama, parabolama, digresijama,

²⁹ R. Glavaš, n. d., str. 9.

³⁰ Usp. Franjo Rački, *Imamo li i mi slaviti tisuć-godišnjicu slovenskih apoštola sv. Ćirila i Metoda?*, Pozor, Zagreb, 1862, 183, str. 1.

³¹ R. Glavaš, n. d., str. 9.

³² Osobito je zanimljivo i znakovito isticanje na naslovnici ispod imena autora: "Hercegovac".

kumulacijama, gradacijama i antitezama), pronicljivo i sugestivno figurama riječi (osobito sinonimijama i makrologijama), sintaktičkim figurama (inverzijama, hipotaksama, parataksama, paralelizmima, elipsama i dr.).³³ Afektivno je podsjećao na nesretnu povijest, a u svečanoj prigodi, prema načelima klasične retorike, uobičajenim visokim stilom je izrekao cijeli govor jer se izravno usmjerivao na pohvalu i pokudu.³⁴

Tijekom školovanja fra Paškal Buconjić očito je naučio da ni jedan narod ne može imati dobru budućnost bez svoga jezika, stoga se može neprijeporno tvrditi da je govorio u skladu sa svojim jasnim političkim i domoljubnim ambicijama. Nakon slikovitoga uvodnog slavljenja "junakah kršćanskih" izazvao je poprilično patetično slušateljsku pozornost najavom teme svoga govora:

"Eto nazorah, Gospodo prebogoljubna, pred pametju mi odsievajućih kad stanem zamierati i slavn djela svete bratje Cirila i Metoda neumrlih blagoviestnikah naroda našega. Eto cvatnog i znamenitog perivoja, iz koga bi mogao punoručke sabirati kite izbornog i zanimivoga cvieća, te vam pohvalni vienac takim muževom nizati. Oni bo sinovi jedne najodličnije Solunske obitelji, obdareni vanrednim darovima naravi i milosti, obkoljeni visokom prosvietom Grčkoga svieta, te kršćanske i građanske naobrazovanosti svakojakom liepotom okićeni, tim si preplemenitim sposobnostim raztvorahu vrata neograničene slave, pače ta im i sama odsvakle u susret splivaše, da jê se nauživaju, i slavno u poviesti ovieće."³⁵

Jezgrovitim poticanjem zanimanja za temu govora svrhovito se usmjerio na podrijetlo sv. Ćirila i Metoda čvrsto se oslanjajući na pomnjivo usustavljenu knjigu Franje Račkoga *Viek i dëlovanje sv. Ćirila i Metoda*:

"Nô sve to moram promučat, a samo se latit njihovog apoštolstva, probesiedit vam o neizmiernim zaslugam i dobročinstvim za savkolik narod Slavjanski: to bo nas najvećma zanosi i zanima, to najtoplje potiče na čuvstva najsvetija, najmilija, najharnija; to najposle uprav zasieca u današnje slavovanje. Predmet je dakle moje današnje besiede apoštolstvo svete bratje Solunjanah Cirila i Metoda kod naroda našega, odkle nam pravom vapiju: Slava smo vam, *Gloria vestra sumus*: te vieran i haran odzov svega naroda spram svojim Apoštolom da i obratno mogu nadopunit značajnu izreku: kô ste i vi naša – *sicut et vos nostra*."³⁶

Slikovito je nastavio, bez usporavanja dinamike i promjene ritma, specifičnom intonacijom najvažnijih tvrdnja, prikladnim govorničkim stankama, odlučno nudeći mogućnosti imaginativnoga, logičkog i anticipacijskog slušanja:

³³ Usp. Aristotel, *Retorika*, Zagreb, 1989; Marko Fabije Kvintilijan, *Obrazovanje govornika*, Sarajevo, 1984; Đuro Gračanin, *Temelji govorništva*, Zagreb, 1954; Ivo Škarić, *Temelji suvremenog govorništva*, Zagreb, 2000; Vlado Pandžić, *Govorno i pismeno izražavanje u srednjoj školi*, Zagreb, 2001.

³⁴ Usp. Paškal Buconjić, *Govor prigodom tisućoljetnog slavovanja Ss. Slavjanskih apostolah Cirila i Metoda*, Rim, 1863, str. 3.

³⁵ Isto, str. 3-4.

³⁶ Isto, str. 4-5.

"Prije nego se zavezemo na široku pučinu slavnog apoštolstva Cirilova i Metodova, moram vam unapried štogod navest o Njihovoj Tisućoljetnici, da bolje shvatimo o čem budemo govorili. Sami bo pojam svetkovine tisućogodne svetih apoštolah naroda slavjanskoga zadrži cielu pohvalu; razvijmo ga dakle i časom promotrimo, sav ćemo pojam današnjega slova odkrit. Iz poviesti vam je dosta poznano, gospodo moja, kako naš narod ne inače nego i drugi narodi u poganstvu bieše ogreznuo, od vjekovah čameći pod stegam i okovim duhovne sliepoće, čeda naravnoga onakoga glupovierstva. Te premda kroz isto poganstvo imadiaše štokakvih kriepostih nad mnoge ine narode, kako nam, osim dodomaći inostrani poviestnici zabiližiše, nô kvar obćeni iz mnogobožtva potekavši, poplavi, zamrši i zaduši temelj i osnovu istinah starinskoga Predavanja, te ih po nagonu svakojakih strastih dotle pretvori u gadna načela i zablude prot očitim istinam naravnoga zakona, da mu tako poganstvom okovanu ino neostavaše nego sve to većma tonut u bezdanu propast sliepoće, zabludah i protuslovjah."³⁷

Svečano je uskliknuo, maločak patetično, da je Svetu Braću, "dvi zviezde presjajne", poslao Bog u devetom stoljeću. Miješajući majčinu ikavicu i očevu jekavicu, odlučno i argumentirano zaustavio je svaku primisao o organizaciji njihova dolaska i prosvjećivanja naroda prema planu nedostojnih, licemjernih ljudi. Jezgrovito je predstavio narodnu povijest spominjući "poganstvo" u skladu s onodobnim običajima te izričući najljepšu zahvalnost "na tolikoj blagodati":

"Take nam muževe Bog poslà u devetom vjeku da nam spasonosnu vieru objave. Take muže, a to su dva sveta brata Ciril i Metoda, dvi zviezde presjajne, dva znamenita svećnika u hramu Gospodnjemu. Eto koga mi osobitim načinom štujemo. Nakon tisuće ljetah izpoviedamo čuvstvom, slovom, djelom harnost veledužnu spram onim našim otcima. Uspomenu toga sretnoga događaja osieća naše slavovanje. Povod nobožan, i zadužan odzov; da povod samo nabožan, harnost Bogu i našim svetim dobročincem, iskrena zahvala i radovanje na tolikoj blagodati. A tko ine kakve uzroke u tom sanja, taj prkosi, taj se bezdušno protivi najsvetijim čuvstvima naroda."³⁸

Nakon što je apostrofirao "Slavjanstvo" u najširim granicama, od dalekih oceana do dragoga hrvatskoga Jadranskog mora, ne snalazeći se uzorno u državnim zamršenostima, vratio se na požrtvovnost sv. Ćirila i Metoda za dobro "našega" neprosvijećenog naroda, koji je zauvijek "uljuđen" u kršćanskom društvu:

"Ta život oni žrtvovaše i sve sile uložise za naše dobro. Eno su ustanovili, ogradili, uljudili novo društvo kršćansko, obitelju pravih sinovah otca nebeskoga. Eno jur cvate nova crkva viernikah; eno se u kriepostima divno razvija."³⁹

---

³⁷ Isto, str. 5-6.

³⁸ Isto, str. 8.

³⁹ Isto, str. 13.

Sv. Ćiril i Metod silno su ojačali i oplemenili "novi narod" u skladu s "načelima pravde i prosvjete kršćanske" te ga opskrbili "najugodnijim oružjem", narodnim jezikom koji jamči opstojnost:

"Ma sile novoga naroda svagdan jačaju, divnoga Solunjani urediše; utemeljen je na načelih pravde i prosviete kršćanske, oskrbljen je najpriatnijim oružjem, narodnim jezikom, narodnim obredom, narodnom hierarkijom, narodnom knjigom."⁴⁰

Odlučno je odredio stvarnosno postojanje nevaleumnih i nemilih protivnika "novoga naroda" koji se protive uključivanju narodnog jezika i glagoljice u katoličko bogoslužje:

"Sile su naperili, napeli su striele prot ustroju novog naroda. (...) Ni pismenim po svetom Filozofu izumljenim nepraštaju: i ta su po njihovu sudu iskra razkolja, i to strašilo onih kratkovidnih i manetnih dušah!"⁴¹

Pozorno je osvijetlio s obiju strana opasne izmišljotine protivnika glagoljice koji su je neprikladno nazivali "iskrom" koja je potaknula raskol među kršćanima. Njihove je tvrdnje razotkrio kao "strašilo onih kratkovidnih i manetnih dušah" koje nemoćno napastvuje brigu i ljubav prema onima koji nisu prosvijećeni.

Slikovitim isticanjem protutvrdnja čvrsto je odbacio ružne objede i zlobne optužbe Svete Braće koje su njihovi ljuti neprijatelji određivali kao uzročnike iznimno "tužnih događanja", kršćanskoga raskola, jer su se usudili ponuditi pismo koje nije ni hebrejsko ni grčko ni latinsko. U skladu sa svojom duhovnom osebnjuošću gromovito je istaknuo tvrdnje apostola Pavla koji je jasno govorio i svjedočio kako se čovjek može moliti Bogu na bilo kojem jeziku:

"Procienite rieči velećeg Pavla: *Raznim jezikom nesmetajte sloviti*. Po tom nauku mi u crkvi uporabismo jezik naroda, koga na svetu vieru obratismo; a nikako prot običajom presvete crkve i preslavne starine. Istina, priuzimaju, Apostol nezabranjuje raznim jezikom sloviti, ali neveli da se u Slavjanskomu javno služba Božja ovršuje i pieva. O! premudri Konstantine, slavni Filozofe, liepa li se nauka od takih učitelja mogaše naučiti! Eh! Bratjo, mi povodom duha božanskoga nastojasmo u crkvu privest oni narod da se spasi, upotrebismo i pridesismo jezik, kog mu Bog podieli, da istim svoga Tvorca slavi i hvali; nu nevidimo zašto bi mu se to zasmetalo; nevidimo kako čoviek nebi mogao Bogu pievat i službu činit jezikom, koga mu uprav zato dade. Apoštoł napose nenaredi ni o jednom jeziku, nò i nezabrani, samo izreče bez razlike da se u miru ostave jezici, kono ih Bog razdieli narodom, da se nedraži ćut narodnostih, i nezledi ljubav bratska pretieranostju nerazbornom."⁴²

⁴⁰ Isto, str. 15.

⁴¹ Isto, str. 17.

⁴² Isto, str. 17-18.

Buconjićevo govorničko umijeće nije ostavljalo protivnicima glagoljice, površnjakovićima, nikakvu mogućnost za uspjeh u mogućem raspravljanju, ali imali su moćnu potporu nenanrodne, tuđinske vlasti koja nije podnosila nikakvu lijepu riječ o porobljenom narodu. Svjestan političkih i državnih okolnosti promišljeno je nesilimice krenuo u borbu za glagoljicu naoružan samo govorničkim umijećem čiji su zagonetni dosezi oduvijek ograničeni ponajprije vojnom silom.

Odlično je znao izabrati najprikladnije riječi, dokaze i potkrjepljenja u sferi duhovnosti. Duhom stvaračkim i začudnim optimizmom vedrio je tmurne poglede potencijalnih hrvatskih narodnih vođa kojima je tradicionalno nedostajala pokretačka misao i jasno određena staza do zore hrvatske slobode. Kao uzorno uvjerljiv govornik, lepršava izraza samo u metaforičkim poigravanjima, svoje je slušatelje u nabujalu zanosu blago i svrhovito vodio prema ciljevima svoga govorenja, krijepio svesrdnom radošću i domoljubnim ponosom. Očito je bio sretan, iako je nastojao ostaviti dojam o samozatajnosti, što mu se ukazala iznimna povijesna prigoda za isticanje originalnih promišljanja starih problema koji muče njegov hrvatski narod pred zagonetnom sutrašnjicom. Ponudio je osjećaje koji su istodobno razgovijetne zamisli, utemeljene na nadi i radosti, a zatim im je maločak priključio hercegovačkim žarom podgrijano rodoljublje koje je uvijek i nasreću spremno na skok preko granica zbiljskih mogućnosti.

Obrazlažući iskonsko pravo na materinski jezik, bez ikakvih vrijeđanja tuđih jezika, s jasnom "ljubavlju prema bližnjem", poticajno je podsjetio na *Sveto Pismo* koje uči kako "svaki duh hvali Gospoda":

"A Sveto nas Pismo uči po ūstih Davida: da svaki duh hvali Gospoda – *Omnis spiritus laudet dominum*. Sudite pravom li onako učinismo s' jezikom onikoga naroda, tako ga lakše pritegovši na vjeru, olakšavši mu svetjenstvu brieme da se tudjim jezikom nemuči. Uvjerite se onom hranom pitasmo našu diecu koje u dietinstvu trebaše. Neprtismo tudjih jezika, grčkog ni latinskog, za nitkoga neuvriedjivat. Uredivši sve što uredismo po nadahnuću Duha svetoga."⁴³

Budući da su sv. Ćiril i Metod bili optuženi zbog "raskolnih težnja", Buconjić je iznijansiranim navođenjem dokaza zatražio konačno odbacivanje svake slične primisli. Sveta Braća su se pravodobno "opravdala" u Rimu bez ikakva straha jer su bili na Božjem putu, tj. branili su "jedinstvo". Sve su dokazali što je trebalo u svjedočenju o svojoj postojanosti i uglavljenoj svezi s "Rimskom crkvom", stoga i jesu bili štovani kao "apoštoli naroda našega",⁴⁴ a što treba i ostati za "vijeke vjekova":

"Osumnjičeni i obtuženi razkolnim težnjama, čistoću viere pred opreznim Rimom osviedočiše. Zaduženi da članove viere poleg duha svete crkve rimokatoličke razgovietno

⁴³ Isto, str. 18.

⁴⁴ Isto, str. 18-20.

izpoviede, na javnom skupu Biskupah i množine učenih ljudih, a pod opreznim i zlobnim sluhom protivnikah, razgovietno izpoviediše. Pismena nova, porabu novoga jezika u crkvi, prevod svetih knjigah vierno Petrovim nasljednikom predložise za potvrdu; nakon stroga protresa visoko su pohvaljeni od Apostolika, opravdani su, sve im blagonaklono potvrđeno. Rim ih u prkos tolikih oporah, kroz tolike protivštine Vladikam posveti i u svemu povlasti, da urede posebnu novu hierarkiju pod samim vrhovstvom Rimske stolice; Konstantina prozva Cirilom slavnim braniteljom *jedinstva*. Rimska ih Crkva za života poštovala pod Hadrianom, Nikolom, Ivanom, a iza slavne smrti štuje ih Apoštolim naroda našega, kano i oni u Apostoliku štovahu poglavice svih Apoštolah: štuje ih kô majka slavna sinove slavne tolikim na spasenje bivše, jer i oni nju štovahu kô majku svih pravoviernih, zaručnicu neoskvrnjenu Spasitelja. Slavi ih svetim, koji vieru svetu razplodiše i proslaviše svojim trudom, te svetom smrtnju pravednikah nauk i jedinstvo u krilu njezinu zapečatiše."⁴⁵

Teško je odrediti kako su Buconjićev zanosni i vidoviti hrvatski antologijski govor preveli i razumjeli fanatični protagonisti talijanske ekspanzionističke politike, ali ubrzo su zasigurno shvatili uz izdašnu pomoć svojih smušenih hrvatskih slugana da će fra Paškal Buconjić biti nesalomljiva zapreka za osvajanja hrvatskih zemalja s istočne, izrazito ljepše i krasnije strane Jadranskog mora.

Njegov je govor bio i svojevrsan politički program. Usudio se govoriti o hrvatskim narodnim pravima u Rimu gdje su se ambiciozno crtale granice velike Italije dok su omamljena zanovijetala diljem Apeninskog poluotoka krmeljivo snovala o vađenju temeljaca kršćanske civilizacije. Hercegovački franjevac i ugledni profesor na franjevačkom učilištu u Rimu – nije mogao mirno podnositi stvarnosnu činjenicu da najokorjeliji i najambiciozniji talijanski ratni obijesnici dobivaju blagoslov i za osvajanje hrvatskih zemalja, zato se kao hrvatski domoljub u nevoljnom vremenu i lakoumno nadao pomoći velikog "Slavjanstva".

Oko temeljnih političkih načela, koja su razvidna u njegovu govoru, najvjerojatnije su se slagale sve hrvatske političke opcije. Osobito ih je podupirao biskup Josip Juraj Strossmayer koji je na svoj način posebno uporno gledao prema istoku. Ako se procjenjuje Buconjićev govor s političkih motrišta, moguće je istaknuti pretpostavku da je prije izricanja bio "na recenziji" ili svojevrsnoj uskladbi političkih promišljanja važne "slavjanske" problematike.

Fra Paškal Buconjić je često isticao svoje prijateljstvo i suradnju s Franjom Račkim i Eugenom Kvaternikom iako se ta dvojica nisu politički slagala. Svrhovito je imati na umu da je govor izrekao u prigodi slavljenja "Mačedonskih Slavjana", sv. Ćirila i Metoda, te dobro planiranoga premda uzgrednoga posvećenja unijatskoga bugarskog vladike Josipa Sokolskog.⁴⁶

⁴⁵ Isto, str. 20.

⁴⁶ Isto, str. 26.

Njegov govornički zanos nije mogao ostaviti mirnim ni jednoga slušatelja. Istinski je vjerovao u povratak jedinstva s Rimokatoličkom crkvom barem slavenskih naroda:

"Uvjerite se, stao sam kô van sebe od velika milinja, a čuvstva su se tako po duši mienjavala, da sam i toplim suzama niz lice livao, desiv se po sreći u Kapeli Sikstinoj na posvetjenju Preuz. G. Josipa Sokolskoga za novoga vladiku obraćenih Bugarah. Pred nasljednikom Petrovim u prislužbi jednoga iztočanina, a drugoga zapadjanina Biskupah, u odielu svetom po navadi grčke crkve, sa svetom Misom po običaju crkve Rimske iz Glagoljskoga Misala, na dan S. Lava velikoga Pape, u prisutnosti visokoga osoblja i neizbrojne svietine, Slavjanski novi vladika u materinskom jeziku, staračkim ali jedrim i milim glasom, Slava Bogu na visokih pieva i žrtvu nevinoga Jaganca na odpuštenje griehah naroda svoga prikazuje! Pio deveti blažene uzpomene s' novim Bugarskim vladikom u devetnestomu stoljeću čini, što njegovi slavni Predstupnici učiniše u devetom s' Cirilom i Metodom. On kô i oni pred neizbrojnim inostrancem u Rimu ga svečano posveti, te slavjanski narod, i jezik mu u crkvenim obredim, blagoslovi. Zar i to nije plod zaslugah naših svetih Apoštolah?"⁴⁷

Izrazito je dojmljivo i produhovljeno oblikovao završnicu govora koji ima posebnu važnost za hrvatsku povijest i kulturu. Pozvao i potaknuo je hrvatski katolički narod na ljubav prema "nebeskoj čistoj vjeri", "svetoj baštini", "jeziku" koji je darovao Bog, a sv. Ćiril i Metod uzvisili su ga na "visoku čast":

"Ljubimo dakle blago nebesko čistu vieru, svetu baštinu, ljubimo jezik kog nam Bog dade a svetih apoštoli na stepen visoke časti uzdigoše. Ljubimo što je Providnost drugim narodim podielila, no najpreče što je nami podarila. To neka bude sve će ostalo i samo sliedit; sreća duhovna i vriemenita naroda procvast; procvast bratska međjunarodna ljubav zamienita kod kršćanskih obiteljah."⁴⁸

Istaknuo je neoborive dokaze, s lakoćom osporio kolebljive protutvrdnje koje su se ponajviše nametnule iz povijesti, svrhovito i slikovito potkrijepio svoje tvrdnje, a zatim sažeto zaključio i zanosno pozvao na prihvaćanje neprijepornih činjenica i njihova ozračja te učinkovito završio svoj govor izričući zahvalu Svetoj Braći na svome hrvatskom jeziku i usvojenome latinskom jeziku:

"Slava smo vam, ko ste i vi naša – *Gloria vestra sumus, sicut et vos nostra.*"⁴⁹

Jasna je bila svrha Buconjićeva govorenja. Nije mogao prihvatiti bilo kakva poniženja svoga hrvatskoga katoličkog naroda kojemu nisu priznavali pravo na molitvu na hrvatskom jeziku. Očekivao je od Svetog Oca odobrenje slavljenja Svete mise "po običaju crkve Rimske iz Glagoljskog Misala",⁵⁰ što ni u kom

⁴⁷ Isto.

⁴⁸ Isto, str. 26-27.

⁴⁹ Isto, str. 27.

⁵⁰ Isto, str. 26.

slučaju ne bi bila nevjernost hrvatskoga naroda nego približavanje Crkve narodu jer posvećen je njegov narod i "jezik mu u crkvenim obredim".⁵¹

V.

Zaključno se može istaknuti da su ovdje samo djelomice predstavljene retoričke, jezikoslovne i povijesne vrijednosti antologijskoga govora fra Paškala Buconjića u Rimu (1863.). Privlačenje pozornosti današnjega mladoga hrvatskoga čitateljstva na taj iznimni govor bila je, među ostalim, svrha ovoga teksta.

Nema dvojbe da je fra Paškal Buconjić dugo i sustavno pripremao svoj antologijski govor, jedan od najboljih i najljepših hrvatskih govora u 19. stoljeću. Toj prosudbi i ocjeni najbolje potkrepljenje je činjenica da je biskup Josip Juraj Strossmayer umah prihvatio plaćanje svih troškova tiskanja toga govora. Dotični je znameniti biskup sa suradnicima, među kojima se posebno isticao Franjo Rački, pozorno nijansirao mjerila procjenjivanja hrvatskih kulturnih dobara u živoj svezi s poviješću i svagdašnjom zbiljom. Međutim, Buconjićev pokretački govor nije bio tako brzo otisnut kao svečani govor zagrebačkoga kanonika Josipa Marića koji je održao u zagrebačkoj prvostolnici isti dan (5. srpnja 1863.) kao i fra Paškal Buconjić u rimskoj crkvi sv. Jeronima. Naime, Marićev govor objavljen je za četiri dana (9. srpnja 1863.) u zagrebačkom *Katoličkom listu* koji je imao čitatelje u svim hrvatskim zemljama. Imao je vrlo dobru promidžbu u razdoblju kada je na hrvatskome jeziku tiskano samo nekoliko listova. Usporedba tih dvaju svečanih govora u prigodi 1000. obljetnice Svete Braće obvezuje na zaključak da je rimski profesor fra Paškal Buconjić (Hercegovac) održao neusporedivo bolji govor od zagrebačkoga kanonika Josipa Marića.

Franjo Rački i biskup J. J. Strossmayer nisu bili oduševljeni Buconjićevim pravaštvom, zato je vjerojatno i to bio jedan od razloga što njegov svečani govor nije otisnut u većoj nakladi. Tijekom istraživanja je zamijećeno da ga nikada nisu imale neke hrvatske katoličke ustanove, a pojedine su ga knjižnice "olako" izgubile.

Buconjićev govor imao je onodobno velik odjek među hrvatskim domoljubima. Njegova gotovo polustoljetna nastojanja za ponovno uključivanje glagoljice u katoličko bogoslužje u Hrvata nisu mu donosila veliku promidžbu u katoličkom tisku koji je bio u strahu od optužbe za nevjernost Svetom Ocu. Mnogi su mu i tada prigovarali da je previše usmjeren na politiku, što navodno nije bilo u skladu s njegovom pripadnošću franjevačkom redu.⁵²

⁵¹ Isto.

⁵² Usp. Vlado Pandžić, *Sitni prilozi za povijest učenja i poučavanja govorničtva*, Split, 2007, str. 195.

Unatoč prigovorima onih koji su smatrali da imaju posebno pravo na bavljenje politikom – veliki hrvatski domoljub fra Paškal Buconjić nastavio se žestoko i nepokolebljivo boriti za glagoljicu u narednih četrdeset sedam godina, tj. sve do svoje smrti (8. prosinca 1910.).⁵³

Dok su mu neki zamjerili što je u tome antologijskom govoru izrazito okrenut širokom "Slavjanstvu" pod utjecajem Franje Račkoga i biskupa Josipa Jurja Strossmayera, drugi su vidjeli hrvatski pravaški nacionalizam i starčevićanski nedostatak "priznanja i ljubavi prema drugim narodima", što je poprilično zapelo "za oči" osjetljivim crkvenim dostojanstvenicima u hrvatskim zemljama koji nisu bili hrvatskoga podrijetla.

Neprijeporno je jedan od razloga "zaborava" njegova antologijskoga govora i njegovo razlučivanje među "neposlušnike" koji ne izvršavaju odluke Svete Stolicе, što se može neprijeporno zaključiti prema pisanju utjecajnih katoličkih listova, revija i časopisa u posljednjih stotinu i trideset godina, ali i značajnih povjesničara Katoličke crkve u Hrvata.

Na svehrvatsku žalost, život i djelo biskupa fra Paškala Buconjića nisu još dostojno ni istraženi ni valorizirani u skladu s modernom znanstvenom metodologijom, zato ovaj tekst koji je usmjeren na njegov rimski *Govor prigodom tisućoljetnog slavljanja Ss. Slavjanskih apostoloh Cirila i Metoda* (1863.) te cijela knjiga *Nastojanja biskupa fra Paškala Buconjića za ponovno uključivanje glagoljice u katoličko bogoslužje u Hrvata* (trenutačno u rukopisu) – može najvećma biti "sitni" prilog neodgodivomu znanstvenom istraživanju.

Prof. dr. sc. Vlado Pandžić

---

⁵³O tome u nastavku rasprave (knjige) *Nastojanja biskupa fra Paškala Buconjića za ponovno uključivanje glagoljice u katoličko bogoslužje u Hrvata*.

POVIJEST

SREĆKO TOMAS

Pokušaji odnarođivanja hrvata Herceg-Bosne

kroz obrazovanje (I. dio).....31

POKUŠAJI ODNAROĐIVANJA HRVATA HERCEG-BOSNE KROZ OBRAZOVANJE (I. DIO)

UVOD

U povodu objave *Deklaracija o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* (jednoglasno primljena 15. III. 1967. u Zagrebu na sjednici 18 najvažnijih hrvatskih znanstvenih i kulturnih ustanova. Objavljena je prvi put u časopisu »Telegram«, u Zagrebu, 17. III. 1967. Poslije toga donio ju je i zagrebački »Vjesnik« u broju od 19. III. 1967.), dr. Ivan Tomas, između ostalog, je napisao: *„Komunistička je naime Jugoslavija preuzela, pooštrila i umnožila sva sredstva karadorđevićevske protuhrvatske zavjere. ... Toliki odabrani hrvatski duhovi, prvaci misli i umjetnici izraza, komunisti i nekomunisti, svijesni opasnosti, kojima se izvrgavaju, živo se sjećajući okrutne sudbine svojih izginulih istomišljenika, usudili su se istupiti kao branioci hrvatskoga jezika, njegova životnoga prostora, prava i uloge u obrazovanju sadašnjih i budućih naraštaja. Obilje misli i nadahnuća iz naše prošlosti ovdje se kao silom nameće, da lakše označimo ljepotu i snagu Deklaracije. Stepinac je 1946. pred komunističkim sudištem i pred cijelim svijetom mirno dokazivao, kako se je hrvatski narod 1941. plebiscitarno izjavio za svoju državu, a potpisnici Deklaracije su opunomoćenici svega hrvatskog naroda za još veličanstveniji plebiscit hrvatskoga duha i jezika, budući da se provodi u neobično tragičnim neprilikama ne samo po potpisnike Deklaracije nego i po sav hrvatski narod. Deklaracija ne bi bila moguća, da Hrvati nijesu trinaest stoljeća ustrajali u gotovo neprestanoj borbi za svoj jezik i kulturnu samobitnost odbijajući razne naježde s Istoka i sa Zapada; da Marko Marulić ne složi povijest svete udovice Judite u »versih hrvatskih«; da Gundulić ne skiti zanosne himne Slobodi; da Vitezović ne opisa tužna stoljeća hrvatske povijesti; da »Kip domovine na početku leta 1831« ne bješe uvod u skromni hrvatski preporod, nazvan »ilirskim«; da pero i mač ne bijahu na djelu za svetu materinsku riječ protiv Austrije i Madžarske polovicom prošloga stoljeća i kasnije u doba Khuenove madžarsko-srpske sprege; da Šenoa ne preklinjaše svojih i budućih naraštaja: »Oj budi svoj!«; da Kranjčević glasno ne razmišljaše pred knjigom povijesti roda svoga; da Matoš nije slavio ulogu Zagreba u hrvatskoj kulturi; da Tin Ujević nije pisao vatrenih riječi, koje su ga žegle u*

grlu; konačno, da ne padoše nebrojene žrtve za Hrvatsku i njezinu kulturu, da ne bijaše Šufflayeve mučeničke smrti i stradanja tolikih hrvatskih književnika u obje Jugoslavije...“¹

Hrvatski narod Herceg-Bosne, napose, proživljavao je, kroz svoju povijest, mnogo teških, dramatičnih i za svoju sudbinu kritičnih i presudnih razdoblja. Jedno od takvih je i razdoblje turske vladavine, od preko četiristo godina, u kojem je turski zavojevač nastojalo zatirati sve što je hrvatsko, od vjere do jezika i svakog drugog narodnog identiteta. Uz ostalo, kršćanima su muslimanske vlasti zabranile zidati kuće žbukom. Nisu smjeli imati svoje škole, morali su se odijevati primjereno svom ropskom položaju, nisu smjeli jahati na osedlanu konju nego na samaru, nisu smjeli pjevati ni igrati na javnim mjestima, pogotovo u blizini Turaka i poturica, morali su ustajati ako im prilazi musliman, a sjesti istom kada im on to dopusti; morali su sjahati s konja kada se susreću s Turčinom itd. Jedno riječi, kršćani su se u svakodnevnom životu morali ponašati u skladu sa svojim ropskim položajem te se u svakom pogledu pokoravati turskim vlastodršcima. Tako je u narodu nastala izreka: „*Veži konja gdje ti aga kaže!*“² Kako je teško stanje katolika bilo u vrijeme turske vladavine svjedoči Predstavka koju je biskup azotski i apostolski namjesnik u Bosni, fra Rafo Barišić (1797. – 1863.) uputio austro-ugarskom caru Ferdinandu 1838., u kojoj on između ostalog piše: „... *nek te ganu lica naša potokom suza oblivena, nek te gane krik nevine dječice, jauk naših sinova, plač i vapaj naših žena, grozni lanci kojima smo nedužni sapeti, crne i užasne tamnice, u kojima čamimo, grozna bičevanja koja nas satiru, nek Te Cesare, to sve potakne i gane, da boljom učiniš našu sudbinu.*“ Ova Predstavka urodila je određenim plodovima te je 3. studenoga 1839. izdan Hatišerif,³ a sljedeće godine biskup Barišić prima preko Bečke kancelarije ferman kojim se katolicima potvrđuju prijašnja prava, a sav katolički narod Bosne i Hercegovine stavlja se pod zaštitu habsburškog dvora.⁴ Nakon toga je Austrija otpočela pomagati katoličko školstvo u Bosni i Hercegovini, pa je već 1855. djelovalo 12 škola⁵ u Bosni.

Što se tiče Hercegovine, Prof. dr. sc. fra Bazilije Pandžić navodi da je rimska kongregacija De propaganda fide 6. II. 1844. odobrila da franjevci, kako su tražili, mogu sagraditi samostan u Hercegovini i tako započeti obnovu franjevačkog života u Hercegovini, koji je naprasno prekinut dolaskom Turaka. Iste godine

¹ Ivan TOMAS, OSVIT NOVOG HRVATSKOG PREPORODA (povodom »Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika«), *Novi život*, God. VI (1967.) 2, str. 132-154.

² Andrija NIKIĆ, Pokušaji oslobođanja i islamizacija u Hercegovini u XVII. stoljeću prema rimskim izvorima, *Nova et vetera*, 29. (1979.), sv. 1., str. 174. – 182.

³ Hatišerif je proglasio jednakost svih građana pod turskom vlašću bez obzira na vjeru.

⁴ Marko BABIĆ, Austro-ugarsko zatiranje hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini, u: Stipe TADIĆ i Marinko ŠAKOTA, ur., *Fra Didak Buntić – čovjek i djelo*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Biblioteka Centra za religijske studije, knj. prva, Zagreb 2009., str. 38. – 39.

⁵ Marko BABIĆ, Austro-ugarsko zatiranje hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini, str. 40.

otpočelo je i konfesionalno obrazovanje, i to najprije dvojice franjevačkih novaka u Mostarskom Gracu.⁶ To se smatra početkom franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu.⁷ Pučke škole, koje po školskom sustavu prethode gimnaziji, u Hercegovini su otpočeli osnivati franjevci i u njima besplatno podučavati. Tako su 1852. podigli prvu zgradu za Narodnu učionicu – školu u Vukodolu⁸, a zatim 1853. u Gorici; 1866. na Širokom Brijegu u samostanu i od 1967. u posebnoj zgradi koju su izgradili franjevci; 1866. u župnom uredu u Županju; 1867. u župnom uredu u Gradničima; 1867. na Humcu; 1872. u Posušju⁹. Na Širokom Brijegu je od 1967. postojao uzgojni zavod, novicijati i bogoslovija.¹⁰

Da se nastava u naprijed navedenim odgojno-obrazovnim ustanovama održavala na hrvatskom jeziku, može se zaključiti temeljem pisma koje je napisao Čuvodržavnik franjevac hercegovačkih (1874. – 1879.), a kasnije biskup fra Paškal Buconjić, hrvatskom banu i pjesniku Ivanu Mažuraniću, u kojem između ostalog kaže: „*Oslonjen podpisan na blagodarstvo i poštovano rodoljubstvo Vaše Preuzvišenosti i slavnoga **naroda našega Hrvatskoga** ... No između mnogih stvari, od kojih nam je prieka nužda da priuba vriemenu i našem zvanju shodno postupimo, jesu i učevne školske knjige, a najskoli **u našem i za naš jezik**; čim tamošnja **naša Braća**, hvala nastojanju Vlade i vrljih **učenjaka domorodnih**, dosta obiluju: usljed čega pouzdano prosimo ne bi li nam blagoizvolili udieliti i **za našu mladež školskih knjiga**, ...*“¹¹

No, kako su i dalje vladale teške socijalne prilike, nesređeni agrarni odnosi, izbijali su neredi i pobune, pa tako Posavska buna (1857.) i Hercegovački ustanak (1875. – 1878.). Vezano za ovaj ustanak većina vodećih franjevac bila je naklonjena austro-ugarskom zauzeću BiH, u čemu se među franjevcima isticao biskup fra Paškal Buconjić (Naime, on je knjigom, premda nije potpisana, a Nikić i Jolić njeno autorstvo pripisuju Buconjiću: „*Kratak pregled pritužaba glavnih povoda ustankah kšćanskog puka u Bosni i Hercegovini*“, pisanu na talijanskom jeziku, iz 1875., koju je podijelio svim tadašnjim velikim europski silama, podigao pokrajinsko-regionalni sukob na rang europskog problema. Tome treba dodati i susret kustoda Buconjića 24. travnja 1875. u Imotskom, s delegacijom od 9 hercegovačkih fratara, s carem Franjom Josipom I.)¹² i fra

⁶ Bazilije PANDŽIĆ, Širokobriješka gimnazija, predgovor, u: Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011.

⁷ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011., str. 29. – 33.

⁸ Andrija NIKIĆ, Čuvodržavnik-kustod fra Paškal Buconjić (1874. – 1879.) i oslobođenje Hercegovine (i Bosne) 1875. – 1878. godine, Susreti 5, godišnjak Ogranka Matice Hrvatske, Grude 2011., str. 368. i Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011., str. 73. – 74.

⁹ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011., str. 73. – 74.

¹⁰ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011., str. 60. – 62.

¹¹ Isti, str. 66. – 67.

¹² Andrija NIKIĆ, Čuvodržavnik-kustod fra Paškal Buconjić (1874. – 1879.) i oslobođenje Hercegovine (i Bosne) 1875. – 1878. godine, str. 368. – 404.; Robert JOLIĆ, Pisano djelo biskupa Buconjića, Susreti 5, godišnjak Ogranka Matice Hrvatske, Grude 2011., str. 346. – 365.

Grgo Martić¹³. Kako je znano sve je to završilo odlukom Berlinskog kongresa 1878. da Austro-Ugarska uvede mir i red u Bosni i Hercegovini, čime je završio stoljetni turski zulom nad kršćanskim stanovništvom.

Međutim, Hrvati u Herceg-Bosni su više ili manje ugroženi u pogledu svog punog suvereniteta i prava na korištenje svog materinjeg hrvatskog jezika, kako u školstvu, tako i ukupnoj javnoj sferi. Stoga imajući na umu svoju *svijest odgovornosti*, o kojoj je pisao dr. Ivan Tomas, pri čemu je među ostalim rekao: „Nitko od nas nije kriv za ono, što se dogodilo bez naše volje i učestvovanja u prošlosti. Ali ova naša nevinost prema prošlosti ne oslobađa nas odgovornosti za budućnost. Skokovi se iz problema u problem ne preporučuju, ali ilustracije dobro dolaze za naše pitanje. Augustin je učitelj u tolikim granama svetog i svjetovnog znanja, pa nam dobro dolazi i ovdje. On je napisao: «Bog, koji te je stvorio bez tebe, ne će te spasiti bez tebe!» Svi mi moramo na se primijeniti ovu mudrost. Nijesmo mi krivi, što se u 11. stoljeću Istok odijelio od Zapada, ili što je u 16. stoljeću nastao vjerski preokret na Zapadu. Ali svi mi, koji smo od Boga zvani djelovati za duhovni preporod svoga naroda, odgovorni smo za se osobno i za sve one, na koje možemo imati kakav upliv.¹⁴; ovdje se daje jedan mali prilog poznavanju brojnih povijesnih pokušaja odnarođivanja Hrvata Herceg-Bosne, kroz obrazovanje mladeži i otpora tim nasrtajima.

RAZVOJ OBRAZOVANJA POD AUSTRO-UGARSKOM VLAŠĆU

Državni je interes nove političke vlasti bio učvršćivanje austrougarske državnosti u BiH, pridobivanje povjerenja muslimana i Srba (koji, za razliku od Hrvata, novu vlast nisu dočekali sa simpatijama) što, dakako, često nije bilo u suglasju s interesima hrvatskoga naroda. Razdoblje vladavine Benjamina Kallaya, kao ministra financija, poznato je kao razdoblje gaženja i zatiranja nacionalnih osjećaja i pokušaja uspostave nove bosanske nacije¹⁵, što nije odgovaralo hrvatskom narodu.

Prema analiziranom školskom rasporedu tjednih sati u općinskoj školi u Orašju, od 8. VII. 1879., jeziku, kao školskom predmetu, pripadalo je punih 9 sad, a jezik se naziva **hrvatskim**. Naredbom Zemaljske vlade od 26. kolovoza 1879. nastavni jezik nazvan je **zemaljskim**. Novom naredbom, također od 26. kolovoza 1879., određeno je da se nastavni jezik u sarajevskoj realnoj gimnaziji naziva **bosanskim zemaljskim jezikom**. Također i u državnim uredima i pravosuđu prvih se godina jezik nazivao **hrvatskim**. Međutim, vrlo

¹³ Andrija NIKIĆ, Čuvodržavnik-kustod fra Paškal Buconjić (1874. – 1879.) i oslobođenje Hercegovine (i Bosne) 1875. – 1878. godine, str. 396.; Marko BABIĆ, Austro-ugarsko zatiranje hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini, str. 41.

¹⁴ Ivan TOMAS, Osjećaj krivnje i svijest odgovornosti, u: *Hrvatska revija*, 20 (1970.) 4, str. 543. – 568.

¹⁵ Marko BABIĆ, Austro-ugarsko zatiranje hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini, str. 43. – 44.

brzo se jezik prestaje nazivati hrvatskim, pa tako 1880. ministar Slavi izjavljuje austrijskoj delegaciji da je nastavni jezik u školama **bosanski** ili **srpskohrvatski zemaljski jezik**. Čak štoviše ubrzo se u državnoj administraciji ustalio naziv **zemaljski** i **bosanski jezik**. Nova austro-ugarska vlada je izigrala i sarajevskoga srednjoškolskog profesora Franju Vuletića i 1890. objavila *Gramatiku bosanskog jezika* za srednje škole, izostavljajući ime autora. Ta Gramatika naišla je na zgražanje i odbijanje, ali politika je bila uporna te je pod tim nazivom tiskano više izdanja do 1908. Politika uvijek nađe svoje istomišljenike, tako je i Vatroslav Jagić stao na stranu bosanskog jezika i Kallayeve jezične politike. Nazivi jezika mijenjani su i prilagođivani austro-ugarskim političkim potrebama.¹⁶ Naime, austro-ugarska vlast je htjela stvoriti nacionalnu političku posebnost u BiH, tj **bosansku naciju**. U tu svrhu Hrvatima u Bosni i Hercegovini zabranjeno je korištenje hrvatskog imena i naziva jezika, kao i bilo kakvog kulturnog i političkog djelovanja koje je imalo veze s hrvatstvom.¹⁷

Austro-Ugarska je zatekla kakvo-takvo konfesionalno školstvo, ali je odmah prema njemu zauzela negativno stajalište te započela formiranje državnih osnovnih škola, iako su nedostajale i školske zgrade i nastavni kadar. Austro-ugarski sukob s franjevcima, ukidanje franjevačkih osnovnih škola, nova državna vlast kulturno je osiromašila više hrvatskih velikih sela samo u Bosanskoj Posavini, kao Vidovice, Domaljevac, Tramošnicu, Ulice, a nije bila u stanju eliminirati franjevačke škole odmah nadomjestiti svojom državnom školom. Tako je niz naselja, koja su imala svoje kakve-takve škole za vrijeme Turaka, dolaskom Austro -Ugarske unazađeno, čekajući gotovo dva desetljeća da se i kod njih otvori redovita državna škola.¹⁸

Sve to prouzročilo je hrvatski otpor, jer su se stvarala hrvatska nacionalna kulturna društva, koja su postala čimbenik u njegovanju i širenju nacionalne svijesti i potiskivanju državnog bosanstva i stvaranja bosanske nacije. Kallayevoj, tj. državnoj novoj bosanskoj naciji posebno su se oduprli hercegovački franjevci i hercegovački Hrvati, što je ondje urodilo čak i jačanjem hrvatske nacionalne svijesti. Tako su Hercegovina i Mostar zauzeli središnje mjesto u očuvanju i obrani hrvatskog identiteta te u otporu državnoj vlasti i njezinu političkom antihrvatstvu. Znatan prinos višestrukom otporu pružao je na više načina mostarsko-duvanjski biskup fra Paškal Buconjić (1834.-1910.), koji povjerava tiskaru i tiskarsku djelatnost u Mostaru don Frani Milićeviću, svećeniku pravašu. Na otpor hrvatskom odnarođivanju djelovala su hrvatska glasila koja su tih godina počela izlaziti. Tako Milićević pokreće u rujnu 1883. *Hercegovački bosiljak* - list zabavni za pouk i književnost, ali je već iduće godine (1884.) bio

¹⁶ Isti, str. 45.

¹⁷ Isti, str. 46. – 49.

¹⁸ Isti, str. 49. – 51.

zabranjen. Milićević se na to žalio, pa iste godine pokreće *Novi hercegovački bosiljak* (1884.-1885.). I *Glas Hercegovca* (1884.-1896.) u početku je bio u vlasništvu don Frane Milićevića. U početku je dobivao vladine subvencije, a kad je počeo zastupati pravaške ideje, nestaju subvencije.¹⁹

Otpor odnarođivanju može se uočiti i iz činjenice koju navodi prof. dr. sc. fra Dominik Mandić: „*Od godine 1879. – 1884. širokobriješki zavod ima I. – IV. razreda, a od 1884. – 1887. I. – VI. razreda. U I. razredu se uči: ...; u II. razredu i dalje: vjeronauk, **hrvatski**, latinski, zemljopis, matematika, krasnopolis i pjevanje.*“²⁰ Prilog naprijed navedenom svakako je i „*Odredba franjevačkog starješinstva o preinakama škola, o primanju djece, o učiteljskim nagradama itd.*“, koju je donijelo redodržavno vijeće zajedno sa školskim vijećem na kapitolu 8. V. 1884., a u kojoj pod rednim brojem 5. stoji: „*U normalnim školama zasad mora se ravnati **po zagrebačkom sustavu***“, a pod točkom 9. stoji: „*Ispiti moraju biti dvaput na godinu, **po sustavu zagrebačkom***.“²¹ No, očito je da se ove odredbe nisu lako implementirale u sustav obrazovanja, čemu svjedoči prijedlog mlađeg i poletnog učitelja fra Blage Babića-Spuževića, na kapitolu održanom 1886., da se u franjevačkim školama u Hercegovini zavede nastavna osnova zagrebačkih državnih gimnazija. Taj prijedlog je prihvaćen i od škol. god. 1887./88. s nekim izmjenama je i primijenjen.²² Dokaz tome su i različita izvješća o napretku i uspjehu u pojedinim predmetima i sličnim izvješćima iz Franjevačke gimnazije na Širokombrijegu, sve do 1917./18., iz kojih se vidi da se nastava izvodila na hrvatskom i iz **hrvatskog jezika**.²³ No, Franjevačka gimnazija na Širokombrijegu imala je šest, a ne potrebitih osam razreda i nije imala pravo javnosti. Tako su njeni đaci VII. i VIII. razred, kao i ispit zrelosti, polagali u nekim drugim gimnazijama, pa tako i na Velikoj gimnaziji u Mostaru, s pravom javnosti, kako je učinio i fra Julije Biško, iz čije se svjedodžbe o završenom VIII. razredu, škol. god. 1911./12. vidi da se u popisu predmeta nalazi i **Srpsko-hrvatski jezik**.²⁴ Iz ovog bi se moglo zaključiti da su gimnazije s pravom javnosti morale uvesti naziv za jezikoslovnu nastavu Srpsko-hrvatski jezik, ali širokobriješka gimnazija 1918. dobiva naziv Franjevačka velika gimnazija i status prava javnosti s mogućnošću polaganja ispita zrelosti, a i dalje zadržava naziv za jezikoslovnu nastavu **Hrvatski jezik**,²⁵ što se može tumačiti svojevrsnim otporom franjevac pokušajima odnarođivanja kroz sustav obrazovanja mladeži.

¹⁹ Marko BABIĆ, Austro-ugarsko zatiranje hrvatskog identiteta u Bosni i Hercegovini, str. 51. - 52.

²⁰ Dominik MANDIĆ, Franjevačke škole u Hercegovini, Almanah hercegovačke franjevačke omladine, Mostar, 1936./37., str. 53.

²¹ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011., str. 72. – 73.

²² Isti, str. 83. - 84.

²³ Isti, str. 86. – 107.

²⁴ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od 1844. do šk. god. 1917./18., Mostar, 2011., str. 305.

²⁵ Isti, str. 429. – 439.

Nažalost, u to vrijeme, kao uostalom i u današnje vrijeme, među Hrvatima u Bosni i Hercegovini postojala su različita politička lutanja, što je bitno smanjivalo snagu hrvatskog otpora zatiranju njihovog identiteta. Tako je u Bosni odnos prema hrvatstvu bio nešto drukčiji nego u Hercegovini, na što su utjecali franjevci bošnjačkog usmjerenja i franjevci jugoslavenske orijentacije, koji su čak od 1887. tiskali i svoje glasilo: *Glasnik jugoslavenskih franjevac*, koje 1895. mijenja ime u *Glasnik bosanskih i hercegovačkih franjevac*, ali se zadržava kontinuitet te glasilo izlazi kao godište IX. (1895.). Takva nacionalna lutanja nekih bosanskih franjevačkih pastira pogodovala su austro-ugarskim vlastima. Državnom političkom projektu glede posebnosti Bosne i Hercegovine i stvaranja nove bosanske nacije odupro se i sarajevski nadbiskup Stadler i brojni hrvatski intelektualci. Političko obilježje austro-ugarskoga razdoblja u Bosni i Hercegovini može se ocijeniti političkim razočaranjem, ne samo istaknutijih franjevac, nadbiskupa Stadlera, hrvatske inteligencije nego i hrvatskoga naroda u cjelini, a očitovalo se u političkom nametanju nove bosanske nacije, zatiranju hrvatstva, hrvatskog imena i hrvatskoga jezika, nacionalnoga razvitka i djelovanja te sporom, uređivanju naslijeđenih agrarnih odnosa u Bosni i Hercegovini. Hrvati su, kao katolici, kroz posljednja desetljeća turske okupacije svu nadu imali usredotočenu prema katoličkomu Beču, očekujući da im odatle dođu bolji dani, tim više što se Austrija počela zauzimati kod turske vlasti za poboljšanje života i političko-vjerskih prava nakon 1838., što je pomagala katoličko školstvo nakon 1852., čime je stekla velike simpatije hrvatskoga naroda. Stoga su Hrvati držali Habsburšku Monarhiju, tj. Austro-Ugarsku od 1867., svojevrsnom političkom zaštitnicom te su, uglavnom, s oduševljenjem dočekali dolazak austro-ugarske vlasti 1878. Državna austro-ugarska politika prouzročila je ne samo pasivne nego i aktivne višestruke otpore i djelovanje hrvatske inteligencije, franjevac, nadbiskupa Stadlera. Kallayeva politika bosanskog jezika našla je pristaše samo među muslimanima, a politika bosanstva doživjela je neuspjeh: nisu je prihvatili ni Hrvati, ni Srbi, pa čak ni muslimani, koji su se u većem broju identificirali s Turcima. Na kraju, i list Bošnjak, pokrenut 1891. doživio je krah. Politika bošnjaštva i stvaranja nove bosanske nacije, nametanje bosanskog jezika, doživjelo je krah i službeno je odbačeno tek 1906. (Zar zaista!?, nap. aut.). Unatoč nizu pozitivnih obilježja koja su se dogodila u doba austro-ugarske vlasti, Hrvati su doživjeli brojna razočaranja od vlasti koju su priželjkivali i koju su s oduševljenjem dočekali 1878.²⁶

Pretražujući arhivsku građu Osnovne škole Drinovci, koja je kao Narodna osnovna škola otpočela s radom šk. godine 1900./901., kao prva takva četverogodišnja osnovna škola u općini Grude, pronađene su Razrednice iz šk.

²⁶ Isti, str. 51. – 57.

godine 1904./905. za I. – IV. razred, ali nekompletne i bez naslovnica. Obrasci su bili tiskani na latinici, a nastavni predmeti vezani uz jezik (Početna stvarna nastava, Čitanje, Gramatika i Usmeni i pismeni izražaj misli) jednim imenom su se nazivali **Jezikoslovna nastava**, dakle bez hrvatskog imena (vidi sliku 1.).²⁷ Istovjetni obrasci u ostacima razrednica pronađene su i u arhivskoj građi iz OŠ Tihaljina za šk. god. 1907./08.²⁸, 1908./09.²⁹ i 1919./10.³⁰

Slika 1.: Dio obrazca iz Razrednice I. raz. OŠ Drinovci iz šk. god. 1904./905.

Prva sačuvana Razrednica s naslovnicom iz OŠ Drinovci je iz šk. godine 1906./907., prema kojoj se vidi da se ona nazivala „Narodna osnovna škola u Drinovcima“, da je učitelj i školski upravitelj bio Nikola Barišić, čije ime je upisano rukom pored pečata u kojem je, uz grb, latinični napis naziva škole (vidi sliku 2.). Također je rukom upisano da su učenici u tu školu dolazili iz Drinovaca, Sovića, Ružića i Tihaljine. Nastavni predmeti vezani uz jezik i dalje su se jednim imenom nazivali **Jezikoslovna nastava**.³¹

²⁷ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godine 1904./905., za I., II., III. i IV. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

²⁸ Ostaci Razrednice iz OŠ u Tihaljini, šk. god. 1907./908., za I. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

²⁹ Ostaci Razrednice iz OŠ u Tihaljini, šk. god. 1908./909., za II. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

³⁰ Razrednica iz OŠ u Tihaljini, šk. god. 1909./910., za I., II. i III. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

³¹ Razrednica OŠ u Drinovcima, šk. godine 1906./907., I., II., III. i IV. raz. Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

R a z r e d n i c a

školsku godinu 1908-909.

Vadi

H' 677 2

908-409

1377 148 ๐๗๔๖.๐๗๔๖.๐๗๔๖.

Wm. ~~Barrett~~

involens uprooted

Školj učenika po vjeti, po tvaričinu - po vrsti.

Pa. i. j. e. r. i.	I		II		III		IV		Bemærkninger
	g. l.	g. r.	g. l.	g. r.	g. l.	g. r.	g. l.	g. r.	
Rima Hotel.	34	12	8		16	65			Hænselsstue
Indes prov.									vi. v. l. sm. stue
Mestliners							80		ind. i. j. e. r. i.
Chapman	34	12	8		16				1) Hænselsstue

[illegible]

Primo die 16. maris 1909

W. K. Harris

2

Slika 3.: Naslovnica Razrednice iz šk. god. 1908./909. u OŠ Drinovci

Pregledom razrednica za šk. godine 1909./910.³³, 1910./911.³⁴, 1911./912.³⁵, 1912./913.³⁶, utvrđeno je da su se svih tih školskih godina svi učenici izjašnjavali rimokatolicima, te da su se i nadalje nastavni predmeti vezani uz jezik jednim imenom nazivali **Jezikoslovna nastava**. Rimokatolicima su se izjašnjavali i svi učenici koji su pohađali OŠ Tihaljina, što se može vidjeti na naslovnici Razrednice za šk. god. 1909./10. (slika 4.).³⁷ Na istoj naslovnici se vidi da se ta škola nazivala „Narodna osnovna škola u Tihaljini“ i da je imala odgovarajući pečat, sličan kao i u OŠ Drinovci, s ispisom samo na latinici.

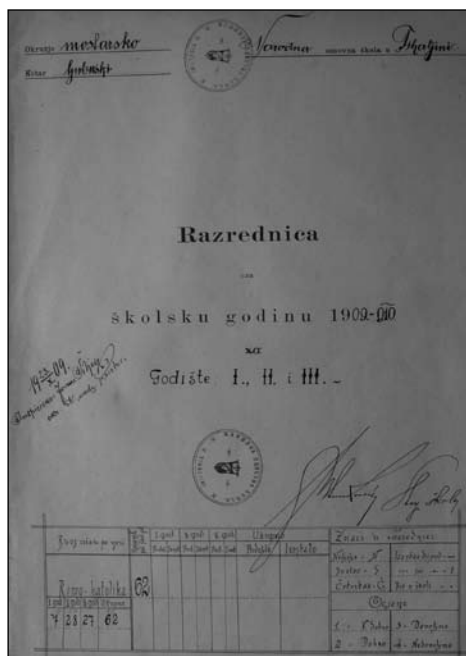
³³ Razrednica OŠ Drinovci, šk. godine 1909./910., I. i II. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

³⁴ Razrednica OŠ Drinovci, šk. godine 1910./911., I., II., III. i IV. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

³⁵ Razrednica OŠ Drinovci, šk. godine 1911./912., I. i III. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

³⁶ Razrednica OŠ Drinovci, šk. godine 1910./1911., I., II. i IV. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

³⁷ Razrednica iz OŠ u Tihaljini, šk. god. 1909./10., za I., II. i III. raz., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

Slika 4.: Naslovnica Razrednice iz OŠ u Tihaliini, šk. god. 1909./10., za I., II, i III. raz.

Kako je napredovao pokušaj odnarođivanja Hrvata, može se uočiti u Razrednici za šk. godinu 1913./914., u kojoj se nastavni predmet iz jezika naziva **Srpskohrvatski jezik**, premda su obrasci i dalje tiskani u latiničnom pismu (vidi sliku 5.), što vrijedi i za šk. godinu 1915./916.³⁸ Materijali za šk. godine 1916./917. i 1917./918. nisu sačuvani.

[illegible]

Slika 5.: Obrazac iz Razrednice I. raz. OŠ Drinovci iz šk. god. 1913./914.

No bilo je još otpora takvom odnarođivanju, odnosno neprihvatanja proklamirane politike, što se, na primjer, može zaključiti temeljem „Izvjestaja Nadbiskupijske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1915./16.“, koju su vodili Isusovci, a prema kojem je od I. do VIII. razreda gimnazije (po današnjem sustavu školstva bi to bili V. – VIII. razred

³⁸ Razrednica Osnovne škole u Drinovima, šk. godine 1913./14., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

osnovne škole i I. – IV. razred gimnazije) iste pohađalo 108 katolika, 1 učenik srpsko-pravoslavne vjere, 1 učenik evangelik, 4 izraeličana i 7 muslimana, a jezična nastava u svim razredima je nazivana **Hrvatski jezik** (vidi sliku 6. i 7.).³⁹

Stanje učiteljskog zbora na kraju školske godine 1915./16.						
Broj	Ime i služba nastavnika	Predavaše				Starješina razreda
		predmet	u raz- redu	sa- na ne- djelu	ukupno	
1.	Ivan E. Kujundžić direktor	hrvatski, zemljopis i povijest	IV. IV.	3 3	6	—
						—

Slika 6.: Dio iz Izvještaja Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1915./16., Stanje učiteljskog zbora.

Hrvatski jezik: a) Gramatike: za I. i II. razred: Maretić, Gramatika hrvatskoga jezika; za III. i IV. razred: Divković, Hrvatska sintaksa za školu; osim toga još za I. i II. razred: Divković, Nauka o izreci za školu.   b) Čitanke: I. razred: Kušar, Čitanka I.—II. razred: Kušar, Čitanka II. III. razred: Kušar, Čitanka III.—IV. razred: Kušar, Čitanka IV.—V. i VI. razred: Petračić-Zagoda, Hrvatska čitanka za više razrede srednjih učilišta. I. VII. i VIII. razred: Petračić-Miler, Hrvatska čitanka za više gimnazije i nalik im škole II.; uz to u VI. razredu: Šurmin i Bosanac, Čitanka iz književnih starina staroslovenskih, hrvatskih i srpskih.   Latinski jezik: razred: Golik, Latinska gramatika.

Slika 7.: Dio iz Izvještaja Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1915./16., iz str. 10.

RAZDOBLJE KRALJEVINE SHS I KRALJEVINE JUGOSLAVIJE

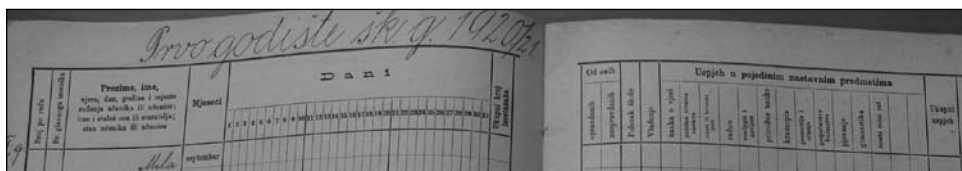
Nakon I. svjetskog rata i nastanka Kraljevine SHS, Franjevačka velika gimnazija u Širokom Brijegu i dalje zadržava naziv za jezikoslovnu nastavu **Hrvatski jezik**⁴⁰, i to do šk. god. 1921./22. Očito je to smetalo vlastima tadašnje države, jer je 22. IX. 1922. Pokrajinska uprava za Bosnu i Hercegovinu iz Sarajeva, poslala je Franjevačkoj velikoj gimnaziji na Širokom Brijegu *Nastavni plan za konfesionalne škole u Bosni i Hercegovini*, prema kojem se

³⁹ Izvještaj Nadbiskupske velike gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1915./16., Sarajevo, Zemaljska štamparija, 1916., str. 1. – 16., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

⁴⁰ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 7. – 81.

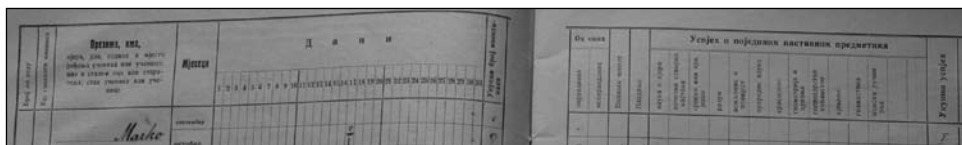
nastavni predmet iz jezične nastave ima nazivati **Srpski ili Hrvatski jezik**, te se umjesto Njemačkog uvodi Francuski jezik. Čak se u školskim dnevnicima od te šk. godine pojavljuju obrasci s upisanim propisanim predmetima **na ćirilici**. No, nastavnici franjevci su u školske dnevničke umjesto srpski ili hrvatski jezik upisivali naziv **Narodni jezik**.⁴¹

Vlasti su takve mjere za tzv. javne škole poduzele i prije toga, jer sa sigurnošću to možemo navesti za šk. god. 1920./21. (razrednice za šk. god. 1918./19. i 1919./20. nisu sačuvane) za koju se u obrascima razrednica OŠ Drinovci nalazi natpis za jezikoslovni predmet **Srpski ili Hrvatski jezik**, premda je zadržano latinično pismo (vidi sliku 8.).⁴² Ovo se u izvjesnoj mjeri razlikuje (kao da je određeni napredak za Hrvatski jezik. Je li to bio svojevrsni mamac hrvatskom narodu za ulazak u Kraljevinu SHS?) od onog u vrijeme austro-ugarske vladavine kada je jezikoslovna nastava nazivana Srpskohrvatski jezik, što je trebalo upućivati na to da je to jedinstveni jezik.

Slika 8.: Dio obrazca iz Razrednice I. raz. OŠ Drinovci iz šk. god. 1920./21.

No, nije trebalo dugo čekati na novi udar na hrvatski identitet. Tako od šk. god. 1923./24. obrasci u razrednicama su tiskani **ćirilicnim pismom premda u ijekavici** (vidi sliku 9.).⁴³ Takvo stanje produžilo se u OŠ Drinovci sve do šl. god. 1929./30.⁴⁴

Slika 9.: Obrazac iz Razrednice I. raz. OŠ Drinovci iz šk. god. 1923./24.

Slično se stanje, pa čak i još drastičnije, vidi iz obrazaca za statističke podatke koje je ispunjavala Franjevačka velika gimnazija u Širokom Brijegu, za šk. god 1923./24., jer su ti obrasci tiskani **ćirilicom i u punom srpskom jeziku**, a

⁴¹ Isti, str. 83. – 88.

⁴² Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godine 1920./21., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁴³ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1923./24., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁴⁴ Razrednice Osnovne škole u Drinovcima, šk. godine 1924./25., 1925./26., 1926./27., 1927./28., 1928./29., i 1929./30., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

što je i logično svih 126 đaka izjasnilo se kao rimokatolici. No, vrlo znakovita je tablica za izjašnjavanje po narodnosti, jer **u isti redak su stavljani Srbi, Hrvati i Slovenci**, pa tako je i svih ovih 126 rimokatolika brojčano upisano u taj redak, pa se čovjek može pitati **jesu li to Srbi-rimokatolici** ili Hrvati ili Slovenci, premda znamo da su to bili Hrvati?⁴⁵ Analogno je bilo i za šk. god. 1924./25.⁴⁶ 1925./26.⁴⁷, 1926./27.⁴⁸, 1927./28.⁴⁹,

U OŠ Drinovci Počevši od šk. god. 1925./26., po prvi puta uvedeni su u razrednice obrasci, koji su i dalje bili tiskani na ćirilici, u kojima je kod upisa podataka za svakog učenika dana mogućnost da se očituje, pored vjerske opredijeljenosti i o svojoj narodnosti i podanstvu (zapravo državljanstvu). Svi su se učenici izjasnili rimokatolicima i Hrvatima, a po podanstvu: „S.H.S.“ Ovo isto vrijedi i za šk. god. 1926./27., 1927./28., 1928./29. i 1929./30. (vidi sliku 10.)⁵⁰

Slika 10.: Dio obrazca iz Razrednice I. raz. OŠ Drinovci iz šk. god. 1925./26.

Vezano za maturalni ispit šk. god. 1924./25. u Franjevačkoj velikoj gimnaziji na Širokom Brijegu, interesantno je uočiti da je predispitnim povjerenstvom presjedao **inspektor Jovan Vasić**, a ispitnim odborom je presjedao **vladin izaslanik Petar Typpa, inspektor u miru iz Negotina**, a među članovima su bili i Lazar Kondić, ravnatelj mostarske gimnazije, Nikola Akajomov (Rus, novinar), Husein Brkić i suplenti Džamonja i Leposava Gatalova (?!). Jasno je da je Jovan Vasić u svom izvješću o inspekciji pisanom na srpskom jeziku navodio i ovo: „... *Na satu srp. ili hrv. jezika u I. r. nast. Kosir treba deci preporučiti ex motu proprio čitanje naših narodnih pesama. Kada sam pitao čitav razred, znade*

⁴⁵ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 116. – 118.

⁴⁶ Isti, str. 164. – 166.

⁴⁷ Isti, str. 194.

⁴⁸ Isti, str. 246. – 254.

⁴⁹ Isti, str. 337.

⁵⁰ Razrednice Osnovne škole u Drinovcima, šk. godine 1925./26., 1926./27., 1927./28., 1928./29. i 1929./30. Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

li ko n. pr. koju pesmu o našem nacionalnom junaku M. Kraljeviću, jedva se je našao jedan đak sa jednom pesmom o M. Kraljeviću. ...“ Na kraju svoga izvješća vrli inspektor je napisao: Široki **Breg**, 26. 4. 1925., Jovan Vasić. Nastavno tome dobila je širokobriješka gimnazija pozitivno rješenje o pravu javnosti (pisano na srpskom jeziku i ćirilicom), dakako, uz brojne uvjete, među kojima i sljedeći: „*U školi se smeju upotrebljavati samo oni udžbenici koji su propisani odnosno odobreni za državne gimnazije u Bosni i Hercegovini.*“ Iz ovoga nije teško zaključiti kakve su sve metode zatiranja hrvatskog identiteta korištene, ali i da su se nastavnici u širokobriješkoj gimnaziji nastojali tome odupirati, pa se vidi da su oni u svojim bilješkama jezičnu nastavu i dalje nazivali Hrvatski jezik.⁵¹ Slično je bilo i u šk. god. 1925./26.⁵², ali se tada pojavljuje još jedan dodatni element pokušaja zatiranja hrvatskog identiteta, a to je da je u službenom tiskanom obrascu za Viši tečajni ispit, tiskanom srpskim jezikom i u ćirilici navedeno: „Članovi ispitnog poverenstva: za **srpski jezik s književnošću.**“ Dakle, nije bilo ni spomena hrvatskog jezika ni hrvatske književnosti.⁵³ Isto vrijedi i u šk. god. 1926./27.⁵⁴ Već šk. god. 1926./27. uočava se da su i ravnatelj i nastavnici bili „prisiljeni“ da u svim službenim dopisima i dokumentima za jezikoslovnu nastavu upotrebljavaju naziv **Srpski ili Hrvatski jezik.**⁵⁵ U prilog onoj riječi „prisiljeni“, u prethodnoj rečenici, ide činjenica da ravnatelj širokobriješke gimnazije fra Mate Čuturić, kada šalje izvješća svome Provincijalu, jezikoslovnu nastavu naziva **isključivo Hrvatski jezik**⁵⁶, ali kada izvješća šalje državnim vlastima onda ga naziva **Srp. ili Hrv**⁵⁷. Isto vrijedi i za šk. god. 1927./28.⁵⁸, 1928./29.⁵⁹

Šk. god 1929./30. je svojevrsna prekretnica u daljnjim pokušajima zatiranja hrvatskog identiteta, što se može izravno povezati s uspostavom apsolutističke diktature kralja Aleksandra, 6. I. 1929. i preimenovanja Kraljevine SHS u Kraljevina Jugoslavija, čemu je prethodio atentat u beogradskoj skupštini⁶⁰.

⁵¹ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 129. – 153.

⁵² Isti, str. 179.

⁵³ Isti, str. 189. -191.

⁵⁴ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 237. - 238.

⁵⁵ Isti, str. 222. – 225. i 240.

⁵⁶ Isti, str. 267. – 279.

⁵⁷ Isti, str. 279. – 280.

⁵⁸ Isti, str. 294. – 327.

⁵⁹ Isti, str. 367. – 381.

⁶⁰ 20. lipnja 1928. u beogradskoj skupštini srpski radikal Puniša Račić izvršio je atentat na hrvatske zastupnike: Stjepana Radića, vođu Hrvatske seljačke stranke, te Pavla Radića, Đuru Basaričeka, Ivana Pernara i Ivana Grandu. Hicima iz pištolja Puniša Račić na mjestu je ubio Pavla Radića i Đuru Basaričeka, a teško ranio Stjepana Radića koji je od posljedica ranjavanja umro 8. kolovoza iste 1928. U atentatu su ranjeni Ivan Pernar i Ivan Granda. Atentat je izveden uz znanje i poticaj velikosrpskih krugova radikalne stranke, čiji je osnivač, dugogodišnji predsjednik i nositelj njezine velikosrpske ideje bio Nikola Pašić. Poslije krvoprolića u Skupštini, kralj Aleksandar je 6. siječnja 1929. uveo diktaturu u Kraljevini Jugoslaviji. To je, međutim, još više pogoršalo stanje u zemlji u kojoj je zavladao velikosrpsko nasilje i bezakonje. Postroženi su zakoni, pogotovo protiv nesrpskih naroda, zabranjena su sva nacionalna društva, stranke i znamenje. Stotinu ljudi je ubijeno, a nekoliko tisuća utamničeno.

Na naslovnici Razrednice za I. – IV. razreda OŠ Drinovci u šk. god. 1929./30. nalazi se napisano da je upravitelj škole i učitelj bio Andrija Smoljan, ali su mu pridružili Srbina Danila Kuljića. Uvedena je statistika po vjerskoj i narodnosnoj osnovi i svih 148 učenika se izjasnilo kao rimokatolici i kao Hrvati. Međutim, netko je (vjerojatno novo dovedeni učitelj Danilo Kuljić, jer je pisano istom olovkom kao i sumarni rezultati u tablicama statistike na naslovnici Razrednice i ćirilicom) prekrizio tiskano u obrascu u tri stupca Srba, Hrvata i Slovenaca i iznad toga napisao **rukom ćirilicom „Jugoslov.“**. Na naslovnici je vidljiv i pečat s istim oblikom, izgledom i latiničnim napisom naziva: „Narodna osnovna škola Drinovci“, kao i prije I. svjetskog rata. Osim toga je uvedeno na tiskanim obrascima, za podatke o pohađanju nastave učenika i njihovim ocjenama, lijeva strana tiskana ćirilicom, a desna latinicom, ali sve pisano ijekavicom. Još je jedan novitet uveden, a to je naziv za jezikoslovnu nastavu **Srpsko-hrvatski jezik** (vidi sliku 11. i 12.).⁶¹

Slika 11.: Naslovnica Razrednice iz šk. god. 1929./30. u OŠ Drinovci

⁶¹ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1929./30., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

Slika12.: Dio brazda iz Razrednice I. raz. OŠ Drinovci iz šk. god. 1929./30.

U širokobriješkoj gimnaziji šk. god. 1929./30. za ravnatelja dolazi dr. fra Krešimir Pandžić i on nastavlja dobru praksu svoga prethodnika da u dopisima svome Provincijatu jezikoslovnu nastavu naziva isključivo Hrvatski jezik⁶², ali u dopisima i službenim dokumentima za predstavnike državne vlasti, sada je „prisiljen“ jezikoslovnu nastavu nazivati skraćeno **Srhrv.** (nije sasvim jasno je li to srpskohrvatski i srpsko-hrvatski)⁶³. Razjašnjenje se dobiva iz podataka za šk. god. 1930./31. na širokobriješkoj gimnaziji, prema kojima se vidi da je službeni naziv bio **Srpskohrvatski jezik**⁶⁴. No, u toj šk. god. uočava se i još jedan dodatni element pokušaja zatiranja hrvatskog identiteta, a to je da u tablici o narodnosnom opredjeljenju, svih 198 đaka širokobriješke gimnazije su se izjasnili rimokatolicima, ali su pak njih 197 upisani pod **tzv. narod Jugoslaveni**, a samo jedan kao Nijemac. Naime, ponuđeno u obrascima je bilo samo: Jugoslaveni, Čehoslovaci, Poljaci, ostali Slaveni, Nijemci i Madžari, dakle bez Srba, Hrvata, Slovenaca, Makedonaca, Crnogoraca.⁶⁵

U sklopu Glavnog imenika OŠ Tihaljina (od 8. X. 1907. do šk. god. 1932./33.)⁶⁶ pronađen je dopis: „*Obavijest o preseljenju*“ od „Narodne osnovne škole u Ljubuškom“, br. 12/30 od 1930., upućen Školskom odboru u Tihaljinu (vidi sliku 13.).

⁶² Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 401. – 414.

⁶³ Isti, str. 398. – 399.

⁶⁴ Isti, str. 477. – 488.

⁶⁵ Isti, str. 499. – 500.

⁶⁶ Glavni imenik OŠ u Tihaljini, od 8. X. 1907., Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

Narodna osnovna škola u Ljubuškom

Broj 12/30 ex 19130

Obavijest o preseljenju.

Mrkić Desanka, učenica 1. godišta, vjere ist. pr.
20.10. 1928. u Prnjavoru Prnjavoru
 upisana u narodnu osnovnu školu u 1928.129. dne 191
 Otac (staratelj, mati) Stevan stalež žand.
 preselio se dne 21.11. 19130 u Tihaljinu (područje
 kotara Ljubuškeg).
 Vladanje učenice ee prikl., opći napredak u nastavi neizmjerno
 U mjestu, iz kojega seli, u obitelji, u kući gdje je učenica stanova u posljednje
 vrijeme nije imala nikakvu prijelomnu bolest.

16.11.
Puhar

Školskom odboru

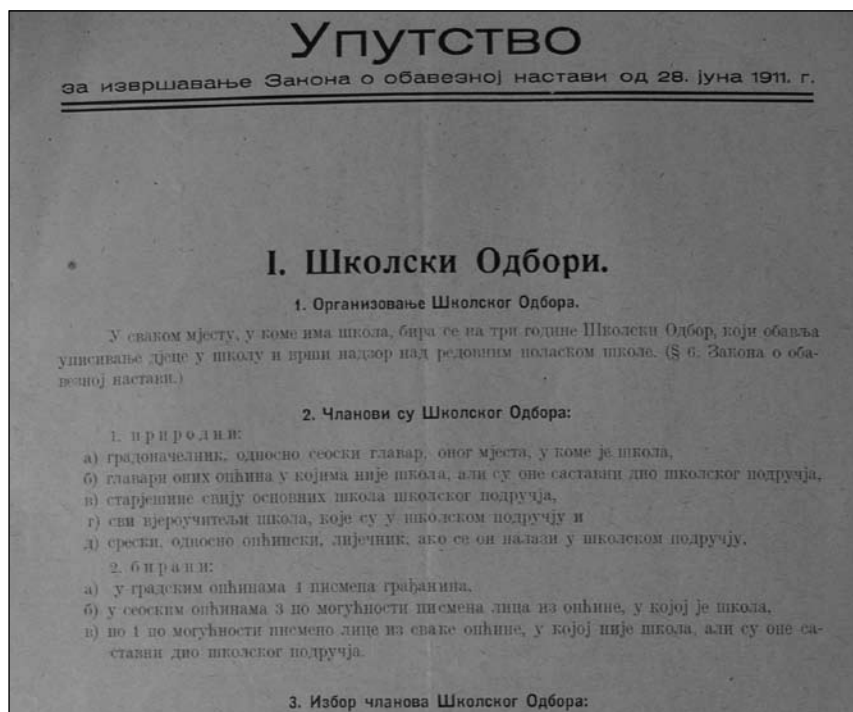
Tihaljin

Salje se u smislu § 32. zakona o obaveznoj nastavi od 28. juna 1911. na uređivanje.

Slika 13.: Obavijest o preseljenju učenice iz OŠ u Ljubuškom u OŠ Tihaljina, od 20. XI. 1930.

Dopis je pisan u cijelosti latinicom, ali je pečat koji je udaren uz potpis s nazivom škole, **samo na ćirilici**. Interesantno je da se preseljava učenica Desanka Mrkić, rođena u okolici Prnjavora, vjere „*ist. pr.*“ (**istočno pravoslavne**, op. a.), jer se preseljava njen otac Stevan Mrkić, kojemu je bio stalež „*žand.*“, **žandar Kraljevine Jugoslavije**. Dakle, žandar Stevan Mrkić, Srbin, nakon što je bio poslan iz okolice Prnjavora u Ljubuški, upućen je u Tihaljinu, sve čisto hrvatska područja.

Navedeni Glavni imenik sadržavao je još jedan interesantan spis (upute). Radi se, naime, o „Uputstvu za izvršavanje Zakona o obaveznoj nastavi od 28. juna 1911. g.“, koje ima 7 stranica, a pisan je samo na ćirilici, kojeg se prva stranica nalazi na slici 14. Spis nema natpisa tko ga je napisao, niti potpisa pisca istog, a nema niti datuma na sebi kada je pisan, pa se ne može sa sigurnošću utvrditi kada je pisan, ali budući da se u tekstu spominje datum 24. VII. 1914. i školski glasnik za godinu 1914., te kako su kazne predviđene u dinarima, može se sa pouzdanjem ustvrditi da je pisan nakon I. svjetskog rata, dakle u vrijeme prve Jugoslavije. Još je jedna karakteristika ovog spisa, to je da je jedan dio pisan na ijekavici, a drugi na ekavici!

Slika 14.: Dio uputa za izvršavanje Zakona o obaveznoj nastavi od 28. juna 1911. g.

U istom Glavnom imeniku pronađen je i dokument „Razdijeljena prekodnevna nastava“, očito za mjesec lipanj, obrazac kojeg je tiskan dijelom na ćirilici, a dijelom na latinici, istina ijekavicom, a sve što je upisivano rukom upisano je na ćirilici. Sama ta činjenica ne bi bila dovoljna da se zaključi da je to popunjavao učitelj Srbin, ali kad se pročita da je za nedjelju upisano višekratno, dakako ćirilicom „nedjelja“ (vidi sliku 15.), onda se gotovo sa sigurnošću može reći da je i u OŠ Tihaljinu bio poslan učitelj Srbin, kao što je bio slučaj i za OŠ Drinovci, s očitom zadaćom srbizacije nastavnog procesa.

Раздјелена прекодневна настава

Дан	Број присутних ученика свршетком наставе по годишњима и spolu (Познатија година)	Свега				Укупно
		м.	ж.	м.	ж.	
1.	Недеља					
2.	Понедељак	30	20	31	9	61 29 90
3.	Уторак	28	11	30	5	48 16 64
4.	Среда	31	21	30	9	61 30 91
5.	Четвртак	31	10	19	5	52 45 65
6.	Петак	32	21	32	9	64 30 94
7.	Субота	28	11	21	5	49 16 65
8.	Недеља					

Slika 15.: „Razdijeljena prekodnevna nastava“, očito za mjesec lipanj

Koje su sve metode vlasti Kraljevine Jugoslavije koristile za zatiranje hrvatskog identiteta, ali i identiteta drugih naroda koji su živjeli u Jugoslaviji, može se vidjeti iz podataka navedenih u „Izveštaju za školsku godinu 1930./31. u Nadbiskupskoj gimnaziji s pravom javnosti u Travniku“, gdje se u poglavlju *Ljetopis gimnazije 1930./31.*, između ostalog navodi:

»...

1. XII. na dan narodnog i državnog jedinstva bila je poslije službe Božje u crkvi u Velikoj Dvorani gimnazije svečana akademija ...

17. XII. Rođendan Njegova Veličanstva Kralja Aleksandra I. Prije podne su đaci u svojim crkvama i bogomoljama sudjelovali kod službe Božje i molitava za Kralja, a naveče su u 6 sati sudjelovali u svečanoj povorci građanstva i korporacija.

...

9. I. Rođendan Njezina Veličanstva Kraljice Marije. Đaci su sudjelovali kod službe Božje u svojim crkvama i bogomoljama.

27. I. na dan sv. Save kao na dan općeg kulturnoga i prosvjetnoga nastojanja protumačio je đacima značenje dana o. Flodin.

...⁶⁷

U istom tom izvještaju nalaze se i podaci o nazivu nastavnog jezika, koji se i u ovoj gimnaziji nazivao **Srpskohrvatski jezik** (vidi sliku 16.)⁶⁸ Vrlo slične ili gotovo iste stvari se nalaze i u Izvještajima Nadbiskupijske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školske godine 1931./32.⁶⁹; 1932./33.⁷⁰; 1933./34.⁷¹, s tim da tu treba dodati još jednu interesntnu stvar, a to je: „15. II. **po naređenju Ministarstva peosvete br. 3774 od 8. II. 1934. proslavljena je 130 godišnjica Karadorđeva ustanka i njegovih posljedica. Predavanje učenicima održao je O. Matija Filipović.**“⁷² Gotovo ista stvar se čita u ljetopisu širokobriježke gimnazije iz šk. god. 1933./34., jedino se navodi da je predavanje održao fra Marijan Zubac, i to **prema naredbi ministarstva i banske uprave**⁷³.

⁶⁷ „Izveštaj Nadbiskupske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1930./31.“, Sarajevo, Hrvatska tiskara d.d, 1931., str. 3. – 6., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

⁶⁸ Isto, str. 6. – 19.

⁶⁹ „Izveštaj Nadbiskupske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1931./32.“, Sarajevo, Hrvatska tiskara d.d, 1932., str. 1. – 23., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

⁷⁰ „Izveštaj Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1932./33.“, Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1933., str. 1. – 24., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

⁷¹ „Izveštaj Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1933./34.“, Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1934., str. 1. – 24., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

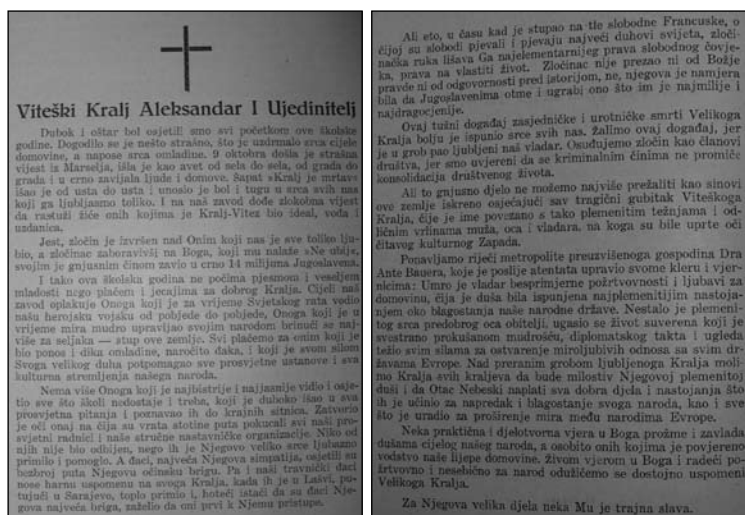
⁷² „Izveštaj Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1933./34.“, Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1934., str. 6., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

⁷³ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 645.

[illegible]

Slika 16. Dio iz *Izvještaja Nadbiskupske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1930./31.*, str. 8. i 9.

Školska godina 1934./35. je posebno interesantna jer u Izvještaju Nadbiskupijske gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školske godine 1934./35. se pored već naprijed navedenog⁷⁴ nalazi In memoriam kralju Aleksandru u povodu njegova ubojstva u Marseilleskom atentatu, s takvim hvalospjevima, kakve je vjerojatno teško bilo naći i u Srbiji (vidi sliku 17.)⁷⁵.

Slika 17.: Hvalospjevi ubijenom kralju Aleksandru u Izvještaju Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1934./35.

Teško je povjerovati da je Direkcija gimnazije, koja je potpisivala ova izvješća, ovakve i slične stvari radila samo u skladu svoje slobodne volje, već je prije za vjerovati da se to radilo, dijelom po naređenjima, a dijelom kako

⁷⁴ Izvještaj Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1934./35., Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1935., str. 7. – 21., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

⁷⁵ Isto, str. 3. – 4.

gimnazija ne bi izgubila pravo javnosti, što je ovisilo o državnim vlastima, ali se ipak postavlja pitanje, je li baš sve moralo biti tako dodvornički, pa da se čak svečano obilježava i rođendan supruge kralja diktatora.

Dodatni pokazatelj pokušaja zatiranja hrvatskog identiteta proizlazi iz dokumentacije vezane za šk.god. 1930./31. u OŠ Drinovci. Proizlazi da je već tada, samo godinu dana nakon dolaska za učitelja Srbin Danilo M. Kuljić, postao starješina (sam je prekrizio drugi naziv upravitelj) škole i učitelj za I. i II. razred. Novi „starješina“ je sve ono što je rukom upisivao u Razrednicu, pa i imena i prezimena učenika s njihovim podacima i podacima o nastavi, pisao ćirilicom i srpskim jezikom, premda su se, prema podacima na naslovnoj stranici Razrednice, svih 107 učenika u ta dva razreda izjasnili rimokatolicima i Hrvatima. Čak štoviše novi je „starešina“, kako se potpisivao, dao izraditi **novi pečat škole s natpisom**, kao i na prijašnjem, ali **samo na ćirilici** (vidi sliku 18.).⁷⁶

Narodna Osnovna Škola u *Drinovci*

Školske štampanice smiju se upotrebljavati samo u svrhu za koju su namijenjene!

Učitelj u dole navedenim godinama bio je: *Kuljić M. Danilo*

667

Razrednica

za *I. i II.* godište 1930/31. školske godine.

Statistički pregled školske mladeži.

Serijski broj	I. po vjeri i tu:				II. po narodnosti:										III. po ocjeni i to s:				IV. po polasku:				V. po vladanju:						
	srpsko- pravosl.	katoličke	rom-katoličke	druge	Srbi	Hrvati	Slovenci	Poljaci	Češi	Poljaci	Slovenci	Ukrajinci	drugi	ukupno	vrlo dobri	dobri	osrednji	slabi	ukupno	vrlo dobri	dobri	osrednji	slabi	ukupno	vrlo dobri	dobri	osrednji	slabi	ukupno
ukupno	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
decentna	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
ferovara	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
egrita	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
jece	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	
sk. godine	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	

Kuljić M. Danilo

Za ispravu i jamstvo

Kuljić M. Danilo

Ljestvica ocjena:

Hitajka:

Slika 18.: Naslovnica Razrednice iz šk. god. 1930./31. u OŠ Drinovci

⁷⁶ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1930./31. I. i II. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

Od iste šk. god. pronađene su i druge dvije Razrednice, istina nekompletne, ali se jasno vidi da su one popunjavane latinicom, premda su obrasci tiskani s jednom stranicom na ćirilici, a drugom na latinici. Jezik se i dalje naziva **srpsko-hrvatskim**⁷⁷ Očito je to popunjavao učitelj Hrvat, a vjerojatno je to bio smijenjeni prethodni upravitelj škole i učitelj Andrija Smoljan? No, poseban „biser“ zatiranja hrvatskog identiteta bio je u tome što je u osobnim podacima za svakog pojedinog učenika, koji su u šk. god. 1930./31. bili upisani u I. i II razred, **preko noći potezom pera, postali „Jugoslov.“**⁷⁸, a „podanstvo“: K. Jugoslov. (Kraljevina Jugoslavija, op. a.). Očito je to učinio „veleučeni“ starešina Danilo M. Kuljić (vidi sliku 19.)⁷⁸. Nasuprot tome, kod svakog učenika III. i IV. razreda te iste šk. god. upisano je da su po narodnosti Hrvati, a po „podanstvu“ S.H.S.⁷⁹. Očito je da ove obrasce nije popunjavao „stvaratelj nove jugoslovenske nacije“ Danilo M. Kuljić. Po vjeroispovijesti kod svih učenika I., II., III. i IV. razreda navedene šk. god. upisano je da su bili rimokatolici. Očito se ni „svemoćni starešina“ Danilo M. Kuljić nije usudio pored narodnosti mijenjati i vjeroispovijest učenika.

Slika 19.: Dio Razrednice I. razreda iz šk. god. 1930./31. u OŠ Drinovci

Od ostavštine OŠ Drinovci nisu pronađeni materijali za šk. god. 1931./32., pa je nepoznato je li situacija bila ista kao u šk. god. 1930./31., ali se iz Razrednice za šk. god. 1932./33. vidi da je za ravnateljicu postavljena Orman Fahira. Temeljem toga i temeljem uvođenja potpune i prenaple srbizacije nastavnog procesa u OŠ Drinovci od strane, od kraljevske diktatorske vlasti ciljano poslanog Danila M. Kuljića, može se zaključiti da je to izazvalo opravdanu pobunu Drinovčana, a i stanovnika svih drugih gradova i sela u Herceg-Bosni, koji su bili Hrvati, te je on ipak povučen. Uočava se i još jedan

⁷⁷ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1930./31. III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁷⁸ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1930./31. I. i II. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁷⁹ Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1930./31. III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

novitet suptilnijeg pokušaja zatiranja hrvatskog identiteta, a to je da su od te šk. god. obrasci tiskani s tekstom istovremeno i **na latinici i na ćirilici, ali na srpskom jeziku**. Istovremeno se jezični nastavni predmet naziva **Narodni (srpskohrvatsko slovenački) jezik!** Više nema u obrascima kod upisivanja pojedinih učenika mogućnosti izjašnjavanja o državljanstvu te o vjerskoj i narodnosnoj opredjeljenosti.⁸⁰

Dakle, jest da se barem vratila latinica, paralelno uz ćirilicu, ali se zato uveo čisti srpski jezik, kojim u Drinovcima nitko nije govorio, a svakako niti Hrvati u cijeloj Herceg-Bosni. Da paradoks bude još veći u službenim obrascima napravljen je stupac da se u njega može upisati „*materinji jezik u školama i odeljenjima narodnih manjina*“. Prema tome narodne manjine su mogle imati svoj materinji jezik, ali ne i Hrvati! U razrednici za IV. razred u stupcu „Primedba“ kod većine učenika stoji da je „*Izdano svjedočanstvo latinicom*“, a u par slučajeva „*Izdano svjedočanstvo ćirilicom*“, dok kod određenog broja učenika ne piše ništa. Moglo bi se zaključiti da je uobičajena svjedodžba bila tiskana kao i obrasci na paralelnom pismu ćirilicom i latinicom, a da se na zahtjev mogla dobiti ili samo na latinici ili samo na ćirilici. Može se postaviti pitanje, kako to da su par učenika (ili njihovih roditelja) zatražilo svjedodžbu na ćirilici, kad su svi bili Hrvati, no to su vjerojatno oni koji su se spremali odseliti živjeti ili dalje školovati u krajeve s pretežitim srpskim življem, pa da bi izbjegli dodatnu sotonizaciju kao Hrvati, pa su to vjerojatno zbog toga učinili.

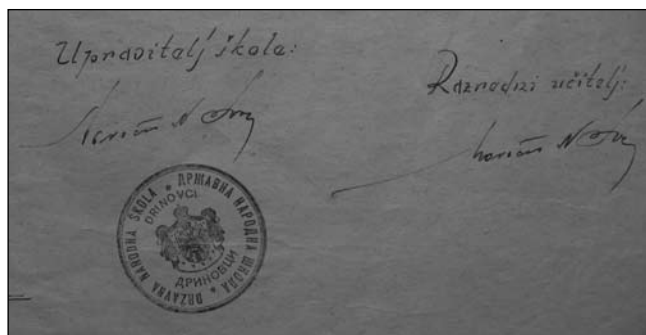
Za šk. god. 1933./34. vrijedi slično kao i za prethodnu, samo što se za IV. razred nalaze podaci upisani u obrasce čisto latinicom tiskane i s nazivom jezika **srpskohrvatski**. Očito je upravitelj i razredni starješina Omer Čampara (ako je dobro pročitao rukopis, op. a.) radije koristio takve stare obrasce, nego nove.⁸¹

Novi je upravitelj škole i ujedno učitelj Ivan N. Maričić u šk. god. 1934./35. začudo vratio u upotrebu pečat s hrvatskim latiničnim nazivom škole, kakav je korišten u vrijeme austro-ugarske vladavine, ali su upotrijebljeni obrasci ponovo tiskani na ćirilici, jedna stranica i latinici druga stranica, s nazivom jezika **srpsko-hrvatski**. Žalosno je da se ponovo za narodnost kod svakog učenika upisivalo „**Jugosl.**“ i za „podanstvo“ isto. Da paradoks bude veći na naslovnica razrednica, za sva četiri razreda, u statističkim tablicama je brojčano upisano da su svi učenici rimokatolici i Hrvati. Nejasno je kako to da se u unutrašnjosti kod svakog upisanog učenika rukom ispisivalo da je Jugoslaven!? Je li tome prethodila neka kraljevska naredba? Nadalje je upotrijebljen novi pečat s

⁸⁰ Razrednice Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1932./33. III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁸¹ Razrednice Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1933./34. III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

natpisom „DRŽAVNA NARODNA ŠKOLA DRINOVCİ“, na latinici i ćirilici (vidi sliku 20.).⁸²

Slika 20.: „Novi“ pečat OŠ Drinovci

U šk. god. 1935./36. uočene su određene izmjene u obrascima razrednica, jer ponovo nema mogućnosti za upisivanje državnosti te vjerske i nacionalne opredijeljenosti, kod pojedinih upisanih učenika, a u brožčanoj statistici su i dalje svi rimokatolici i Hrvati. Sada su tiskani nazivi u obrascima pisani paralelno latinicom i ćirilicom, i to ijekavicom (vidi sliku 21.).⁸³ Šk. god. 1936./37. uočava se izvjesni „napredak“ u zatiranju hrvatskog identiteta u odnosu na prethodnu školsku godinu, jer su Razrednice zamijenjene Školskim dnevnicima, s obrascima tiskanim kao i prethodno paralelno latinicom i ćirilicom, ali sada srpskim jezikom. Za naziv jezične nastave ponovo se uvodi **Narodni (srpskohrvatskoslovenački) jezik**.⁸⁴ Isto vrijedi i za šk. god. 1937./38.⁸⁵, 1938./39.⁸⁶ i 1939./40.⁸⁷

Slika 21. Dio Razrednice OŠ Drinovci, za šk. god. 1935./36., I. raz.

⁸² Razrednice Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1934./35. za I., II., III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁸³ Razrednice Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1935./36. za I., II., III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁸⁴ Školski dnevnik Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1936./37. za I., II., III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁸⁵ Školski dnevnik Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1937./38. za I. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁸⁶ Školski dnevnik Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1938./39. za I., II. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

⁸⁷ Školski dnevnik Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1939./40. za I. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

U šk. god. 1931./32. u širokobriježskoj gimnaziji, rabi se i dalje naziv srpskohrvatski jezik⁸⁸, ali postoji i mala razlika u odnosu na prethodnu, jer prema izvješću o profesorskom zboru jezik se naziva **Srp-hrv.** (dakle srpsko-hrvatski)⁸⁹, kao i u šk. god. 1932./33.⁹⁰, 1933./34.⁹¹ i 1934./35.⁹²; pa sve do toga da u Gimnazijskom izvještaju za tu šk. god. stoji: „*Od predloženih deset tema za pismeni zadatak iz nastavnog jezika (hrvatskog jezika)*“⁹³, a slično stoji i u šk. god. 1932./33.: „... iz **hrv. jez.** ...“⁹⁴. No, u toj šk. godini u Gimnazijskom izvještaju pojavljuje se i naziv **Hrvatskosrpski jezik**⁹⁵. Prema izvješću ministarskog izaslanika, koje je pisao rukom, na srpskom jeziku i ćirilničnim pismom, „... *nastavnici Franjevačke gimnazije na Širokom Brijegu dobri su Jugosloveni, ...*“, te: „*Potrebno je da se školska terminologija izjednači ... nije jednaka sa terminologijom koja se upotrebljava po školama u Beogradu, Užicu itd.*“⁹⁶ Temeljem ovoga fra Ante Marić je primijetio: „*Fratri, ravnatelj i profesori, da bi očuvali Franjevačku gimnaziju s pravom javnosti, morali su dokazati da su „dobri Jugosloveni*“⁹⁷. No, treba još dodati, kako je očita srpska namjera tzv. jugosloveniziranja ostalih naroda u Kraljevini Jugoslaviji, ali i da je ta i takva jugoslovenizacija zapravo samo krinka za srbizaciju.

U drugoj polovici šk. godine 1934./35. uočavaju se u širokobriježskoj gimnaziji određene promjene u nazivu nastavnog jezika, pa tako u Konačnom rasporedu sati stoji skraćenica **Hrv**⁹⁸, a u Popisu učenika za tu školsku godinu nastavni jezik se naziva **Hrvatskosrpski jezik**⁹⁹, ali se još pojavljuju i **srpskohrvatski jezik**¹⁰⁰ i **narodni jezik**¹⁰¹. Nije to bilo zadugo jer u šk. god. 1935./36. opet se pojavljuje skraćenica **Srp-hrv. jezik**¹⁰², kao i puni naziv srpskohrvatski¹⁰³. Kod učenika koji su polagali popravni ispit u **kolovozu**, kod jednoga je navedeno da polaže „iz **hrvatskoga** i francuskoga“¹⁰⁴, dok

⁸⁸ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 532. i 536.

⁸⁹ Isti, str. 521. – 522.

⁹⁰ Isti, str. 563. – 564.

⁹¹ Isti, str. 614. – 622.

⁹² Isti, str. 656. – 657.

⁹³ Isti, str. 537.

⁹⁴ Isti, str. 569. – 570.

⁹⁵ Isti, str. 576.

⁹⁶ Isti, str. 578. – 583.

⁹⁷ Isti, str. 586.

⁹⁸ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 671. – 672.

⁹⁹ Isti, str. 676.

¹⁰⁰ Isti, str. 683.

¹⁰¹ Isti, str. 684.

¹⁰² Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1935./36. do šk. god. 1944./45., Mostar, 2011., str. 9. – 10.

¹⁰³ Isti, str. 30.

¹⁰⁴ Isti, str. 25.

je na nekim mjestima naveden **narodni jezik**¹⁰⁵. Šk. god. 1936./37. opet je karakteristična po različitosti naziva za nastavni jezik, i to: **srp. i hrv.**¹⁰⁶, **Hrv.**¹⁰⁷, **srpskohrvatski**¹⁰⁸, **hrvatskosrpski**¹⁰⁹, **narodni**¹¹⁰. U šk. god. 1937./38. uočava se da su službeni obrasci tiskani srpskim jezikom na ćirilici i latinici, ali je ih ravnatelj širokobriješke gimnazije popunjavao rukom na hrvatskom jeziku i latinicom s nazivom jezika **hrv.**¹¹¹. Te obrasce slao je Ministarstvu prosvete u Beograd. Isti naziv za jezik nalazi se i u gimnazijskom izvješću za šk. 1937./38.¹¹², ali se i dalje pojavljuje naziv **srpskohrvatski jezik**¹¹³, **narodni jezik**¹¹⁴, **hrvatskosrpski jezik**¹¹⁵. Za šk. god. 1938./39. vrijedi da su i dalje službeni obrasci tiskani srpskim jezikom na ćirilici i latinici, ali je ih ravnatelj širokobriješke gimnazije popunjavao rukom na hrvatskom jeziku i latinicom s nazivom jezika **hrv.**¹¹⁶. Te obrasce slao je Ministarstvu prosvete u Beograd. Isti naziv za jezik nalazi se u rasporedu sati i u gimnazijskom izvješću za šk. 1938./39.¹¹⁷, ali se i dalje pojavljuje naziv **srpskohrvatski jezik**¹¹⁸, **narodni jezik**¹¹⁹, **hrvatskosrpski jezik**¹²⁰. Bitno je uočiti da prof. dr. Oton Knežević u svom dopisu Provincijalatu od 14. IV. 1939. jezik kojeg predaje naziva **hrvatskim**¹²¹. Očito je da su svoj jezik i jezik koji je predavan u širokobriješkoj gimnaziji, nastavnici nastojali nazivati **hrvatski jezik**, kad god im je to bilo moguće. U tom smislu šk. god. 1939./40. predstavlja izvjesni napredak u izvjesnom smanjenju pokušaja zatiranja hrvatskog identiteta, jer se i službeno počelo koristiti naziv skraćeno **Hrv.**¹²², odnosno **hrvatskosrpski jezik**¹²³. Ovo očito koincidira s uspostavom Banovine Hrvatske 1939. Analogno vrijedi i za šk. godinu 1940./41.¹²⁴ sve do uspostave Nezavisne Države Hrvatske, 10. IV. 1941.

¹⁰⁵ Isti, str. 32.

¹⁰⁶ Isti, str. 51. – 52.

¹⁰⁷ Isti, str. 51. – 52.

¹⁰⁸ Isti, str. 56., 81., 82.

¹⁰⁹ Isti, str. 88.

¹¹⁰ Isti, str. 90.

¹¹¹ Isti, str. 113. – 114.

¹¹² Isti, str. 115. – 116.

¹¹³ Isti, str. 132., 133.

¹¹⁴ Isti, str. 139.

¹¹⁵ Isti, str. 141.

¹¹⁶ Isti, str. 153.

¹¹⁷ Isti, str. 154. – 158.

¹¹⁸ Isti, str. 183., 184.

¹¹⁹ Isti, str. 192.

¹²⁰ Isti, str. 194.

¹²¹ Isti, str. 170.

¹²² Isti, str. 221. – 223.

¹²³ Isti, str. 228., 229., 238., 240.

¹²⁴ Isti, str. 256., 268., 269.

Prema ljetopisima koje su pisali direktori (ravnatelji) širokobriješke gimnazije (dr. fra Mato Čuturić, od 1918./19. – 1928./29.; dr. fra Krešimir Pandžić, od 1929./30. – 1933./34. i dr. fra Dominik Mandić, od 1934./35. – 1938./39.) uočava se da se **1. XII. kao praznik ujedinjenja Kraljevine SHS i kasnije Kraljevine Jugoslavije**, često, počevši od šk. god. 1919./20. do šk. god. 1939./40. (ali ne svake godine, ili se to samo svjesno izbjeglo unijeti u ljetopis) slavio svečanom misom, kojoj su bili nazočni svi nastavnici i učenici¹²⁵. U ljetopisima se, također, počevši od šk. god. 1929./30., pa do 1939./40. uz datum 27. I. navodi da je to **blagdan sv. Save**, da se nije održavala nastava, već se obilježavao svečanom misom i sličnim manifestacijama, ali se primjećuje da se isto nije upisivalo svake godine¹²⁶. Uz taj datum u ljetopisu za šk. god. 1938./39. stoji: „*po naredbi Kr. Banske uprave prof. dr. fra Marijan Zubac održao je predavanje svim učenicima o prosvjetnom radu sv. Save.*“¹²⁷ Isto tako u ljetopisu za šk. god. 1929./30., kada je ravnateljstvo gimnazije preuzeo dr. fra Krešimir Pandžić, po prvi puta se navodi uz 1. XII.: „*moralo se izvijesiti državne zastave. ...*“¹²⁸ Očito se ovo može dovesti u usku vezu s uspostavom Karađorđevićeve diktature nakon 6. I. 1929., čemu ide u prilog i činjenica da se u ljetopisu za 1932./33. po prvi puta, uz datum 17. XII. navodi: „*kraljev rođendan. Školski praznik.*“, što se i kasnije povremeno navodi¹²⁹. U nizu navedenih ustrajnih pokušaja odnarođivanja Hrvata Herceg-Bosne, treba dodati i aktivnosti koje se navode u ljetopisu za šk. god. 1934./35., a vezane za pogibiju kralja Aleksandra I. u Marseilleskom atentatu: „*10./X. ... U 8 s. direktor je saopćio ovu strašnu vijest svim učenicima, koji su bili sakupljeni u velikoj gimnazijskoj dvorani. Održao je kratki govor o životu i zaslugama pok. Kralja. Svi su učenici bili duboko potreseni ovom nenadanom i teškom vijesti. U znak narodne žalosti direktor je učenike raspuštao kući nakon održane komemoracije. ... 13./X. prema brzojavnom naređenju Banske uprave u Splitu ... Direktor je u 10¹/2 s. sazvao nastavnike i sve učenike u gimn. pozorište i najavio im dolazak Nj. Vel. Kralja Petra II. u Domovinu ... Na koncu je pozvao učenike, da tri puta kliknu: Živio novi Kralj Petar II. ... 15./X. prema brzojavnom naređenju Min. Prosvjete i Ban. Uprave za vrijeme prvoga sata o. fra Oton Knezović održao je učenicima zajedničko predavanje u pozorišnoj Sali o kralju Aleksandru*

¹²⁵ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 45., 56., 74., 100., 121., 169., 201., 256., 362., 390., 464., 504., 546., 592., 641., 703.; Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1935./36. do šk. god. 1944./45., Mostar, 2011., str. 47., 94., 146., 202., 246.,

¹²⁶ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 466., 505., 547., 593., 644., 704.; Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1935./36. do šk. god. 1944./45., Mostar, 2011., str. 48., 146., 202., 247.,

¹²⁷ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1935./36. do šk. god. 1944./45., Mostar, 2011., str. 202.,

¹²⁸ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 464.,

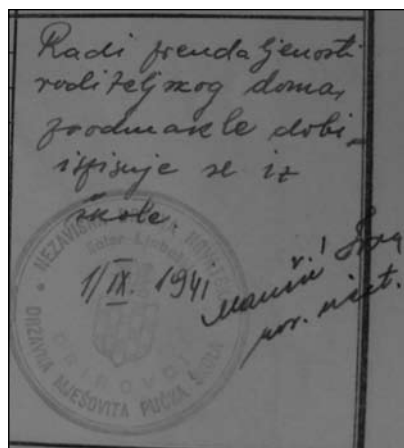
¹²⁹ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1918./19. do šk. god. 1934./35., Mostar, 2011., str. 592., 642.,

I. stvaratelju Jugoslavije i poborniku svjetskoga mira. ... “Gimnazijska kronika unutar godišnjeg izvješća za šk. god. 1940./41. nije pronađena, pa ostaje nejasno jesu li nastavnici i učenici širokobriješke gimnazije morali svečano slaviti 1. XII. 1940. kao praznik ujedinjenja Kraljevine Jugoslavije i 27. I. 1941. blagdan sv. Save¹³⁰.

RAZDOBLJE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

Prema podacima za šk. god. 1940./41. u širokobriješkoj gimnaziji se od te godine upotrebljavaju i službeni obrasci i dopisi na hrvatskom jeziku i pisani latinicom, a konačno se i narodni jezik naziva pravim imenom **hrvatski jezik**.

U OŠ Drinovci za šk. god. 1940./41. obrasci Školskih dnevnika su tiskani na hrvatskom jeziku, latinicom. Ovo je očito zasluga uspostave Banovine Hrvatske 1939. No, još uvijek se predmet jezikoslovne nastave naziva **Narodni (srpskohrvatsko-slovenački) jezik**! Međutim, uz jednu napomenu za jednu učenicu: „*Radi preudaljenosti roditeljskog doma, poodmakle dobi, ispisuje se iz škole*“, od 1. IX. 1941., koju je potpisao razredni učitelj Ivan Maričić, nalazi se i novi pečat, nastao po uspostavi NDH. Pečat ima natpis na latinici: „NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA, DRŽAVNA MJEŠOVITA PUČKA ŠKOLA, KOTAR LJUBUŠKI, DRINOVCİ“, s grbom NDH u sredini (vidi sliku 22.)¹³¹

Slika 22.: Dio iz Školskog dnevnika za šk. god. 1940./41.

¹³⁰ Ante MARIĆ, Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1935./36. do šk. god. 1944./45., Mostar, 2011., str. 275.

¹³¹ Školski dnevnici Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1939./40. za I., III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

Slika 23.: Naslovnica Razrednog imenika OŠ Drinovci iz šk. god. 1941./42.

Kao što se vidi na slici 23. od šk. god. 1941./42. u OŠ Drinovci uvedeni su *Razredni imenici*, umjesto *Školskih dnevnika*, s punim hrvatskim jezikom i latinicom. No, na novom pečatu škole mogu se vidjeti naknadno kemijskom olovkom, rukom ucrtane dvije petokrake, preko grba NDH. Tko je i kada to učinio nije moguće utvrditi imenom i prezimenom, ali je jasno da je to učinio onaj tko je želio zatirati hrvatski identitet, i to iz komunističkih krugova nakon II. svjetskoga rata, kada je zavladała jugokomunistička diktatura. Jasno je da je u obrasce uveden i tiskani naziv za predmet iz jezikoslovne nastave **hrvatski jezik** i ne samo to već su uvedeni i hrvatski nazivi za sve predmete, tj. obrasci su kompletno tiskani u hrvatskom jeziku¹³², što vrijedi i za šk. god. 1942./43.¹³³, 1943./44.¹³⁴ Znači Hrvati u Herceg-Bosni konačno su i u školi došli do pravog imena za svoj materinji jezik! Od šk. god. 1944./45. ostalo je sačuvano samo nekoliko obrazaca iz ponovo nazvanih *Razrednica* i prema njima se vidi da su tiskane latinicom, ali nekim hibridnim hrvatskim jezikom, koji se uostalom više tako ni ne naziva, nego ponovo **srpsko-hrvatski jezik**. Kod upisa svakog pojedinog učenika u obrascima dana je mogućnost za izjašnjavanje po *Narodn.* (kod svih upisano: **Hrvatska**), *Vjeroisp.* (kod svih upisano: **rimo-kat.**) i *Uža domov.* (kod svih upisano: **Herceg.**)¹³⁵ Budući da je došlo do završetka II. svjetskoga rata 9. V. 1945., a time i pada NDH, za vjerovati je da je nastava

¹³² Razredni imenici Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1941./42. za I., II., III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

¹³³ Razredni imenici Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1942./43. za I. i III. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

¹³⁴ Razredni imenici Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1943./44. za I., II., III. i IV. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

¹³⁵ Ostaci od Razrednica Osnovne škole u Drinovcima, šk. godinu 1944./45. za I. i II. razred, Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg.

u OŠ Drinovci šk. god. 1944./45. otpočela kao i prethodne, ali je dolaskom novih komunističkih vlasti došlo do uvođenja i novih Razrednica s novim obrascima, kao i nove terminologije, zapravo je izbačeno sve što je korišteno u vrijeme NDH.

U širokobriježskoj gimnaziji za šk. god. 1940./41., osim što se prema sačuvanoj dokumentaciji uočava korištenje hrvatskog jezika u njegovoj punini, značajno je i to što je po uspostavi NDH član Hercegovačke franjevačke provincije i profesor na gimnaziji, dr. fra Radoslav Glavaš u lipnju imenovan *odjelnim predstojnikom za bogoštovlje u ministarstvu nastave*.¹³⁶ Ova činjenica ukazuje na to da time prestaju raznorazni postupci usmjereni na odnarođivanje Hrvata kroz obrazovanje mladeži. Samo po sebi se onda podrazumijeva da u širokobriježskoj gimnaziji za šk. god. 1941./42., 1942./43., 1943./44. i 1944./45., jezikoslovna nastava se nazivala **hrvatski jezik**¹³⁷. Široki Brijeg pao je u partizanske ruke 7. II. 1945., a kako će se partizani i kasnije novouspostavljene komunističke vlasti, odnositi prema hrvatskom narodu i njegovom identitetu, pokazali su već tada, jer su odmah likvidirali 12 fratara koje su zatekli u samostanu, a likvidaciju su obavili u ratnom skloništu. Prema posljednjem ratnom gimnazijskom izvješću, u partizanskom pokolju stradali su fratri: fra Radoslav Vukšić, dr. fra Krešimir Pandžić, dr. fra Arkandeo Nuić, fra Fabijan Paponja, dr. fra Marko Dragičević, fra Leonard Rupčić, fra Bruno Adamčik, fra Tadija Kožul, fra Borislav Pandžić, fra Dobroslav Šimović, fra Roland Zlopaša, fra Venancije Nenad Pehar; te klerici, koji su maturirali od 1940./41. do 1943./44.: fra Svetislav Markotić, fra Ante Dobroslav Majić, fra Albert Pero Azinović, fra Julijan Berislav Petrović i fra Julijan Petrović. No, tome treba pridodati i ostale fratre Hercegovačke franjevačke provincije, koje su partizani na različitim mjestima pobili, tako da su ih ukupno likvidirali 66. Još k tomu su u ljeto 1945. demolirali gimnaziju, njezine kabinete, zbirke, knjižnice, arhive i matice, temeljito su spalili sve samostanske spise, pri čemu je spaljeno neprocjenjivo povijesno blago.¹³⁸ Time su očito htjeli uništiti dio hrvatskog kulturnog i civilizacijskog identiteta.

Nadbiskupska klasična gimnazija s pravom javnosti u Travniku, na kraju II. svjetskog rata i nakon njega, prošla je slično kao i ona na Širokom Brijegu, jer su partizani u njoj spalili i uništili sve što je imalo veze s isusovačkim redom, pod čijim patronatom je djelovala ta gimnazija. Tako je malo dokumentacije ostalo, i to ono što je bilo u nekim drugim ustanovama ili kod pojedinaca. Tako prema podacima pronađenim u Arhivu Filozofskog fakulteta Družbe Isusove

¹³⁶ Ante MARIĆ, *Franjevačka klasična gimnazija na Širokom Brijegu od šk. god. 1935./36. do šk. god. 1944./45.*, Mostar, 2011., str. 276. – 277.

¹³⁷ Isti, str. 288., 289., 300., 301., 302., 304., 305., 311., 329., 330., 332., 333., 335., 336., 338., 340., 373., 374., 378. i 394.

¹³⁸ Isti, str. 418. – 429.

u Zagrebu, za školske godine 1941./42.¹³⁹, 1942./43.¹⁴⁰, 1943./44.¹⁴¹, nakon uspostave Nezavisne Države Hrvatske i u ovoj gimnaziji se jezikoslovna nastava naziva **Hrvatski jezik**, a i za sve druge predmete i napise koristi se hrvatski jezik (vidi sliku 23.). Očito se i u ovoj ustanovi s velikim oduševljenjem dočekala uspostava NDH i mogućnost djelovanja na materinjem hrvatskom jeziku.

	PREZIME I IME	Godina službe	Struka glavna i sporedna
1	Jäger Ivan	7 g. 3 mj.	Poviest i zemljopis
2	Jambrečević Stjepan	27 g. 11 mj.	Hrvatski, latinski i grčki jezik
3	Badalić Josip	4 g. 11 mj.	Hrvatski jezik s knjiž., hrv. pov., lat. i ruski

Šta je predavano u kojem razredu i koliko sati nedjeljno?	Redni broj nastavnika	Razredni broj	Opazka
Pov. VIII 3, VII 2, zem. VIII 2, VII 1, filoz. VIII 2, umjet. VIII 1	11	—	Rektor zaveda
Hrv. VI 4, V 4, lat. VII 4	12	—	Upravitelj gimnazije
Hrv. VIII 4	4	—	Starješina Maloga sjemeništa
Prirod. VII 2, VI 2, V 2, his.			

Slika 23.: Dio iz Popisa nastavnika i nastavnih predmeta u Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti u Travniku za šk. god. 1943./44.

Za OŠ Tihaljina vrijedi analogno kao i za OŠ Drinovci, ali je interesantno opisati i prokomentirati jedan dokument nađen u Razrednom imeniku za 1943./44. šk. god., a to je jedna „Polaznica“, upućena Državnoj pučkoj školi u Tihaljini, a kojom se za učenika Stjepana Mlinarevića, rođenog 1934. u Tihaljini, potvrđuje da je svršio šk. god. 1941./42., I. raz i 1942./43., II. raz., u mješovitoj pučkoj školi u Babinoj Gredi, kotar Županja. Polaznica se izdaje na temelju molbe roditelja, radi preseljenja u Tihaljinu. Iz ove polaznice jasno proizlazi da je i u Tihaljini, dakle u Hercegovini, isti školski sustav kao i u Slavoniji, ali proizlazi i to da se ova obitelj otiselila u Slavoniju, najvjerojatnije u ljeto 1941. (kada je više hercegovačkih obitelji, zbog ugroze od četnika i opće ratne nesigurnosti, selila u mirniju i sigurniju Slavoniju), jer je učenik Stjepan Mlinarević završio I. i II. razred osnovne škole od 1941. – 1943., a rođen je u Tihaljini 1934. Kako je u ljeto 1943. nastala stabilnija i mirnija situacija i u Hercegovini, to su se brojne obitelji vraćale iz Slavonije u svoj rodni grad.

¹³⁹ „Izvjestje Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1941./42.“, Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1942., str. 4. – 17., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

¹⁴⁰ „Izvjestje Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1942./43.“, Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1943., str. 4. – 17., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

¹⁴¹ „Izvjestje Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku za školsku godinu 1943./44.“, Sarajevo, „Nova tiskara“ Vrčak i dr., 1944., str. 4. – 17., u: Arhiv Filozofskog fakulteta Družbe Isusove, Zagreb.

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA

Državna mješovita pučka škola u Babinog Brda kanton Županja.

Broj: 119 / 1943.

PREDMET: Minarović Štepan učenik II godišta mješovite pučke škole, polaznica.

DRŽAVNOJ PUČKOJ ŠKOLI

Tihofini

Po propisima zakonske odredbe o polasku pučke škole, a na temelju molbe roditelja (skrbnika), jer se isti nalazi na području kantonirane škole, izdaje se ova:

POLAZNICA

Minarović Štepan učenik II godišta mješovite pučke škole u Babinog Brda, rođen dne 26. rujna 1934. u Tihofini, kot. Bjelovinski, vjere rimokatoličke. Do sada je svršio: škol. god. 1941/42. I. raz. 1942/43. I. razred.

Ime, prezime i zanimanje roditelja (skrbnika) Ivan Minarović, ratar.

Učenik je do danas svršio drugo godišta mješovite pučke škole.

Posljednje ocjene su mn ove:

Vjeronauk:	<u>dobro (2)</u>
Hrvatski jezik:	<u>vrlona dobro (2)</u>
Poznavanje domovine i svijeta:	<u>dobro (3)</u>
Zemljopis:	<u>/</u>
Povijest:	<u>/</u>
Ročništvo s mjerstvom i mjestovitim citiranjem:	<u>vrlona dobro (2)</u>
Poznavanje prirode:	<u>/</u>
Gospodarstva i poznavanje prirode:	<u>/</u>
Gospodarstva i kućanstvo:	<u>/</u>
Risanje:	<u>/</u>
Ulepisanje:	<u>/</u>
Pjevanje:	<u>dobro (2)</u>
Tjelovježba:	<u>dobro (3)</u>
Ženski ručni rad:	<u>/</u>
Ženski ručni rad s kućanstvom:	<u>/</u>
Muški ručni rad:	<u>dobro (2)</u>
Vladanje:	<u>vrlona</u>

Učenik je izostao 3 ispričanih: 8 dana.

☐ Uputu učenika i dan, kad se javio u toj školi, obavijestite ovu školu.

U Babinog Brda, 18. kolovoza 1943.

Ravnatelj škole: Čirić Katarina Razredni učitelj: Čirić K

7. novost godišta, školske godine i mjesec

ŠKOLNA OPAZATA

1943

Izdaje: 12
Cena: 1,50 kr.

Izdaje: 12
Cena: 1,50 kr.

UMJESTO ZAKLJUČKA

Hrvatski narod u Herceg-Bosni stoljećima je proživljavao različite oblike zatiranja njegova nacionalnog identiteta, a za četiristogodišnje okupacije od Turaka gotovo da nije imao svojih obrazovnih ustanova. Prve takve ustanove otpočeli su uspostavljati polovicom XIX. stoljeća franjevci, najprije konfesionalnog, a kasnije i općeg karaktera. U početku su poduku obavljali na materinjem hrvatskom jeziku, uz pripomoć svoje braće Hrvata koji su živjeli u sklopu Austro-Ugarske. Hrvati su više-manje s oduševljenjem prihvatili odluku Berlinskog kongresa 1878. da Austro-Ugarska uvede mir i red u Bosni i Hercegovini, ali su kasnije nastupila razočarenja, jer je Austro-Ugarska u Bosni i Hercegovini počela nametati stvaranje nove jedinstvene bosanske nacije i bosanskog, a kada su uslijedili žestoki otpori i Srba i Hrvata, onda je nazvan srpskohrvatski.

Naivna su bila očekivanja pojedinih Hrvata da će u, nakon I. svjetskog rata, novostvorenoj Kraljevini SHS i kasnije Kraljevini Jugoslaviji, kao zajednici južnoslavenskih naroda, imati svoju punu narodnosnu ravnopravnost. Nasuprot tom očekivanju uslijedili su različiti, više ili manje prikriveni postupci zatiranja hrvatskog identiteta. O tome je u više navrata pisao ili govorio dr. Ivan Tomas (osobito kada je bio glavni urednik i spiker na Hrvatskom programu Radio Vatikana, 1954. – 1962.)¹⁴². Dr Tomas je, tako, dajući opsežan kritički prikaz knjige: *Richard Pattee: The Case of Cardinal Aloysius Stepinac, The Bruce Publishing Company, Milwaukee, U.S.A., 1953., str. XVI i 499*; napisao: „*Pisac je dobro učinio, što je u Nadbiskupovoj izjavi točno tiskao i izreku o plebiscitarnom opredjeljenju hrvatskoga naroda za svoju državu 1941. (str. 239.), te i na taj način pokazao, da mu je stalo samo do istine i obrane Stepinčeve časti. ... Uzmimo samo nesretnu ideju o “strong separatist move-merit in Croatia” u Jugoslaviji prije Drugog svjetskoga rata (str. 69.): kako se ona može složiti s Nadbiskupovom mišlju o prvoj Jugoslaviji kao tamnici za Hrvate? Autor nedokazano tvrdi na istoj 69. stranici, da su na ruševinama Jugoslavije 1941.: “The Croatian separatist, through the Ustashi, seized on this to establish an independent state”. ... Ali mjesto da jade jadimo i muku mučimo određujući procenete, koji odgovaraju toj frazi, uzmimo sigurnu izjavu Nadbiskupovu, da se hrvatski narod “plebiscitarno” izrazio za svoju državu, dakle ni za kakav separatizam nego za državu, pravu nezavisnu državu: “The Croatian nation unanimously declared itself for the Croatian State...” (str. 239.). I mjesto da se osjeća krivim radi nekakva “separatizma”, Stepinac je kazao, da bi bio ništarija, da se nije solidarizirao sa svojim narodom! A taj je narod htio svoju državu svim svojim bićem! Skromno pitamo našega pisca, smije*

¹⁴² Domagoj TOMAS – Srećko TOMAS, Baštinik mučeništva strpljivosti (povodom 100. godišnjice rođenja dr. don Ivana Tomasa), *Susreti 5*, Ogranak Matice Hrvatske Grude, 2011., str. 124. – 160.

li, pišući o Stepincu, prijeći preko njegovih riječi o hrvatskom narodnom pravu na svoju državu i hrvatski narodni pokret za oslobođenje nazvati "separatizmom"! Onda bi i Washington i Franklin bili separatisti, a ni De Valera, Gandhi, Nehru, Ali Jinnah... ne bi bolje prošli! ... Grdno nas iznenađuju autorove riječi "outburst of Croatian nationalism" u travnju 1941. i "passionate and often intemperate sentiments of exaggerated nationalism" (str. 112.). Da je pisac samo pokušao to hrvatsko raspoloženje protumačiti Stepinčevom izjavom o Jugoslaviji kao tamnici za Hrvate, kako bi se bio umjerenije izrazio! ... Nije mu manjkalo dokaza: hrvatski se narod 1941. plebiscitarno izrazio za svoju državu, Atlantska povelja i ona iz Jalte, prirodno pravo, načela Svete Stolice... sve je to Hrvatima davalo pravo na samostalnu državu, pa zašto bi onda hrvatski Metropolita u sebi 1941. zatajio svojega naroda i snizio se na nizinu kukavice?! U svojoj je duši uvijek nosio neprevarljivu svijest, da hrvatski narod želi časno zauzimati svoje mjesto pod suncem. Zato je izjavio na sudu, da Hrvati osuđuju sramotni proces protiv zagrebačkog Nadbiskupa. Kako je poštivao volju svojega naroda, njegov narod je volio i poštivao i još neprestano poštuje svojega Metropolitu.¹⁴³ Isto tako, dr. Tomas u svom članku *Suježi strani spisi o Stepincu*, piše: „Nadbiskup Stepinac je 1946. pred komunističkim sudom dokazivao, kako je 1941. bio za hrvatsku državu, kao i sav hrvatski narod. Ostaje Stepinčeva riječ «plebiscitarno» za svu povijest. Hrvati su proglasili uspostavu NDH prije dolaska Pavelića i ustaša iz Italije. Nasjedati hrvatskim neprijateljima i danas NDH stavljati među navodnike nedosljedno je i nepravedno. Nadbiskup Stepinac je u svojem posljednjem razgovoru s potpisanim u proljeće 1943. u Rimu otvoreno dokazivao potpunu razliku između ustaštva i hrvatske države. Još i danas kao da odjekuju Stepinčeve trijezne riječi: «Ako ovako nastave, propast će, i, što je još gore, uništiti će nam i državu, za koju je narod pridonio onoliko žrtava!».¹⁴⁴ Dr. Tomasu je kardinal Stepinac i njegovo mučeništvo bilo izvor nadahnuća za pisanje i govorenje, pa je tako i u članku o dr. Vladku Mačeku spomenuo i Stepinca i njegovu znamenitu izjavu: „Stepinac je 3. X. 1946. pred komunističkim sudištem izjavio, da je 1941. skupa s golemom većinom hrvatskoga naroda plebiscitarno pozdravio osnutak NDH, i da bi se sam bio osjećao ništarijom, da onom zgodom nije bio osjetio bilo svoga naroda! Tko će ikako posumnjati u iskrenost i istinitost Stepinčevih riječi?“¹⁴⁵

Pregledom dijela povijesne građe iz Franjevačke klasične gimnazije na Širokom Brijegu, Nadbiskupske klasične gimnazije s pravom javnosti u Travniku te iz Osnovne škole Drinovci i OŠ Tihaljine i manjim dijelom OŠ Ljubuški, za razdoblje od 1844. do 1945., uočavaju se jasna nastojanja Hrvata u Herceg-Bosni za potrebom provedbe nastavnog procesa na svom materinjem hrvatskom

¹⁴³ Ivan TOMAS, Stepinčev portret u vrijednoj anglosaskoj studiji R. Pattee, *Hrvatska revija*, 4 (1954.) 2, str. 129. - 160.

¹⁴⁴ Ivan TOMAS, *Suježi strani spisi o Stepincu*, *Hrvatska revija*, 32 (1982.) 3, str. 411. - 438.

¹⁴⁵ Ivan TOMAS, KRŠĆANSKI HUMANIZAM DRA. VLADKA MAČEKA, *Novi život*, God. III (1964.) 3-4, str. 170-178.

jeziku. U tom jeziku su bili počeci školovanja mladeži u zadnjim desetljećima turske vladavine, kao i prvim godinama dolaska austro-ugarske vladavine, ali nakon toga su i austro-ugarske vlasti, a naročito karadžorđevićevka diktatura, uznastojali na različitim, više ili manje vidljivim, više ili manje sofisticiranim metodama odnarođivanja Hrvata i zatiranja njihovog identiteta i kroz obrazovanje mladeži. Stoga je hrvatski narod u Heceg-Bosni s oduševljenjem prihvatio uspostavu svoje nezavisne države, u kojoj je otpočeo provoditi i obrazovni proces na svom materinjem hrvatskom jeziku!

ZAHVALE

Prije svega zahvaljujem fra Anti Mariću, koji mi je omogućio neometan pristup svoj građi koju posjeduje Franjevačka knjižnica i njen Arhiv u Mostaru.

Istu zahvalnost upućujem ravnatelju Županijskog arhiva, Županije zapadnohercegovačke u Širokom Brijegu, gospodinu Begiću, sa suradnicima, na omogućavanju korištenja njihove cjelokupne građe.

Zahvaljujem i o. isusovcu Valentinu Miklobušecu, voditelju Arhiva u Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu, koji mi je omogućio pristup sačuvanoj građi o Nadbiskupskoj klasičnoj gimnaziji s pravom javnosti u Travniku.

Ništa manju zahvalnost ne zavrjeđuju i moji prijatelji: mr. sc. Mario Bušić, vrlo agilni predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude i njegovi suradnici mr. sc. Jozo Marić, Petar Majić i Tihomir Majić, koji su me poticali na pisanje ovakvih i sličnih članaka.

Prof. dr. Srećko Tomas

KULTURA

IVAN ŠIMIĆ

Sumorni Božić 1993.....71

PETAR MAJIĆ

"Grudsko pivanje" u središnjici Matice hrvatske u Zagrebu 81

PETAR MAJIĆ

Roman *Živa glava* autorice Julienne Eden Bušić 84

FRA ANTE MARIĆ

Dobri brat protivni vjetar (sv. Franjo u Hrvatskoj) 88

MARINKA ŠIMIĆ

Stećci od Zgošće do Ledinca, Milka Tica.....124

SUMORNI BOŽIĆ 1993.

Ni za jedan Božić u svom životu Marko nije imao osjećaj da radi nešto tako važno kao te godine. Dijelio je taj osjećaj, razumije se, i s ostalom trojicom s kojima je bio na bunkeru: ostaviti obitelj i doći u ovu čabuljsku zabit baš za Božić, ne obazirući se na desetine onih koji su također trebali biti ovdje a nisu, ispunjavalo ih je jedinstvenim ponosom. U gotovo istom sastavu, tek s Antom umjesto Vinka, bili su prije dvadesetak dana samo malo zapadnije, negdje na području Sastavaka iznad Bogodola. I tada je bilo puno snijega i hladno, možda čak hladnije nego ovdje u Nuglima, ipak je to bilo na nešto većoj nadmorskoj visini, ali taj odlazak na „teren“ (kako su oni zvali redovite odlaske na crte razgraničenja, obično u trajanju od sedam do deset dana) bio je poput mnogih drugih, i šteta bi bila na njega trošiti previše riječi. O njemu bi i onaj Mlakić teško napisao čitljivo ratno štivo.

Ovaj pak božićni pamtit će cijeloga života. I da se nije pretvorio u iznenadnu tragediju, imao je ono „nešto“ što imaju prijelomni događaji u životima svih ljudi. Prvo, bio je to – mislili su oni - neosporni dokaz takozvane odgovorne hrabrosti, a muškarcima, znano je od pamtivijeka, nikada takvih dokaza i dokazivanja ne može biti previše. Ljetos je na ovom potezu njihov neprijatelj slomio zube, da se poslužimo tim tipično vojničkim izrazom, i ne bi bilo nikakvo iznenađenje pokušati li iskoristiti njihovu očekivanu blagdansku opuštenost za zaposjedanje svega onoga što nije uspio koji mjesec ranije. Gornja složenica „odgovorna hrabrost“ zvuči vam, pretpostavljamo, sasvim novo i originalno, pa se stoga nećemo ustezati pohvaliti vašu moć zapažanja. Da, u pravu ste, nova je i originalna, „ispod čekića“ takorekuć, a smislili smo je kako bismo općenito naznačili razliku između domobranske hrabrosti (o kakvoj se, recimo, radilo kod Marka, Jure, Josipa i Vinka) i hrabrosti različitih ratnih „specijalaca“, često hirovitoj i nepredvidljivoj, kojih ovdje za ovaj Božić nije bilo. Drugo, među vojnicima je upravo tada, u kasnu jesen 1993. godine dakle, vladalo uvjerenje kako je pitanje dana kada će njihovi vojnički i politički ciljevi biti ostvareni, i valjalo je ne posustati sada kada će, eto, njihovo ratovanje, pa i žrtve, konačno dobiti svoj puni smisao. Inženjerija je navodno već bila odradila lijep posao

od Uskoplja prema Fojnici, preko Vranice valjda, Srednja Bosna samo što nije spojena s Hercegovinom. Pokazat će se vrlo brzo da stvari i nisu stajale onako kako se to Marku i njegovim suborcima činilo iz rova, zapravo iz bunkera, jer svima je poznato da u hercegovačkim gudurama niti je bilo, niti je moglo biti rovova kakve smo navikli gledati u ratovima vođenim po ravničarskim krajevima. I doista, iz rova, ili bunkera, svejedno, teško se može vidjeti „šira slika“, dobro je to netko davno primijetio. Lako je nama danas, mi danas nedvojbeno znamo da ta slika, ta prokleta „šira slika“, već tada nije bila nimalo po mjeri ovih promrzlih vojnika, znamo da će im za koji mjesec smjestiti odozgo, odrediti im okvire i države za koje oni ne bi ni prstom mrdnuli, a kamoli smrzavali se ovdje, i to za Božić. Oni o tome pojma nisu imali. Često to u ratu tako biva, i mala je utjeha, ako je ikakva, što ćemo neke od njih barem uvrstiti u ovu našu potresnu priču.

Na Vrđi su stigli na sam Badnji dan. Smjena, i to nedovoljna po broju ljudi, skupljena je na jedvite jade. Odmah su raspoređeni na položaje kako bi njihova prethodnica mogla otići na zasluženi odmor. Dolje ispred zapovjedništva dobili su konzerve, riblje za Badnjak, „mesne doručke“ domaće proizvodnje i nekakvu neukusnu, žilavu mađarsku slaninu za ostale dane. Dobili su i cigarete. Do položaja njih četvoricu odvezao je Matko, s terencom koji samo što se nije raspao. Matko je inače bio iz njima susjednoga sela. Bio je ranjavan dva puta, jednom prilično ozbiljno, na samom početku rata, a drugi put samo lakše. Podmukli, zalutali geler mu je ljetos u Mostaru završio u podlaktici lijeve ruke.

Na ovom mjestu predosjećam, iako nevješt u pripovijedanju kao protagonisti moje priče u ratovanju, kako je pravo vrijeme da o tim svojim glavnim likovima progovorim riječ-dvije. Ne previše, gotovo doslovno riječ-dvije, tek toliko da mi ne možete spočitnuti kako mi nedostaje kakva-takva karakterizacija, ako uopće mora biti neke posebne karakterizacije likova u kratkoj priči ovakvoga formata. Dok još nije kasno, prije nego odustanete od daljnje čitanja, sasvim je, mislim, opravdano s moje strane poduzeti sve kako oni istančanijega književnog ukusa ovu moju ratnu prozu ne bi olako proglasili trećerazrednom. Opravdano i legitimno kao upotreba sile u ratu, naprimjer.

Svi osim Marka bili su oženjeni, Josip dvije godine (dobio je bio već dvoje djece, a i treće će mu se roditi za otprilike mjesec dana; „ti navalio ko mutav“, znali su ga s pravom podbadati), Jure četiri (u njega, u Jure, rodilo se bilo troje, a da nam je zaviriti u rodni list njegova četvrtoga djeteta, nije isključeno da bi nam jednostavna računica razotkrila kako on i njegova supruga nisu dangubili ni između dva zadnja Jurina terena), a Vinko, najstariji među njima, možda i cijelih petnaest. I da, troje djece bilo je i u njega, u Vinka.

Marko je imao ozbiljnu djevojku. Pitat ćete me, zapravo, pitali biste me, da je ovo radijska ili televizijska kontakt-emisija umjesto (u komunikacijskom smislu) jednosmjernoga teksta, što mislim pod tim „ozbiljna djevojka“, i kako ja ikako znam koliko je ozbiljna bila ta Markova i Sanjina veza, Sanja se naime zvala. Što bi rekli u onoj reklami za jedan lijek protiv prehlade: ooo, znam, vjerujte mi! Ne radi se ovdje o uobičajnoj praksi (koja je, uostalom, sami temelj književnosti) svakoga pisca, čak i onih ne pretjerano nadarenih poput mene, da naprosto izmisli kad nešto ne zna, preuveliča ili umanji, istakne ili zapostavi, i sve to prema vlastitoj slobodnoj volji ili zahtjevima priče. Ovdje se, neka mi bude dopuštena ova mala autorska nesmotrenost kojom ću možda razotkriti više nego bih trebao, radi o u književnosti već toliko puta viđenoj magičnoj mješavini fikcijskoga i autobiografskoga, koja je oduvijek najbolje gicala čitateljevu maštu, vazda željnu dokučiti gdje je granica između jednoga i drugoga. Eto o tomu se ovdje radi, eto uvjerljiva objašnjenja za moje znanje o ovim događajima i ljudima. Neću vam, naravno, otkriti koji sam ja - jesam li primjerice zapovjednik cijeloga bojišta što je upućen u privatne živote svih svojih vojnika a danas se dohvatio pisanja, jesam li možda jedan od trojice Markovih kolega s bunkera, rođak, susjed ili prijatelj, jer njih četvorica stvarno i jesu bili rođaci, susjedi i prijatelji, ili sam, što može nekome zvučati najmanje vjerojatno, ali zato mašti otvara novi prostor za nagađanja, netko od onih jadnika s dva susjedna položaja, jedan lijevo, drugi desno od njih, koji su skupa s njima ovdje na sjevernim padinama Čabulje proveli Božić?! Mogu, naposljetku, biti i netko skroz deseti.

Bilo kako bilo, bio ja ovaj ili onaj, ja, dakle, pouzdano znam da su Marko i njegova Sanja tada hodali već pune dvije godine, najmanje, znam i da je Marko Juru na prethodnom terenu na Vilinoj Kosi već zagovorio za vjenčanoga kuma, znam isto tako mnoge intimne dvojbe oko njihova skoroga zajedničkog života, izrečene uz vatru u bunkeru, kad ti se na trenutke čini kako nemaš nikoga bližeg na svijetu od ovih ljudi koji su tu s tobom. Može se to vama činiti čudnim, ali na ovakvim mjestima i u ovakvim okolnostima rađaju se neke posebne veze među ljudima. Ljudi se iskreno otvaraju jedni drugima, kao u ispovjedaonici, otkrivaju svoje životne tajne, iznose najskrivenije podsvjesne želje, valjda svjesni kako bi im to lako mogla biti posljednja prilika za otvaranje duše.

Da su kojim slučajem sada bili kod kuće, u svom malom ubavom selu, sliku koju su zatekli na Badnjak gore na borbenim položajima, zacijelo bi počastili nekim od onih donekle već otrcanih izraza kao što su „idilično“ ili „veličanstveno“. Iako poslovično neskloni velikim i snažnim riječima poput ovih, i mi bismo – da smo igrom hude sudbine bili na njihovom mjestu – vjerojatno brzopleto posegnuli za njima. Ili sličnima, nimalo manje otrcanima, poput onog „ubavo“, što nam se kao nehotice otelo na početku ovoga

odlomka, ili izraza „čudesno“ i „zadivljujuće“ recimo. Kada bih bio siguran da izostanak opisa planinskoga krajolika neće brutalno razotkriti nedostatak moga pripovjedačkog iskustva i, još gore, mašte, najradije bih ga izbjegao. Svjestan sam, pritom, kako bi i njegov loš opis, loš opis toga krajolika, lišen lirskih figura i ponekog zanatskoga trika, mogao imati po mene jednako poguban, ako ne i pogubniji razotkrivački učinak. Suprotno logici zdravog, seljačkoga razuma na koji se tako rado pozivam u različitim prigodama, suprotno i drevnoj narodnoj mudrosti, sažetoj u svima vama dobro poznatoj izreci „od dva zla uvijek biraj manje“, ja ću vam ipak o zatečenim prirodnim i atmosferskim prilikama u Nuglima i okolici štogod napisati.

Ovdje je snijeg padao od prekučer, u početku slab i sitan, a onda, od jutros, krupniji i ljepljiviji. Bilo ga je sad već tridesetak centimetara, možda trideset pet. Sve je bilo bijelo, dokle god oči sežu, i gore prema vrhovima Medvjedu i Golubiću koji su se uzdizali iznad njihovih položaja, i dolje u dolini Drežnice. Kao na onim razglednicama iz Kanade. Da su od gustih pahulja mogli vidjeti i dalje, preko kanjona Drežnice, vidjeli bi i Čvrsnicu odjenutu u bijelo, što za nju i nije nikakvo čudo, složiti ćete se. Cijeli hrbat po kojemu su uzduž bili raspoređeni bunker, u razmacima od dvjestotinjak metara, bio je obrastao šumom. Ona je sada bila posječena taman toliko da se mogu napraviti bunker i dostavni put koji je spajao položaje dolje s bazom, sa zapovjedništvom na Vrdima. Rado bih vam upravo na ovom mjestu poimenice nabrojio vrste deveća koje raste tu oko položaja, međutim moje botaničko znanje prilično je skromno, štoviše sramotno skromno za nekoga tko se nije rodio i odrastao „na asfaltu“, priznat ću. Bilo ono bjelogorično ili crnogorično, da odvučemo malo prema knjiškom znanju o biljnim razredima i koljenima kad već pravog životnoga nemamo, zajedničko im je bilo da su im se grane, kako biste i očekivali, sada povijale pod težinom snijega. Neke i pucale.

Primopredaja položaja prošla je, rekli bismo, uobičajno, uz ponešto razumljive nervoze na obje strane: kod onih koji su odlazili zato što su smjenu očekivali jedan dan ranije, ako ne i dva, a kod naše četvorice zbog svih onih blagdanskih okolnosti o kojima smo govorili još na početku.

- Mogli ste nam pripremit malo drva, bar za pešest dana – našalio se Josip, kad je uz peć u bunkeru vidio razbacane cjepanice koje će im teško biti dovoljne i za prvu noć.
- Puši – kratko mu je odbrusio Suki. – Mene si naša zajebljavat!

Nervozni Suki, ime mu je bilo Stjepan a Suki loše odabran nadimak, tko god da ga je birao, bio je u gimnaziji dvije generacije ispred Josipa. Znali su se prilično dobro. Pretjerano bi bilo reći da su bili bliski, ali nakon svih sretanja po srednjoškolskim nogometnim turnirima, pa onda po onim opskurnim seoskim disko-klubovima iz osamdesetih, kad su ponekad znali zajedno i zapiti

se za šankom, i, konačno, najnovijih sretanja po raznim ratištima, od Rujeva Dola do Uskoplja, ne bismo puno pogriješili ako njihov odnos nazovemo čak prijateljstvom. Slično je bilo i s ostalima. Osim Vinka, koji je prije rata živio u Čapljini, i oni su se svi od prije međusobno poznavali.

- Dobro, di ste vi dosad? Dokad ste nas mislili držat ovde, do Sudnjeg dana? – priupitao je jedan drugi iz Sukijeva društva, i sam svjestan da oni koji su ih došli zamijeniti nisu krivi što je smjena kasnila.
- Ne do Sudnjeg, samo do Badnjeg! – nastavio je Josip u svom stilu. – A bilo bi možda svakako najbolje da vi ostanete i za Božić i za Novu Godinu, kad ste ovako dobro čuvali crtu!
- Samo ti seri, pita bi te ja da si se ovde smrzava deset dana ko mi! – odgovorio je ovaj, razočaran zbog nerazumijevanja.

Bunkeri su tada, barem ovdje, još bili opasani suhozidom, širokim najmanje šezdeset centimetara. Gore iznad najprije je bio red drvenih greda, poslaganih jedna tik do druge, zatim onaj debeli unproforski najlon, onda sloj zemlje, po zemlji nešto ne pretjerano velikog kamenja, i na kraju granje koje je trebalo kamuflirati ove utvrde. Sve skupa zamišljeno tako da vas može zaštititi od metaka i izdržati udare granata srednjega kalibra (ako se za granate koristi izraz „kalibar“). Unutra se oko peći u većini bunkera, pa tako i u ovom u koji su upravo uselili Marko, Jure, Josip i Vinko, moglo nekako skutriti četiri-pet ljudi, a ležati dvojica ili trojica, ne u isto vrijeme, naravno. Više nije ni trebalo, jer ionako su uvijek jedan ili dvojica morali biti na straži. Iza peći bi se obično sušila na mjeru isječena drva, koje su u pravilu skupljena u okolici bunkera, često mokra ili sirova, a nekada i jedno i drugo.

Suki i njegovi ostavili su im bunker koji je više nalikovao na svinjac, ili brlog, ako vam se čini da smo malo pretjerali, nego na ikakvo, makar i priručno ljudsko obitavalište. Prazne konzerve pored uzglavlja improviziranih ležajeva, komadi hrane po cijelom bunkeru, deke nagorjelih krajeva, blatnjave, kao da su ih prije snijega vucali uokolo bunkera. Ima i detalja koje ćemo preskočiti jer nam tako nalaže pristojan građanski odgoj. „Krmad, krmad“, dobro je, odmahujući rukom i kolutajući zelenim očima, rekao Vinko čim je povirio unutra. Nekad vas ljudi koje poznajete znaju tako neugodno iznenaditi, u ratu možda čak i više nego u miru.

Prvi posao bio im je čišćenje ovog nereda. Dan je bio kratak, skoro najkraći što može biti, zimski solsticij – izračunao bi to svaki učenik petoga razreda osnovne škole - i te tužne godine minuo je prije točno dva dana. Tako je bilo milijunima godina prije, a, ljudski je vjerovati, tako će biti i još milijunima godina, sve valjda do onoga Sudnjeg dana za koji su se Suki i družina bili počeli pribojavati kako će ga dočekati ovdje u Nuglima, ostavljeni i zaboravljeni od svih. Majka priroda (ili sam Bog Otac) smilovala im se barem na trenutak. Nekomu

se može učiniti da će naše ambicije sada otići u smijeru razrješenja tisućljetnih filozofsko-teoloških dvojbi koje smo natuknuli u prethodnoj rečenici, ali neće. Bilo bi, budimo poštenu, pretjerano u okviru ovakvoga teksta očekivati takvo nešto od nas. Tek, prestalo je snježiti, nebo kao da se malo razgalilo, a u daljini su se čak počeli nazirati obrisi Čvrstice. Taj metaforički „trenutak“ bez oborina trajao je i cijelih sat vremena, taman dovoljno da nasijeku i ubace unutra drva za sutradan. Trebalo ih je, već smo vam to ranije objasnili, dobro osušiti prije loženja. Hvala majci prirodi na ovoj neočekivanoj velikodušnosti, bila ona slučajna ili namjerna, zaslužila je nesumnjivo svaku pohvalu. Pravi je, međutim, problem to što je ovo bio jedini iskaz milosti udijeljen ovim ljudima u tih nekoliko nesretnih dana.

Nju (prirodu ili Prirodu) doduše nisu ni molili za milost, ali svoga Boga jesu, to im ne možemo zaniijekati. Molili su ga predano i višekratno, molitvama koje su naučili od svojih majki i (rjeđe) očeva, djedova i baka, od svojih fratara. I na Badnji dan, i sutra na Božić pogotovo, i na nesretni Stipandan odmah prekosutra. Josip je uporno pokušavao „rekonstruirati“ one posebne božićne molitve što ih je njegov djed (koji je tada još bio živ) uvijek molio prvi. Znao ih je ponavljati za djedom, ali se nije baš proslavio u ulozi „prvoga“. Bile su to molitve i preporuke kakve vjerojatno ne možemo pronaći u današnjim molitvenicima, naučene nekad davno tko zna od koga.

Badnja večer je prošla mirno. Bilo je hladno vani. Snijeg je pojačavao i slabio u pravilnom ritmu što ga je udarao netko zacijelo jako moćan. Začuo bi se u daljini poneki rafal za kojega je teško bilo procijeniti je li njihov ili neprijateljski.

- Spavaš li – upitao je Marko Juru. Njih dvojica su odmarali, a Vinko i Josip su bili na straži. Ležali su umotani u smrdljive deke, s puškama i bombama odloženima odmah pored sebe.
- Nisan, ne da mi se zaspat. Možda je od one kavel? – odgovorio je Jure. – Što pitaš?

Marko se sad već bio pridigao i krenuo ubaciti koje drvo u peć. U bunkeru je bilo podnošljivo što se hladnoće tiče. Drvima je trebalo dugo da se razgore, ali bi onda neki put nastavila plamtjeti kao da su usječena još prošle zime.

- Ma, bezveze. Palo mi nešto na pamet, di je sad oni Zvone što je s vami bija u osmom razredu? – sve podjarujući utihlu vatru, sretan što se ni Juri ne spava, nastavio je Marko.
- Ja mislin da je u Slavoniji, negdi kod Osijeka, on je gori iša i u srednju školu. – spremno je Jure prihvatio ovaj neobvezni razgovor. – Sije kukuruz i šenicu, šta li!

Sada su već obojica sjedili pored peći. Jure je i zapalio cigaretu. Ako izuzmemo obiteljske teme, svi su njihovi (netko će ih od vas nazvati banalnima) međusobni razgovori, njih četvorice, bili ovakvi: prisjećanja na nedavnu ili onu malo dalju prošlost, na djetinjstvo, na zajedničke dječачke nestašluke i kasnija momačka pijanstva, na školska poznanstva.

- Ajde, izlazite! – prekinuo je njihov razgovor o znancima i poljoprivredi Vinko, zadignuvši zastor (od iste onakve smrdljive deke) na ulazu u bunker. Dva sata njegove smjene bila su prošla, i on je jedva čekao utopli se malo uz peć. – Smrza san se ko pička!

- Evo, evo, ne galami, čut će te oni doli! I ne psuj, Božić je, tek si se ispovidija. – ukorio ga je Marko.

Božićno jutro osvanulo je tmurno i oblačno, oblačno na drugačiji način. Snijeg više uopće nije padao, samo bi blagi južni povjetarac povremeno nanosio nešto sitne snježne prašine s okolnoga drveća. Oblaci su bili crniji i spustili su se niže, činilo im se da ih mogu rukom dohvatiti. Bilo je toplije, ne puno, ali ipak toplije nego jučer kad su stigli. Sve je nekako mirisalo na zimsku kišu.

Ne može se reći da se nije osjećalo neko blagdansko ozračje, bez obzira na sve okolnosti. Odmah ujutro, ne znam je li bilo i devet sati, posjetio ih je zapovjednik, čestitajući im Božić, a za ručak im je dopremljen topli obrok, čobanac ili tako nešto. Zapovjednik im je donio ukrašene svijeće (običnih je ionako bilo po bunkerima) kako bi ih mogli zapaliti prije ručka ili večere, već prema tome kakav je kod koga bio običaj. Naša četvorica nisu se morali svađati oko toga jer su, poznato je od ranije, bili iz istoga sela, a u tom njihovom selu svijeće su se na Božić uvijek palile tek prije večere. Donio je dosjetljivi zapovjednik, kojemu neka to bude upisano kao dodatna potvrda urođenoga talenta za rad s ljudima, bili oni njemu podređeni ili ne, na svaki bunker i po dvije boce crnoga vina. „Evo malo za ugazit sviće“, gotovo istim riječima popratio bi svoj prigodni poklon na svakom položaju.

Upravo toliko, dakle malo, i ostavili su za namočiti koru kruha i pogasiti svijeće poslije večere, kako to nalaže stari narodni običaj. Ostalo su popili, otprilike pola (ili malo više) iza ručka, a pola iza večere. I godilo im je, posvjedočit ćemo iz prve (pripovjedačke) ruke. Ne treba sumnjati da su i svi ostali, na svim položajima u nadležnosti darežljivoga zapovjednika, od Vrđi do, ne znam ni ja, Rosnih Polja, učinili isto, i zapravo je prava sreća u cijeloj ovoj nesreći što će ih snaći ovdje, što neprijatelj nije pokušao iskoristiti njihovu donekle smanjenu „borbenu spremnost“. Nije se puno stražarilo i osluškivalo kao inače, uglavnom se sjedilo uz peć, pijuckalo vino, i prizivalo ugodne obiteljske (i druge) uspomene. Da je postojao uređaj za mjerenje jačine emocija, neki „emocionometar“, koji bi precizno izmjerio svu tu množinu osjećaja koji su ih obuzimali, svu tu međusobnu privrženost, te osjećaje važnosti i poštivosti

za nacionalnu stvar, svu tu ljubav prema njihovim obiteljima i drugim dragim ljudima, njegova kazaljka, kazaljka takvoga emociometra (ako bi to i mogla izdržati), pokazala bi kako njih četvorica dotada u svojim životima tako nešto snažno nisu iskusila.

Kad su malo prije deset (deset navečer) pravili raspored za stražu, kiša je već bila počela padati. Na temelju vlastitih sigurnosnih procjena, osokoljeni s ono malo vina i poneseni spomenutim emocijama, odlučili su, jednoglasno, da noćas stražari samo po jedan, i to po sat vremena. Trebalo im je odmora, svima.

Primijetili ste vjerojatno naše odugovlačenje s radnjom. To odugovlačenje nažalost nema nikakve veze s nekakvom naučenom književno-teorijskom tehnikom, ne. Još manje s dobrodošlom autorskom inventivnošću. Ovo odugovlačenje posljedica je podsvjesne potrage za mjestima (ili trenutcima) na kojima su događaji mogli poprimiti drugačiji tijek, potrage koju poduzimamo nakon svakoga nesretnog slučaja. Upravo to što se tom refleksu ne možemo oteti ni dok bilježimo ovu priču nakon toliko puno godina, eto to je najbolji dokaz koliko je on ljudski i neprolazan, taj refleks i ta naša sklonost. Kao da ćemo odgađanjem dolaska Stipandana, i još jednim pretresanjem svega što mu je prethodilo, kao da ćemo time vratiti vrijeme i okrenuti stvari u drugom, sretnijem smjeru. Kao da ćemo „sudbinu“, tog dežurnoga krivca što ga izvlačimo kad god nemamo boljih objašnjenja, uspjeti odgovoriti od njenog kobnoga plana.

Njihov bunker nalazio se na rubu provalije, udaljen od nje najviše tri metra. S vojničkoga stajališta ovom izboru lokacije nije se imalo što prigovoriti. Neprijatelj im se teško mogao neopažen približiti, a još teže osvojiti ovu kotu, koliko god bio posvećen ciljevima svoje borbe. Taj njihov neprijatelj, doduše, i jest bio prilično posvećen tim ciljevima, rano jesenas se tako bio ispeo na neke okolne vrhove čak znatno više od ovog njihovoga, neke od njih i osvojio na nekoliko dana. Kasnije je bilo rečeno kako se to dogodilo zbog krajnje neopreznosti onih koji su te vrhove branili, pa je stoga ipak trebalo i ovdje držati oči širom otvorene. Ne naravno toliko obdan koliko obnoć, osobito u zoru.

Ako smo za božićno jutro napisali da je bilo tmurno i oblačno, za ovo stipandansko moramo potražiti neki snažniji izraz, kao što je „sumorno“ recimo. Kiša je padala bez prestanka, a magla se miješala s oblacima tu pred njihovim očima. Neke narodne poslovice možda i nisu sasvim pogođene, ali sad znamo – nakon ovoga jutra i ovoga dana - kako ona „po jutru se dan poznaje“ ne spada među takve. Jedva su uspjeli prije ručka nakupiti nešto drva. Kiša im nije dopuštala da ih ispilaju i nasijeku. Snijeg se do ručka bio prilično otopio, već su se vidjela neka kamenja. Osim što bi jedan od njih povremeno

prošetao, onako, za svaki slučaj, nije onima dolje nikad vjerovati, sjedili su uz peć i vodili one svoje beskarajne sjetne razgovore. Bili su zadovoljni što je Božić protekao mirno, činilo im se kako je najgore prošlo. A nije.

Ručak je opet bio gotovo blagdanski. Rasprostrli su nekakvoga papira nalik na ubruse, narezali suhoga mesa i kobasice koje su donijeli sa sobom od kuće, uredno se pomolili prije ručka, i pogostili se – tako su sami zaključili - bolje nego i u jednom restoranu.

- Malo ko da je stala kiša, čini mi se, a?! – rekao je netko, zagrnvši onu deku na vratima.

I bila je stala. Valja to iskoristiti za pripremu drva, u bunkeru nije bilo ni za dvaput pošteno napuniti peć. Na brzinu su se dogovorili da Marko i Vinko najprije ispilaju ono debelo drvo koje su, odsječeno već ranije, možda i u proljeće, jutros pronašli šezdesetak metara od bunkera, a da će ga Josip i Jure onda iscijepati. Bit će im to dovoljno za dva-tri dana.

Teško nam je procijeniti jesu li bile prošle i dvije minute od Markova i Vinkova izlaska, kad su Jure i Josip očuli neki neobični udarac izvana. Pa još jedan. Njih dvojica bila su negdje u pola posla oko spremanja preostale hrane. Zastao im je dah! Pogledali su jedan drugoga, ne trepćući, kao skamenjeni! Obojica su duboko u utrobi osjetili ono probadanje kakvo uvijek izazivaju strah i neizvjesnost. Prije nego su došli k sebi, prije nego su dohvatili puške, odjeknuo je Vinkov izbezumljeni glas:

- Pade Marko, ljudi!!!

Istrčali su iz bunkera, spotičući se jedan preko drugoga. Vinko je stajao na litici, na samom rubu provalije, i pokazivao prema dolje.

- Pade, Marko pade, doli! Okliznija se i pade! – ponavljao je Vinko jecajući, shrvan i klonuo.

Dok je Josip povlačio Vinka s ruba, Jure je pogledom tražio Marka. Strma, gotovo vertikalna padina bila je obrasla samo niskim grmljem. Sve ostalo bilo je kamenje.

- Eno ga, vidin ga!!! Marko, Marko, Markooo!!! – zavapio je Jure glasno, iz svega grla.

- Di je, di je??? Marko, Marko!!! – pridružio mu se Josip.

U Jure je uvijek bilo najveće srce. On je prvi jurnio niz padinu, pridržavajući se za grmlje. Nakon što je slomljenom Vinku pritvrdio da ih čeka tu gore, da uzme pušku i javi motorolom u zapovjedništvo što se dogodilo, i Josip je jurnio za njim. Njih dvojica ni danas ne znaju kako su se uspjeli spustiti niz takvu strminu a da se ne strmoglave.

Bilo je prekasno!

Jure je držao Markovu glavu u naručju, a Josip grozničavo pokušavao otkriti znakove života, puls, treptaj, grčenje mišića, bilo što. Cijelo vrijeme su sumanuto zazivali Markovo ime, mogli su ih čuti i dolje duboko u Drežnici.. Sve uzalud. To mjesto gdje su pronašli beživotno Markovo tijelo bilo je najmanje četrdeset metara uniže od stijene s koje je pao.

- Vinko, jesi li dozva ikoga? – viknuo je Jure nakon nekoliko minuta.

- Jesan, stižu, i doktor stiže! – odgovorio je Vinko.

Izvlačenje je trajalo više od sat vremena. Najprije su se, nakon desetak minuta, nekom okolnom stazom do njih spustila dvojica poznanika sa susjednoga bunkera, a onda ubrzo i još dvojica skupa s liječnikom. Oni su donijeli i nosila. Poslije su čuli od nekih ljudi da su u tom području njihovi nasumice postavili mine, i pravo je čudo bilo što se nije dogodila i veća tragedija.

Svo to vrijeme dok su izvlačili Marka gore do bolničkoga vozila, pa onda cijelim putem do Mostara, do bolnice na Bijelom Brijegu, trajala je kod Jure, Josipa i Vinka ni na čemu utemeljena nada da će Marko ipak preživjeti. Uvjeravali su jedan drugoga kako su vidjeli nešto čega nije bilo.

Budući da je ovo priča prvenstveno o Marku a ne o njima trojici, priča o jednom čovjeku kojega su svi voljeli, čovjeku čiji je život prekinut prije nego se ostvario u svojoj punini, nećemo nastaviti s opisom drame što su je oni sami proživljavali (službena potvrda smrti koju su dočekali u nekoj zatamnjenom prostoriji u Cimu, dolazak u selo, dolazak Markovim roditeljima i obitelji), i čijih tragova se neće riješiti do kraja života.

A imali bismo i o tome itekako što reći!

Ivan Šimić

“GRUDSKO PIVANJE” U SREDIŠNJICI MATICE HRVATSKE U ZAGREBU

Rijetko kad je u prepunoj velikoj dvorani Matice Hrvatske u Zagrebu bilo više oduševljenja prikazanim, više glasovnih decibela, pjesme, osmjeha i srdačnosti nego te ranojesenske večeri 14. listopada 2011. godine. Tada je u organizaciji ogranka Matice Hrvatske iz Gruda a uz dobro domaćinstvo Središnjice Matice iz Zagreba bila uistinu impresivna i efektna promocija „Grudskog pivanja“. Projekt „Grudsko pivanje“ je jedan multimedijalni uradak koji se sastoji od 2 CD tradicionalnih napjeva Grudskog kraja pa i šire Hercegovine i Imotske krajine, prvenstveno gange ali i džotavice, putničkog pivanja, dipla i gusala, te knjiškog djela; prigodnih tekstova mr. Joška Čaleta, dr. fra Andrije Nikića, sa tekstovima svih pjesama i imenima svih izvođača. Sve je to izvrsno dizajnirano i ilustrirano prigodnim fotografijama. Uistinu ovaj iznimni projekt dugogodišnjeg mukotrpnog, ustrajnog i sustavnog rada urednika Tomislava Matkovića popularnog „Tome sa radija Grude“ i suradnika Mile Sesara i Dine Pešorde može konkurirati za najprestižnije nagrade glazbenog žanra. I ne samo to, to je možda i najmanje važno, ovaj projekt bi mogao biti ona kvalitativna i psihološka prekretnica koja će ponajprije nama samima pokazati koja to mi neotkrivena blaga imamo i pokrenuti nas ka izlazu iz kojekakvih razvikanih pomodarstava a gangu uzdići u kategoriju izuzetne i zaštićene kulturne baštine i ponuditi je bez ikakva srama i kompleksa svijetu kao naš tradicionalni kulturološki nacionalni brend.

O svemu ovome su na ovoj promociji, uz neskrivene emocije, stručno pripremljenim i pažljivo biranim riječima govorili; dr. sc. Damir Zorić, gospodarski tajnik Matice Hrvatske, prof. Jozo Marić, bivši saborski zastupnik i ministar prosvjete, kulture, znanosti i športa HR Herceg – Bosne, mr. sc. Joško Čaleta, etnomuzikolog sa Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu i sam urednik Tomislav Matković.

Možda je do ovog događanja i mogla stajati formulacija o gangi kao „gruboj, primitivnoj, nestandardnoj i netemperiranoj glazbenoj formi, koja ostavlja dojam istosti i ponavljanja iako se varijacije provode u svakom trenutku

navedenog glazbovanja,...“ iz obrazloženja Zakona o proglašenju gange kao zaštićene nacionalne kulturne baštine, ili pak o nekom primitivnom obliku izražavanja pojačanih emocionalnih stanja iz nepažljivo stvorenih ili čak podmetnutih neargumentiranih naših predrasuda o gangi, ali vjerujem da više nitko od brojnih nazočnih ovom događanju neće podržati takav stav. Način na koji su grudski gangaši i gangašice odjeveni u narodne nošnje prezentirali svoje pjevačko i glazbeno umijeće može se komparirati sa najkvalitetnijim klapskim pjevanjem, vokalnim jazz i blues izvedbama ili pak vokalnim opernim intervalima, a diple i gusle mladog finaliste televizijskog „super talenta“ sa najboljim izvedbama razvikanog jazz-saksofona i gitare romane. Dojam je da i ovdje prikazanoj postojećoj kvaliteti i zanimljivosti ovog tradicionalnog glazbenog izričaja još nedostaje sustavna šira medijska promocija ili možda jedan dobro pripremljeni koncertni spektakl poput klapskog „Ne damo te pismo naša“ na Poljudu, koji bi gangu izdigli iz lokalne na nacionalnu i internacionalnu glazbenu razinu. Primjerice, tradicionalni indijanski „Cheyene march song“ tek je prezentacijom kroz megafilm „The West“ – Stephena Ivesa, postao svjetski hit prodavan i preslušavan u desetcima milijuna primjeraka.

Izuzetna vrijednost ovog projekta je napokon pokušaj otkrivanja onog uvijek skrivenog a tako tajnovitog i zanimljivog poetskog izričaja gange. „Hrvatski haiku“ ili možda puno više od toga, u tih desetak riječi, skupio je, sažeo, sublimirao; povijest i tradiciju, bogobojznost i domoljublje, ljubav i patnje, pohvale i podvale, humor i čežnje, molitve, ambicije, nostalgiju, političke aktualnosti, erotiku, ekspresiju i što sve ne. Eh, koliko se toga može iščitati iz primjerice – „Ja sam rođen kraj Matice vode, gladan kruha i željan slobode“ ili djevojačkog vapaja „Kako ću ti majko bit crvena, pura žuta, kapula zelena“ ili pak iz istinskog hita sa promocije „Dabogda se privrnula name, prikolica puna udovica“ ili one sa vjerojatnom primisli na suđenog generala Gotovinu „Otkad Ante iz Zagreba ode, mi Rvati nemamo slobode“. Uistinu, ne doima li se to puno jače, dublje, srčanije, iskrenije, duhovitije, prodornije od izvornog japanskog haikua?

Skoro smo sigurni da će odjek „Grudskog pivanja“ i Tomin voditeljski entuzijizam uz adekvatnu potporu institucija poput Matice Hrvatske ili Instituta za etnomuzikologiju i folkloristiku, potaknuti i druge gangaške družine iz Hercegovine i Dalmacije na kvalitetniji rad, potaknuti na i ovdje spominjano organiziranje znanstvenog skupa o gangi, te možda zaintrigirati i potaknuti pojedine glazbene stručnjake i pedagoge na stručni pristup, detaljnije proučavanje i modernije usmjerenje gangaškog pjevanja, možda i kroz glazbene škole. A kad bi ganga u nekom našem budućem filmskom megahitu poslužila kao glazbena kulisa bar toliko uspješno kao na prigodnom domjenku za sve nazočne nakon ove promocije, kad je u potpunosti zasjenila brojne slasne

mesne i mliječne delicije i vrhunsko hercegovačko vino i rakiju, vjerujte ni „Oscar“ ne bi bio tako nedostižan.

Na žalost svih onih koji, zbog ranije preuzetih obveza, neobaviještenosti i prostornog ograničenja dvorane nisu bili tu, a na istinsko oduševljenje svih nazočnih, uz dužnu zahvalnost voditelju, predstavljacima a posebno izvođačima i sve pohvale organizatorima, bila je ovo neponovljiva „fino ugođena večer“, dostojna i dostojanstvena prezentacija „Grudskog pivanja“ u stolnome hrvatskome gradu i njegovu „hramu kulture“.

Petar Majić

ROMAN ŽIVA GLAVA AUTORICE JULIENNE EDEN BUŠIĆ

Živa glava je roman, novi Juliennein roman i kad sam ga primio u ruke, pogledao i pročitao što piše na koricama u meni se pojavila neka čudna strepnja koja me nije napuštala do samoga kraja čitanja, gdje se neosjetno pretopila u čitav koloplet različitih osjećaja od olakšanja i oduševljenja do gnjeva, razočarenja i stida. Zbog svega što znam o njoj Julienne kao i njenog Zvonku duboko poštujem i čini mi se da bi njen neuspjeh ili promašaj doživio kao i svoj osobni. Tim više, što se radnja događa u ratnom Vukovaru. Strepeći pomišljao sam; pa ipak je Julienne rođena i odrasla u nekom drugom okružju, drukčijem od ovog našeg konstantno mučeničkog, naučila je misliti na nekom drugom jeziku, u životu je mnogo toga propatila i preturila preko glave neshvatljivog i nepojmljivog običnom čovjeku i čitatelju, što je može odvući u neracionalnu i nepoželjnu patetičnost, jer ovdje se radi o vrlo osjetljivoj, bolnoj i vrlo kompleksnoj središnjoj temi – okupacija i silovanje u okupiranom Vukovaru. Čini se da bi dokumentarnom formom bilo puno lakše, ali roman, roman sa realnom dokumentiranom i argumentiranom podlogom kojim autor ima pretenzije svidjeti se i osvojiti i čitatelja koji nema ama baš nikakve veze sa našom preživljenom stvarnosti, e to je već izazov. Tu je potrebno znanje, iskustvo, motiv, volja, strpljenje, predanost, i onda se prenuh – ej, pa radi se Julienne.

Julienne je glavni lik imenovala slovom S. a ja sam već poodavno znao da se radi o Snježani M. stvarnoj osobi iz Vukovara i njenoj stvarno odživljenoj životnoj priči, čak mnogo bolnijoj i okrutnijoj nego je prezentirana ovim romanom. Jednoj od stotine Žena Vukovara koje su nasreću ili nažalost kako sama u romanu zna promišljati preživjele, prošle zarobljeništvo, pretrpjele fizičko nasilje, svjedočile nasilju, svireposti, neljudskosti i smrti i svojih najbližih i najmilijih, bile žrtvom fizičkog silovanja i preživjele nevjerovatno duhovno i psihičko silovanje koje nažalost ne prestaje do današnjih dana u ovoj našoj voljenoj slobodnoj Hrvatskoj. I čini mi se da je Jullien baš ovoj zadnje spomenutoj činjenici dala glavnu poantu u ovom romanu, ogolila je do srži do

opipljive boli, zavukla se u najsitniju poru Snježanina razuma, razbora, logike i razmišljanja ali i u njenu instinktivnu i intuitivnu borbu, najprije za golim životom majke malog djeteta a potom za oteitim dostojanstvom i ukaljanom časti žrtve. Tijekom romana još jednom ćemo odgledati već pomalo zaboravljenu herojsku žrtvu Vukovara, vidjet ćemo najsvetije sekvence stvaranja i obrane Domovine ali i pojedinačne sudbine živih ljudi, Božjih stvorenja, nevinih bespomoćnih bića uhvaćenih u žrvanj zlih, nečastivih agresorskih sila. U svemu tome Snježanina sudbina je samo glavna nit, poveznica priče a teme i dvojbe koje dodiruje su univerzalne, svezremenske i sveljudske. Julianne će vrlo brzo razbiti ravnodušnost, pobuditi i probuditi osjećaje, nemir i strast čitatelja, i to sve bez danas uobičajenih i s obzirom na temu i očekivanih scena lascivnog sexa, potoka krvi i pretjeranog prolijevanja suza. Zasigurno će te pri čitanju osjetiti nekakvu gorku trpkost u ustima i obuzet će vas čudan nemir.

U Živoj glavi će vam pored Snježane koja nije ni idealizirana ni bezgrešna nego u mnogim stvarima i situacijama obična žena neobične sudbine, sigurno u oči upasti i niz drugih likova sa svojim posebnostima i sudbinama. Ne mogu bez bijesa i gađenja spomenuti Radu S i Dušana – Dulu silovatelje koje će valjda prije Božje, zahvaljujući Snježaninu prkosu i hrabrosti, stići i zakonska kazna ali me trnci prođu i kad pomislim na Ljilju i Ružu zatvorenice, Snježanine silovanja pošteđene supatnice, koje su valjda u modernom hrvatskom političkom trendu tražile opravdanje za silovatelje i svojim svjedočenjem na sudu i javnosti Snježani priljepili „da im se pridružila“ i epitet „srpske kurve“. Zar ima okrutnijeg načina pljuvanja po nečijem bolu i nečijoj žrtvi? O Bože, je li vam se ikad u životu stvarnost tako ružno okrenula, je li običnom čovjeku uopće moguće shvatiti veličinu te nepravde i nepravde?

Pitam, je li vam teško pogoditi i razumjeti zašto mi baš ovdje u ovim razmišljanjima baš uvijek dođe asocijacija na sudbinu hrvatskog naroda Herceg-Bosne? Posebno ožalošćene, osakaćene, prognane. Koje su se oni nepravde, kojih sve vrsta silovanja i kojih sve epiteta nagutali u ovom postratnom razdoblju, da ti pamet stane. Posebno bole oni koji dolaze od onog za kojeg si bio spreman dati ama baš sve i više od života. Snježana će to zasigurno lako razumjeti. Tko još može, tko uopće pokušava?

Ma teško je današnjem čovjeku shvatiti i svu ljudsku veličinu Adama Snježanina muža. Pristao mlad momak prije rata se zaljubio i usprkos negodovanju obitelji zaručio Snježanu, mladu lijepu razočaranu raspuštenicu s djetetom, u ratu branio grad, preživio pad i zarobljeništvo i poslije rata pun ljubavi potražio fizički i psihički slomljenu i silovanu zaručnicu, oženio je, pokazao razumijevanje i pružio svaku potporu njoj i njenom djetetu, prevladavajući zajedno traume, podižući dom i rađajući još troje djece u oslobođenom hrvatskom Vukovaru. I bio je glavni oslonac svojoj supruzi u

borbi za pravdu i povrat dostojanstva i otuđenog digniteta. Adam, čovjek vrijedan divljenja! Na takvim tihim nepokolebljivim mužima je obranjena i stoji temelj Domovine.

Puno je slučajeva i u povijesti i u literaturi silovanih žena koje su postale vrijedne općeg žaljenja i divljenja i čiji je primjer dobio trajni spomen. Meni je uvijek intrigantno sjećanje na Eilu iz Auelova - Pleme spiljskog medvjeda, Briseidu iz Ilijade, Biblijske Tamaru, Esteru i Juditu, Hardyevu Tessu, Šenoinu Janu, Drinske mučenice ili opjevane Milu Gojsalić i Divu Grabovčevu. One su izdvojene iz tužne kolone stotina, tisuća, čak miliona silovanih žena, više ili manje anonimnih ljudskih bića, Božjih stvorenja, silovanih od strane drugih zasigurno i drukčijih, da li i ljudskih bića i Božjih stvorenja. I sve su zasigurno u trenutku silovanja imale isti osjećaj nemoći, poniženja, boli, jada i gađenja. Ta, kakav su osjećaj imale kršćanske djevojke dok je stoljećima turski silnik koristio pravo „prve bračne noći“. One su primjer i trajna opomena! Jullien je iz anonimnosti izvukla Snježanu Vukovarsku, kao primjer, kao opomenu i kao sjećanje. Da kao sjećanje usprkos; - čitam članak (P. Haramije) iz 1997. god. – „Traže od nas da zaboravimo ono što se zbivalo prije dvije tri godine. Traže to u ime normalizacije odnosa, pomirenja, suživota, demokracije i sličnih aktualno političkih potreba. Istodobno, ti isti, neprekidno nas podsjećaju na ono prije pedeset godina. Otvaraju stare bolne rane. Tvrdе da je pomirba neetična, da je oprost ustaškim zločincima nemoguć. Preobraziše se od komunista i partizanskih zločinaca u antifašiste i demokrate pa ponovno traže neprijatelje u vlastitom narodu“. I još puno, puno sličnih članaka, dakle, nije da nismo znali što nam se sprema. O Bože, što li se sve tražilo od hrvatskog naroda posljednjih desetljeća, kakav smo pritisak podnosili i koje perfidne podvale. Nepravedno, nelogično, ponižavajuće. Jesu li uspjeli?

Neću o drugom ali pročitah, da je kao jedna od posljedica silovanja u Domovinskom ratu evidentirano rođenje čak 240-ero djece. Za sva silovanja je podignuto samo 30-ak optužnica. Samo?! U mnogim slučajevima agresor je izjednačen sa žrtvom, čak i više. Na čelo Domovine su došli oni koji je nisu željeli, a Vukovar i Domovina za koje se ginulo dobili su status NEVAŽNOSTI. Upitajmo se, što je s našim pojedinačnim osobnim odnosom i shvaćanjem?

Čitavo vrijeme silovanja Snježana je mislila - „samo ti čekaj moj otac će te natjerati da platiš zbog ovoga“, poslije je vjerojatno dodavala – moja Domovina će te natjerati da platiš zbog svoga zla. - „Tata me do dana današnjeg nije zagrlio, ničim utješio, nije mi ni ruku pružio,... Ne znam zašto!“ Domovina? Hoćemo li je gledati kroz likove onih tužitelja i sudaca koji su vjerojatno i zbog onog pomirenja donijeli oslobađajuću presudu zločincima? Ne, niti Snježana niti Jullien nas ne upućuju na takav zaključak. Obnovljeno suđenje i razoreni životi zločinaca, te obiteljski sklad i radost ozdravljenja, rađanja i življenja

u Snježaninu i Adamovu domu u slobodnom Vukovaru nude epopejski zaključak o dostižnosti istine i pobjedi pravde. Da, jasno je da Hrvatskoj treba OPAMEĆENJE!!!

Na kraju ističem, poslije meni omiljenog Araličina „Runolista“ ovo je hrvatski roman koji me sadržajem, formom, tempom, čudesnim prelijevanjem surovosti i siline u osjećajnost i toplinu te posebno moralnom porukom, doslovno protresao iz temelja. Silno me obradovalo što su nakon čitanja i moja Paula i njene kolegice napokon shvatile kako ovi i ovakvi prešućeni i zatajeni hrvatski romani debelo, ama baš u svemu nadmašuju one i domaće i strane, koje nam svakodnevno perfidno i agresivno nude i promoviraju putem hrvatskih elektroničkih i pisanih medija.

Eh, da samo znate kako sam ja ponosan na našu Julienne. Čestitam joj od srca!

Petar Majić

DOBRI BRAT PROTIVNI VJETAR (SV. FRANJO U HRVATSKOJ)

SAN SV. FRANJE NA SUBASIU

Franjo je izmoren spavao pod stoljetnim morskim hrastom. Vjeverice su tiho svu noć skakutale s grane na granu i oprezno nosile svoju hranu da im ne ispadne i ne probude Franju. Pred zoru su se smirile, poredale na donjoj grani koja je svojim vrškom bujnog zelenila skoro dodirivala Franjinu glavu naslonjenu na kamen. Njegove su bose noge na sebi imale tolike tragove rana od oštrog kamenja. Disao je ravnomjerno, a s njim u istom ritmu i poredane vjeverice. Obzorje na istoku još nije davalo znaka o dolazećoj zori. Pod Subasiom tiho spi cijeli Asiz.

Odjednom su vjeverice nakrivile svoje pametne glavice i pozornije gledale prema Franji. Njegovo se tijelo počelo lagano migoljiti. Noge je ispružio, dizao ruke, no i dalje je ravnomjerno disao u dubokom snu. Oči su mu sklopljene, a njegove su se usnice s vremena na vrijeme micale kao da nešto govori.

- To Franjo sanja nešto lijepo!

tiho šapnu stara vjeverica, a sve su druge potvrdno klimale glavama.

- A, što Franjo sanja?!

pita staru vjevericu nakon kraćeg vremena mlada vjeverica što je na grani sjedila tik do svoje majke.

- Tiho ... tiho ... Ako napneš svoje misli, ako budeš u njega pažljivo gledala i budeš tiha, ući ćeš u njegov san i saznati što to Franjo lijepo sanja. Pogledaj samo koja se milina razlijeva njegovim licem ...

- Ne vjerujem da mi vjeverice možemo ući u san ljudi. Oni nas ne vole, progone nas, djeca nas gađaju kamenjem i svačim, mira nam ne daju ...

pažljivo gledajući u Franju reče najstarija vjeverica i otac cijele ove obitelji. Stajao je na grani posve na kraju i malo odvojen od svih.

- Ne kažem to napamet, tiho mu govori stara vjeverica. Franjo je drukčiji od svih ljudi. On voli životinje. Neki mi je dan pričala jedna lastavica

kako im je tu u nekom selu propovijedao, i kako su ga zanosno slušale. I jedan zeko, kojeg su ranili, veli da mu je Franjo spasio život. Ja sam već nekoliko puta zorama bila u Franjinu snu. Sve saznala, kao da sam sama sanjala ... Budite samo tiho ...

- Mama, mama Franjo sanja krasnu lijepu djevojku koja od nekog bježi, a on je čeka raširenih ruku ... No, daleko je još od njega, neće se uspjeti spasiti od svojih progonitelja ...
- I ja je vidim ... progovori jedna od vjeverica jedva čujno ...
- I ja ...
- I ja ...
- Kako su joj krasne plave duge kose ...
- Kako joj vijore dok bosonoga trči prema Franji ...
- Haljina joj je bogata i krasna. Ovo je neka mlada grofica ...
- Za njom jure konjanici, jedan je ispred svih i viče ...
- Klara, Klara, stani, vrati se kući ...
- Ona samo bježi od svojih progonitelja ...
- Spasit će se, spasit će se, trči Klara, trči još samo malo ...
- I Franjo joj trči u susret, pogledajte samo kako u snu mlataru nogama kao da trči, kako je raširio ruke ...
- Čujete nešto kao potres, gledaj kako su konjanici zbunjeni, konji skaču u propanj, ržu, kao da se nečega boje, ne slušaju više svoje konjanike, vrte se u krug ...
- Zemlja se raspuče pred njima, pred konjima zjapi velika provalija, a Klara je s druge strane te nastale bezdane provalije i dalje trči ...
- Sve je bliže Franji, zašto staje, zašto mu ne padne u zagrljaj ...
- I Franjo je stao kao ukopan ...
- Nešto drži u ruci ...
- To su škare ...
- Klara kleči, do nje je još jedna djevojka, evo dolazi još jedna ...
- Sve klecaju do Klare ...

Franjo je u snu ispružio svoje ruke na jednu i drugu stranu vodoravno, glavu naslonio na desno rame i ruku u kojoj drži škare, noge skupio i ispružio do vrhova svojih palaca.

- Tijelo mu se pretvorilo slovo T ...
- To je križ ...
- Pogledaj kako anđeo oko njegovog tijela iz posude opisuje krug ...
- Pepelom ...
- Je li to Franjo umro ...

Trajalo je cijelu vječnost dok vjeverice sretne odahnuše kad su primijetile da se Franjo uspravlja i sjeda gledajući prema Klari i onim djevojkama.

- Živ je, živ ...
- Ustaje ... u rukama su škare ... ide prema Klari ...
- Bože, kako su oboje lijepi i sveti. S neba ih obasjava bajna svjetlost jača od sunca ...
- Klara kleči, Franjo kleče pred Klaru. Lijevom je rukom kao u snop skuplja plave zlatne uvojke ...
- Što će to učiniti, Bože, ovaj je san baš strašan ...
- Ne, ne ...

Uglas u svojim dušama preklinju vjeverice!

- Franjo Klari reže prekrasne zlatne uvojke ...
- Evo anđela, uzima ih Franji iz ruku i odletje s njima prema dolini ...

Vjeverice su izvile svoje vratove do boli, izdigle se na svoje zadnje nožice. Gledaju za anđelom.

- Znam kamo će ... sv. Damjanu. Tu je crkvicu Franjo obnovio prije nekoliko godina. U njoj stanuje stari bolesni svećenik ...
- I u crkvi je krasni križ Raspetoga naslikan na drvetu. Visi iz kamenog stropa ponad oltara ...
- Anđeo nestade u crkvi kroz okrugli prozor što je iznad glavnih vrata ...
- Tamo će ostaviti Klarinu zlatnu kosu ... što je sad ovo, čujete li krasnu pjesmu, nebeska je, srce mi se rastapa ...
- Nekoliko anđela s Franjom oblače Klari pokorničko odijelo. Prikrivaju joj glavu velom, o pasić joj stavljaju krunicu, i onim drugim djevojkama čine isto ... Opet su klekle i mole ...
- Pjesma je sve ljepša. Klara i njene pratilje ustaju. Odlaze od Franje putem anđela prema sv. Damjanu ...
- Franjo ih prati pogledom, blagosliva ih ...
- Pjesma je sve tiša i pobožnija. Nikad nisam čula ovakvu pjesmu ...

govori vjevericama stara vjeverica majka.

- O, ne, ne! Ne budite ga! San tek što je počeo, a tako je krasan ...

govori stara vjeverica otac ove obitelji. Nije vjerovao da vjeverice mogu vidjeti ljudske snove, a sad je ozarenog pogleda gledao za Klarom. No, brat se Moriko opasno približio usnulom sv. Franji. I on kao da nešto u zraku osluškuje, kopa po svojim ušima. Nejasno mu je što to čuje i misli da mu se pričinja. Stao je do Franje. Uopće ne primjećuje Klaru koja u povorci sa svojim pratiljama i sa svjetiljkom u ruci kroči kraj njega pjevajući s anđelima.

- Ovaj nije u snu, ovoga se moramo riješiti, sve će nam ovo pokvariti!
skoči spretno stara vjeverica do rupe u stablu. Brzo se vrati i jednim orahom pogodi snenog brata Morika u kuštravu glavu obraslu dugom smeđom kosom.

- Uh, uh! Proklete male napasti. Gađate se orasima, je li?

saginje se da nađe neki kamen, a vjeverice sve u glas viknuše,

- Bježi, odlazi, nisi u snu. Sve ćeš nam pokvariti. Probudit ćeš Franju i san će se raspliniti!

- Evo vam. Joj kako me boli glava!

baci se kamenom na vjeverice, a one stanu vikati što ih grlo nosi. Ta vika probudi sv. Franju. Gleda oko sebe, okom traži Klaru i anđele, gleda u svoje ruke, pipa po džepovima, okružuje svojim svetim snenim pogledom uokolo po zemlji.

- Gdje su nestale škare?!

- Što?! Što kažeš, brate Franjo. Kakve škare spominješ?

- Kakve škare, kakve škare?! Sve si upropastio. Otkud tebe sad kad je bilo najvažnije?!

vikale su vjeverice, skakale po grani, izvijale se i cvilile.

- Vi bježite, dok vas ne dohvatim ...

- Pusti ih, prozbori Franjo. One sa mnom bdiju i snivaju ...

- Da, zapamti, ti nespretno gundalo. S Franjom smo bdjele i snivale. Franjo, što ovaj san znači?!

- Sestrice moje vjeverice, znam da ste sve vidjele. Nemam vam više što reći.

- Molim, s kim to Franjo razgovaraš?!

okreće se brat Moriko oko sebe i ne vidi nikoga osim uznemirenih vjeverica.

- Pa s nama, zar si slijep. Slijep i gluh.

graknuše vjeverice u koru.

- Mozak mi probijate, vi dosadne male životinje. Daj već jednom prestanite

- Pusti ih Moriko. Evo sunce samo što nije. Pođimo sv. Damjanu. Klara me zvala. Slatko sam spavao i snivao divan san.

Dok ovo govori sv. Franjo maše vjevericama i one njemu svojim prednjim nožicama. Uto se na obzoru zacrveniše proplanci dalekih planina. Brat je sunce kročio zorom u svoj prvi korak. Vjeverice granama krenuše na počinak u svoje duplje u stablu, a sv. Franjo i brat Moriko kleknuše i digoše svoje ruke prema nebeskom svodu na jutarnju molitvu. S njima zapjevaše mnoge ptice Subasia.

SVETI FRANJO I BRAT MORIKO NA PUTU ZA ANKONU

Tiho se spuštaju brat Moriko i sv. Franjo prema gradu. Pod njima puca prekrasna spoletska dolina. Zastaju i gledaju.

- Eno sv. Damjana. Krov mu bljeska na jutarnjem suncu.

progovori Moriko, češući još uvijek ono mjesto na glavi gdje ga je vjeverica pogodila orahom.

- Tu divne djevice dan i noć slave Gospodina. Žive sv. siromaštvo i mole za nas da i mi slavimo našega Gospodina.

dodaje sv. Franjo još uvijek pod dojmom sna kojeg je snivao pod hrastom na vrhu brijega.

- Bože, kako je to bilo čudesno, to kako je Klara napustila svoju obitelj, odrekla se svojih udvarača i posve posvetila Gospodinu.

glavom uzdignutom nebu prisjeća se Moriko.

- To sanjam često. To mi ne ide iz duše. Klara i njene sestre nose nas svojim molitvama. One su naši anđeli, mi moramo biti dostojni vitezovi Svevišnjega.
- Sigurno si i noćas sanjao Klarin bijeg iz očinskog doma. Vidio sam to na tvom licu i tvojem tijelu koje se u snu grčilo ...
- Vidjele su to i vjeverice ...
- Ne spominji mi te napasti. Evo imam čvrgu na glavi od njihova oraha ...
- Jadni moj mali brat Moriko, proći će. Evo nas pred gradom. Svratimo se u Asiz da vidimo prosjake i beskućnike, imaju li što jesti.

Sv. Franjo i Moriko ulaze u grad kroz mala vrata na vrhu kojima se dolazi i odlazi utvrdi na vrhu brijega. Stražar ih pušta bez ikakvih provjeravanja, jer ih obojicu dobro zna. Pozdravi ih klanjajući se. Franjo ga blagoslovi.

Velika je gužva i veselje na svakom koraku, na svakom trgu. Djeca se igraju, stariji šeću i kupuju, prosjaci zadovoljni jedu što su prosili. Iz Prociunkule su došla još neka braća. Grle se sa sv. Franjom i Morikom, jer se nekoliko dana nisu vidjeli.

- Leone, ovčico Kristova, tako sam te se poželio!

grli sv. Franjo brata Leona, Bernarda, Masea, Egidija, Rufina, Ivana sa Šeširom i druge. Oni svi s toliko ljubavi i veselja gledaju svoga oca Franju.

- Tako si nam nedostajao, ne smiješ nas nikada napuštati. Bez tebe je tolika tuga

žali se Leon. Ostali potvrđuju. U to se na glavnim gradskim vratima oglasi truba i u punom trku na trg pred sv. Rufinom dojure nekoliko konjanika. Plaštevi

na njihovim ramenima vijore na jutarnjem suncu, a na svakom je plaštu veliki crveni križ. Jedan od njih skoči s konja, pope se na povišeno mjesto izgrađeno od jednog ogromnog kamena s desene strane od ulaza u crkvu, iz njedara izvadi svitak pergamena i dok ga razvija truba opet zaori kako bi utišala ljude na trgu te čuli što će im pročitati konjanik s veliko kamena.

- To je Papin teklić ...

tiho na uho došapnu Moriko bratu Franji. Teklić ih sve okruži pogledom te neobično visokim glasom poče čitati razvijeni list:

- Gradu i svijetu. Mi, papa Inocent III. milošću Božjom dana 1. svibnja 1212. godine dajemo proglas za početak još jedne križarske vojne, pete po redu, u sv. Zemlju kako bismo od nevjernika oslobodili sveta mjesta i mjesto Isusova groba. Svaki onaj koji krene u vojnu ima potpuni oprost svih grijeha i svih vremenitih i vječnih kazni. Okupljanje je u Veneciji i neka počne ovim proglasom. Amen!

Teklić opet smota list, sveza na njemu vrpce i tutnu ga u svoja njedra, te skoči na konja i uz zvuke trube s drugim konjanicima napusti grad istom onom brzinom kojom su i dojurili. Poput vjetra. Ovako trebaju obići sve gradove i svima pročitati Papinu želju i zapovijed. Na trgu nastade tajac koji ne potraja dugo. Ljudi počese ispočetka tiho i ispod glasa govoriti o Papinoj zapovijedi i želji, a onda sve glasnije i sve žučnije. Jasno se čuje kako se na tim vojnama događa zlo, kako umjesto da oslobode sv. mjesta križari bivaju lukavo od zemaljskih vladara iskorišteni za njihove osobne ciljeve. Tako je propala zadnja vojna. Umjesto na istok, u sv. Zemlju, završili su na obalama Croatiae i tu spalili, opljačkali i zauzeli grad Zadar. Ubili su mnoge dobre ljude koji su u svom gradu i u svojoj zemlji mirno živjeli.

Franjo je u krugu svoje braće, prosjaka i ponekog građanina. Sjedi na zidiću do tunelskog prolaza koji vodi njegovom rodnom domu. Gleda u prozor svoje sobe. Zatvoren je vanjskim drvenim kopcima. Već je duže tako. Uvijek ga, kad god prolazi tom strmom ulicom od sv. Jure krišom pogleda. Pogled na prozor svoje sobe preli njegovo lice sjetnim i blagim osmijehom. Majka je taj prozor jutri otvarala, puštala da sunce padne na lice njezina dragog sina, da ga razbudi, pozove na doručak, upozori na sve što mu je otac zapovjedio da uradi prije nego se on ljutit vrati sa svoga putovanja. Sjeća se i podrumske vlažne i tamne ostave gdje ga je otac utamničio i svezao lancima. I majke koja ga je oslobodila, kako su zajedno zagrljeni plakali.

- Franjo, Franjo ...

prenu ga iz razmišljanja Moriko. Franjo mu se okrenu, ali kad vidje da on gleda u drugom smjeru prema strmini ulice, i sam gledajući u tom smjeru odjednom se ukoči. Lice mu poprimi čudnovat izraz. Između radosti i tuge, suze i osmijeha. Polako se ustade i laganim korakom koji skoro da ne dodiruje

kaldrmu ulice krenu nizbrdicom. Nakon desetak koraka stade pred ženom koja je nosila namirnice s trga. Kako žena primijeti da netko stoji pred njom i sama stade. Podiže pogled i susrete se s Franjinim zacakljenim očima.

- Mama ....
- Sine moj ...

žena spusti svoje korpe na zemlju i ispruži ruke prema svome sinu. Padoše jedno drugom u čvrst, dugi zagrljaj. Konačno Franjo uze majčino lice među svoje ruke i dugo je gledao njene divne neizmjerne duboke oči. Šutjeli su, samo šutjeli.

- U ovim sam se očima prvi put progledao, kao u nebeskom ogledalu. U ovim krasnim nebeskim očima majke. Kako me i sada smiruju, miluju, kako blaže bol svim mojim tjeskobama ...
- Bože, moga čeda. Znala sam od početka da je nešto u tom djetetu. Uvijek je bio svoj i drukčiji i uvijek tako božanski mio, nikada me ovo dijete nije uvrijedilo. Meni nedostaje ovo moje čedo, ovaj čovjek sada ...

sudaraju se misli njihovih očiju, njihovih duša. Prvi će Franjo,

- Mama, kako si?
- Dobro, odlično. Čujem o Tebi sve najljepše i to mi krijepi moju dušu. Tako mi je teško bilo s početka kad su te grdili, ismijevali, kad su gradsku djecu na tebe huškali. O kako sam te htjela zaštititi, kako sam te htjela priviti na svoje grudi kamo ti je oduvijek mjesto. A, ti, kako si, moj sine?!
- Dobro, majko! Odlično. I Bog te upravo jutros poslao. Imam nešto objavit ti i cijelom gradu, svojoj braći.

Franjo uzima svoju majku pod ruku i vodi je pred braću. Oni je svi znaju. Zna ju je i svi prosjaci Asiza, jer im je krišom od svoga muža uvijek davala jesti i milostinju. Zna ju je i građani koji stoje s Franjinim isposnicima. Franjin glas pobudi i one druge s trga te se svi utrkuju bliže da čuju što to želi reći. Možda će propovijedati. Franjo gleda svoju majku držeći je za ruke. I kad se svi umiriše počne svečanim glasom:

- Ti, majko, dobro znaš kako sam silno želio postati vitezom. Kako sam bio ranjen, godinu teškog ropstva odležao u tamnici, kako sam se opet spremao u viteški pohod i kako se onda nešto u meni slomilo. Kako je prošao moj oproštaj s ocem, tu nedaleko od ovoga mjesta, i kako sam vlastitom ocu postao veliko razočarenje.

Okrenu se tada svima i dalje držeći majku za ruku. Ona je upijala svaku njegovu riječ, a i svi ostali. Lastavice koje u svibnju u Asizu ne daju nikome do riječi prestadoše sa svojim radom i ciklom. Sve je, i sami svibanjski zrak i svjetlost grada samo čekalo na njegovu slijedeću riječ.

- A onda mi je Svevišnji po jednom gubavcu tu dolje u polju rekao što mi je činiti. I Evanđelistar u Porciunkuli, i Raspeti u sv. Damjanu. I Bog me učinio svojim glasnikom. Počeo sam živjeti Evanđelje i siromaštvo, propovijedati. Onda mi je Bog dao braću,

ponosan pokazuje drugom rukom po njima, a oni samo ponizno spuštaju svoje glave.

- Prije tri godine, kad nas je bilo dvanaest krenuli smo veseli i sretni put Rima. Papa nas je primio i dopustio nam živjeti i propovijedati Evanđelje. Svima nam je odrezao kose u znak pokore. Svi se, pak opet, dobro sjećate što se dogodilo u ovome gradu s početka ovoga proljeća. Kako je pobožna i divna djevojka ovoga grada Klara poslala Gospodinom. Ja sam joj ovom svojom rukom odrezao kose u znak pokore. Pobožne gospođe na čelu s Klarom dan i noć od tada mole pred Raspetim u sv. Damjanu koji mi je zapovjedio: Franjo, idi i popravi moju crkvu koja se ruši.

Sve vam ovo govorim potaknut ovim Papinim oglasom koji nam još zvuči u ušima. Svi ste čuli što Papa od nas traži. On je naš otac ovdje na zemlji i moramo ga slušati. Zato sam odlučio krenuti u križarsku vojnu. Ali ne naoružan mačem i štitom, ne osiguran pancir košuljom, kacigom i kopljem, već kao vitez Božje Riječi. Krenut ću u Siriju Sultanu i Muslimanima propovijedati o Kristu na čijem se grobu nalaze. Pa kada povjeruju u Njega, onda će i sami čuvati Njegov grob i sveta mjesta. Neće se morati više prolijevati krv jednih i drugih.

Nastao je muk. Nitko nije očekivao ovakvu riječ, odluku.

- Opet si nas iznenadio, ali ti ne mislim više proturječiti. Uvijek si izlazio kao pobjednik. I ovaj ćeš put!

sebi u bradu i da ga svi čuju glasno izgovori brat Leon.

- Jedno, pak molim. Povedi me sa sobom!
- I mene ...
- I mene ...
- Povedi me sa sobom ...

gurala su se braća jedan mimo drugoga prema Franji i njegovoj majci, a on ih zaustavi rukom u zraku, držeći drugom još čvršće ruku svoje majke koja je to i te kako osjećala.

- Dalek je to i neizvjestan put. Idem sam. Sa sobom ću uzeti brata Morika koji me pozna od najmanjih nogu. A i sa mnom je ovih zadnjih tjedana najviše bio. I jutros kad nije shvatio što su i vjeverice shvatile ...

Moriko skoči presretan da je izabran za pratitelja, a na spomen se vjeverica odjednom sjeti čvrge na čelu te se opet po njoj počea.

- Vi ćete se sa sestrama sestre Klare moliti za nas. Polazimo sutra zorom. Ja ću u ime svih vas ispuniti ono što sv. otac od nas traži.

Franjo je gledao po braći i silnom mnoštvu što je bez daha slušalo o njegovoj namjeri. Pri tom je do bola stiskao nježnu ruku svoje majke. Odjednom je oćutio kako i njezina ruka stišće njegovu. Trajalo je to sve dok je nije pogledao i vidio kako se u tom trenu otkotrlja tko zna koja suza za njenog sina iz njenih blagih i dragih majčinskih očiju. Majka se prope na prste kako bi cjelovom dobavila čelo svoga omiljenog sina. On je zadrža rukama s njenim licem na svome. Kao znak odobravanja ulicom se prolomi silan pljesak i odobravanje iskupljene braće i silnog mnoštva. U toj zaglušnoj buci majka mu šapnu,

- Sine moj, neka Te Bog čuva i neka mi Te živa i zdrava vrati!
- Hoće Majko!

Lastavice, kad čuše što su rekli jedno drugom uzletješe jako visoko te zakliktaše i nastaviše graditi svoja gnijezda za buduće ptiće.

Ranom su zorom spoletskom dolinom išla dvojica ljudi i pjevali. Umbrija je mirno snivala svojim predivnim krajolikom. Moriko je nosio veliku vreću smotanu pod rukom. U njoj nije bilo ništa.

- Što će ti tolika vreća?

pita ga Franjo na rubu da prasne u smijeh.

- Morat ćemo nečim platiti jedrenjak koji će nas prevesti do toga tvoga Sultana. Prosit ću do Ankone!
- Aha, i slaninom i jajima misliš platiti tako skupu kartu?
- O svom poslu, mili brate. Tebi materijalno nikad nije bila bolja strana. Evo nas u Folignu. I sada mi je žao onoga konja kojeg si prodao za opravku sv. Damjana. Pješice smo se vratili u Asiz. No gori od žuljeva na nogama bijaše bijes Pietra Bernaronea.

Odjednom je jasna sunčeva svjetlost obasjala dvojicu putnika. Oni smjesta kleknuše i zapjevaše hvale Gospodinu. Gazili su neumoljivo prema moru. Za nekoliko su dana bili na obalama Jadrana. U ankonskoj je luci na vezu veliki jedrenjak. Jarboli su mu parali nebo. U njihovu podnožju bijahu smotana jedra. Mornari su stalno nešto oko njega i na njemu radili. Za stolom na obali do samog velikog broda sjedio je visoki i ozbiljni čovjek srednjih godina preplanulog lica. Svi su ga zvali Kapetan. Njemu se trebalo obratiti za ukrcaj na brod, jer već se po cijeloj luci govori da je to brod koji ove 1212. godine Gospodnje prvi kreće put Istoka.

Kolona je putnika stajala u redu pred Kapetanom. On im je izdavao karte, a mornari su ih smještali u brod i određivali im mjesta. Konačno su na redu bili Moriko i Franjo. Moriko je pred Franjom natovaren onom velikom vrećom sad punom svega i svačega. Kapetan je zbunjeno gledao u tog nezgrapnog umbrijskog

seljaka natovarenog tom velikom vrećom. I kad mu se htio obratiti, odjednom je iza njega primijetio Franju i riječ mu zastade na usnama. Netremice je gledao u Franju i izvijao svoj dugi vrat oko Morikove ogromne vreće kako bi ga bolje vidio. Polako je ustao, zaobišao Morika i pružio Franji ruku,

- Vi ste Franjo iz Asiza?!
- Da!
- Ne vara me, dakle, moje oko i moje pamćenje. Ja sam Vas slušao propovijedati u Rimu prije nekoliko godina. Vi ste u mojoj duši nešto pokrenuli. Ne bijaše to već uobičajena i dosadna propovijed kojih sam se naslušao. Vaša mi je riječ poput zapaljene smole padala na dušu i srce. I još gori u meni i neće se tako lako ugasiti. Što Vi trebate?
- Želim u Siriju!
- Tu ste na pravom mjestu i pred pravim čovjekom. Povedite ovoga svetog čovjeka i dajte mu najbolje mjesto.

pozva mornare, a onda pogleda Morika natovarena ogromnom vrećom.

- A, vi, putujete li s Franjom?
- Da, putujemo zajedno,

izusti Franjo.

- I njega s ovom njegovom vrećom.
- Ovo je naša vreća. Mislim ne samo moja, nego i Franjina, i vaša i svih koji će biti na brodu. Tu imamo izvrsnih zalogaja hrane što sam ih naprosio i još štošta što će nam na ovom putovanju dobro doći.
- Dobro, dobro! Samo pođi i na ruku budi ovom dragom i svetom čovjeku.

Kapetan primi sv. Franju za ruku i poljubi je s dubokim naklonom glave skidajući sa svoje frizure svezane u rep kapetansku kapu. Franjo srdačno uzvрати ljupkim i zahvalnim osmijehom te se sa svojim bratom Morikom ukrca na jedrenjak koji bi ih trebao odvesti u daleku zemlju pred Sultana.

OLUJA NA JADRANU I DOBRI BRAT PROTIVNI VJETAR

Već su nekoliko dana na moru. Jedrenjak besprijekorno siječe morsku površinu. Sva su jedra puna vjetra koji brodu daje tako željenu brzinu. Mornari znaju svoj posao. Bez žurbe i suvišnih riječi sve na vrijeme obavljaju. Na kormilu se izmjenjuju svako malo. Podešavaju jedra, razvijaju ih do cijelosti ili im skraćuju površinu, okreću ih u sve strane kako bi što više vjetra za sebe ugrabili i tako napredovali u ovom dugom putovanju. Kapetan je na svom mjestu i budnim okom sve nadzire. Ničim ne odaje ni bezbrižnost ni zabrinutost. Gleda

samo naprijed, a tu i tamo iz džepa vadi busolu i dugo je promatra i proučava. Zna otići do svoje kabine i tu na velikoj karti što je površina njegova stola kutomjerom i šestarom tražiti ispravni i jedini put jedrenjaku.

Franjo najviše vremena provodi gledajući nepreglednu vodu. I razmišlja o njoj. Koja li je samo silina u toj raskošnoj sestrici. I snaga. Kako ju je Bog predivnom stvorio. Tu i tamo prvih je dana još zakliktao neki galeb, a sada se čuje samo huk mora kojeg rasijeca pramac broda i šum jedara koja se s vjetrom nadmudruju. Izlazi i zalazi sunca na tom morskom nepregledu su priča za sebe. Franjo ne želi ni jednog propustiti. Stapa se sa suncem u njegovu zalazu i potonuću na obzoru mora u vodu, a zorom s njim izranja svjež i sav blistav. Njegove se usnice smiču i jedno ponavljaju,

- Hvaljen da si, Gospodine moj po bratu suncu, tako divnom i velikom, punom žarke svjetlosti i topline. Po njemu daješ život svemu. Ono je tako veliko i snažno, i Tvojih je, Bože, ruku djelo!

I tako iz sutona u suton, iz zore u zoru. A Moriko je s kuharima došao na svoje. Mornari samo ponavljaju da nikada ukusnije hrane na ovom brodu ne bijaše. Uvijek bi Moriko iz svoje ogromne vreće izvadio po nešto što bi onda s kuharima za sve na brodu pripremio. I baš, kad su se na plovidbu posve navikli, kad su prošle one prve tegobe i s morem se uljuljali u jedno, Morika je neočekivani val skoro zbacio s palube u more dok je nosio veliki kotao pun ukusnog variva. Pao je na palubu, ali rukom još uvijek pridržavao kotao da se ne prevrne i upropasti silni trud kojeg je s kuharima uložio. I dok se borio sa svojim kotlom primijetio je da se mornari veru uz jarbole kao mačke. Odjednom su ti naoko tromi i lijeni ljudi postali poput divljih mačaka. S vrha su visokih jarbola skidali jedra i s velikom ih mukom motali dnu jarbola kako bi izbjegli snažne i opasne udare vjetra koji je nagovještavao morsku oluju. Svi su mornari bili ozbiljni i bez ikakvog osjećaja na licu i u očima. Samo su nekud jurili i točno znali što trebaju uradi. Kapetan je stajao na svom mjestu i samo je pogledom zapovijedao. Odjednom nije više bilo ni jednog jedra da bi se vjetar u njega uhvatio. Okolo su se valjali valovi veliki kao brda. Brod je na njima bio poput male orahove ljuske. Prizor je svakom na brodu ulijevao u srce jezu. Svima osim Kapetanu.

Moriko je zaboravio na kotao i slasno varivo i četveronoške bježao s palube da bi se dokopao stuba što vode kabinama i utrobi broda. No, tamo ga je uhvatio još veći strah. Brod kao da je jecao. Škripao je tako glasno da si imao osjećaj da će se sad sav raspuknuti i nestati u tom pobješnjelom i goropadnom moru. Posvuda je tražio Franjo, a on kao da je u zemlju propao. Prebirao je sve kutke broda koji sablasno škripi, ali Franje nigdje. Opet je došao do stuba koje vode na palubu. Počeo se uspinjati, ali ga je ljuljanje broda bacalo natrag. I kad je silnom mukom uspio proviriti prema palubi na kojoj su se valovi

svojim glomaznim kracima spajali na njenoj srediti i pjenili do bjesnila ugledao je Franju kako se drži za jarbol sav moka. Zvao ga je iz petnih žila, ali ga nije mogao dozvati od zaglušne buke oluje. Poći do njega bilo ga je strah. Krenuo je natrag tražiti nekoga od mornara ili Kapetana. Jedna su se vrata otvarala i zatvarala uz sablasno klopavanje. Dovukao se do njih i ugledao kapetana kako mirno stoji za kartom s busolom u ruci i kako nešto mjeri na karti koja je površje njegova stola. Kapetan ga je primijetio i shvatio da je uplašen. Samo ga je gledao jedno kratko vrijeme i nastavio mirno svoj posao.

- Gdje su ti svi mornari?!

derao se Moriko.

- Na veslima, bore se održati brod da ga valovi ne utope.
- Hoće li uspjeti?!
- Ne znam. Kušat će.
- Što će s nama biti?!
- Pitaj svoga brata Franju.
- On je na palubi. Drži se za jarbol i gleda oluju.
- Odi k njemu.
- Strah me.
- Neka te onda tu gdje jesi.

Moriko ne bijaše utješeno. Povirio je u jednu od prostorija potpalublja i ugledao debelog kuhara s kojim se sprijateljio kako odskoče od klupe na kojoj sjedi. Prišao mu je i vidio da se bori s veslom. Sjeo je do njega. On se pomakao malo prema sredini, te su obojica prihvatili veslo.

- Moramo ga održati u ovom položaju.

bilo je to nešto ukoso prema dnu.

- Tako ukrćujemo brod. Svi sada moramo ovako održati vesla. To nam je jedini spas.

Iako mu to ne bijaše nikakvom utjehom ni spoznajom o ishodu ove oluje, Moriko se imao barem nečim zabaviti. No, Franjo mu nije izlazio iz glave.

- Bože, samo da ga valovi ne progutaju.
- Neće, valjda, bilo je i gorih oluja.
- Ti misliš na brod, a ja mislim na brata Franju koji je uz glavni jarbol.
- Molim?!
- To što si čuo.
- On nije pri svojoj. Na površini ništa neće ostati što valovi neće ugrabiti poput ogromnih zlobnih grabljivica. Neka silazi u brod.
- Ne mogu ga dozvati od buke oluje.
- Idi i zovi ga ako je još gore.

Moriko ostavi debelog kuhara i ponovno se počeo uspinjati uz stube. Između pjene valova ugleda obličje Franjino. To mu vrati nešto sreće u ojađenu dušu. Počeo ga je dozivati iz sve snage. Franjo je samo gledao u nebo i držao se za jarbol. I kad se Moriku učini da su valovi nešto jenjali četveronoške krenu prema jarbolu i Franji. Kad ga Franjo opazi zapovijedi mu da se vrati i da za njega ne brine. Moriko je cvilio preklinjući Franju da i on ide. No, sve je bilo uzalud. Opet se vratio debelom kuharu i izvijestio ga o svojoj misiji. Kuhar mu ustupi mjesto da može prihvatiti veslo i prozbori,

- Drži veslo i šuti!
- Koliko će ovo trajati.
- Sve dok to oluja bude htjela. A kad se ona smiri i naše će muke proći.

No, prema škripi broda, koja doduše bijaše nešto slabija, oluja će još potrajati. Cijela je posada bjesomučno kušala održati vesla u određenom položaju. Brod se ponekad toliko naginjao na stranu da bi i oni najiskusniji pomislili da je to kraj. No opet bi se vratio, ali sad opasno na drugu stranu. I to bi prijeteće naginjanje čas na jednu čas na drugu stranu znalo potrajati. A, kad bi ono prestalo, onda je dolazilo ono još opasnije. Naime, brod bi s vrha velikog vala, kao s nekog brda, odjednom propao kad bi val ispod njega nestao. To je propadanje u svakom članu posade iziskivalo dubok uzdah do ruba krika. Svi su u bradu mrmljali molitve i naglas zavjetovali neki dar sv. Nikoli, neku molitvu, post, neku žrtvu, samo da živi ostanu, samo da ih oluja ne potopi.

Franjo je obgrlio jarbol rukama i gledao oluju licem u lice. Oduvijek je to želio. Očutjeti svu silinu Božje prirode. Bolje prigode zato nema od ove. Što je ljudska snaga spram snage i najmanjeg vala koji skoči na palubu. Prisjeća se psalma koji govori o Bogu koji pušta vjetar iz njegova skrovišta, koji zna dubine morske i visine nebeske. Stajao je tu na palubi poput mrvice, crva koji je nemoćan pred svom tom snagom koju Bog samo ponekad i ne u punoj mjeri pokaže. Sramio se u svojoj duši svake svoje uzgoritosti i kao da je uživao u ovim trenucima koji su podvlačili i očitom predstavljali njegovu nemoć, neznatnost i malenost. I što je više u svojoj duši počeo slaviti Božju svemoćnost, to se manje plašio oluje. Kao da mu je dala dio svoje snage, kao da je ušao u njezinu silinu i postao dio nje. Jedino za čim je žalio je cilj kojem je krenuo. Hoće li oluja dopustiti da stigne Sultanu. Imao je osjećaj da već satima samo stoje na jednom mjestu, a još jači da ih oluja nosi nekamo kamo ne žele. Tko zna kamo će ovi snažni i nemili vjetri odnijeti njihovu lađu. I, hoće li je možda zauvijek more progutati. Sve je to prolazilo Franjinom glavom, a da u srcu nije čutio ni trunku straha.

- Bog ima svoj račun. Moje misli nisu Njegove i moji puti nisu Njegovi. Njegove su misli visoko iznad mojih i puti njegovi drukčiji od mojih.

Moram mu se prepustiti. On je poslao ove vjetrove jer mi želi nešto reći, jer me želi odvesti kamo on hoće.

Njegovo razmišljanje prekinu snažan glas iza leđa. Okrenu se i ugleda snažnog mornara s konopom oko pasa kako samo metar iz njega više da mu napravi mjesto da se sveže za jarbol. Franjo pomaže mornaru da oko jarbola i svoga struka mornarskim čvorom sveže uže i tako se osigura da ga oluja ne odnese s palube. Čim se dobro učvrstio počeo se po prečkama koje su učvršćene na jarbolu penjati uz njega. Već je bio iznad Franjine glave, kad snažni udar vala nošen još snažnijim vjetrom nakrivi cijeli brod tako opasno da je mornar na jarbolu skoro pao u more. Na sreću brzo se brod povрати te se nagnu na drugu strnu. Mornar se grčevito borio da ostane s nogama na prečkama kojima se penjao. Mora se ispeti za nekoliko visina ljudskog tijela uz jarbol da bi mogao pogledati gdje se brod nalazi. Od silne pjene morskih valova ništa nije vidio. Sad je Franjo imao društvo. Mornar uopće nije Franju opominjao, niti mu govorio da napusti palubu, da ide u brod. Radio je svoj posao. Već se popeo do sredine visokog jarbola i jednom rukom brisao oči da može gledati. I čim bi iznad svojih vjeđa stavio dlan i počeo promatrati prema uzburkanoj pučini opet bi ga zapljusnula raspršena voda poput olujne kiše nošene vjetrom. Mornar je nastavio svoj posao, a Franjo nastavio svoje misli.

- Kako je Isus na krmi umoran spavao s jastukom pod glavom. Cijeli je dan propovijedao, liječio bolesne, izgonio zloduhe, a predvečer su htjeli prijeko. More je bilo mirno, kao nama iz Ankone, a onda odjednom na sred pučine bijesna oluja. Svi su u strci da se od nje obrane, a on mirno spava. A, zašto bi bio uznemiren, ta on je gospodar oluji. To je i dokazao čim su ga uplašenim kricima i zazivima probudili. 'Učitelju, izginusmo!' Ustade se, ispruži svoje ruke prema oluji i zapovijedi: 'Utihni, umukni!' i oluja u tili čas prestade.

Taj događaj se Genezareta Franji dade dodatni mir i pouzdanje. Gledao je u mornara koji se uspeo još više, i njegov se jarbol sve manje i manje nagnjao. Ljuljao ga je visoko u zraku s jedne na drugu stranu, ali ne više tako opasno. Mornar se okretao na sve strane i budno gledao ispod svoga dlana. Počeli su na palubu izlaziti mornari, jedan za drugim, jer se morska površina već dobro smirila. Ovo ljuhanje bijaše poput onog u kolijevci koje ti godi i uspavljuje. Poneki je od mornara klečao na palubi i glasno mrmljao svoje molitve zahvale. Na svakom se licu osjećalo olakšanje i tihi osmijeh koji ga preplavljuje. Osmjeh sreće da se ostalo živim i pogled koji je zadržani strah pomiješao s dubokom zahvalom za uslišane molitve i zavjete. Konačno evo i brata Morika. Četveronoške dopuza do Franjinih nogu i obujmi ih.

- O, brate Franjo, mislio sam da je sve gotovo, da više nikada neću vidjeti braću, ni Porciunkule, sv. Damjana ni našeg milog i sigurnog Asiza. A,

ti si mi u svemu ovome zadao najveću brigu. Mislio sam da te oluja progutala.

- Bog mi je samo htio pokazati koliko sam bezvrijedni crv, nemoćan i pokazao mi je samo dio svoje svemoći.
- Nagradio te, jer si uvijek skupljao nejake crve i stavljao ih na mjesta na kojima ih ljudska noga ne može zgaziti. Ljubav koju imaš prema malom i nejakom te, a s tobom i sve nas, sačuvala. Ne mogu ti reći koliko mi je žao moga kotla sa slasnim varivom. Sve je more progutalo. Tako je moglo i mene i sve nas. Bože, sačuvaj!

Zgrozi se Moriko i konačno osovi na noge. A kad je ugledao mornara sad skoro na vrhu jarbola tako mu se zavrti u glavi, da se opet spusti na koljena i prestrašen sjede na mokri pod palube. Ispod oka bi krišom pogledavao prema vrhu jarbola i čovjeku koji je gore tako nezaštićen,

- Bože, kako ga nije strah. Čuvaj ga, čuvaj ga ...

Kapetan je izašao među prvim s jednom ceduljom u ruci. Raširenih je nogu uporno gledao prema mornaru na jarbolu i nešto od njega očekivao. Neku vijest. Odjednom se s jarbola prolomi,

- Kopno! Kopno, vidim kopno ...
- Možemo li pristati?

upita kapetan vičući s dlanovima savijenim u krug oko svojih usta i upravljenim prema mornaru na jarbolu.

- Možemo, obala ide nisko prema moru i šumovita je. Ne vidim kuće ...

Kad mornari razumješe, počеше odlaziti prema stubama i prije nego je kapetan zapovjedio,

- Na vesla i veslima prema obali. Jarboli neka miruju.

Za kratko osjetiše i Franjo i Moriko kako se brod okreće polu desno i kako počе lagano kliziti još uvijek nemirnim morem. U to se opet ču glas s jarbola,

- Usmjerite brod još malo desno, tamo dalje vidim nešto kao naselje, vidim kuće male i velike ...

Kapetan njegove napatke pretvori u zapovijed i brod nastavi lagano kliziti. Vrlo brzo primijetiše i Franjo i Moriko kako iznad uzburkane površine proviri neko drvo, neki krov od kuće, neki dio krševitog i šumovitog kopna.

- Ovo kopno zasigurno nije Sirija. Oluja je svojim dobrim bratom protivnim vjetrom našu lađu privela kopnu. Božja je to volja. On zna što čini.

Klečeći na palubi glave u ruku uzdignutih oblačnim nebesima molio je Franjo iz Asiza.

OLUJA DOVODI BROD NA OBALE HRVATSKE

Brod je nekih dvjestotinjak metara od obale stajao mirno usidren na moru. Djelovao je poput umornog čovjeka koji se vratio s puta na kojem je proživio mnoge neugodnosti, te sam sebi ne vjeruje da vidi rodni prag. Tako ni ovaj jedrenjak, kao da ne vjeruje da je tu pred njegovim pramcem sigurnost obale i kopna. U svem svom miru kao da ne vjeruje ni tom moru koje se smirilo kao da nikad na njemu nije bilo valova i oluje. Kapetan se sprema s dvojicom mornara ukrcati u mali čamac i pristati na obalu. Na obali, kamenoj, stajali su ljudi. U samoj sredini te grupe postrojen je odred vojnika. Kapetan, prije nego što će se konopom spusti u čamac u kojem su dvojica mornara već uzimali vesla, pođe prema Franji koji je još uvijek stajao na istom mjestu do jarbola i zanesen promatrao pučinu što se smirila, udarajući od vremena do vremena u brod onim zadnjim što je preostalo od burne morske oluje.

- Molim Te, Franjo iz Asiza, pođi s nama da pregovaramo s ovim ljudima na obali. Još nikad nisam pristao na ovu obalu. Znam, i svi mi pomorci znamo, da ova obala postoji. Ucertana je u najstarije pomorske karte. To je zemlja koju zovu Croatia, a njen je obalni dio zadržao staro rimsko nazivlje Dalmatia. Svi vele da su njeni stanovnici ljudi dobroćudni, gostoljubivi, ali red je red. Oni ne znaju naše namjere te im moramo reći kamo smo pošli i što nam se dogodilo, da smo evo završili na njihovoj obali.
- Vrlo rado. Ni ja nikad nisam bio u toj zemlji. I Ovo mi je prva zemlja nakon rodne Umbrije na koju ću stupiti svojom nogom.

Mali se čamcem veslima dvojice mornara približavao pješčanoj obali. Jedan do drugog u njemu sjede Kapetan i Franjo. Kad čamac dođe posve blizu kopna, i kad se u bistroj vodi naziralo plitko dno mora, mornari prestadoše veslati. Kapetan se i Franjo ustadoše, mornari okrenuše vesla u zrak, a desetak metara od njih stajahu trojica ljudi. Jedan je očito vojni zapovjednik i stoji u sredini, a sa strane mu stoje dvojica u službenim uniformama. Tek su sad Franjo i Kapetan mogli prepoznati ljude na obali. Bilo je tu postrojenih vojnika, službenih osoba, jedan redovnik i mnogo običnog puka, žena, muških, staraca i starica, ali i male djece. Svi su netremice gledali u pristigle moreplovce. Zapovjednik obalnih vojnika dade rukom znak da mogu stupiti na njihovo tlo. Franjo i Kapetan zagaziše u vodu do koljena te s nekoliko koraka stigoše do ljudi koji su ih čekali.

- Očito vam namjera nije bila ovamo pristati, prvi progovori zapovjednik s obale.
- Nije, željeli smo u Siriju, na istok.

- No, oluja vas je presrela, zar ne?!
- Upravo tako. Spustili smo jedra, borili se s olujom, i evo nas sada tu.
- Došli ste na obalu Hrvatske. Mi vam želimo dobrodošlicu. Predmnijevamo da su vam zalihe hrane na isteku, i da je vaša želja nastaviti započetu plovidbu nestala poput jutarnje magle. Svu vašu posadu primamo i dajemo vam smještaj do vašeg oporavka, i kad budete spremni, povratka u Ankonu.

Kapetan se i Franjo rukovaše sa svojim domaćinima. Polako svi skupa krenuše obali. No, prije je toga Kapetan zajedno s hrvatskim vojnim zapovjednikom naputio mornare da se čamcem vrate brodu i da počnu na obalu prevoziti posadu broda. Ljudi gledaju u došljake ne trepćući očima. Kapetan im i ne privlači toliku pozornost koliko su svi zagledani u Franju. Oluja je ostavila neki čudesan trag na njegovu licu koji ga je učinio još blaženijim. Crna mu je kosa mjestimično stršila od morske soli koja se i po licu bijeli. Njegova je tunika poprimila neku drukčiju boju. Kao da je oluja u nju nabila sve boje mora koje su se izmiješale s njenom smeđom. Njegova je kapuca okomito stajala između njegovih ramena na leđima kao uširkana. Konopac kojim je pritegnuta tunika bijaše još uvijek mokar. Na osobit su način gledali u njegove bose noge što su iza sebe ostavljali mokre otiske njegovih stopala. Franjo ih sve gleda svojim nasmiješenim pogledom u oči. A, kad je digao svoju ruku i na njima napravio znak križa, svi su se prekrížili, a žene i djeca pali na koljena i naglas izrekli skupa s Franjom

- Amen!

Franji odmah pristupi benediktinac koji je stajao uz narod. Bijaše to visok čovjek u crnoj redovničkoj kuti, visokog čela i pravilnog oblića lica s kojeg su se širili smiraj i dobrota. I sam se prekrížio na Franjin blagoslov prignavši glavu i dodirnuvši bradom čuju svoje redovničke haljine na prsima. Svojom desnicom primi oveći metalni križ što je visio na njegovim prsima, poljubi ga i njime napravi znak križa nad ljudima i Franjom kojem je sad stajao sučelice.

- Vi ste zacijelo čovjek o kojem smo čuli i na ovim stranama Jadrana, Franjo iz Asiza?!

Franjo ga pogleda svojim pronicavim i dobrim pogledom ne malo začuđen da ovaj redovnik izgovara njegovo ime.

- Da, ja sam Franjo iz Asiza,
- tiho ponovi Franjo, no svi su čuli o kome se radi.
- Ovaj čovjek je pred dvije tri godine dobio od Pape dopuštenje osnovati red siromašne braće. On je bio bogat, ali se svega odrekao. Obukao je odijelo koje nosi najveća sirotinja njegova zavičaja Umbrije, evo, baš ovakvo kakvo je na njemu. Hoda bos, a od Pape je tražio dopuštenje da

može živjeti i propovijedati Evanđelje. I zavjetovao je tri zavjeta, eno ih zabilježenih na konopu koji je privezan oko njegove kute: siromaštvo, da ništa nema, poslušnost, da je odan Bogu, Papi, Rimskoj crkvi i svom redovničkom poglavaru i čistoću, da se odriče ženidbe i osnivanja vlastite obitelji. Koju nam je sreću Bog podario da ste došli k nama.

- To Vi, časni oče, možete i tako nazvati, no velika je oluja tako htjela, a ne ja. Ja sam htio u sv. Zemlju Sultanu propovijedati Evanđelje i obratiti ga Gospodinu. No, Stvoritelj svega zapovjedio je bratu vjetru da našu lađu na svojim snažnim krilima donese na vašu obalu. Bio je to protivan vjetar od onog koji je lađi i našem smjeru putovanja trebao ...
- Bog je poslao pravog brata vjetra. Bio je dobri Božji vjetar koji te nama donio. Vi ćete biti mojim gostom, ljudi će već primiti posadu i druge putnike, a ja bih vas zamolio da već u nedjelju mojim dobrim vjernicima uputite svoju riječ u propovijedi.
- Ja sam Gospodinu zahvalan za sve što mi daje. Tako i za ovu morsku oluju, taj dobri protivni, ili kako vi kažete, pravi vjetar koji me donio ovamo i u vašu zemlju. I rado ću biti vašim gostom i već u očima svih ovih ljudi vidim da me volite. I ja volim vas. Ja sam prvi put svojom nogom stao na neku drugu zemlju osim svoje, moje Umbrije, Italije.
- Ovo je Franjo zemlja Hrvata. Tu smo Vam mi već preko šest stoljeća. Mi imamo svoju povijest, imali smo do pred nekoliko i svoje kraljeve, svoju crkvu i svoje biskupe. Vi ste nas zasigurno danas obogatili, a uvjeren sam da ni svjesni nismo što je ovaj dobri brat protivni vjetar učinio. S Božjih je visina snagom oluje našoj zemlji i narodu donio predivnu knjigu koju ste vi danas počeli pisati. Bog će svemoćni započeto i nastaviti. Bit će to jednog dana u budućnosti bogata povjesnica ispisana rukom tvojih redovnika i hrvatskog puka.

Narod je zadivljeno i bez daha slušao razgovor svoga duhovnog pastira i ovog čudnovatog, a tako dragog, redovnika kojeg je oluja k njima donijela. Majke su svoju dječicu gurale sve bliže ovom čovjeku, a Franjo ih je uzimao za ručice i milovao njihove kuštrave glave.

- Sva djeca imaju zdrave, kao plamen, pametne oči i čela,

razmišljao je Franjo u sebi. Uto pristiže čamac po drugi put obali s nekolicinom posade. Među njima je brat Moriko. Pod rukom mu je prazna velika vreća. Čim je onako velik i nezgrapan stao na tvrdo kopno pao je na koljena i poljubio zemlju. Ne obzirući se na sve koji su ga netremice gledali, a Franjo bio na rubu da kao ono u Folignu na početku njihova putovanja prasne u smijeh, Moriko je zapomagajući iz dna duše izgovarao

- Tužni moj Moriko, evo konačno čvrsta tla pod nogama. Tako si pohlepno želio na plovidbu s Franjom. Gurao si se naprijed i svima dokazivao da si ti najbolji izbor za Franjinu pratnju. I, umalo da ne zaglaviš. O, Stvorče svega svijeta, hvala Ti što si me spasio, i Franju i mornare i Kapetana i sve i brod, hvala Ti za ovu divnu zemlju koja tako neodoljivo miriše na sigurnost i ognjište, na dom ...

Zastao je i gledajući u sve te ljude oko sebe svojim zbunjenim ali presretnim velikim očima pogledom se zaustavio na Franji. Polako ustaje i ide prema njemu raširenih ruku. Vreća mu je ispala, a on ga grli dubokim i sretnim zagrljajem. I samo je na glas ponavljao,

- Mir i dobro! Mir i dobro.

Franjo je za njim ponavljao, pa domaći redovnik i onda sav puk i sam zapovjednik vojske, svi vojnici i na koncu posada i Kapetan. Brzo su ljudi uzeli mornare i odveli ih svojim kućama da ih okrijepe. Kapetan je pošao sa zapovjednikom, a Franju je i Morika ugodnim korakom preko pašnjaka što su bili tik uz more krasnoj kamenoj crkvi i malom samostanu što je do nje stajao poveo redovnik benediktinac.

ASIŠKI KRIJESOV I U HRVATSKOJ

Okrijepljeni i naspavani, Franjo su i Moriko pomagali opatu u pripravi za nedjelju. Franjo je sate i sate provodio u crkvi. Podsjećala ga na porciunkulu. Slično je i građena, imala sličan zvonik, i malo zvono što je zvonilo tripot na dan. Na osobit je način priroda bila krasna. Nebo je zvjezdano kao u Umbriji. Ptice kao da su za njima pošle. Čim zađeš u šumu svako malo susretneš zeca, tu i tamo tiho trčeći prođe lisica. Vukovi su tu doma, medvjedi, srne. U zraku se čuje tisuće zvukova pčela i drugih Božjih stvorova. Magarci se dozivaju njakanjem, rzanje konja, mukanje krava, meketanje koza i blejanje ovaca. Na tisuće je zvonaca životinjskih što se samo za visokog sunca umire. Graja i razgovor ljudi tako su skladni i stapaju se sa zvukovima zemljom na kojoj žive. U crkvi ima natpisa koji su na latinskom, ali i onih koji su pisani pismom Hrvata i na njihovu jeziku. Crkva je kraljevski zavjet i darovnica. Puk je pobožan i radin.

Nakon sv. mise narod ostaje pred crkvom i razgovara, veseli se, pjeva, igraju se i djeca i odrasli. Imaju predivne svećane nošnje. Jedni s drugim u grupama razgovaraju, pa pjevaju, pa šecu. Franjo ide od grupe do grupe, a Moriko s vinogradarima priča o vrstama loza, rezidbi, podrumarstvu, a svako malo probaju vino iz tikava i drvenih malih posuda što su ukrašene rezbarijama. Na tim su bocama obiteljski grbovi i uz svaki opet onaj s kvadratićima crvene i bijele boje, narodnim grbom. Stijeg im je složen od tri boje: crvene, bijele

i plave. Franji prilazi mlad otmjen čovjek u pratnji opata. Očito žele s njim razgovarati. Franjo se pozdravi s veselim dječacima kojima je pričao o svom susretu s gubavcem u asiškom polju, te ih pozdravi.

- Franjo iz Asiza, želim te upoznati s našim plemićem Disimirom. On je glavar našega mjesta. Njegova je obitelj gradila ovaj samostan i crkvu. Kraljevskog je roda našega naroda. Našem puku i crkvi uvijek je na raspolaganju.

Franjo pozdravi dobroćudnog mladog plemića i kroz glavu mu prodoše toliki asiški plemići. Dobri i loši. Gleda ga u oči držeći mu ruku te prozbori

- Vi ste dobar čovjek.
- Samo je Svevišnji dobar, a svi smo mi samo ljudi ...
- Mali, mali ljudi ...

ubaci se Franjo.

- Franjo, ja bih Vas zamolio da blagoslovite temelje kapelice koju sam zavjetovao.
- To će bolje učiniti otac opat,

pogledom se Franjo obraća redovniku.

- Mi želimo da to ti učiniš.

reče redovnik.

- Franjo, ja sam imao kćer Anđu. Bila je baš anđeo Božji. Imala je osam godina kad mi je s početka godine umrla na rukama. Moj anđeo, molila je otkad je progovorila. I osmijeh joj s lica nije silazio. Dok je spavala kao da su je anđeli ljuljali, tako je divno bilo njeno lišće. Naglo je oslabila, kratko болоvala. Zavjetovao sam za njeno zdravlje načiniti kapelicu. No, umrla mi je. Ali, Franjo, živi mi tu, tu ...

udarao se dlanom u svoja prsa na kojima je visio veliki križ s Raspetim.

- Nisam odustao od svoga zavjeta, nisam na Boga ljut. On uvijek uzima najbolje i najljepše, to mi je već jasno. Moja je Anđa njegov anđeo. Tako misle moja žena i moja djeca, imam ih još petero. I neka ovaj moj zavjet bude za svu djecu hrvatskog naroda, za svu djecu svih očeva i majki na svijetu koji strepe za njihovo zdravlje, odgoj i rast.
- Vaše su riječi divne i porodila ih je plemenita duša i ljubav dobrog oca i čovjeka.

Zagleda se Franjo u nebo sklapajući ruke. Ostao je tako jedno vrijeme udubljen u molitvu.

- Čujem pjesmu anđela i tvoje Anđe, tvoga anđela. Oni vječno za nas mole. Ja ću biti na temeljima tvoje ljubavi, tvoje molitve, tvoga zavjeta.

Desimir uze u svoje ruke Franjinu mršavu svetu ruku i položi na nju topli cjelov.

- Hvala Ti, Franjo iz Asiza!

Svibanj se bližio svome kraju. Franjo je cijeli dan u hladu čempresa molio sa cvrčcima. Bili su neumorni. Zastali bi na trenutak, pa opet nastavili. Išao je s Morikom i opatom moliti u crkvi večernju, okrijepili su se ribom koju je pripremio Moriko. Franjo se s prvim sutonom opet povukao do svog mjesta među čempresima. Legao je nauznak i promatrao nebo kojeg su počele ukrašavati zvijezde. Žurile su i sjedale na svoja mjesta. Titrale su nebeskom svjetlošću. Ležao je jednom tako nauznak na krilu svoje majke pred kućom u Asizu. Bio je mali. Majka mu je prstom pokazivali zvijezde na nebu i o njima pričala. Svaka je zvijezda bila nečija. Franjo je tražio svoju.

- Teško je naći svoju zvijezdu. Ljudi vele kad je ugledaš da si s njom postao jedno, da si otišao na nebo.

veli mu majka.

- Ja bih želio sa svojom zvijezdom postati jedno, želio bih na nebo..
- Dijete si još, Franjo. Ne može to tako. Sad si sa mnom jedno, jedno si sa svojom obitelji, jedno si sa svojim prijateljima, s ovim gradom ...
- Vi ste moje zvijezde, ja sam vaša zvijezda, hoće li biti teško rastati se od vas, hoće li vama biti teško rastati se od mene ...
- Ti me nekad uplašiš svojim ozbiljnim i dubokim mislima.

Gleda ga majka odozgor u lice. Franjo u njenom sjajnom oku ugleda svoje lice. Mama ga netremice gleda,

- Franjo ja u Tvome oku vidim veliku, sjajnu zvijezdu. Tako nebeski blista ...

Poljubi ga.

- Mama, ja u tvome oku vidim sebe.

Čvrsto je zagrli. Udobnije se namjesti pod čempresom i kao da osjeti miris svoje majke. Jasno čuje njene riječi s nedavnog rastanka

- Sine moj, neka Te Bog čuva i neka mi Te živa i zdrava vrati!

Šutio je i gledao zvijezde. Jabučica je igrala pod njegovom bradom. Molio je za nju. Tiho progovori

- Hoće Majko!

Umirio se pod svojim čempresom i pogledom sve više sa zvijezdama tako dalekim htio smanjiti tu udaljenost, u tom beskrajnom Stvoriteljevom s njima postati jedno, postati dio tog bezgraničja. Glavom mu tiho, laganim korakom prolazi još uvijek misao na rastanak s majkom prije ovoga putovanja.

- Mama je sigurno molila za mene. Bolje da ne zna za onu oluju, za brata vjetra koji je puhao suprotno od naših želja.

Gledao je u nebo netremice. Srce mu se rastapalo od miline i dobra kojeg je bilo prepuno. U mrklom su nebu zvijezde bile još sjajnije. Između njih su prolazili likovi, događaji. Vidio je jasno i drago majčino lice. I tada se počеше zvijezde igrati. Letjele su amo tamo. Neke tako brzo i dugo da je iza njih ostajao dugi zvjezdani trag. To zvijezde uvijek čine u lipanjskim noćima, a krajem lipnja sanjaju svoje ivanjske snove. A ljudi pale krjesove na zemlji. Svjetlošću svojih krjesova žele odgovoriti svjetlosti zvijezda. I na svodu se među tim zvijezdama pojavi Djevica. Plavo ogrnuta, mjesec joj pod nogama, u kruni dvanaest sjajnih zvijezda. U svom naručju rukama mило drži krasnu malu nebesku zvjezdicu. Milo joj nešto zbori i cjeliva je. Franjo oćuti da je to Anđa Desimirova i bi tako sretan. Ima osjećaj da ga Djevica i mala Zvezdica u njenom naručju vide, da mu žele nešto reći. Dušom mu prostruji mili glasić, doduše ne na njegovu, već na Anđinu jeziku, istom onom kojim je govorio njen otac pred crkvom nakon sv. mise,

- Franjo, vidio si kako je krasan moj otac. Upoznat ćeš i ostale moje, moju majku. Oni su moje zvijezde, ja njihova. Teško mi je bilo oćići od njih, a sad sam im još bliže, još kad tata učini svoj zavjet. Sve će male zvjezdice i na nebu i na zemlji još jaće sjati.
- O, mila mala Anđo Desimirova. U Djevićinu krilu uživaš. Gledajte na nas, ne zaboravite nas, svjetlošću svojom kazujte nam pute kojim nam je hoditi.
- Franjo iz Asiza, reci mom ocu da si me u krilu Djevićinu vidio, reci mu da sam sretna, a sreću mi bakina molitva ishodila. Ponovi mu molitvu koju sam na rastanku s njima, u njegovu naručju zadnji put u duši izustila:

Sveta Mati Marija,
O blažene Divica,
Okripi mi dušu,
Posveti mi tilo.
Ti si moja utjeha,
A ja Tvoja zvezdica.

Franjo je cijelu noć razgovarao s nebom, gledao Djevicu u plavom sa Zvezdicom u naručju. Zvijezde su tiho prisluškiivale njihove razgovore i samo jaćom svjetlošću odobravale što su ćule. San je polako svladavao misli, a obzorje se spremalo za dolazak brata sunca. Zvuci što najjavljjuju dan već su krenuli. Moriko je našao Franju pod ćempresom. Spava s glavom na kamenu. I sanja. Usne mu se miću. Odjednom zastade, sjetivši se vjeverica Subasija. No njih tog jutra nije bilo na vretenastim ćempresima u Hrvatskoj.

GOSPOJA OD ANĐELA U HRVATSKOJ

Srpanjsko sunce do boli je naoštrilo strune na gudačima cvrčaka. U ritmu njihove pjesme titra zrak, pripeka je užegla kamenje. Noći i zvjezdano nebo pravo su olakšanje i kopnu i moru. Mala živopisna vala nakićena čempresima, kamenim skromnim kućama sa svojim dobroćudnim i radinim ljudima, mali benediktinski samostan s trojicom redovnika i opatom. Franjo iz Asiza i brat Moriko toliko su navikli na sve njih i na to mjesto kao da su oduvijek skupa. Lavanda, vrisak, kadulja i drugo ljekobilje daje zraku toliko prepoznatljiv i nezaboravan miris. Vinogradi trpe žegu i iz dubine svojim korijenjem šalju grozdu vlagu koju je crvenica ljubomorno baš za njihovo zrenje čuvala. Maslinici strpljivo slažu svoje godove i zriju jedre oblice.

Kapetan je već početkom srpnja pošao natrag u Ankonu. Mornari su se oprostili s bratom Morikom, a on im je tripot ispraznio svoju veliku vreću sve najboljim zalogajima koje su mu dobri ljudi ovoga mjesta podarili. Dugo su nešto jedan s drugim razgovarali, debeli kuhar i brat Moriko. Bilo je i živahnog mahanja nezgrapnim rukama, a očito se radilo o receptima za neka jela i koliko se vremena imaju kuhati ili peći. U svakom su se slučaju obojica složili da je najgore jelo koje pripravlja oluja, i da je sve lakše od veslanja. Kapetan je dugo i s velikim poštovanjem u svojim rukama držao Franjinu ruku opraštajući se s njim.

- Moram u ankonskoj luci kod posebnih majstora pregledati trup broda. Oluje ga znaju usukati, pomjeriti one osnovne grede i daske koje nose olupinu broda. I beskraj sitnih oporavaka i dotjerivanja. Od mog ponovnog isplovljavanja za Istok ove godine ništa. No, odlučili te se ponovno za Siriju koju godinu poslije, ja vam stojim na raspolaganju a i drugi kapetani koje poznajem.
- Brat vjetar nije mislio što i mi i naše kormilo. Svrnuo nas je na ovu obalu, u ovu zemlju Hrvatsku. Nek vam Gospodin milostiv bude, neka vas svojim licem pogleda i neka vam svoga mira podari i blagoslovi vas.

Kapetan je skinuo svoj šešir i naklonio glavu. Za malo je brod bio na pučini. Poput velikog sinjeg galeba. I malo pomalo nestajao iz vida onih koji su ostali na obali.

Svi su nečim obuzeti. Moriko sa ženama i djevojkama pripravlja posuđe, od vremena do vremena oštri noževe. Na maloj ledini iza samostana u hladu kojeg čine borovi i čempresi već se na ražnju vrti veliki vol. Sve brat Moriko nadzire svojim budnim okom. Franjo je u samostanu s opatom i redovnicima. Pripravljaju misna čitanja, kadionicu, procesijski križ, misno ruho za opata i

roketi za Franju i redovnike. Za malo eto Desimira i njegove obitelji. Sastaje se s opatom i Franjom. Opat u ruci drži svitak pergamena na kojem je ispisana darovnica. Na stolu je limena kutija u koju će je staviti i prilikom blagoslova temelja položiti u čeonu zid. Onda kad bude crkvice pri kraju na njenom će nadvratniku biti uklesano ime darovatelja i posveta. I taj se tekst već zna, a vrsni je majstor za taj natpis već pripremio kamen. On će biti drukčiji od ovog žestaca kojim se zidaju zidovi. To je plemeniti pješčanik, podatan obradi. Iako je pod alatom mek i lako majstor na njemu kleše ukrase i slova, ima odliku da izvađen iz kamenoloma na zraku postaje sve tvrđim i tvrđim. Bjelkasto je smeđe boje, a istom mjerom odolijeva kako suši i vlazi, tako ljetnim vrućinama i zimskom ledu. Ovim će kamenom spomenuti majstor izraditi oltarnu pregradu koju će ukasiti tropletnim ukrasom, stupove nad krstionicom, kao i oltarnu ploču i stupiće na kojima će stajati. Njim će obrubiti prozore, a umjesto stakla izrezat će posebnom pilom ovaj kamen u tanku plohu i na njoj u pravilnom obliku izbušiti rupe. Sve nabrojeno već se nalazi pod jednim ovećim hrastom što stoji pred započetom crkvom. Tu je i majstorski alat u dvama drvenim sanducima koje je majstor dotjerao na konju. Nadvratnik je prekrio bijelom lanenom krpom. Ljudi znatiželjno otkrivaju kamen, i na njemu se već vide isklesana slova. Jedan od seljaka, koji je očito jedini pismen, čita onim drugima već uklesana slova,

- Dux croatorum Desi ... Evo, vliko je napisao. Ovo je na latinskom, a znači: Knez Hrvata Desi ... to je naš knez Desimir, a dalje je samo vrhom špice zabilužio i to vam je da će crkva biti posvećena Gospi od anđela.

Majstor je po rubu već obrađenog kamena započeo tropletni ukras. Seljak ide prstima po ukrasu i naglas razmišlja

- A, je ga lipo započeo ...

U tom se trenutku s ledine na kojoj se u hladovini okretao vol brzim, skoro trčećim korakom prema hrastu i ljudima koji su s nadvratnika skinuli krpu uputi se čovjek koji je već iz daljeg počeo vikati

- Ljudi moji ostavite se ćorava posla. I odakle vam hrabrost dirati što nije vaše i zašto niste tražili dopuštenje.

Ljudi zastadoše zatečeni strogim i odrješitim glasom ovog mršavog i više mladog već starog čovjeka. On vrati krpu preko kamena, pogleda ostalo kamenje i sanduke s alatom te pokretima ruke dade ljudima znak da idu. Oni se šutke povukoše. No, onaj pismeni seljak zastade te mu se obrati,

- Nismo te tili uvridit, tili smo samo pogledat ...
- Aje, aje, imate vi svoga posla ...
- Ali, ovo će biti naša crkva. Mi ćemo se u njoj Bogu molit ...

- Dok ne bude gotova ona je pod mojim nadzorom. Jasno?! I nije mi ovo prva crkva. I niste mi ni vi prvi koji zabijate nosove di im nije misto. Jasno?!
- Jasno, brate. A, jesi strvan. Oprosti!
- Oprošteno, samo odlazi. Jasno?!
- A, čovika, Bože moj.

Promrmlja pismeni seljak ponavljajući i imitirajući majstora: 'jasno, jasno!', te se pridruži ostalima koji su već išli prema vatri na kojoj se pekao vol.

S kapelice kod samostana započe na maloj preslici što je bila iznad ulaznih vrata brecati zvono. Konopcem ga je potezao jedan od redovnika. To bijaše znak svima da priđu samostanskim vratima na kojima su već stajali opat, Franjo, redovnici, i konačno se iz samostana pojavi brat Moriko koji je od svoj habit brisao masne ruke i namještao bijelu roketu. Opat je bio u svečanom misnom ruhu, a Franjo i redovnici u bijelim roketama. Uredali su se u povorku koja će krenuti prema gradilištu zavjetne crkvice. Na čelu je povorke mladi čovjek noseći križ, iza njega poslužitelji sa svijećama i kadionicom iz koje se dimilo, kotličem s blagoslovljenom vodom, potom knez Desimir sa svojom obitelji. Službenike oltara predvodio je Franjo iz Asiza desetak metara iza Desimirove obitelji. Franjo je visoko iznad glave nosio veliki evanđelistar. Korice su mu kožne optočene metalnim zaglavicima na kojima su se iskrile sunčeve zrake. Dva po dva za njim su pobožno kročili dvojica redovnika a iza njih brat Moriko i redovnik koji je zvonio. Zadnji je u svečanom misnom ruhu ogrnut plaštem na kojem su zlatnim nitima izvezeni ukrasi i liturgijski simboli sklopljenih ruku išao opat. Kopča kojom je plašt pod vratom zakopčan bila je uistinu pravo majstorsko djelo. Sva je bila od srebra. Iza opata su u povorci vjernici. Dvoje po dvoje, priključivali su se povorci iz grupe koja je bila pred samostanom. U povorci nisu bili oni tek rođeni i oni koji od starosti i nemoći više nisu mogli iz postelje. Cijelo je mjesto željelo sudjelovati u tom znamenitom činu. A, mnoge je privukla i prisutnost dvojice redovnika koje je oluja iz Italije bacila u njihovo mjesto. Mnogi su od njih već čuli o Franji iz Asiza. Čuli su da će danas upravo on propovijedati te to nisu željeli propustiti. Narod je bio najsvečanije odjeven. Toliko predivnih boja ukrasilo je ovaj sunčani i topli sranjski dan.

Knez je Desimir pročitao svoju darovnicu. Na spomen kćeri Anđe majci potekoše suze, a njoj se pridružiše i mnoge žene iz puka okupljenog ukrug oko započete zavjetne crkvice. Unutar započetih zidova stajao je samo majstor sklopljenih ruku i netremice slušao. Ništa nije moglo umaći njegovom pozornom pogledu. Knez je Desimir darovnicu predao opatu, a on je stavio u limenku. Prišao je majstor, te je odmah stavi između dva već postavljena kamena u čeonom zidu. Odmah je uzeo nekoliko lopatica zamiješane žbuke i s njom uredno zamazao limenku da tu stalno ostane kao spomen na ovaj dan.

Potom je počelo sv. misno slavlje. Evanđelje je pjevao Franjo iz Asiza. Nakon navještaja Riječi Božje Franjo se pope na jedan veliki kamen što je stajao ispred započete crkvice da bi propovijedao. Narod se ugodno smjestio, a opat su i njegove pratnja, te Desimir i njegova obitelj sjedili na klupama. Zrak je bio prepun ptičjeg pjeva, zundanja različitih kukaca i zaglušne pjesme cvrčaka. Lastavice su bile posebno živahne i kliktale su tako glasno. Franjo je gledao uokolo, pogledavao po nebu i želio da utihnu. Narod je to tek shvatio kad je progovorio,

- Drage moje sestrice lastavice i ostale ptice nebeske, čujte me. Već od rane zore vi neumorno kličete i razgovarate. Vrijeme je da se malo odmorite i same poslušate Riječ Božju.

Netko se iz puka počeo smijati, nastao je neugodan romon i žamor. No, kad ljudi vidješe kako se lastavice i druge ptice s početka pojedinačno, a onda u jatima počese spuštati na već spomenuti hrast pod kojim je bio nadvratnik s uklesanim slovima, svima se riječ u grlu zaledi. Za kratko se hrast zacrnio od lastavica i obojio bojama svih drugih ptica. One su još ponešto izustile dok se nisu udobno smjestile i netremice gledale prema Franji iz Asiza.

- Tako, drage moje sestrice, a sad vi braćo cvrčci. Vama je Bog rekao da pjevate i svojom pjesmom vrućinu činite snošljivijom. Vrijeme je da i vi ušutite i malo odmorite slušajući Riječ Božju.

U tili čas prestade cvrčanje cvrčaka. Ne čuje se više ni ijedan drugi kukac. Nebeska tišina zavlada zrakom i zemljom. Tek tihi žamor mora kojeg je zagrlila bonaca. Onaj pismeni seljak stoji među prvima i od čuda je otvorio svoja velika usta. Gleda na sve strane i ne može doć k sebi. Tek nakon nekog vremena došapnu jednom iz svoje grupe,

- Ovo je Božji čovik. Tice ga i cvrčci slušaju. Nije se glasilo da se u ovo vrime i u ovo doba dana ne čuju lastavice i cvrčci. Probiju ti mozak. A, nu, živa ti klaka, kako ji umiri. Ni glasa od nji.
- Red je da i ti ušutiš,

laktom ga u rebra opomenu jedan od seljaka. Pismeni se seljak lecnu, pogleda čovjeka koji ga opomenu, te ušuti. Franjo otpoče svoju propovijed,

- Sad kad će i sestrice ptice i braća cvrčci slušati propovijed, ja vas sve molim da u ime Isusa Raspetoga pozorno poslušamo što nam Bog želi reći ovim činom kojeg je otac opat prije ove svete mise učinio. Ja smo i moj brat Moriko neizmjereno sretni da smo s vama, da smo vas upoznali, da sam prvi put svojom nogom stupio u neku zemlju koja nije moja rodna zemlja. Htio sam, naime, poći u Siriju, propovijedati Evanđelje sultanu, ali je Svevišnji na more poslao protivni vjetar od mojih namjera. I sada vidim, bio je to dobri brat protivni vjetar. Mi

bez Boga ne možemo ništa planirati. Preuzetno je reći da ću uraditi ovo ili ono. Uradit ću ono što Bog od mene traži i što On htjedne. Volju Božju valja živjeti umjesto svoje. Budi volja Tvoja, molimo u Molitvi Gospodnjoj svaki dan. I Njegova je volja bila da budem u Hrvatskoj.

- Upoznao sam ove divne redovnike. Oni već stoljećima o vama duhovno skrbe. Preživjeli su zajedno s vama kroz ova stoljeća i dobro i zlo. I ljubav koju su u ime Boga vama pružili ljubite vi danas i Boga i njegovu svetu Rimsku Crkvu. I ova mala crkvice koju danas opat blagoslovi samo je znak vaše ljubavi. Znak je ljubavi vašeg vladara. Ja znam, čuo sam da je u spomen na njegovu malu djevojčicu, kćer Anđu. Anđa je postala nebeskom zvijezdom. U svom je krilu nosi Majka nebeska Marija. Mala rajna Anđa priča Djevici o svojoj majci, o svom ocu, braći i sestrama, priča joj o divnim proplancima i zaravnima svoje domovine. Govori joj o moru, o cvrčcima i lastavicama. A, najviše o svojoj crkvi i samostanu. Majka nebeska sve to zna, ali noćima na nebeskom svodu uživa u priči divne Anđe. A posebno u Anđinoj molitvici koju je od svoje bake naučila:

Sveta Mati Marija,
O blažene Divica,
Okripi mi dušu,
Posveti mi tilo.
Ti si moja utjeha,
A ja Tvoja zvizdica.

Na spomen ove molitvice, koju je Franjo izrekao glasno zaplakaše Anđini roditelji, braća i sestre, sve majke i bake, a muškima su, jer je sramota da oni plaču, suze same od sebe tekle niz lice. Opatu su i redovnicima kapale suze na njihove kute, a brat je Moriko, vidjevši ih sve kako plaču, i sam počeo jecati.

- Toj svojoj Zvezdici želi otac Desimir ostaviti spomen i na zemlji koja ju je rodila, posvetiti ga Majci Mariji koja u naručju bdije nad njegovim čedom. Zato će ova crkvice biti posvećena Gospi od Anđela.
- Moram Vam sad nešto odati. U mom rodnom mjestu, u Asizu, ima mnogo lijepih crkava. No meni su najdraže one male, poput ove vaše. Njih je ljubav gradila, sveti zavjeti. I podno moga grada ima crkvice Gospe od Anđela. Zovemo je Pociunkula. U toj sam crkvici mnogo molio, u njoj sam saznao što Bog od mene traži. Tu crkvicu ja i moja braća najviše volimo. Iz nje smo prije nekoliko godina, kad nas je bilo dvanaest, krenuli put Rima, da nam sv. Otac potvrdi Pravilo i dopusti živjeti i propovijedati Evanđelje Gospodina našega Isusa Krista živeći u čistoći, siromašni bez vlasništva i u poslušnosti. U toj sam crkvici pred

svom braćom jednoj predivnoj djevojci Asižanki Klari sad u proljeće ostrigao kose, jer želi živjeti svetu siromaštinu, cijeli život strogo u samostanu kao zatočena iza rešetaka i u molitvi. Iz te sam crkvice pred dva mjeseca krenuo na put u Siriju. I, evo, Božje volje, došao u Hrvatsku i ovdje sudjelujem s bratom Morikom gradnji i posveti još jedne Porciunkule. O, Bože, hvala Ti za brata protivnog vjetra, hvala za sestru oluju, hvala za ovu zemlju Hrvatsku, hvala ti za ove predivne ljude, moju braću i moje sestre.

- Meni je dragi Bog rekao kako trebam živjeti. Meni je dragi Bog rekao što mi u životu treba biti slatko, a što gorko. Ja gubavce nisam mogao smisliti, a upravo je jedan gubavac promijenio moj život, i sve odurno i prezira vrijedno, gorko, pretvorio u mom životu u slatko i sadržajem nasljedovanja. Ja i moja braća od tada njegujemo i hranimo gubavce. Nama su najveći prijatelji siromasi i prosjeci. Mi želimo biti poput njih. Da ništa nemamo i da nam je jedino bogatstvo Bog i njegove zapovijedi, sv. Evanđelje.
- Meni je dragi Bog dao moju braću. Bog je rekao meni malom bratu Franju da napišem naše Pravilo i da ga Papi na potvrdu odnesem. I sv. ga je Otac potvrdio i odobrio naše želje.

Miruju ptice na hrastu, ne čuje se nijedan cvrčak, ljudi širom otvorenih očiju i usta kao da gutaju svaku njegovu riječ. Opatu se po licu razmilio umiljati osmijeh, redovnici su ushićeni Franjinom riječi. Brat Moriko kleči nalakćen na zemlji netremice gleda u Franjine bose noge i kao suha zemlja kišu, upija svaku njegovu riječ.

- I zato sam uvjeren da je dragi Bog dao meni malom bratu Franji i mome vjernom malom bratu Moriku da budemo u vašoj zemlji, da se s vama družimo, molimo, da ovu crkvicu, poput one u asiškom polju, nazovemo po Blaženoj Djevici Gospi od anđela Porciunkula. Sretna je mala Anđa na nebu, sretan je njen otac vaš knez Desimir, sretna majka Anđina, braća i sestre, sretni svi mi. Zapjevajmo slavu Gospodinu. Sestrice moje ptice nastavite sad i vi zajedno s nama slaviti Gospodina i vi cvrčci. Hvaljen budi, Gospodine moj, po svim stvorenjima svojim. Amen!

Lastavice se digoše visoko u nebo, te se počеше spuštati skoro do zemlje. Digoše se i sve druge ptice i zacvrkutaše da milije i ljepše ne mogu. Bijaše to nebeska melodija. A cvrčci zabrujaše što ih grlo nosi. Narod je iz srca molio i pjevao. Sveta je misa završila u velikom pučkom veselju. Brat je Moriko opet bio s pregačom preko svoga habita i s nekolicinom mesara sjekao meso ispečenog vola s velikog ražnja. Svi su došli na svoje. Djeca su poput lastavica letjela livadama i bili toga dana sretnija nego ikada. Franjo je stajao uz jedan čempres i

nekome nešto govorio. Oni koji su se primakli vidješe cvrčka na njegovu dlanu. Franjo ga miluje po njegovim ugasito srebrnastim krilima. On prema Franji okreće svoju glavicu, svojim nožicama ide niz svoja krila i svako se malo oglasi. Skoči onda s Franjina dlana i odmah nastavi cvrčati s kore starog čempresa. Franjo kleknu na zemlju šireći svoje tanke duge ruke prema nebesima.

HTIO BIH BITI KAO TI

S opatom je i redovnicima Franjo svaki dan išao k ljudima. Opat je poznao talijanski te su se lako sporazumijevali. No, Franji često nije ni trebao prevoditelj. Njegov osmijeh govorio je sve jezike svijeta. Svi su ga odmah razumjeli i htjeli se s njim družiti, sjesti za stol, pričati. Ljudi su pitali Franju svašta i sve ih je zanimalo. Jako im se svidjelo kad su čuli da oni nemaju ni osobnog ni zajedničkog vlasništva. Sve pripada dragom Bogu, a kad im bilo što treba Bog se za to pobrine.

- Dođite i k nama u Hrvatsku!

poput vapaja izusti na kraju posjeta žena vremenih godina s bolesničke postelje. Uz nju su u obitelji njen sin, nevjesta i sedmero djece. Najstariji je mladić već na svojim rukama imao žuljeve od posla na zemlji i od vesala.

- Doći će moja braća i biti s vama. No, uvjeren sam da će i vaša djeca, vaši sinovi, krenuti za Gospodinom načinom našega života.

odvratila Franjo iz Asiza, gledajući po zdravoj, veseloj i pametnoj djeci. Najstariji sin istupi korak i reče,

- Dobri čovječe iz Asiza, ti si Božji čovjek. To mi je bilo jasno kod posvete naše crkvice. Kad sam vidio kako su te ptice i cvrčci slušali srce mi je za cijele vaše propovidi igralo kao ludo. I samo mi govorilo: 'Ivane, pođi za ovim čovikom! Ivane pođi za ovim čovikom!' I sada mi to govori. Ne prestaje ni dan ni noć. To sam već reka svojoj majci.

Franjo milo pogleda dječaka koji se primaknu majci i obujmi je oko struka, a ona ga milo poljubi u pametno čelo. Franjo položi svoje dlanove na dječakovu glavu s bujnom crnom kosom, pogleda u nebo, pa u njegove oči. Pogledi im se zagriše velikom ljubavlju,

- Neka Svevišnji blagoslovi svaki tvoj korak. Neka te uvijek milo gleda svojim licem i milostiv nek bude svakoj tvojoj životnoj odluci. Sine moj, slušaj svoje srce. Ono ti uvijek istinito govori. Nemoj ga ušutkati.

Podiže dlanove s dječakove glave te ih ispruži nad cijelu obitelj,

- Neka vas sve blagoslovi Stvoritelj svih nas i svega oko nas!

Blagoslov nad dječakom i ovaj za cijelu obitelj ispod glasa je ukućanima prevodio njihov opat. Svi su bili ushićeni i sretni. Majka je na koncu bratu

Moriku natrpala svega u vreću koju je on sa sobom nosio. Moriko se, kad su već pošli, vrati u kuću i dođe do bakina uzglavlja. Za njim se vrati opat s pitanjem treba li pomoć za sporazumijevanje. Moriko će opatu na naučenom hrvatskom,

- Ja već naučiti hrvatski. Ja sve razumjeti što ljudi reći i znati što ljudima kazati. Hvala.

Opat se s odobravanjem i čuđenjem povuče iz kuće. Moriko se, noseći u svojoj ruci malu bočicu, obrati baki na postelji

- Evo bočica. Tu lijek. Jutro kap, kap, kap u mlijeko. Jasno?! To dobro biti. Hvaljen Isus i Marija. Zbogom!

Poljubi dobroj nemoćnoj baki ruku, mahnu ukućanima na pozdrav i ode. Na vratima je stajao Ivan i dugo mahao Franji i on njemu.

Franju je sve više i više mučilo što je s njegovom braćom u Porciunkuli i drugdje, što sa sestrom Klarom i njenim sestrama u sv. Damjanu. Želio je čim prije biti s njima. No, i ovaj je boravak ovdje u ovoj zemlji, u Hrvatskoj, smatrao Božjom voljom. Razmišljao je,

- Da je dragi Bog htio da budem u Siriji, već bih tamo bio. Nije on tek tako poslao dobrog i jakog brata protivnog vjetra i svoju oluju. Oni su nas doveli ovamo u ove divne krajeve, ovim divnim ljudima. Doista je dragi Bog htio da budem s njima, da Hrvatska bude prva zemlja na koju ću kročiti svojom nogom. Ovdje žive tako dobri ljudi, radini, poučeni u svetoj vjeri. Već preko šest stoljeća kršćanstvo je kod ovog naroda. Revni su na polju, revni u svojim obiteljima, poštuju Božje zapovijedi. Brat ih Moriko obožava. Veli da imaju tako darežljivo srce. Da mu daju od svega što imaju, pa i onda kad on pomisli da bi njima trebalo udijeliti.

Ranom bi zorom Franjo zašao u šumu na proplanku, te svrha jednog brežuljka promatrao morsku pučini. Tamo na horizontu, kojeg su u naručje uzeli sumaglica i nebo njegova je Umbrija, tamo su njegova braća i sestre. Povezuje ih iz dana u dan molitva jednih za druge. Ta jedina veza i najbolja je koju ljudi među sobom mogu ostvariti. Tu su oni sada s njim, na ovom brežuljku, zajedno kleče i predaju Bogu svoje misli, svoje želje, svoje najmilije. Franjo je s Klarom pred križem u sv. Damjanu. Isus joj govori da je brat Franjo pošao popravljati crkve i izvan Italije. S braćom zajedno kleči u Porciunkuli i iz svega glasa pjevaju slavu Gospodinu. Svi su oni u istoj kapelici Gospodnjoj, na ovoj zemlji koju im je Bog stvorio tako lijepu i svake hvale vrijednu.

Spuštajući se s brijega Franjo je svako jutro prolazio kraj zavjetne crkvice u gradnji i s majstorom bi uvijek razmijenio po neku riječ gledajući koliko je posao napredovao. Taj mu se majstor svidio, a i majstoru se svidio Franjo iz Asiza. Majstor je poznao talijanski, te su se lako mogli sporazumjeti i popričati.

Silazeći jednog jutra Franjo primijeti kako majstor ne radi kao i obično, već šeće oko zidova i stalno pogledava prema brijegu s kojeg se upravo spušta. Kad ga ugleda odmah mu mahnu rukom na pozdrav, kao da želi reći da ga jutros posebice želi vidjeti. Franjo je svoje korake usmjerio prema majstoru koji je stajao pred već dobro poodmaklim pročeljem zavjetne crkvice. Stigavši do majstora, on pokleknu na jedno koljeno pred Franjom, primi svojim rukama njegovu ruku, te ga tako pokleknut pogleda u oči i dalje držeći njegovu ruku,

- Htio bih biti kao ti!

Izusti majstor tako da se vidjelo da je to već stotine puta u sebi ponavljao da bi dobro ispalo u trenutku kad bude vrijeme da izreče. Franjo ga svojom rukom čvršće stisnu i povuče da ustane. Majstor je bio visok kao i Franjo te im oči i pogledi sada stadoše sučelice.

- Ti i jesi kao ja. Božji stvor, čovjek, dijete Božje.
- Jesam, ali si Ti drukčiji, Ti si ipak samo Božji, a mene razdiru razne druge brige.
- Svatko ima svoje brige, i svakom je njegov život briga, njegov teret, ono što nosi iz dana u dan.
- No, Ti, Franjo iz Asiza, Ti si tu samo za Boga, i Bog te onda poslao svima nama. Ti nemaš svoje brige, sve su Tvoje brige kako biti Božji, zato si slobodan. Mi svi beremo neke druge, svagdašnje brige, rastaćemo se na bezvrijednim i prezira vrijednim problemima.
- Tako čovjek odluči. Tako mu Bog dopusti. Mene je poslao u svoju Crkvu da je popravljam, da u njoj budem i nikad je ne napustim, da s njom postanem jedno. Ti isto činiš, ti gradiš krasnu crkvicu, gradió si i druge, to se vidi po umješnosti kako ovu zidaš ...
- Htio bih biti kao Ti!

Franjo je u njegovim očima vidio odlučnost. Onu istu koju su u njegovim vidjeli kad se pred svojim ocem skinuo do gola. Onu istu koja je zasjela u njegovoj duši kad je konačno raskinuo sa svijetom, kad je s prvom braćom pisao Pravilo, kad je stajao pred Papom, kad je Klara pred njim klečala dok joj je strigao kose, kad je odlučio krenuti u Siriju.

- Ako to doista i želiš, odreci se svega što imaš, podaj sirotinji i živi Evanđelje Gospodina našega Isusa Krista. Obećaj i zavjetuj evanđeoske savjete: siromaštvo, poslušnost i čistoću. To nastoj živjeti i obuci pokorničku haljinu.
- To mi netko treba i odobriti. Mislio sam da to možeš Ti, Franjo iz Asiza.
- Mogu, meni je tu ovlast dao gospodin Papa. I to ću učiniti prije rastanka, prije nego pođem natrag u zavičaj. Nastavi zidati ovu lijepu zavjetnu crkvicu, hrvatsku Porciunkulu i Bogu se moli.

- O, hvala Ti, Franjo iz Asiza.
- Mir ti i dobro!

blagoslovi ga Franjo, dok je majstor sklopljenih ruku klečao pred njim glave povinute skoro do same zemlje. Franjo je krenuo prema samostanu koji nije daleko, a majstor nastavi kresati kamen pjevajući što ga grlo nosi. Nekoliko dana Franjo o ovome nije nikome pričao, pa čak ni bratu Moriku kome je iznosio i najskrovitije zakutke svoga srca i duše. Zamolio je Franjo opata da mu dadne jutelog platna smeđe boje od kojeg seljaci prave vreće da u njih sabiru krumpire, jabuke, masline. Opat je ispunio njegovu želju, a onda mu je Franjo ispričao o želji majstora i o svojoj odluci da ga primi među svoju braću.

- Nakon blagoslova zavjetne crkvice i tvoje propovijedi znao sam da će se to dogoditi. Pitanje je bilo samo tko će biti prvi. Tebi je dragi Bog, Franjo iz Asiza, podario neodoljivu riječ, milina i uvjerljivost teče s Tvojih usana. O tako sam sretan da će nakon tvog odlaska ovdje kod nas ostati isposnika poput Franje iz Asiza i njegove braće.

Uto k njima stiže brat Moriku s vrećom punom svega. Pozdravi Franju i opata, a kad ugleda u franjinim rukama juteno platno stade kao ukopan. Spusti s leđa veliku tešku vreću, obrisa znoj s čela, te gleda čas u Franju čas u platno u njegovim rukama. I prije nego mu Franjo uspije prozboriti Moriko progovori,

- S istim si takvim platnom u rukama došao k meni pred Porziunkulom. Nije bilo sretnijeg dana u mom životu. Dakle, brate Franjo, i ovdje će biti naše braće.
- Da, brate Moriko!
- A tko je taj novi brat?!
- Majstor koji gradi zavjetnu crkvicu!
- Molim?!

Moriko je očito zbunjen i nije očekivao to ime. Djelovao je kao ono kad ga je vjeverica udarila orahom na Subasiju. Poče se češati po glavi te udari u grohotan smijeh.

- Brate Moriko, što je sad smiješno. Je li to izraz slaganja ili neslaganja.
- Brate Franjo, onda ti danas dolazi još jedan čovjek s vrha brda. Mlad je i zdrav, pobožan i već me nekoliko puta molio da mu omogućim da se sretne.
- To je Jure,

upade opat.

- Da, baš Jure, odvrati Moriko. Ali to nije sve. Danas ili sutra ćete zasigurno potražiti i mladić Ivan.

Opat pljesnu rukama u znak radosti i odobravanja i mudro zaključio,

- Brate Franjo, trebat će jutelog platna puno više od toga što držiš u ruci.
- Hvaljen budi, Gospodine moj, po bratu našem protivnom vjetru koji nas svrati u ove predivne hrvatske krajeve. Da, oče opate, u ovoj će zemlji trebati i te kako jutelog platna za sve one koji će htjeti živjeti i propovijedati Evanđelje Gospodina našega Isusa Krista. O, hvaljen i slavljen, Gospodine moj, po onima koji Ti se žele posve svojim životom posvetiti.

I, uistinu već su toga poslijepodneva Franju tražili i Jure s vrha brda i Ivan kojeg su upoznali prigodom posjeta njegovoj bolesnoj baki.

- Oče Franjo, želim biti kao Ti!

klečeći pred Franjom molio je Jure, a nekih sat vremena poslije i mladić Ivan,

- Franjo iz Asiza, moje srce želi živjeti onako kao što živiš Ti i Tvoja braća.

I nijedan se od njih više nije želio vratiti kući. Primio ih je opat u samostan, no oni su već prve noći otišli noćiti s Franjom i bratom Morikom u samostanskoj napuštenoj štali gdje su Franjo i Moriko od početka željeli biti, a ne u samostanskim sobama kako su im opat i redovnici pripremili. Čim ih je ujutro primijetio majstor koji je gradio zavjetnu crkvicu, slijedeće se večeri i on njima pridruži.

Opat ih je s ljubavlju promatrao kako mole, pjevaju i nakon toga dugo šute. Kako Franjo svako malo razdragano priča o Spasitelju našem Isusu Kristu i o preblašenoj Njegovoj Majci Mariji. Nerijetko su ih i ptice slušale vrteći svojim dragim malim glavicama. Potom bi Moriko vadio iz vreće okrepju. Često su nastajale prepirke s Franjom koji cijeli dan ništa nije okusio. Potom bi Moriko nosio hrane u samostan i predavao je opatu ili bratu kuharu. Kad je uhvatio prigodu, opat bi im se pridružio u molitvi, razmatranju ili veselom razgovoru.

- Za kratko većim postade, Franjo iz Asiza, tvoj samostan od moga.
- Iz vaše je molitve izniknuo naš zanos, naša vjera. Vi ste nas kroz stoljeća učinili Kristovim sljedbenicima. Nego, oče opate, vjerujem da je dan na pragu kad ćemo obući i zavjetovati našu novu braću koju nam je Gospodin dao.
- E, to će biti svečanost kao i posveta zavjetne crkvice kojoj ste prisustvovali. Radost stupanja novih članova u isposnički život želim sa svim vjernicima svoje opatijske s Vama podijeliti.
- To će meni i mojoj braći biti velika čast.

I tako su uglavili točno nedjelju kad će biti primanje nove braće. No, do samog je toga dana Franjo tajio i jedno iznenađenje. S njim je upoznat samo

opat. Naime, da će toga dana od ovih divnih ljudi i od njihove zemlje uzeti oproštaj. Opat je za njega i Morika već ishodio dva mjesta u jedrenjaku koji će isploviti za Ankonu.

Silno je mnoštvo svijeta pred samostanskom crkvom i samostanom. Opat je opet u svečanom misnom ruhu, redovnici, Moriko i Franjo u roketama, poslužnici s tamjanom i svijećama. Franjo ljubi Evanđelistar i zvonkim glasom pjeva Radosnu vijest. Opat je tek rekao značenje ovoga dana za hrvatski narod i zemlju. Propovijedao je Franjo iz Asiza. Opet su ga svi slušali otvorenih usta i razrogačenih očiju. Posebno je bio dirljiv čin oblačenja novih isposnika Franjina bratstva. Franjo je pomogao najprije Ivanu, pa Juri skinuti njihova odijela. Predali su ih svojim roditeljima kojima su suze orosile oči, a na njihova tijela obukao habite od jutelog platna. Potom ih je privezao grubim konopcem umjesto pojasa. Moriko im je na konopcima vezao tri uzla i razjasnio njihovo značenje. Zadnji je na red došao majstor graditelj zavjetne crkvice Gospe od Anđela. Nikoga nema u pratnji. I nije bio iz toga mjesta. Nitko ga od ljudi i nije znao. No, opat je dobro poznao toga čovjeka. Kad je i majstor skinuo svoje svjetovno odijelo i predao ga Franji, a od njega dobio habit, i kad mu je Moriko načinio uzlove, kleknuo je pred Franju i zamolio da mu se i cijelom puku obrati. Franjo je to s velikom radošću odobrio.

- Ja se zovem Martin. Hrvat sam, ali ne iz ovoga mjesta. Ja nemam nikoga od svoje obitelji. I uopće ne poznajem svoje roditelje. Rekli su mi da mi je majka pri porodu umrla, a otac kad mi je bilo nepune dvije godine. Prihvatili su me ovi dobri redovnici i odgojili. Kod njih sam u samostanu izučio klesarski zanat i postao dobar majstor. Cijeli sam život podizao crkve i klesao njihove oltarske, pregradne i crkvene natpise. Cijeli me život mučilo što osim zidanja činiti, i što osim majstora zidara biti. Kad sam susreo Franju iz Asiza, posebice kad sam ga čuo propovijedati, odjednom mi se sve razjasnilo. Želim biti kao Ti, Franjo iz Asiza.

Pukom se prolomio zaglušni pijesak i pobožno odobravanje svega što je rekao i želio. Majstor Martin poljubi Franji ruku, a potom i opatu. Trojica su novoobučene braće klečala pred oltarom. Došao je poslužnik i na vezenom jastuku nosio nožice. Franjo ih je uzeo u ruke i svoj trojici ostrigao kase u tonzuru. Do kasnog je poslijepodneva trajalo slavlje, a onda je netko povikao,

- Jedrenjak je na našoj obali.
- Veliki brod.

Opat se popeo na mjesto odakle je Franjo propovijedao i zamolio puk za pozornost. Pred opatom su stajali redovnici, trojica novoobučених isposnika, brat Franjo i Moriko i knez Desimir sa cijelom svojom obitelji. Svečanim i ganutim glasom opat je počeo govoriti,

- Poštovani puče Hrvata! Evo je kucnuo čas rastanka. Franjo iz Asiza koji je tako neočekivano došao u našu zemlju, danas je napušta. Ide u svoju Umbriju braći i sestrama koji ne znaju ni gdje je, ni što je s njim, je li uopće živ, i jedva ga žele vidjeti i zagrliti. Franjo iz Asiza, Bog je blagoslovio ovu zemlju Hrvatsku istog onoga trenutka kad si svojom nogom na nju kročio. Odmah te je sa svojim pukom zavoljela, i ti nju. O tome na rječit način svjedoče Tvoja nova braća koju si danas obukao, koje Ti je Bog podario iz ovoga naroda Hrvata. To je za sve nas tako značajan i nezaboravan dan. Danas si u hrvatsku povjesnicu zlatnim slovima započeo ispisivati jednu divnu priču koja će izrasti u nebesku ljepotu i oplemeniti narod Hrvata. Priču o sinovima Franje iz Asiza.

Na ove je opatove riječi narod ostao nijem i očito tužan. Mnogima su niz lice tekle suze.

- Franjo iz Asiza, ostani s nama!

Čuo se glas iz puka. Potom su svi u glas ponavljali tu rečenicu. Franjo se popeo do opata, i kad je puk vidio da želi govoriti, utihnuo je i nastade grobna tišina.

- Ja doduše odlazim s jedrenjakom kojega vidite kako pristaje na vašu obalu. Ali ja s Vama vječno ostajem. Za to se pobrinuo dragi Bog. On mi je i ovdje u Hrvatskoj dao braću. To su ovi novi isposnici. Oni ostaju s vama, a kroz njih ostajem s vama i ja. Mi smo svi jedno, sva moja braća. Moj će brat Martin nastaviti graditi ovu zavjetnu crkvu, ali tako da u svom životu ne izgubi duh pobožnosti i molitve. Moja će braća Ivan i Jure s vama živjeti, s ovim redovnicima moliti i vama naviještati Božju Riječ. I ne samo to, skoro će ova moja braća proći svim hrvatskim gradovima i selima, svom hrvatskom zemljom i govoriti o Gospodinu našem Isusu Kristu. Uvjeren sam da će uskoro na svakom koraku biti nove braće koju će mi Bog dati. Tako ću zauvijek ostati u miloj i lijepoj Hrvatskoj.

Franju je prekinuo gromoglasan pljesak i izvikivanje njegova imena. Lastavice su u niskom letu dijelile veselje rastuženog i u isto vrijeme razdraganog puka. Za kratko su svi stajali uz obalu, a od velikog je jedrenjaka do same obale stigao mali čamac s Kapetanom i dvojicom mornara koji su rukama držali vesla. Opat su se i redovnici u ime cijelog puka izljubili s Franjom i Morikom, a potom su se Franjo i brat Moriko srdačno pozdravili s bratom Martinom, Ivanom i Jurom. Oni su klečali. Franjo je nad njihovim glavama raširio svoje ruke i izrekao divan blagoslov;

- Neka vas blagoslovi Gospodin
i neka vas čuva!

Oni odgovoriše

- Amen!

- Neka vas Gospodin licem svojim obasja,
milostiv neka vam bude!

- Amen!

- Neka pogled svoj Gospodin svrati na vas
i mir vam podari!

- Amen!

A onda Franjo diže svoje ruke na sav narod, i svi oni kleknuše, te i njih
blagoslovi

- I neka na sve vas siđe blagoslov

Boga svemogućega Oca i Sina + i Duha Svetoga!

I sav puk gromoglasno i pobožno odgovori,

- Amen!

Brat je Moriko najprije ubacio u čamac veliku prepuno vreću koju nosi
sve od Asiza. Pomogao je Franji da se ukrca u čamac, a onda je i sam ušao.
Narod ih je netremice gledao i mahao rukama na oproštaj. Mornari su zaveslali
prema jedrenjaku. Dugo su ljudi gledali kako jedrenjak nestaje na pučini. A
kad su pošli pred njima su kročili braća Martin, Ivan i Jure i tako ih neodoljivo
podsjećali na Franju iz Asiza da su ih jednostavno prozvali Franjevci, po njegovu
imenu.

Brat je Martin brzo nakon Franjina odlaska završio zavjetnu crkvicu. Bila je
uistinu lijepa. Do nadvratnika je na jednom malom kamenu kojeg je posebno
izradio iz onog pješčanika uklesao veliko slovo T , a uz njega ispisao tri latinske
riječi: PAX ET BONUM. U vječni spomen na Franjin boravak u zemlji Hrvata
i na prvi franjevački samostan u Hrvatskoj.

Fra Ante Marić

STEĆCI OD ZGOŠĆE DO LEDINCA, MILKA TICA

Stećci – velika tema bosansko-hercegovačke i hrvatske kulturne povijesti, središnja preokupacija ove knjige pred nama i njezine autorice, Milke Tice – katkad su jedini srednjovjekovni spomenici na nekom području. Oni pridonose boljem poznavanju i razumijevanju srednjovjekovlja, iznimno su vrijedni izvori za proučavanje arheologije, povijesti umjetnosti, kulturne antropologije, povijesti, ekonomije, sociolingvistike, etnologije, povijesti jezika i pisma, itd. Pišući o svojoj inspiraciji, autorica ističe: *Valja nam se osvijestiti: stećci, to neobično i jedinstveno oblikovano kamenje koje su naši preci na svoju zemlju plegli, svojom se izvornošću izdvajaju iz sveukupne europske srednjovjekovne baštine. Svevremenski bilizi potvrda su naše pisane riječi, naša ilustrirana povijest u kamenu. Čuvare su tajne i danas zagonetnih bosansko-humskih vremena, ali i ključevi za njezino odgonetavanje.* (7)

Bogato ilustrirana knjiga *Stećci od Zgošće do Ledinca* može se podijeliti u tri veće cjeline: povijesni uvod o Mamićima i Ledincu, ledinačke nekropole, simboli s istih nekropola. U prvome poglavlju: *Donji Mamići, Ledinac, duša Donjih Mamića*, iznose se povijesni podatci o tom mjestu, počevši od najstarijega spomena prezimena Mamić iz 1681. godine, do toga kako je došlo do podjele na Gornje i Donje Mamiće. Selo Mamići kroz povijest je pripadalo različitim župama: Blatu (Čerigaju), Ružićima, Rasnu, Kočerinu, Grudama. Donje Mamiće danas čini sedam sela: Borajna, Cerov Dolac, Pogana Vlaka, Podledinac, Ledinac, Višnica i Medovići.

U drugome se poglavlju podrobno opisuju ledinački stećci, sveukupno 54 spomenika, očuvani na sljedećim lokalitetima: Čunića dupci, Martinovac, Njiva Karla Čolaka, Ledinačko groblje. *Zalegli oni u svoj svojoj punini. Oni manje sretni zavukli se u zemlju, utonuli u travu, ugrađeni u prizide i podazide, uzidani u zidove, tokmacima razbijeni, bagerima iščupani, razvaljeni.* (39) Najviše se spomenika do danas očuvalo na groblju Krstine: 34 dobro očuvana stećka od kojih je 27 ukrašeno. Prema autoričinom mišljenju, oni ne pripadaju istome razdoblju, što se razaznaje iz raznovrsnih oblika i smještaja na ukopna mjesta,

kao i po očuvanosti. Nažalost, velik broj tih srednjovjekovnih spomenika je zauvijek uništen: *Oni slabije konstrukcije podlegli su klimatskim promjenama. Osipavili. Druge su uništili ljudi. Najveći je dio njih prenamijenjen, iskorišten kao prvorazredni građevinski materijal. Mnogi su postali poduminta zidovima župne kuće i župne crkve svete Male Terezije. Dijelovi razbijenih stećaka ugrađeni su u ogradu oko župnog stana i groblja.* (64)

Središnje je poglavlje ove vrijedne knjige: *Ukrasi na ledinačkim stećcima i njihova simbolika*. Autorica ovdje opisuje sve ukrase i simbole ledinačke nekropole, tumačeći njihovu simboliku, i to tako da se osvrće na ideje ranijih autora, od Marka Vege, Alojza Benca, Nade Miletić do Marian Wenzel, ali iznosi i svoje tumačenje. Naime, zašto je ovo poglavlje iznimno važno: od kada se pojavila prva pisana vijest o stećcima, a sad će tome skoro 500 godina, rasvjetljavanjem toga problema bavili su se mnogi istraživači. Ipak ni do danas se znanstveni krugovi nisu usuglasili oko jedinstvenoga tumačenja njihove kulturne pripadnosti. Kako o tome ne postoje pisani izvori, najčešće se do toga odgovora nastojalo doći preko tumačenja simbola i ukrasa na stećcima. To je rezultiralo različitim idejama: od one bogumilske, do one da ti spomenici pripadaju Vlasima, i na koncu da su to kršćanski grobovi. Danas sve više prevladava mišljenje da ukrasi i simboli na stećcima imaju kršćansku osnovu s elementima klasične ikonografije, a na njima nema nikakvih heretičkih znakova ni simbola, kao što je utvrdila M. Wenzel. Osim toga većina se istraživača slaže da na stećcima nalazimo utjecaje narodnih rukotvorina, odnosno autori su se ugledali u okolinu, ali i neke umjetnine, npr. na stećcima ima romaničkih utjecaja iz Dalmacije. Najčešći ukrasi na ledinačkoj nekropoli su: polumjesec, rozeta, biljni ukrasi, crte, itd. Milka Tica smatra da se na stećcima, odnosno njihovim simbolima, prožimaju mitovi, legende, predaje, vjerovanja antičkoga, slavenskoga i kršćanskoga svijeta, ali nije beznačajan utjecaj narodnih elementa, što autorica nastoji pokazati u slici i riječi, a time razrađuje i nastavlja tezu A. Benca. Naime, svi su motivi na ledinačkim stećcima preuzeti iz okoline, tj. prirode, npr. cvijeće, jabuka, spirale, vitice, uže, osim jednoga, *sidra*.

Otkud sidro u žednome Ledincu, u Ledincu u kojem su donedavno i ptice i ljudi pili samo kišnicu, pili vodu s neba, iz kamenica, iz lokava, iz čatrnja. (223) Govoreći o pojedinim simbolima autorica obrazlaže njegovo najstarije značenje, pa potom ono u kršćanskoj ikonografiji, sve do najnovijih. Od onoga da je npr. mjesec od starine bio simbol prolaznosti, a u kršćanskoj ikonografiji simbolizira bezgrešno začće, do toga da se mjesec i zvijezda nalaze u grbu stare Bosne.

Milka Tica nije samo puki opisivač simbola i stećaka, koji to radi u svom uredu, ona je i marljivi istraživač na terenu. Naime, i sama je otkrila mnoge ledinačke stećke i ukrase na njima koji su do sada bili potpuno nepoznati,

zarasli u šikaru i bršljan. Među njima je najznačajniji stećak s naslovnice, odnosno križ s tajanstvenom glavom: Krista s aureolom, viteza pod maskom ili glavom vladarice.

Izlažući svoje istraživanje i razmišljanje autorica često iznosi dragocjene podatke, među kojima pojedini vjerojatno žive samo u usmenoj predaji, pa je njihovo zapisivanje time još važnije, npr. da je blagoslov groblja na Ledincu uvijek na Svetoga Marka. Taj podatak može biti polazište za buduća istraživanja. Naime, možda se može pretpostaviti da je na Ledincu prije današnje crkve Sv. Male Terezije, tj. prije dolaska Osmanlija postojala crkva Sv. Marka. Da je to svetačko ime bilo iznimno popularno u ovim krajevima potvrđuje i ledinački natpis na kojemu se spominje Marko Petrović:

da se zna

kako bi u marka petrovićb osamb sinova

od plemena poimilićb

i usikoše kamenb na oca marka i na materb divnu.

I u nedalekoj Gorici među sveukupno četiri očuvana fragmenta na dva se spominje Marko. Sami blagoslovi groblja i polja su osobito važni događaji u našoj tradiciji, a ritualni tekstovi potrebni svećenicima pri takvim obredima očuvani su u hrvatskoglagoljskim priručnicima, tj. ritualima, što svjedoči o njihovoj starini, odnosno praslavenskom naslijeđu. Jednolični napjevi koji se pjevaju kod blagoslova groblja zvone u ušima svima koji su ih ikada čuli, od djetinjstva: *Od munje, glada, rata i zle godine....Oslobodi nas gospodine.* I tako u beskraj...

Autoricu isti napjevi asociraju na još jednu poznatu liturgijsku pjesmu:

Zdravo tilo Isusovo u stećke usičeno.

Zdravo tilo Isusovo u humsku zemlju unidreno.

Zdravo tilo Isusovo u humsku zemlju usidreno. (123)

Jedan od brojnih važnih podataka koji nalazimo na stranicama ove knjige, a koji može poslužiti kao poticaj za buduća arheološka istraživanja, jest i toponim Martinovac, odnosno srednjovjekovno nalazište koje potvrđuje da bi ovdje mogla biti crkva sv. Martina. Osim toga u ovoj knjizi nalazimo niz zabilježenih topinima, kao i naziva manjih čestica koji su također važni za onomastiku: Starac, Obišenjaci, Polugrna, Ober, Veslivštak.

Autorica nastoji samoj sebi, a potom i svim čitateljima, detaljno iznijeti svaku pojedinost u vezi sa stećcima, kao prvo u skladu s njezinim interesima i sklonostima. Ona, kao što je poznato, zapisuje stare priče, a tako i u vezi sa stećcima prati sve tajne priče i legende u narodnim kazivanjima, sve motive u kojima se pojavljuju stećci, npr. kameni svatovi, prokletstvo onoga tko takne u stećke, vjerovanje da stećci mogu promijeniti vrijeme, da se u njima skriva

blago, itd. Ali ne zaustavlja se kod priča i legendi, nego istražuje i najobičnije, svakodnevne pojedinosti, odnosno konkretne podatke, kao npr. način izrade spomenika i njihova dopremanja na grobno mjesto, cijenu izrade jednoga spomenika, itd.

Osobitost je ledinačke nekropole da su ovdje zastupljeni svi oblici stećaka: ploča, sanduk, sljemenjak i križ i gotovo svi su impozantne veličine. Među njima svakako je najdragocjeniji onaj s natpisom Marka Petrovića premda nije pouzdano datiran. Natpisi na stećcima su katkad jedini pisani izvori prostora na kojima se nalaze, a to se odnosi i na ledinački. On potvrđuje da se i ovdje govorilo hrvatskim ikavskim govorom i pisalo hrvatskom ćirilicom.

Zaključak

Autorica je istinski uronila u ovu iznimno složenu problematiku, premda je, kao i svi zainteresirani, nailazila na neke nesavladive i nerješive poteškoće: kao prvo malo je ili uopće nema drugih pisanih izvora s tog područja, a nema ni temeljnih istraživanja, tj. arheoloških iskanjanja na terenu.

Na koncu, potrebno je reći nekoliko riječi o njezinu stilu, koji dolazi do izražaja čim otvorimo korice ove knjige. To je znanstveno-popularni stil koji je autorica odabrala kako bi se što više približila širem krugu čitatelja, a ne zato što ne bi mogla pisati znanstvenim stilom. U tu svrhu upotrebljava mnoge autentične izraze ovoga kraja, kao i sintagme i rečenice, npr.: *metaljka*, *poduminta*, *plazaljka*, *stržovina*, *šešine*, *plašila*...

I na koncu, važno je istaknuti, da na ovako malom prostoru Ledinca nalazimo velik broj srednjovjekovnih, a možda i starijih grobova, odnosno nekropolâ u Ledinu: Čunića dupci, groblje Krstine, Martinovac i Njiva Karla Čolaka. Pri tome ne smijemo zaboraviti mnoge uništene stećke, a što sve skupa svjedoči o tome da je Ledinac nekada bio značajno mjesto s velikim brojem stanovnika, ili autoričinim riječima:

Očuvani, kao i oštećeni stećci, svojom brojnošću svjedoče da nekada davno na Ledinu bi napućeno kao šipak košticama. (39)

Poslije svega, možemo samo preporučiti knjigu Milke Tice *Stećci od Zgošće do Ledinca*, i reći zapis s jednoga stećka, na kojima, uz sve nedoumice, ipak nalazimo puno odgovora na naša pitanja:

Blagosloven tko pročita i zamisli se.

Marinka Šimić

KNJIŽEVNOST

DOMAGOJ TOMAS

Jadranska 58.....131

MARIO GRIZELJ

Izbor pjesama Mario Grizelj 140

MILKA TICA

Tragom magarca.....147

MILA PANDŽIĆ

Zavičaj u prozi Antuna Branka Šimića.....157

Početkom godine otac je ponovno otišao u Njemačku. Tamo je zarađivao kako bi nas prehranio. Radio je u gradu Essenu, na zapadu Savezne Republike Njemačke. Vinkov otac, Marijin stric, Antin stariji brat i Darkov djed također su radili u Zapadnoj Njemačkoj, kao i još neki susjedi. Postojala je i Njemačka Demokratska Republika, koju su zvali Istočnom Njemačkom. U njoj je vladao socijalizam, kao i kod nas u Jugoslaviji, pa mi je bilo neobično da naši očevi, djedovi i stričevi odlaze raditi u Zapadnu Njemačku i ostavljaju svoje obitelji, kad već postoji prijateljska Istočna Njemačka, u kojoj vlada napredni socijalistički sustav. Barem nam je tako većina profesora u školi objašnjavala.

Otac nam je redovito pisao i slao novce, a za Božić bi dolazio kući na odmor. Svima nam je donosio što nam je bilo najpotrebnije za život. Prije dvije godine donio nam je mali radio aparat na baterije, što nas je jako razveselilo. Tako smo ponekad mogli, kada bi završili s dnevnim poslovima na njivi te namirili ovce i krave, poslušati poneku radio emisiju, redovito Radio Zagreba. S velikim interesom slušali smo i emisije Radio Vatikana na hrvatskom jeziku. Otac i naši stariji susjedi s ponosom su nam govorili kako ih je donedavno vodio don Ivan, naš susjed koji je živio u Rimu. Nadali smo se da ćemo ga i mi čuti, no ta nam se želja nažalost nije ispunila.

U tim bi se danima očeva odmora svi trudili da mu pokažemo koliko ga volimo i koliko nam nedostaje. Tada bi se za ručak na stolu, uz uobičajenu raštik i drugo povrće, te puru, vareniku i lučinicu¹, češće našao pršut i kokošje meso. Pod očevim vodstvom klali bismo i svinju, koju smo uzgajali dok je otac radio u Njemačkoj. Za sam blagdan na stolu je bila svinjetina, kokošje meso i pečeni krumpiri, a posebna poslastica bila je patišpanja², žuti kolač. Svi bi se radovali tome, od najmlađeg brata i sestre pa do mene, kao najstarijeg. Stoga smo s polnoćke uvijek žurili kući, hodajući tri kilometra, kako bi što prije probali kolač, jer je za Badnjak bio post. Kuća je u tim trenucima bila ispunjena radošću, ljubavlju i blagostanjem, a otac bi postajao sve sjetniji,

¹ Kiselo mlijeko s bijelim lukom i maslom

² Žuti biskvit od jaja

kako bi se to razdoblje bližilo kraju, te primicao trenutak njegova ponovnog odlaska na privremeni rad u inozemstvo, no svi smo bili svjesni da to tako mora biti, iako je najmlađi brat, četverogodišnjak, tek od prošle godine počeo prepoznavati oca i zvati ga tatom. Ocu su nakon toga potekle suze radosnice.

Večeras sam si odvojio malo vremena kako bih uz petrolejsku lampu čitao poeziju iz čitanke za osmi razred. Mogao sam si uzeti nekih sat vremena za čitanje, jer petroleja nije bilo dovoljno za razbacivanje. Tada sam se prisjetio kako sam do prije par godina morao učiti i čitati uz slabo svijetlo svijeće voštanice i kako sam se obradovao kada je otac kupio petrolejsku lampu. Nakon napornog dana koji je počeo jutarnjim buđenjem u četiri sata te nizanjem duhana, a nastavio se kupanjem na rijeci i obavljanjem kućanskih poslova, utonuo sam u svijet ekspresionističke poezije Antuna Branka Šimića. Njegova rodna kuća nalazila se stotinjak metara od škole. Kada bih prolazio pored nje, razmišljao bih o njegovoj poeziji, životnoj sudbini te preranoj smrti. Ponekad bih znao u sebi ponavljati stihove njegove Opomene: *Čovječe pazi da ne ideš malen ispod zvijezda...*, vraćajući se kući makadamskom cestom. Prošle i ove godine napisao sam i sam nekoliko pjesama. Našem razredniku, profesoru Vladi iz hrvatskosrpskog jezika, svidjele su se pjesme pa ih je poslao u Mostar, gdje su bile objavljene u nekim novinama, mislim da su se zvale *Sloboda*. Bio sam ponosan na to.

Kada je isticalo mojih sat vremena pod petrolejkom, majka je već umorna zaspala u kutu sobe. Na jednom je krevetu spavala ona s dvoje mlađe braće i sestrom, na drugom sam spavao ja s dvije godine mlađim bratom, a na trećem su spavale godinu dana mlađa sestra i tri godine mlađa sestra. Ugasio sam lampu i zavukao se u krevet, misleći na jutarnje poslove s duhanom i prošlogodišnje odlaske kolima punim duhana do duhanske stanice u Grudama. Svi bi se nakrcali u kola, majka i nas sedmero braće i sestara. Jednom smo namolili majku da nam kupi rahatluk i pošteno se osladili. Utonuo sam u san.

Sutradan iza svete mise susreli smo se s bakom, majčinom majkom, koja je za nekoliko dana trebala sa mnom krenuti na put do Borova Naselja, u posjet sinu i kćerkama. Grude i Imotski bili su predaleko za pješačenje pa sam ondje trebao nastaviti svoje obrazovanje. Otac i majka odlučili su prošle godine da je tako najbolje, jer su tamo već prije nekoliko godina otišli tetka Branka i tetka Dragica, a posljednji iz obitelji koji je ondje otišao bio je ujak Tvrtko. Oni su trebali paziti na mene i brinuti se da sa mnom bude sve u redu, da imam što pojesti i gdje prespavati. Otac je u svojim pismima savjetovao da upišem gimnaziju jer sam bio odličan učenik. Tako je mislio i moj razrednik Vlado, a župnik mi je savjetovao da upišem franjevačku gimnaziju i nastavim studij teologije. Trebao sam živjeti kod ujaka jer je on bio neoženjen pa je kod njega bilo najviše mjesta, a i najviše mira potrebnog za učenje. Ujak je

radio u kombinatu Borovo. Baka je majci rekla kako je odustala od puta zbog zdravstvenih razloga.

Majka je razmišljala što sada, jer me nije ni pomišljala poslati samoga na taj daleki put, a oca nije bilo u blizini da se posavjetuje s njime. Stoga je savjet odlučila potražiti u roditeljskoj kući, kod brata, odnosno mog ujaka Ante. Idući dan svi smo skupa sjeli na kola i zaputili se u susjedni zaseok. Radovali smo se susretu s rođacima, jer je ujak imao djecu naših godina. Ipak, držeći uzde na kolima, ja sam razmišljao o putu u Borovo Naselje. Vjerovao sam da sam dovoljno zreo za nastavak školovanja. Nakon nešto više od pola sata vožnje, stigli smo u Dubravu, zaseok u istom selu udaljen oko tri kilometra od našeg.

Dok smo jeli sir na maslu, majka je nešto razgovarala s ujakom, ali nisam mogao čuti što točno, jer su braća, sestre i rođaci oko mene glasno pričali. Nakon što smo završili, ujak Ante pozvao me za stol da mi nešto objasni. Rekao mi je da sam pametan dečko i da on vjeruje kako mogu sam otići na put i pronaći kuću njegova brata, ujaka Tvrтка. Vlak za Beograd i Suboticu kretao je iz Ploča, a u Mostar je stizao u sedam sati navečer. Ujak je znao da kroz susjedno selo iz Splita nailazi *pruga*³ oko tri sata popodne i stiže oko šest sati u Mostar, a to je dovoljno da se može ući u vlak za Borovo Naselje. Još mi je rekao da će me svojim kolima odvesti na taj autobus i objasniti mi kako ću doći do Borova Naselja i do kuće njegova brata. Ujak je imao bolja kola od naših i snažnijeg konja od našeg malog Zekana. Do tada nikada nisam bio u Mostaru, niti vidio vlaka, a jedino sam od većih gradova posjetio Split i Dubrovnik, gdje nas je na kratki izlet vodio naš razrednik Vlado. Pokušao sam to objasniti ujaku, ali on se nije dao smesti i njegova samouvjerenost počela je djelovati na mene. Počeo sam vjerovati u svoju zrelost za taj samostalni put, što sam odmah rekao i majci. Ona je sve to slušala s velikom bojazni i stalno govorila kako ne može ostaviti samu svoju ostalu mlađu djecu.

Po ujakovim riječima, trebalo se voziti tim vlakom sve do Vinkovaca, a zatim paziti da ne ostanem u vagonima koji idu u Beograd, već u onima koji kreću put Subotice. Sljedeća stanica trebalo je biti upravo Borovo Naselje. Ujak mi je objasnio da vlak izgleda poput kuće i da ljudi mogu unutra mirno sjediti, jesti i piti, dok se on kreće po šinama. To mi nije bilo posve jasno, kako je moguće da ljudi unutra mirno sjede, dok vlak vozi, no slušao sam ujaka i upijao svaku riječ, dok sam razmišljao kako ću se uskoro u to uvjeriti. Rekao mi je da trebam izaći kada vlak stane u Borovu Naselju i da nikako ne smijem zaspiti, jer me nema tko tamo upozoriti i probuditi na vrijeme. Nakon izlaska iz vlaka, trebao sam se vratiti nešto više od jednog kilometra, prateći željezničku prugu, do kanala iznad kojeg je most kojim prelazi željeznička pruga. Ujak me upozorio

---

³ Autobus

da ne prelazim preko mosta već ispred njega skrenem desno u Jadransku ulicu. U njoj je živio njegov brat, ujak Tvrtko, na broju 58.

Nekoliko dana nakon toga, došao je dan moga odlaska. Probudio sam se rano ujutro, oko pet sati, kako bih spremio stvari za polazak. Nekoliko dana nakon toga, došao je dan moga odlaska. Probudio sam se rano ujutro, oko pet sati, kako bih spremio stvari za polazak. Majka je napunila dvije torbe raznim namirnicama za mene, ali i za ujaka i tetke. Bilo je tu jaja, pršuta, slanine, duhana, vina, rakije i drugih stvari. Malu krpenu vrećicu s novcem zavezala mi je za treger potkošulje, kod srca, i rekla da na nju posebno pazim. Pojeo sam nešto slanine i kuhanih jaja, te se s majkom, braćom i sestrama spustio do naše pojate, gdje je bila naša krava Kitova i konj Zekan. Stavio sam komoću⁴ na Zekana i upregnuo ga u naša kola, na koja sam prije toga stavio putne torbe. Trebalo je krenuti, ali majka je iz džepa izvadila bočicu posvećene vode i pošćropila kola, konja i mene. Svi smo se prekrstili i izmolili Vjeronanje. Izljubio sam se sa sestrama i braćom, a svima su nam oči bile pune suza. Majka je pošća sa mnom do ujaka da vrati naša kola i konja kada me on preuzme. Svi susjedi koji su bili u blizini pozdravljali su me i zaželjeli mi Božju pomoć na putu u *bili svit*. Vozeći se polako makadamom između kuća te poljskim putem kroz polje, pored rijeke, kroz naše zaseoke, upijao sam svaki izričaj prirode tog kasnog kolovoškog sunčanog dana, jer do školskog polugodišta to više ne ću vidjeti i napajati se mirisima rodnog kraja, ljubavlju, susretljivošću i nesebičnošću majke, braće i sestara, rodbine i susjeda.

Do roditeljske kuće moje majke stigli smo oko podneva. Baka, djed, ujak i cijela njegova obitelj očekivali su nas. Ponudili su nam rućak, nakon kojeg smo se zasladili bostanom⁵ i pipunom⁶, što su ih uzgajali ujak i njegova obitelj. Valjalo je krenuti da se stigne na vrijeme, jer pruga nikoga ne ćeka. Ujak je upregnuo svog konja u kola, u koja smo stavili putne torbe. Majka je opet pošćropila kola, konja, ujaka i mene i svi smo izmolili Vjeronanje. Pozdravio sam se sa svima, a najteže mi se bilo pozdraviti s majkom i na svome licu osjetiti njene suze, no zapamtio sam rijeći: „Sine moj, neka ti dragi Bog bude u pomoći!“ Krenuli smo i ja sam se pogledima opraštao od ravnog polja i ledina gdje sam se znao igrati kada bih dolazio kod rodbine, hrastovih šuma i svega onoga što su naši vrijedni zemljoradnici obraćivali te uspijevali prehranjivati svoje brojne obitelji, unatoć neimaštini. Konj je polako kaskao i podizao bijelu prašinu, a ujak me putem hrabrio i još mi jednom objašnjavao sve što trebam znati na putu i kada doćem u Borovo Naselje.

⁴ Kožna omća oko konjskog vrata

⁵ Lubenica

⁶ Dinja

Objasnio mi je da u Mostaru *pruga* staje odmah ispred željezničke stanice, gdje trebam kupiti kartu i popeti se stepenicama iznad stanice, jer su gore peroni i željeznička pruga kojom vozi vlak. Dolazak vlaka iz Ploča za Beograd i Suboticu najavit će na razglasu i tada se treba pripremiti za ulazak i pokušati ući u vagone na kojima piše da voze za Suboticu. Pitao sam ujaka što će biti ako to ne uspijem pa uđem u vagone koji voze za Beograd, a on mi je rekao da se obratim kondukteru ili nekom od putnika pa tijekom vožnje prijedem u te vagone. Stigli smo do raskrižja u susjedno selo oko pola tri, u što sam se uvjerio pogledavajući na sat koji mi je otac donio iz Njemačke, kada je dolazio zadnjeg Božića. Pomislio sam kako je lijepo imati sat na ruci, jer ga nismo imali čak ni u kući kada sam polazio u prvi razred osnovne škole. Tada su mi roditelji po sjenama sunca uz kuću ili na neki drugi način određivali kada je vrijeme za polazak u školu. Tako se znalo dogoditi da zakasnim ili dođem prerano, ali već za drugi razred otac je nekako uspio nabaviti kućni sat, iako tada nije još bio otišao na rad u Njemačku. Na raskrižju na koje smo došli pristajao je autobus koji je vozio za Mostar i tu smo ga čekali.

Autobus smo čekali nešto više od pola sata, da bi konačno stigao i povezao me u Mostar. Izljubio sam se s ujakom, koji je bio čvrst i nije lako pokazivao emocije pa je i meni bilo lakše i dobro sam zapamtio njegove zadnje riječi: „Ne zaboravi, Jadranska 58!“ Autobus je bio gotovo pun, no našao sam mjesto za sjedenje te sve tri torbe uspio nekako zgurati pod noge. Stigao sam nakon nekih tri sata vožnje. Izašao sam iz autobusa i lagano se vukao s tri prepune torbe, jednoj na jednom ramenu, drugoj na drugom i trećoj u desnoj ruci.

Kupio sam putnu kartu i penjao se uz stepenice do perona. Ugledao sam ljude s putnim torbama, kako strpljivo sjede i čekaju. Popeo sam se na taj peron do njih i vidio kako su svi okrenuti prema šinama, o kojima mi je ujak pričao. Nije mi bilo jasno kako uopće taj vlak može po tome voziti jer mi nikako nije bilo razumljivo kako bi se kotačima moglo kretati po tome. Osim toga, ako već nisu kotači kakve ja poznajem u pitanju, već nekakvi koji bi imali žljebove, nikako nisam mogao dokučiti kako bi vlak tada skretao, a opet sam razmišljao kako je nemoguće da željeznička pruga uvijek ide u istom pravcu, pa sam takvu mogućnost u svojoj mašti odbacio. Na moju sreću, kroz nekih pola sata, naišao je teretni vlak iz Ploča pa sam vidio kako se ipak nekako može kretati i voziti po tim šinama. Nastavio sam čekati svoj vlak nešto mirniji.

Za nekih sat vremena stigao je putnički vlak. Najavljen je na razglas i pred ulazak u stanicu odjeknula je njegova glasna truba. To bi trebao biti moj vlak. Ljudi su se uznemirili, poustajali s klupa i torba te počeli pozdravljati s najmilijima koji su ih došli ispratiti na kolodvoru. I ja sam ustao, uprtio torbe te krenuo prema vlaku. Vidio sam gdje ljudi ulaze u njega pa sam tako i ja. Našao sam se s torbama u uskom hodniku vagona, ali od velikog uzbuđenja i brzog

ulaska zaboravio sam pogledati jesam li ušao u vagon za Suboticu. Krenuo sam naprijed, no dalje se nije moglo. Vlak je bio nakrcan putnicima. Izgledali su poput onih malih slanih ribica natiskanih u konzervama, koje nam je otac znao donijeti iz Njemačke. Stao sam i ja tako, spustio torbe i naslonio se. Govorio sam si kako ne smijem zaspati i ponavljao u glavi da moram paziti kada čujem da smo u Vinkovcima, jer se nakon toga odvajaju vagoni za Beograd i Suboticu, a meni trebaju oni za Suboticu.

Vrijeme je prolazilo sporo, a bilo je iznimno zagušljivo i vruće. Sa zanimanjem sam slušao sve zvukove koje je proizvodio vlak svojom vožnjom po šinama. U jednom trenutku drastično su se promijenili zvukovi koji su dolazili do mene i naglas sam upitao: „Šta je sad to?“. Jedan stariji čovjek pored mene rekao je da se ne bojim jer to vlak prolazi kroz tunel i da će brzo proći, a ja sam nakon toga počeo brojati tunele kroz koje smo prolazili. Gužva se nije smanjivala, iako smo Sarajevo prošli prije više od sat vremena te se približavali Doboju. Na svakoj stanici izašlo bi mnogo ljudi, no zamijenilo bi ih gotovo isto toliko novih putnika, a nekad mi se činilo da je novih i više. Trudio sam se u glavi ponavljati sve što mi je potrebno za pronalazak ujakove kuće: Vinkovci, vagoni za Suboticu, Borovo naselje, kanal, Jadranska ulica, broj 58. To je bilo to, mislim da sam sve dobro zapamtio. Razmišljao sam o ocu u Njemačkoj, te majci, braći i sestrama u rodnom mjestu. Brinuo sam se kako će majka obavljati sve te silne poslove i odgajati djecu bez moje pomoći. Zatim sam počeo sanjariti o svom budućem životu u Borovu Naselju, novim prijateljima koje ću upoznati i školi koju ću upisati. Volio sam učiti, posebno matematiku i materinji jezik. Bio sam siguran da više ne ću kasniti u školu, kao što sam jednom zakasnio u prvom razredu, dok još nismo imali sat.

U tom trenutku sjetio sam se zanimljive situacije. Jedna naša susjeda imala je sestru na liječenju u bolnici u Mostaru i odlučila ju je posjetiti. Nije imala sat, a majka joj je ponudila našu budilicu, no ona je to odbila i rekla da će ustati kada prvi pivci⁷ zakukuriču. To je u pravilu bilo oko tri sata po ponoći, a u pet sati ujutro kretao je autobus za Mostar iz čaršije⁸, pa je tako mogla stići taman na vrijeme. Autobus je iz Mostara kretao natrag u tri sata poslije podne i stizao u naše selo oko šest poslije podne. Kada je susjeda navečer došla kući, požalila se mojoj majci da je jako dugo čekala autobus i izmolila na desetke krunica dok je došao. Majka je odmah pomislila da se možda ustala prije pivaca, no rekla je da nije. Majci je bilo žao što nije uzela našu budilicu. Kasnije smo uspjeli saznati da je jedan momak, koji je znao dobro imitirati kukurikanje pivaca, naišao oko ponoći sa sila⁹ i zakukurikao, čime je izazvao susjedine i naše pivce

---

⁷ Pijetlovi

⁸ Središte naselja

⁹ Druženje momaka i djevojaka

da kukuriču pa je nesretna žena pomislila da su tri sata ujutro i nepotrebno tri sata duže čekala autobus. Ta me zgoda malo oraspoložila.

Naglo sam se prenuo iz tog snatrenja. Promotrio sam oko sebe i vidio kako su oko mene neki novi ljudi, ali i dalje ih je bio podjednak broj i nije se imalo gdje sjesti. Torbe su mi bile pod nogama, a opipao sam i majčinu vrećicu kod srca. Sve je bilo na mjestu. Samo, nisam bio siguran jesam li prespavao te Vinkovce. Vani je bio mrkli mrak. Nije me hvatala panika, ali bio sam zabrinut što će biti sa mnom, ako jesam i gdje ću završiti. Odlučio sam upitati čovjeka koji je stajao s moje lijeve strane i nešto glasno komentirao s drugom dvojicom ljudi u njegovoj blizini. Govorili su ekavski, spominjali nekog Pedera i glasno se smijali. Nisam znao tko im je taj i kakvo je to uopće neobično muško ime, ali sam zaključio da ga očito sva trojica poznaju. Taman kada sam se htio obratiti ovom najbližem, vlak se počeo zaustavljati, a ja sam se okrenuo i pokušao kroz onaj mrak pročitati na tabli gdje smo stigli. Na donekle osvijetljenom peronu pisalo je Vinkovci. Okrenuo sam se da nekog upitam jesam li u pravom vagonu za Suboticu, ali one trojice više nije bilo, a svi su užurbano išli prema izlazima. Nisam znao trebam li ostati ili prijeći u neki drugi vagon. Kada je većina ljudi izašla, gužva se malo raščistila. Ugledao sam ženu koja je i dalje sjedila pa sam nju odlučio pitati za informaciju koja mi je potrebna. Potvrdila mi je da se nalazim u vagonu za Suboticu. To je bila dobra vijest.

Nakon toga, konačno sam uspio sjesti na vlastite torbe jer se gužva u hodniku malo smanjila, ali su mjesta za sjedenje i dalje bila zauzeta, jer se vlak u Vinkovcima napunio novim putnicima. Sljedeća stanica bila je moja. S nestrpljenjem sam očekivao kraj napornog puta i susret s ujakom i ostalom rodbinom. Pazio sam da ponovno ne zaspem, iako sam bio strašno umoran i iscrpljen. Ostalo mi je još u glavi: Borovo Naselje, hodanje uz prugu, kanal, Jadranska ulica, broj 58.

Prošlo je možda nešto više od pola sata i vlak se počeo zaustavljati. To bi trebala biti moja stanica, Borovo Naselje. Pokupio sam torbe i krenuo prema izlazu. Vlak se zaustavio. Izašao sam na ljetnu noć. Bilo je ugodno i svježije, uz lagan povjetarac. Bilo je 3 i pol sata ujutro. Okrenuo sam se na suprotnu stranu, odakle je vlak stigao iz smjera Vinkovaca i krenuo prugom, koračajući s praga na prag, prema ujakovim uputama, ne razmišljajući uopće da vlak može naići. Uskoro sam ugledao kanal i iznad njega most, sve kako mi je ujak opisao. Torbe su mi se objesile za ramena, ali sam znao da se nalazim blizu cilja. Ugledao sam kuće. To je trebala biti Jadranska ulica, ali nigdje nisam vidio nikakvog natpisa, niti na jednoj kući, ni na kakvoj ploči ili stupcu. Počele su mi prolaziti neke misli podozrenja, jer ujak Ante nije rekao da nema toga natpisa. Zašao sam u ulicu, tražeći broj 58. Na prvoj kući, meni najbližoj, stajao je broj 59. Prešao sam preko i pogledao na kapiju na kojoj je stajao broj 60 pa sam nastavio dalje

istom stranom do sljedeće kuće, na kojoj je stajao broj 58. Evo me, našao sam ujakovu kuću, pomislio sam s radošću. Sve se slagalo s ujakovom pričom.

Kuća je s ulične strane imala drvenu kapiju, ali nije bilo zvonca. Sad je samo trebalo nekako dozvati ujaka da mi otvori. Ostavio sam torbe pred drvenom kapijom i počeo kuckati po njoj, no zvuk je bio slabašan. Odlučio sam oprezno pokucati na prozor ulične sobe i dozvati ujaka po imenu, ali ne naročito glasno. Nije bilo odgovora. Ponovio sam isto još nekoliko puta i opet ništa. U kući je bila tama. Odlučio sam se prošetati po ulici. Krenuo sam prema kanalu, ali nisam se htio previše udaljavati od kuće. Razmišljao sam jesam li možda pogriješio kućni broj. Nisam više bio potpuno siguran je li mi ujak Ante rekao broj 58. Zatim sam sebe uvjerio da je broj točan, ali da sam možda pogriješio ulicu i da ovo možda nije Jadranska ulica. Pomislio sam da odem na drugi kraj ulice i vidim piše li tamo Jadranska ulica, ali sam tu pomisao odbacio, jer nije dolazilo u obzir da torbe ostavim na ulici, a toliko sam bio umoran od putovanja i nespavanja da sam odustao od nošenja torbi do drugog kraja ulice i natrag. Uostalom, možda ni tamo ne piše ime ulice.

Naposljetku, sablaznila me vlastita misao da sam možda pogriješio grad. U tom slučaju, zaista ne znam što ću. Gotovo da me uhvatila panika, no uspio sam se nekako smiriti. Palo mi je na pamet da pokupim torbe i krenem dalje prugom, do sljedeće ulice, no odbacio sam tu misao, jer sam se jasno sjećao što mi je ujak Ante rekao. Ulica prije mosta na kanalu, druga kuća s lijeve strane, broj 58. To se sve slagalo. Na ulici nije bilo nikoga. Potpuna tišina. Svitanje kolovoškog dana. Odlučio sam sjesti na torbe i pričekati jutro, dok se netko ne pojavi da ga mogu pitati. Pomislio sam da je ujak Tvrtko negdje na silu, budući da je još momak. Odlučio sam se obratiti svetom Anti i zazivao sam Božju pomoć.

Pomalo sam i drijemao, ali me odjednom probudio zvuk drvene kapije koja je škripala dok se otvarala lijevo od mene. Digao sam glavu i otvorio oči. Kroz kapiju je promolio prednji kotač bicikla. U trenutku sam se uplašio što bi mogao pomisliti neki stranac kad me ugleda tako na ulici. Promotrio sam čovjeka koji je gurao bicikl. Bilo je to ujakovo lice. Prepoznao me. Obradovao sam se i pozdravio ga. Ujak nije znao da ću stići baš toga dana pa se malo iznenadio ugledavši me. Srdačno smo se izljubili i on me pitao zašto nisam ušao u kuću, a ja sam rekao da sam kucao na prozor, ali se nitko nije javljao pa se nisam usudio. Objasnio mi je da je spavao u dvorištu, u prostoriji koja mu služi kao ljetna kuhinja, spavaća soba i ostava. Upravo je krenuo na posao u kombinat Borovo, gdje je morao stići prije šest sati. Poslao me unutra da se odmorim i dao mi ključeve. Pokazao mi je kuću preko puta i kuću drugu od svoje, te rekao da u njima žive moje tetke i da se odem k njima najesti i okrijepiti, nakon što se odmorim. Pozdravio me i sjeo na bicikl.

Idući dan napisao sam majci pismo da sam sretno stigao i da ne mora brinuti. Majčin odgovor stigao mi je nakon desetak dana, jer je pismima poslanima na toj udaljenosti u prosjeku trebalo četiri do pet dana da stignu. Te sam jeseni krenuo u srednju školu. Premda sam ujaku i tetkama rekao kako mi je otac pisao iz Njemačke da me upišu u gimnaziju, oni su me ipak odlučili upisati u Gumarsku tehničku školu, jer su smatrali da ću tako najbrže doći do svoga zanimanja i posla. Bila je 1968.

Domagoj Tomas

IZBOR PJESAMA MARIO GRIZELJ

PUSTINJA

Ljudski život pustinja je
u kojoj svatko svoj ostavlja trag;
slijediti tuđi ili praviti vlastiti,
biti lukav i grub ili pošten i blag?!

Trnje puta i gorčina života
često nam slabašna usporavaju hoda.
„Pomozi Bože“ – u nevolji molimo
i naša molitva dolazi do Boga.
„Čovječe koračaj po istini i vjeri,
nemoj se odati užicima i strasti;
grijev je sladak ali kratak,
a kazna jača od svake ljudske moći i vlasti.“

Domogavši se pomoći opet slijedimo korake obilježene grijehom,
zaboravljajući na Boga i moralne vrednote;
tako se polako približavamo cilju gdje se vječno pitamo:
na što te potroših moj živote?

Ali jednom osvane dan kad je našoj pustinji kraj
i kada samo koraci ostaju iza nas.
Tada, već stojeći na životom odabranu cilju,
primamo svoju plaću: kaznu ili spas.

NOTURNO

Sinoć sam hoda
ulicom svojih sjećanja.
Meki dodir isprekidanih misli
tiho se stapao sa rijekom vrelih osjećaja.
Srce mi je kucalo u ritmu noći,
crne noći koja guta trag boli.
Tek u magli su sijale sve moje nade i želje.
Želje srca koje voli.
Opet si plakala; vidim ti u očima.
Tvoj tužni pogled budi mi uspomene,
uspomene koje polako nestaju
u ulici mojih sjećanja.

STARA TREŠNJA

Ima jedna stara trešnja,
Jutrom na njoj blista rosa
a uvečer skriva cvjetove ruža.

Proljeće kad zamiriše tiho,
njena krošnja mami ptice.
Grane joj crtaju šare na tlu
i nježno sjenče dječje lice.
Ali u ljeto raskoš dobije pravu
i grane joj slatko mirišu.
Blagi povjetarac ponovno ju pomladi,
a slatki plodovi nježno se njišu.

SUTON OSJEĆAJA

Noćas posljednji put plaćem zbog tebe.
Moje suze osvjetljavaju put
posut pahuljama snijega.
Jutro će doći, a ja neću znati
da li zora krvari vrh brijega.
Noćas zvijezde drhte nad tvojom glavom.
Moje usne posljednji put izgovaraju
slova tvoga imena.
Tiho budi srce moje!
Isplači svoje osjećaje usred plavog sutona.

KIŠA JESENJA

Jesen se opet odjenula maglom
i sunce oblacima tmurnim skriva.
Nebo plače iz duše,
a munje sijevaju iznad planina.
Noć tiho osvjetljava plinska lanterna,
svjetlošću zelenkastom, blagom.
Šum kapi odjekuje kamenom ulicom;

to kiša jesenja putuje tvojim tragom.

3. KOLOVOZ

Noćas zvijezde padaju,
na ulici glazba svira.
Moje srce prepuno je
sreće i beskrajnog mira.

Susreću nam se pogledi
u meni se oluja sprema.
To je razbuktala ljubav
koja kraja nema.
Tu noć ću pamtiti zauvijek
iako ti ime znam,
bila si moja ljubav
bar na jedan dan.

BOG

U čovjekovu srcu kiše su jesenje
ako se čovjek u Boga ne uzdaje.
Kad se čovjek u Boga uzda
On mu ne dopušta da zna što je suza.
Ako mu suza obraz i skvasi
to je za tren, a čitav život Bog ga pazi.
On je putokaz čovjekova puta
usmjerava ga da stazama đavoljim ne luta.
On čovjeku daje slobodnu volju
dopušta mu saznati što je dobro, što zlo
a kad zaluta u grijehom zasijanu polju
kaže: Opraštam ti sine i ti si moj.

A.

Hej ljepotice, okreni lice
i razveseli me osmjehom nježnim.
Znam da imaš usne boje vina
koje griju u
noćima snježnim.

Dok te gledam srce mi treperi
u glavi misli i pitanja sto.
Želio bih odgovor na samo jedno:
zašto još uvijek nismo zajedno?
Svoj odgovor pošalji vjetrom
i zapečati poljupcem toplim;
po njemu ću prepoznati usne tvoje,
a ti ćeš znati da te volim.

PRIJATELJ

Kad te muče razne stvari,
kad ti nemir dušu kvari,
znaj da ima jedno biće
koje uvijek za te mari.
Teške boli kad te muče
kad ti srce brzo tuče
to biće kraj tebe uvijek stoji
i s tobom se uz rame bori.
To biće je prijatelj
koji tvoje boli dijeli,
a kad sretan ti si
u srcu se i on veseli.
Zato je prijateljstvo vrijednost
koja se poželjeti može,
a prijatelj je dar
za njega: Hvala Ti, Bože.

MOJA DOMOVINA

Gdje zlatna nebeska kugla sije,
a niz polja teku rijeke znoja.

Tvrda gruda, tvrdi žulji;
to je domovina moja.

Po kamenu, lozi, smokvi
tu Očenaš stalno zvoni.

Vrijedni ljudi; plemenite misli
uzdižu k Bogu oni.

Mirišu trešnje i jagode.

Ilindan žestinom prži.

Smijeh se u vino toči,
svatko svoju čašu drži.

Tu djevojke medom mirišu
i pjevaju cvrčci bez broja.

Miris kruha otvara oči;
to je domovina moja.

Životopis

Mario Grizelj je rođen 1991. godine u Sovićima. Osnovnu školu pohađao je u Gorici i Sovićima. Nakon nje upisuje opću gimnaziju u Grudama, gdje je i maturirao. Pjesništvom se počinje baviti još u osnovnoj školi. Pjesme su mu objavljivane u školskom listu Svetigora. Svoj pjesnički talent dokazao je osvojivši prvo mjesto na natječaju za mlade pjesnike „Ujevići 2012.“

Mario Grizelj

TRAGOM MAGARCA

- *Tko se nije skrio magarac je bio* - igre su djetinjstva iz vremena kad je magarac imao važnu ulogu u svakodnevnom životu. Davno prije nego što je postao domaći, živio je kao slobodna životinja u Africi gdje i danas postoji nubijski divlji magarac. U red domaćih životinja najranije ulazi u južnoj Europi, sjevernoj Africi i južnoj Aziji. Na prostore europskog Sredozemlja, a time i na obale Jadrana, dolazi s razvojem trgovine između Perzije, Egipta i Grčke.

Naš magarac je najstarija primitivna pasmina u Europi i pripada skupini sitnih mediteranskih pasmina. Krenemo li tragom te drage životinje latinskog naziva *Asinus*, u hrvatskom ćemo jeziku, osim naziva magarac, naći i mago, magare, kenjac, osl, osel, osao, sivač, sivko, tovar, živče ugota, a za mlado pule ili magarčić.

Magarcima se obično daju ljudska imena, primjerice Mate, Pupa, Biserka ili pak imena po boji dlake Sivač, Sivko. Jednako se tako i izdržljive i vrijedne ljude vezuje uz magarce pa su naši davni iseljenici radnike u američkim rudnicima nazivali *Magarac Joe*.

Magarci diljem svijeta imaju različito simbolično značenje. U našem je narodu simbol radinosti, upornosti, tvrdoglavosti, ali i gluposti i neznanja što potvrđuju i izreke: *Tvrđoglav kao magarac, Glup kao magarac*. Magarac je u Indiji vezan uz zlokobna božanstva. U egipatskoj mitologiji živi crveni magarac ili najopasnije biće koje duša susreće poslije smrti. Francuzi su na to zadržali sjećanje kroz izreku *Zločest k'o crveni magarac*. Magarac je u islamu simbol neznanja i obmana. U kineskoj mitologiji besmrtnici jašu bijelog magarca, a alkemičari u magarcu vide tvrdoglavog demona s jednom glavom od žive, drugom od soli, a trećom od sumpora. Za razliku od magarca, magarica je gotovo u svim narodima simbol poniznosti, a magarčić poniženja.

Magarci su igrali važnu ulogu u životu stare Grčke. U proročištu Delfima prinošeni su za žrtvu bogovima. Legenda govori da je kralj Midas više volio

Sl. 1. Pluteja iz crkve Sv. Nediljice u Zadru iz 11. stoljeća

zvukove Panove frule od glazbe delfskoga hrama pa ga je Apolon kaznio i promijenio mu uši u magareće. Otuda i izraz *magareće uši*. Taj mit predstavlja veću ljudsku težnju za osjetilnim privlačnostima nego za skladom duha.

Najpoznatiji prikaz magarca je crtež iz 15. st. pr. Kr. u špilji Trois-Freres u Francuskoj. Iz Hamurabijeva zakonika, zakonika kraljevske babilonske dinastije Hamurabi od 1728. do 1686. pr. Kr, iščitava se brižnost za osobu koja se brine o zdravlju magarca: *«Kirurg za životinje koji izvede uspješnu operaciju na magarcu treba biti plaćen sa šest sekelsa (srebrni novac težine 16.8 grama). Ako međutim tijekom operacije životinja ugine, veterinar mora platiti vlasniku jednu četvrtinu vrijednosti životinje»*.

Zapisi o brižnosti za magarce nalaze se i u našim starim statutima gradova. Prvi takav zapis je iz 1214. u Statutu grada i otoka Korčule. U njemu se navode kazne za vlasnike magarca koji naprave štetu na tuđim nasadima. U Statutu grada Dubrovnika iz 1272. regulira se cijena prijevoza magaraca morskim putom, a u Statut Bračke komune iz 1305. spominju se magarci na kojima se ima dogoniti sir i surutka. O magarcima koji se daju u najam piše u Statutu grada Splita iz 1312., dok se u Statutu grada Trogira iz 1322. propisuju kazne onima koji ne paze na magarce. U Poljičkom statutu iz 1440. godine piše: *Ako se najde u živo u tegu gdi čini šćetu, ovo je zakon: najprvo živina velika, ča su goveda i konji i tovar(i)ci, gdi se najdu u vinogradu, zimi ili kada nije grozdja, tada svaka glava plaća dinar*. Trag magaraca nalazi se i na sjeveru Hrvatske. Pavlini su u Lepoglavi 1440. držali magarce, kao i u Žumberku, a u Samoborsko gorje doveli su ih senjski uskoci oko 1617.

Magarac je u Bibliji predstavljen kao velika vrijednost i važno prijevozno sredstvo. Mojsije iz Egipta šalje svoju ženu Siporu i sinove na magarcu, Abraham jaše na magarcu kada odlazi žrtvovati Izaka, Josipova braća na njima donose žito iz Egipta, a pravednog Joba Bog, nakon strašnih kušnja, daruje s tisuću magarica. Bileama, mudraca naroda Moaba Bog poučava preko magarice koja govori da ne kreće protiv Izraelaca. Snagom sirove magareće čeljusti Samson

Sl. 2. Vratnice Katedrale sv. Dujе u Splitu, drvorez, 1214., Andrija Buvina

pobjeđuje Filistejce, a prorok je Izaija zapisao: *Vo poznaje svog vlasnika, a magarac jasle gospodareve*. U Starom zavjetu u Zakoniku saveza piše i : *Kad nabasaš na zalutalo goveće ili magare svoga neprijatelja moraš mu ga natrag dovesti ili Ako opaziš magarca, onoga koji te mrzi, kako je pao pod svojim teretom, nemoj ga ostaviti, zajedno s njegovim gospodarom moraš mu pomoći da se dignе*.

Magarac je prisutan u više važnih trenutaka Isusova života. Josip i Marija bježe u Egipat na magarcu. Magarac je bio u štalici kad se rodio Isus. Isus Krist

ulazi u Jeruzalem na leđima magarca pa među nekim kršćanima živi vjerovanje da zbog toga ima križ na tijelu. Prije ulaska u Jeruzalem Isus kaže: *Idite u selo što je pred vama. Kad u nj uđete naći ćete privezano magare na kojem nikada nitko nije sjedio. Odvezite ga i dovedite, ako tko upita zašto ga odvezujete vi odgovorite Gospodinu treba.* Tako su se obistinile riječi proroka Zaharije:

*Klikni iz sveg grla, Kćeri sionska!
Viči od radosti, kćeri Jeruzalemska!
Tvoj kralj se evo tebi vraća:
pravičan je i pobjedonosan,
Ponizan jaše na magarcu,
na magaretu, mladetu magarčinu*

Magarac je vezan i uz živote mnogih svetaca. Svetom Jeronima, dok je boravio u osami, magarac je donosio drva. Sveti je Franjo uveo božićne jaslice za proslavu Kristova rođenja i uz njih smjestio i magarca. Poznata je i Franjina izreka "*brat magarac*" za tijelo i tjelesnu požudu. Zbog skromnosti i poniznosti pred Bogom, zabranio je jahati konje. To je i uveo u Pravila reda Male braće. Pred kraj života je, zbog bolesti, putovao na magarcu. Ostalo je zapisano kako je govorio: *Hvala ti brate magarče što toliko tiho i pokorno nosiš mene, nevrijednog slugu Isusa Krista.* Taj prizor ovjekovječio je slavni slikar Giotto u bazilici u Asizu povlačeći paralele između Isusova i Franjina života. Na Giottovoj freski *Čudo s ožednjelim čovjekom* Franjin magarac je u prvom planu. U Zagrebačkom kazalištu mladih Rene Medvešček je pod naslovom *Brat magarac* postavio predstavu o Franji iz Asiza.

Čudo Svetog Antuna Padovanskog vezano je uz magarca. Naime, on je propovijedao u gradu Riminiju. Gradonačelnik je bio heretik i suprotstavljao se Antunu. Kako bi ga ponizio, obećao je da će mu vjerovati samo pod uvjetom da magarac, koji nije jeo tri dana, četvrti dan prije hrane počne jesti posvećenu hostiju. Svetac je prihvatio i čudo se dogodilo. Magarac se poklonio na obje noge pred posvećenom hostijom ne mareći za sjeno.

Magarci su u Bibliji, kao i u životopisima svetaca, pokazatelji blagodati i bogatstva na jednoj strani te dobrote, pokornosti, poniznosti, skromnosti, i siromaštva na drugoj strani. No, kroz povijest to značenje se gubi pa danas izričaj *magarče* ili *magarice*, *magare* ili *kenjac*, *kenja*, *kenjčina* znači nešto negativno, loše, ružno i beskorisno ili pak izraz ljutnje i srdžbe. Kako u naša, tako i u davna vremena, ruganje je bilo sastavni dio života pa su pogani prve kršćane pogrdno nazivali *magareća sekta*.

Sl. 3. Bijeg u Egipat, Giotto di Bondone (1267. – 1337.)

Magarci su ostavili svoj trag u književnosti te u likovnoj i glazbenoj umjetnosti. U opisu podzemlja, grčki pisac Pauzanija opisuje čovjeka koji sjedi pred vratima i plete užu od trske. Uz njega je magarica koja pojede sve što on oplete. Magarica je simbol njegove rasipne žene koja bi potrošila sve što bi on skupio. No, on joj se nije mogao oduprijeti pa je tako postao simbolom slabosti ili neodlučnosti.

Rimski pisac Plaut napisao je komediju „*Asinaria ili Magareštine*“ u kojoj je kritizirao ljudske nepodopštine. Sjevernoafrički pisac Apulej, rođen oko 125. godine, poznat je po djelu „*Zlatni magarac*“ u kome opisuje čaroliju napitka koji pretvara čovjeka u magarca. U grčkoj književnosti važno mjesto zauzima mitska pripovijetka „*Lukije i magarac*“. Poznat je i magarac francuskog filozofa Buridana. „*Buridanov magarac*“ je simbol čovjeka koji ne može odlučiti što učiniti kao što se ni magarac, između dva stoga sijena, ne može odlučiti otkud bi prvo zagrizao pa ugiba od gladi..

U srednjem vijeku poznata su «*skazanja*» posvećena magarcima. Blagdan ili spomen magaraca održavao se na Božić u južnoj Francuskoj i Španjolskoj. U nekim drugim krajevima blagdan magaradi slavio se 14. siječnja i to kao spomen na Bijeg u Egipat. Za Uskrs se pjevao himan «*magareća abeceda I-A*“. U 15. st. zabranjen je blagdan magaradi, jer je postao lakrdija. No, u Tirolu još uvijek, kao uspomena na blagdan magaraca, na Cvjetnicu svećenik ulazi u crkvu na ukrašenom magaretu.

Davne priče o magarcima kod nas sežu i iz Poljičke Republike. Blagdan „*Stara Jurjeva*“ slavljen je trećeg svibnja. Prema kazivanjima taj dan „*usprdecaju se tovari po polju*“ i još „*se pripovida da je tovar sit samo na Staru Jurjevu, a priko godine uvik gladan, jer da ga je proklela Divica Marija jer kad je Gospa s Ditićem stala u Betlemu u jaslican bili su u štali vo i tovar. Vo se najija lega i prižimajuć svojim dahom toplija ditića Isusa, ka bila ljuta zima, a tovar uvik ispod njega isteza slamu i griza*“.

Cervantes, kroz usta Sanche Panza, tepa svom magarcu kada su mu ga vratili lopovi «*Kako ti je bilo, dobro moje, sivče, očinji vide i druže moj?*». O magarcu piše i La Fontaine, Honore de Balzac, Ivan Gundulić, Marin Držić, Ranko Marinković, Mirko Božić, Dragutin Tadijanović, Zlatko Tomčić, Nikola Šop i mnogi drugi.

Između pjesama o magarcima po svojoj se ljepoti izdvajaju: *Molitva magaraca* Carmen Bernos de Gasztold i *San magaradi* Nikole Šopa.

Sl. 4. Bijeg u Egipt, Rembrandt Harmenszoon van Rijn (1606. – 1669.)

MOLITVA MAGARCA

Bože, koji si me stvorio
da uvijek
idem po putu,
da uvijek
nosim teške terete,
da uvijek budem bijen!
daj mi mnogo hrabrosti i
mirnoće.
Daj da me jednoga dana shvate
i da ne poželim više plakati,
jer se loše izražavam
i jer mi se rugaju.
Daj da nađem neki lijepi čičak
i da me puste ubrati ga.
Daj da se jednoga dana pridružim
svom malom bratu u Jaslicama.
Amen

Carmen Bernos de Gasztold

SAN MAGARADI

Isuse, u ovom kasnom času sad
U sve staje ćemo ući.
Od nježnosti ti ćeš svu magarad
Blago za uho povući.
I kad odeš, u doba to gluho,
Među njima će riječi da kruže:
Ko je taj koga si za uho
Držao najduže?
I svaki će usnuti opet,
Sa najljepšim snom u duši
Da tvoja meka ruka još miluje
Baš njegove uši.

Nikola Šop

Zanimljivo je zaviriti i u naslove nekih djela u kojima magarc zauzima čelno mjesto kao što je *Magarac na doživotnoj robiji* Mate Jerinića; *Kako je magarčić Aron išao u Betlehem* Barbare Cratzius; *Molitva za magareći rod* Ranka Marinkovića; *Magarac u pidžami* Isaaca Saliha; *Magarcima pucaju rebra* Lea Držića; *Magareći smijeh* Ivana Godine; *Apologia Asinaria iliti Obrana teškog magarećeg žitka* Nikole Mate Rošćića.

Vicevi, šale, anegdote, basne, bajke, priče i pjesme o magarcima žive među narodom. Pjesma o magarcu donijela je Terezi Kesoviji i Đorđu Peruzoviću u Split 1963. godine III. nagradu publike za pjesmu *Balada o tovaru*. Glazbu i stihove napisao Zdenko Runjić. Poznati su i stihovi Tome Bebića *Boje da si mi krepa, Sivče, sićan se kad si na Mjesec vika; .....*

Velikani likovne umjetnosti posezali su za motivima magarca. Valja spomenuti Rembrandta, Botticellija, Giotta, Klovica, Molnara, Durera i Dorea. Uz Josipov i Marijin bijeg u Egipat najčešći motiv magarca vezan je uz Isusovo rođenje. Ti prizori su upriličeni na vratnicama Katedrale sv. Duje u Splitu u drvorezu Andrije Buvine iz 1214. stoljeća kao i na detalju pluteja iz crkve Sv. Nediljice u Zadru iz 11. st.. Zanimljivo je da je motiv magarca uzet i u sakralnom graditeljstvu pa je presjek gotičkog luka u katedralama nalik na magareća pleća.

Magarac je čest gost narodnih poslovice. U grčkim poslovicama spominje ga se u lošem značenju. Pojam je bezobraznosti i tvrdoglavosti. Poznata je Ciceronova izreka: «*Zar da magarca učim pismenosti?*» Iz te je izreke izvučen naziv za lošu poziciju slabih đaka «*magareća klupa*» ili opis neobrazovane osobe «*magarac mu pojeo knjige*». Filozof Ancija Manlija Severin Boetija (480. – 524.) upozorava da tko se udalji od razuma "kao magarac živi".

U našem podneblju žive izreke kojima se izražava neukost poput „*Razumi se u to k'o kenjac u kantar*“. Upozorenje na nespretnost izvedenoga leži u riječima „*To je kao kad bi magare sviralo na liri*“. Rugalica za ružno pjevanje ili silovit plač slivena je u „*Reve k'o magarac*“. Bijes i izgon nekoga ili nečega izražava se rečenicama „*Čuš, dabogda krepa!*“; „*Čuš, vrag te odnija!*“. Za nešto što je bilo i prošlo, odnosno propalo bez traga, udomaćilo se „*Izio vuk magarca*“. Lijenog čovjeka oslovljava se s „*Magarče lijeni*“ dok se tvrdoglavost izražava riječima „*Zavre k'o kenjac*“. Želi li se pak nekoga ukoriti za neko ružno ponašanje dobit će „*Kenjčino jedna!*“, „*Magarice!*“, „*Magare!*“, „*Kenjo!*“. I hvalisavci imaju svoju magareće obilježje „*Magarac magarca miluje*“. Izreka „*Svakom svoje je najljepše*“ ima svoju zamjenu u izreci „*Magarac je magarcu najljepši, a svinja svinji*“. U magarećem svijetu našli su se i ljudi koji čine besmislice pa njihov čin živi u latinskoj izreci „*Prati magarcu glavu*“. Izreka koja ima sveopće magareće značenje je „*Ima mnogo magaraca koji hodaju samo na dvije noge*“ ili „*Kad među ljudima ne bi bilo magaraca, cijena pravih magaraca popela bi se do tisuću rubalja*.“

Magarac ima puno osobina koje su vidljive u raznim situacijama. Glasaju se njakanjem ili revanjem. Ne vole samoću i imaju jako razvijena osjetila. Pred kišu im je izražen apetit i zaigrani su pa otud izreka: „*Igraju se magarci bit će kiše*“. Kad pada kiša imaju karakterističan ritual. Stražnji dio tijela okreću prema pokrivenom dijelu skloništa, a glavu prema otvorenom, prema kiši. Rašire uši, kao krila aviona, i tako stoje. Ušima rotiraju za 180 stupnjeva. Primaju zvučne signale do 27 000 titraja u sekundi. Po položaju ušiju može se puno naučiti o magarcima. Ako stoje okomito i rotiraju, znači da magarci osluškuju i da su znatiželjni. Zabačene uši unatrag i pripijene uz glavu znače da magarac izražava prijetnju i nezadovoljstvo te da je spreman za sukob. Vise li magarcu uši mlohavo i opušteno uz glavu znači da je bolestan, letargičan ili pak da je opušten i da mu se spava. Uši okrenute prema naprijed znak su straha. Magarac ima dobro razvijen njuh. Ženku osjeti na tisuću metara. Magarci su u prehrani skromni, ali slatkome ne mogu odoljeti.

Magarac ima oštru kratku i uspravnu grivu pa se za kosu koja strši kaže se „*Kosa k'o u magareta*“. Kad magarac grebe nogom po zemlji zahvaljuje za darove. Oko magarca je veće od oka kita ili slona, a dva puta veće od ljudskoga. Njegovo vidno polje obuhvaća 340 stupnjeva, a vidi plošno i zamjećuje manje detalja od čovjeka.

Magarci su stvoreni su za rad pa gotovo i ne spavaju. Drijemaju stojeći u prekidima oko tri sata i rijetko legnu. Ležeći troše više energije za održavanje krvotoka i disanja. Gravidnost magarice traje godinu dana. Nakon što je bređa pet mjeseci, magarica prestaje raditi i ne radi do drugog mjeseca puleta. Kad se opuli, pule ima oko 10 kg i nakon nekoliko sati sposobno je pratiti majku, siše godinu dana te odrasta s četiri godine. Magarce su kastrirali u dobi od pet do

šest godina kako bi ih što više iskoristili za rad. Reproduktivnost magarca traje do 15., a radna sposoban do 22. godine. Životni vijek magarca je 25, nekada 32 pa čak 40 godina. Samarenje magaraca provodi se nakon dvije godine starosti, a puno korištenje nastupa nakon četvrte godine.

Sl. 5. Bijeg u Egipat, Vittorw Carpaccio (1460. – 1526.)

bolesti od prsiju. “Magareće mlijeko jača i imunološki sustav. U kontinentalnim krajevima Hrvatske, sve do tridesetih godina, redovito se jelo magareće meso, pravile se kobasice ili se sušilo na dimu. Pule s ražnja je i danas u Istri, na nekim svadbama, domaći specijalitet. U novije vrijeme magarci služe i za terapijsko jahanje te za kulturno-sportske priredbe ili trke magaraca. Ima slučajeva da su magarci i kućni ljubimci.

Sl. 6. Bijeg u Egipat, Gustave Doré (1832. – 1883.)

Magareće mlijeko se koristilo za različite svrhe još od davnina. Egipatska kraljica Kleopatra kupala se u njemu i tako održavala ljepotu kože. Ljekovitost magarećeg mlijeka prokušana je i u liječenju kašalja hripavca ili magarećeg kašlja. Frano Ivanišević je zapisao u svom djelu *Poljica* : *«Od ugotice piju mliko sučijavci za*

Magarac je tovarna životinja. Nosi tovar teži od vlastite težine to jest oko 120 kg. Koriste ga za vršidbu žita i uprezanje u kola. Zabilježeno je da je jedan magarac iz Biograda, star 14 god, kastriran i visok 96 cm, preko dvije uzbrdice duže od 3,5 km vukao teret od 600 kg i plus kola, dakle oko tonu težine.

Velikim zalaganjem uzgajivača i stručnjaka agronoma Ivana Perka očuvana je minijatura pasmina magaraca. On je postao prvi uzgajivač magaraca u Hrvatskoj. Sitni magarci su našli utočište u dolini rijeke Raše kod Labina u rezervatu Liburna gdje žive potpuno slobodni.

Stručnjaci i dobri poznavatelji magaraca došli su do zaključka da magarce treba zaštititi pa je na tu temu 2000. godine u Zagrebu održana *Prva hrvatska magarijada*.

Magarac je sposoban i za reprodukciju s drugim vrstama. Mula nastaje nakon parenja kobile i magarca, a mazga parenjem magarca i konja pa tako magarac i izvan svog roda ostavlja svoj trag.

Sl. 7. Goničica magarca, Ivo Rendić (1849. – 1932.)

dr. sc. Milka Tica

Literatura

Hrvatske pasmine domaćih životinja = Croatian breeds of domestic animals. Marijan Posavi. Zagreb : Ministarstvo zaštite okoliša i prostornog uređenja, 2002.

Okrugli stol Uzgoj i očuvanje izvornih pasmina magaraca u Europi. Zagreb, 16. studeni 2000. godine. Zagreb : Hrvatski stočarski selekcijski centar, 2000.

Roščić, Nikola Mate. Apologia asinaria: pohvalno slovo o najboljem tovaru svih vremena iliti Obrana teškog magarećeg žitka, Zagreb : HKZ "MI", 2001.

Šandor, Horvath. Staro blago novi sjaj : hrvatske izvorne pasmine. Zagreb : Barbat, 2003.

ZAVIČAJ U PROZI ANTUNA BRANKA ŠIMIĆA

Neprijeporno je zavičaj u pjesmama Antuna Branka Šimića izazivao veću pozornost književnih kritičara i znanstvenika nego u njegovoj prozi. Ponajviše je zavičajni govor privlačio istraživače, prosuditelje i ocjenitelje njegova pjesništva, čemu sam se i sama dosad poglavito usmjerivala,¹ ponajprije istražujući njegove *Rane pjesme*.² Budući da je o zavičajnosti u njegovoj prozi rijetko raspravljano u pisanom obliku, ovdje ću uglavnom predstaviti poticaje i nevelike osobne prinose istraživanju dotične stručne problematike.

I.

Značajna je nazočnost zavičaja u prozi A. B. Šimića, osobito u ranim kratkim pričama ili crticama i feljtonima.³ Premda zavičajna tematika i motivika nisu ni približno zastupljene kao u mnogim njegovim pjesmama, zaslužuju veću pozornost nego što je bila dosadašnja. Pred svakim istraživačem te književne problematike uobičajeno se nameću specifična pitanja, a možebitno su najvažnija o načinima, koje izdvaja Stipe Grgas u raspravljanju o prostorima Kijevskih književnih susreta,⁴ "kako je u književnosti percipiran prostor, kako ga doživljava tekstualni subjekt" koji "uvijek nadilazi objektivni opis prirodno danog ili ljudskom rukom stvorenog okoliša".⁵

Cilj i svrha istraživanja zavičajnosti u prozi A. B. Šimića ponajprije će se očitovati u usustavljivanju činjenica o nazočnosti i funkciji zavičajne tematike, motivike i govora ili jednostavno: prostora Hercegovine u njegovim proznim tekstovima. Djelomice će se razotkrivati i načini na koji se zavičaj uključuje u pripovijedanje, a nastojat će se zaokružiti položaj i uloga zavičajne tematike u proznom opusu velikoga hrvatskoga pjesnika, tj. barem površno analizirati

¹ Usp. Mila Pandžić, *Zavičajni govor u Ranim pjesmama Antuna Branka Šimića*, Matica hrvatska Grude, Susreti 5, Grude, 2011., str. 183.–203.

² Usp. Mila Pandžić, *Zavičaj u Ranim pjesmama Antuna Branka Šimića (pogovor)*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Rane pjesme* (prir. Mila Pandžić), Split, 2011., str. 91.–105.

³ Zavičaj je bio zasigurno itekako zastupljen i u njegovim najranijim zapisanim pričama koje je slušao kao pučkoškolarac u Drinovcima. Njegov brat Stanislav Šimić je zabilježio kako se njegovim slušateljima "koža ježila od maštovitih i nevjerojatnih događaja u njegovim pričama i pričicama", a "on bi svako pričanje redovito završio tvrdnjom: "Je, ljudi, to vam je živa istina." Upravo su ga zbog toga djeca prozvala: "Živa Istina". Usp. Stanislav Šimić, *Pogovor o djelu A. B. Šimića*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Sabrana djela/Knjiga I/Poezija*, Zagreb, 1960., str. 292.

⁴ Usp. Stipe Grgas, *Prostori Kijevskih književnih susreta*, u knjizi: *XI. Kijevski književni susreti*, Kijevo – Zagreb, 2012., str. 12.

⁵ Isto.

njegov stvaralački identitet i recepciju njegova proznog djela te potkrijepiti potrebu sličnih istraživanja u kontekstu suvremenih istraživanja zavičajnih prostora u književnim djelima.⁶

II.

Prve pripovjedne prozne tekstove *Vinogradi*, *Majka* i *Mùk* pod zajedničkim naslovom *Slike sa sela* A. B. Šimić je dovršio 24. rujna 1914. u Drinovcima gdje je gotovo mjesec dana odgađao odlazak u Vinkovce zbog nedalekih prekosavskih i prekodrinskih ratnih događanja.⁷ Objavio ih je krajem narednoga mjeseca u zagrebačkim *Novinama* pod pseudonimom Antun B. Š-ić.⁸

U kratkoj priči ili emotivnoj crtici *Vinogradi* pisac u ulozi pripovjedača o događaju nastoji sačuvati svojevrsnu neutralnost u odnosu prema djevojkama koje beru grožđe te usmjeruje pogled na kasno ljeto i njegove odraze na nebu iznad Drinovaca:

"Smije se kasno ljeto – smije se milo, razdragano – smije se zajedno s plavetnim nebesima, što sliče tihom – nepreglednom modrom oceanu... Daleko nekud plove oblaci bijeli, lijepi – meki ko svila ili kosa djevojačka..."⁹

Iznimno su dojmljive slikovite rečenice, nadahnute Matoševim impresionističkim slikama. Predočavaju berbu grožđa, prekrasan i radostan događaj, ali "vinogradari" ili berači su tada bili dječaci i djevojke jer svi su više ili manje sposobni muškarci pozvani u ratne postrojbe i poslani na bojišnice bez prikladne ratničke pripreme:

"Stojim kraj jednog vinograda i gledam unutra. Djevojke izgubile ono rumenilo mladosti i ne opaža im se na licima dosadanje veselje. Šute... Njihove sanene oči odaju da za nečim žale – da žale za srećom što je od njih otišla i nikad se možda povratiti ne će."

Divan je A. B. Šimićev zavičajni krajolik krajem ljeta, ali nestalo je "rumenila mladosti" i "veselja" u toj bajkovitoj prirodnoj ljepoti. Dolaze sve češće strašne vijesti s bojišnice na kojoj su u prvim redovima austrougarske vojske upravo "borbeni, ljuti i ponosni" Hercegovci, najbolji "cesarovi vojnici", hvaljeni i istodobno bičevani dok su odvođeni u strašni rat koji nije nudio nadu o preživljavanju.

Pripovjedač imenuje i vlasnika vinograda, očito svoga oca Martina, koji bi se mogao i naljutiti ako uobičajeno vesele i pričljive djevojke ne završe berbu

⁶Usp. M. Pandžić, n. d., str. 91.–105.

⁷Usp. Vlado Pandžić, *Kijevske književne rasprave*, Split, 2011., str. 84.

⁸Antun B. Š-ić, *Slike sa sela*, Novine, Zagreb, 27. X. 1914., 43, str. 3.–4.

⁹Nakon gotovo stotinu godinu od A. B. Šimićeva isticanja "smijanja kasnog ljeta zajedno s plavetnim nebesima" jedan je od najboljih mladih hrvatskih pjesnika Marko Pavlovski svoju zbirku pjesama nazvao *Nebo nad Drinovcima* (Rijeka, 2010.).

grožđa. Premda pisac ne locira jasno gdje se nalazi taj vinograd, mnogi su potvrdili da je riječ o vinogradu koji se nalazio "u potkraju" ispod Erkapića, drinovačkog zaselka, na predjelu koji se zove Ratac, a pruža prekrasan pogled na širinu i duljinu polja prema Imotskom i Prološcu te okolnim selima.

Tužne beračice nastavljaju posao, a pisac nakratko uvodi jedan "matoševski" pripovjedački postupak:

"Na smokvi pjeva neka ptica melankolično pjesmu, kao da i ona žali za nečim..."

Uslijedio je tipičan hercegovački način komuniciranja mladih žena u teškome ratnom vremenu kada strah donosi duboku zamišljenost i krati nepromišljenu žagorljivost:

"- Jesi li čula, Ruže, da je Ivko Matanov ranjen?"

- Ranjen?... A tko kaže?...

- On sam pisao iz 'špidala'.

- Je li još itko osim njega?

- Baba je Tomaruša govorila da je i Mate Šimunov... Kazali joj kad je bila u T."

Taj je razgovor iznenada uznemirio samozatajnu djevojku Macu. Pobljednica je "kao ruža kad je jesenji vihor odruni" pa je samo znakovito izustila:

"- Anđe, mene boli nešto, idem ja kući!..."

Premda se u toj kratkoj priči ili crtici uglavnom porabi hrvatski književni jezik, zamjetni su lokalizmi, regionalizmi, dijalektizmi i udomaćene tuđice, tj. leksemi koji se tvorbenim sredstvima (prefiksom i sufiksom) razlikuju od standardnojezičnih: *dosadanje*, *sanene*, *gledne*, *odruni*, *šta*, *špidal* itd.¹⁰ Izrazito su zamjetne sintaktičke osobitosti zavičajnoga govora, a ponajviše se očituju u nestandardnom redoslijedu riječi, specifičnim genitivnim sintagmama, inverzijama koje su neobične u hrvatskome standardnome jeziku, izostavljanju prijedloga ispred dativa, ispuštanju prednaglasnica i zanaglasnica te posebice "oponašanjem" zavičajnoga pozicioniranja nenaglašanih riječi iza prve naglašene riječi, što sve A. B. Šimićevo pripovijedanje čini zanimljivim, dojmljivim i jezgrovitim.¹¹

Kratka priča ili crtica *Majka* također je iznimno dojmljiva jer je izrazito lirična, a jasno sugerira da je autor ponajprije pjesnik. Tijekom čitanja mogli bi i zasuziti pojedini osjetljiviji čitatelji na nevolje svojih bližnjih, osobito

¹⁰ Premda su dijalektizmi zapravo leksemi koji su karakteristični za cijelo područje jednog narječja (dijalekta), u ovome radu katkada uopćeno pokrivaju sve lekseme koji su prostorno ograničeni, tj. i lokalizme i regionalizme. Usp. Marko Samardžija, *Leksikologija hrvatskoga jezika*, Zagreb, 1996., str. 37.

¹¹ Usp. Mila Pandžić, *Zavičajni govor u Ranim pjesmama Antuna Branka Šimića*, Matica hrvatska Grude, Susreti 5, Grude, 2011., str. 194.

nemoćnih i starih pred ratnim problemima koje ne može razumjeti sirotinja koja negdje daleko od sjaja zlatne raskoši bečkoga dvora traga za opstankom na ovome svijetu. Treba istaknuti da je ta kratka priča ili crtica snažna osuda rata i onih koji ga vode za svoje dobro. Neprijeporno sadrži umjetnička obilježja "Matoševa doba", važne značajke Matoševa modernoga oblikovanja kratkih proznih tekstova, koji se ponajviše očituju "u osjećaju izgubljenosti, pometenosti pred svijetom", kako je to istaknuo Ivo Frangeš.¹² A. B. Šimiću je bila dostatna takva kratka prozna vrsta da bi posvjedočio "ljubav za rođenu grudu", kako je to činio i njegov učitelj A. G. Matoš prema riječima Milutina Cihlara Nehajeva.¹³

Prostor je potpuno prepoznatljiv: središte Drinovaca, Čaršija, kuća Mate Šimića,¹⁴ pišćeva strica, koja se nalazila ispred župne crkve, s druge strane ceste. U njezinu je malom dvorištu dominirao okrugli kameni stol oko kojega su se često okupljali ugledni ljudi. A. B. Šimić je našao mjesto za tim stolom nakon što je napustio Franjevačko sjemenište, kao ravnopravan sudionik razgovora. Jasno je i vrijeme radnje: sredina rujna ratne 1914., što se može zaključiti prema izjavi vapijuće majke koja traži pomoć:

"Tudi kukuruz obran, a moja goveda pojedoše i satraše..."

Petnaestogodišnji A. B. Šimić bio je svakodnevni svjedok dolazaka siromaha i ostalih nevoljnika u drinovačku Čaršiju gdje su molili pomoć za spas iz teških životnih okolnosti u koje ih je doveo Prvi svjetski rat.¹⁵ Starica iz crtice *Majka*, dvadeset četiri godine udovica, simbolizira mnoštvo rasplakanih hercegovačkih majki koje su ostale bez sinova. Jadikuje o svojim nevoljama pred ljudima koji joj ne mogu pružiti utjehu dok njezina "dva sina kao dva bora zelena" služe cara negdje na bojišnici gdje se rješavaju nepoznata joj i nepotrebna svjetska pitanja.¹⁶

Crtica *Mûk* treća je "seoska slika" iz Drinovaca s početka Prvoga svjetskog rata. "S dalekoga brda dolazi Suton, u pratnji svoje kćeri Tišine" dok pripovjedač sjedi pred kućom i sanjari. Crkveno zvono "čudno bruji i kao da šapće":

"- Mir vama, bijedni i umorni, što šuteći podnosite boli života!"

¹² Usp. Ivo Frangeš, *Matoš, Vidrić, Krleža*, Zagreb, 1974., str. 73.

¹³ Usp. Milutin Cihlar Nehajev, *Epitafi Matošu*, u knjizi: *Hrvatska književna kritika*, V, Zagreb, 1964., str. 83.–86.

¹⁴ Biskup fra Paškal Buconjić predstavljao je njega i njegova brata Stjepana, svoje rođake, na Bečkom dvoru kao reprezentativne mladiće iz "carske zemlje Herceg-Bosne" s najljepšim muškim i ženskim "svitom". Usp. Vlado Pandžić, *Rodbinski prilogi za životopis Antuna Branka Šimića*, u knjizi: *Zbornik radova i pjesama (Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću)*, Kijevo, 2005., str. 158.

¹⁵ Prema kazivanju njegova strica Stjepana Šimića koje je zabilježio Vlado Pandžić (uglavnom u rukopisu).

¹⁶ Isto.

Istodobno "susjedova žena Kata moli večernju molitvu" za supruga koji je očito na bojišnici, a "prate je sitni glasići djece". Potresna je slika trogodišnje djevojčice Luce koja izlazi iz kuće te se prislanja "uza zid pa tihano prošapta":

"- Djelo skrušenja, Gospodine Bože moj, dođi, Marko moj, pa ćemo jesti svi kruha...

Slušam... Dozivil je ga iz daljina da jedu kruha.

Šapće ona... i motri zvijezde.

U grmu je zamukla ptica, što je cijelo vrijeme popijevala... *Mûk* je zavladao cijelim krajem..."

Hrvatski književni jezik koji se učio u školama koje je polazio A. B. Šimić bio je uglavnom zastupljen u toj crtici, a nazočna su dva-tri leksema koji se razlikuju od standardnojezičnih leksema.¹⁷ Zavičajne sintaktičke osobitosti očituju se ponajviše u nesuglasju sa standardnim redoslijedom riječi.

Zemljovid je razgovijetan u strukturi interpretiranih triju kratkih priča ili crtica. Slikovito i razumljivo određen je prostor, pa i nema zapreka pred potencijalnim čitateljima. Povijesni su podatci itekako značajni u prozi A. B. Šimića.

U kratkoj priči *Šuckor*¹⁸ – istodobno glavni lik i pripovjedač u prvoj osobi – ponajprije je predstavio hercegovačku vrućinu:

"Prolazim seoskom crnom cestom tromim koracima i bacam pogled sad na ovu sad na onu stranu, a sunce grije, peče, naše žarko sunce, koje nigdje – čini mi se tako – jače ne prži nego u ovoj našoj kamenitoj Hercegovini... Grije sunce i put je mogega lica već tamna, gotovo crna, i sve se bojim da me ne nazovu moji đaćki drugovi tamo u ravnoj Slavoniji 'crnim'... Ali ništa! Ovo je naše sunce, naše hercegovačko, koje mi žarko volimo – jer u nas je sve žarko: kamenje i voda i srca, pa i ljubav..."

Dovoljno je bilo nekoliko rečenica A. B. Šimiću za etičku i psihološku katakterizaciju šuckora. Nakon što je glavni lik (pripovjedač) navratio u seosku krčmu, napao ga je zapovjednik šuckora, prijetio puškom iako je krčmarica govorila: "To je A." Međutim, šuckori – uglavnom seoska pomoćna austrougarska policija koja je često činila razna zlodjela – bili su uporni. Premda su ga poznavali jer im je mrvio duhan za lulu, s njima razgovarao, ništa

---

¹⁷ Usp. M. Samardžija, n. d., str. 37.

¹⁸ Zagrebački list *Novine* izdavao je i uređivao Petar Rogulja, jedan od vođa Katoličkog pokreta, po rođenju – Sarajlija, po gimnazijskom školovanju – Mostarac. Nekoliko godina je A. B. Šimića usmjerivao protuaustrijski i jugoslavenski. Usp. Vlado Pandžić, *Kijevske književne rasprave*, Split, 2011., str. 84.

nije pomagalo dok nije naišao seoski glavar koji se suprotstavio šuckorima kao važan seoski autoritet pa pripovjedač ističe:

"Slobodan sam. Okrećem se natrag i gledam. Ne vjerujem da su me oni ljudi bili 'zarobili'. Ta, poznam ih sve! Eno među njima i moga... Šta ću? Taka vremena! Idem dalje, a mislim čudne misli. Žalim, što nijesam i ja taj 'šuckor', što nijesam glavar ili fra Didak Buntić, da i o meni pišu i da me vole..."

Pisac je nastojao učiniti svoj tekst što zanimljivijim, zato je apostrofirao dvojicu istaknutih širokobrijeških frataru, profesora: fra Didaka Buntića i fra Sebastijana Lesku. Koliko je poznato, obojica su poprilično "zaslužna" za njegov odlazak iz Franjevačkog sjemeništa na Širokom Brijegu,¹⁹ što je njemu i odgovaralo.²⁰

Mladi pjesnik u ulozi pisca kratkih priča ili crtica uvodio je motiv starije "siromašne žene" ili bakice:

"Sretam jednu baku. Plače i pripovijeda mi, da joj 'šuckori' otjeraše sina od petnaest godina na rad. Ona se, neuka, boji da je to kakvo zlo... a bojim se da me ne otjeraju tamo na granicu, da gradim cestu... Bježim... Ali ne možeš pobjeći 'Šuckoru'.

Čujem povik: 'Halt!'

Gotov sam!"

U skladu s povijesnim izvorima ponajviše su ljudi u Hercegovini, posebno u njezinu zapadnom dijelu, bili izloženi maltretiranjima pijanih šuckora koje vlast nije ni kontrolirala ni kažnjavala za teška nedjela. Budući da ih je namjerno regrutirala među domaćim snažnim muškarcima "nevelike pameti" i nesklonih pridržavanju moralnih načela, A. B. Šimić je zapravo jezgrovito i svrhovito predstavio nevolje i patnje običnoga puka u predratnim godinama i tijekom Prvoga svjetskog rata. Ponajprije je razvidan realistički pristup u ovoj kratkoj priči ili crtici, ima i jasnih elemenata Matoševa modernističkog oblikovanja kratkih proznih tekstova, ali moglo bi se još naslutiti da je A. B. Šimić već čitao moderne romane i novele.

Kratku priču ili crticu *Naša brda*, koja je objavljena krajem listopada 1915. u *Narodnim novinama* (Zagreb, 26. X. 1915., 227, str. 3), započeo je idilično:

"Dan vedar. Sunce žeže i pali.

Župnik, učitelj i ja sjedimo u vinogradu pod hladnicom 'Paradizom'."

U narednoj je rečenici vrlo jednostavno, ali svrhovito okarakterizirao župnika s kojim je često sjedio i razgovarao tijekom ljeta:

"Tako je zove dobri i stari župnik."

¹⁹ Isto.

²⁰ Isto.

Treći redoviti član toga ljetnog društva zanimao se za novosti, najvjerojatnije za ratna izvješća:

"Učitelj prevrće pred sobom nervozno novine, a župnik se zagledao nekud u daljinu, kao da nešto traži. Ja šutim i bacam pogleda po niskim seoskim kućama, što su pokrivene pocrnjelom slamom, i tamo na visoka brda, naša draga hercegovačka brda. Oh, koliko volim vas, brda naša!"

Pisac izravno ističe ljubav prema svomu hercegovačkom zavičaju. Pogled prema istoku i sjeveroistoku iz hladnice drinovačkog župnika donosio je podaleko suočavanje s visokim hercegovačkim brdima:

"Ne pojmim kako je onima što još nikada ne vidješe brda. Ipak su naša brda vrlo nepoznata drugima. Ona ne nađoše poslije narodne pjesme i Grge Martića svoga pjesnika. Pripovjedač se od veće znamenitosti nikada u njima i ne rodi, otkada postadoše pred toliko tisućljeta. Ne znam, kada će se roditi to čudnovato dijete, koje bi u svojim djelima opisalo miris našega cvijeća, čarobni posmijeh naših djevojaka, čudnu dušu naših suncem opaljenih ljudi, jer ovdje živu različniji tipovi nego li u razglašenoj i raspojasanoj Slavoniji ili u pitomom Zagorju Ante Kovačića i Ks. Š. Gjalskoga."

Mladi A. B. Šimić, koji nije tada imao ni punih sedamnaest godina, uskliknuo je pred ljepotom hercegovačkih djevojaka:

"A naše djevojke! Nigdje nijesam vidio ljepših djevojaka, rumenijih i jedrijih! Njihove duboke, većinom crne oči, duga vilinja kosa kao u nagorkinja vila, nigdje se više ne nalazi na svijetu osim ovdje. Naša bi brda trebala naći svoga pisca, kao što ga nepregledne ruske stepe nađoše u Gorkom, i onda bi se iznijele na vidjelo sve njihove čari i zamamljivosti."

Pripovjedača je iz snatrenja o potrebi pripovjednog ili romanesknog predstavljanja njegova zavičaja iznenada prenula neočekivana vika:²¹

"Nekakva nas vika budi iz ovih meditacija, župnik ustaje, odlazi i dovikuje nam:

'Eno žandari gone ribare! Jadni oni!'"

Premda pisac ne spominje župnikovo ime, najvjerojatnije je riječ o fra Boži Ostojiću, a bio je poznat kao vrlo mudar i vrlo hrabar zaštitnik sirotinje, zapamćen kao veliki kritičar i protivnik austrougarske vlasti, jedan od organizatora radničkoga štrajka u Duhanskoj stanici u Ljubuškom. Znao je dobro kakve muke očekuju ribare koje "žandari gone".²² Onodobno su žandari hvatali i kažnjavali bičevanjem i drugim strašnim načinima siromašne drinovačke i sovičke ribare koje su uhvatili na jezeru Krenici bez dopusnice za

²¹ Jerko Šimić, treći po redu među braćom Šimićima koji su se bavili pisanjem, pričao je o toj legendarnoj hladnici u blizini Župnog dvora. Bila je izvrsno mjesto za ljetna sastajališta nevelikog broja drinovačkih đaka i studenata. Omogućivala je dobar pogled na cestu koja je bila udaljena pedesetak metara.

²² Prema kazivanju Martina Šimića, oca A. B. Šimića, koje je zabilježio Vlado Pandžić (uglavnom u rukopisu).

ribolov "na udicu" jer je i nisu imali čime platiti. Župnik ih je obično nastojao osloboditi podmićivanjem žandara, jelom i vinom, ali i novcem.²³

Kratkom pričom *Naša brda* A. B. Šimić nije samo istaknuo ljubav prema svomu zavičaju i divljenje hercegovačkoj ljepoti nego je istaknuo i dragi lik hercegovačkog franjevca koji suosjeća s ljudima u nevolji.

Iznimno dojmljiv prozni tekst *Pjesma gladi* (*Posvećeno pokojnom prijatelju Iliji Glavoti*), u koji su uključeni i stihovi, A. B. Šimić je napisao i objavio nakon vijesti da je u Drinovcima umro njegov najbolji prijatelj Ilija Glavota, student Bečkoga sveučilišta:

"Bijasmo zemljaci i prijatelji, prijatelji kakvi se samo mogu zamisliti. Bijasmo prijatelji i braća, jer nam duše bijahu srodne i bratske, jer imadašmo gotovo iste misli, čežnje i osjećaje.

Svaki praznika bijasmo cijelo vrijeme zajedno. Po čitave dane lutasmo i lunjasmo širokim Drinovačkim poljem i ćeretajući i razgovarajući o svemu i svačemu... O, dragi dani, najdraži moji dani! Polja, kukuruzi, visoki kukuruzi, među koje se zapleo vjetar i kao zarobljen trza se želeći se osloboditi, šumeći, šumoreći, šuteći šumnu pjesmu svoju. Pa onda jezero, okruglo modro jezero, čije su dubine neizmjerne, jezero priča moje majke, po kojemu toliko puta šetaše kao labud naš čamac, moj i Ilijin. O, dragi dani, moji najdraži dani! Nebo naše, južno, južnjačko modro nebo!"

Pjesma gladi je navodno izazvala veliku pozornost čitatelja zagrebačkih *Novina*, ali mnogima je u Zagrebu bila neuvjerljiva. Nisu mogli razumjeti da negdje u Hercegovini postoji široko polje i "visoki kukuruzi, među koje se zapleo vjetar i kao zarobljen trza se želeći se osloboditi, šumeći, šumoreći, šuteći šumnu pjesmu svoju" te jezero Krenica, "okruglo modro jezero, čije su dubine neizmjerne", o kojemu su se splele mnoge predaje, osobito o Gavanu. Pisac se u nevjerici i tuži čudi kako se mogla dogoditi ta strašna smrt kada je nad glavom "nebo naše, južno, južnjačko modro nebo". Nakon navođenja stihova oslikao je svoga pokojnog prijatelja:

"Rođen u Hercegovini, ne imadaše ništa hercegovačkoga, osim ljubavi za tu zemlju. Vitak, slabašan, blijeda, bjelkasta lica i očiju dubokih i zamišljenih. Ruke aristokratske, bijele i lijepe."

Pjesnik i povremeni prozaik pri kraju je toga "feljtona" u dvjema rečenicama sažeo gotovo sve što je smatrao posebno važnim:

"Daleko je naš kraj! U njemu je već odavno proljeće, proljeće mirisa i cvijeća, i zar baš ti sada morade usnuti, dragi, predragi Ilija, osjetljiva, mila dušo!"

---

²³ Usp. Vlado Pandžić, n. d., str. 86.

III.

Feljton *Proljetne kozerije* A. B. Šimić je objavio 21. svibnja 1916. u *Novinama*, mjesec dana nakon *Pjesme gladi*. Nakon slikovita opisa proljetne zagrebačke nedjelje, osobito neba "što se modri kao najfiniji modri baršun, dok se po njem skitaju i lunjaju oblaci i oblačci, maleni, fini, dostojanstveni", "oblaci sancij neba", istodobno je "proljeće na licima, u očima, u duši (...), u zraku, u stablima, u kestenovima, nad kućama, nad krovovima, nad gradom, na oblacima, nad oblacima, na nebu", a "Zrinjevac okićen proljećem i proljeće okićeno Zrinjecom" "pun" je "sunca, mirisa, parfema i ljudi – pun sebe". Pisac promatra taj svijet te šeće i "šetkara", "s oblakom na licu, s kasnom jeseni u duši" te s prosincem "u srcu". U jednome trenutku je ugledao te kaže:

"Vidim, kako na jednoj klupi sjedi vojnik, kršan i mlad, sin Herceg-Bosne. Naturio vragoljasto fes na čelo, zapušio cigaretu i bezbrižno se smiješi."

Taj mladi vojnik, "veseo i nasmijan kao proljetni dan", nakon što je "marširao beskrajnim cestama Galicije i širokim stepama Rusije, premda je slušao smrtni šum rijeke Drine i udisao svjež zrak Alpa", promatrao je "taj šareni svijet, što s njim nema ništa zajedničko". Kad je pripovjedač čuo sevdalinku, "dragu pjesmu, davno neslušanu pjesmu", koju je volio "više od nekoliko zbiraka lirike", "ljubavlj u mladosti i proljeća", sklopio je oči i "naslonio glavu na klupu i utonuo nekuda daleko duboko, u prošlost, u život, minuli život, u život života". "Iza spuštenih trepavica" vidio je "Mostar, najljepši grad u cijeloj Bosni i Hercegovini", a njemu "najmiliji na svijetu, grad nad gradovima". Vidio je mnoge prijatelje te mnogim imenima "imenovanu ljubav" koju nikada nije vidio, ali je osjećao da bi "izgubio sebe" kada bi izgubio nju te da mu "muzika ne bi bila muzikom, pjesma pjesmom, ruže ružama, mladost mladosti, ljubav ljubavi". Na kraju joj se odužuje "iskrenim, vrlo iskrenim sonetom":

Alelluja! – pjeva zemlja, zrak i dan
I oblaci i cvieće kestenova.
Al ja, što nemam ni doma, ni krova,
Plačem cieli dan ko tuđin svuda stran.

Alelluja! – zvoni svuda refren znan
Ko pobjednička pjesma snažna, nova,
Tek ja bih jeco, diete mojih snova,
Za kosama Tvojim, liepim kao san.

A ja sam sâm, o tisuć puta sam,
Odrpan i tužan, zapušten bez nade!
To stara ti je priča, moja Marice.

Ja nemam, dušo, ništa da Ti dam,
Doli bouquet snova, – bouquet duše mlade,
Ko bouquet ruža, mala moja carice.

IV.

Zavičaj je nazočan u nekim A. B. Šimićevim kritičkim tekstovima koje naziva feljtonima: i to u obliku anegdota ili prisjećanja na sreću djetinjstva i mladosti. Posebno je zanimljiv tekst *Senzacije (Feljton, koji će zanimati samo izvjesne ljude)* koji je objavio u *Novinama* (Zagreb, 3. V. 1916., 98, str. 3.–4.). Oborio se na tvrdnju kritičara Jose Sironića o hercegovačkim poslovnim ili "interesnim" spregama koja je nakon osam-devet desetljeća itekako aktualizirana u Zagrebu i središnjoj Hrvatskoj. Naime, prigovorio mu je taj Sironić da hvali samo pjesnike koji su došli iz Hercegovine:

"... iz Hercegovine, moje rodne zemlje Hercegovine. Njih naime, pohvalih, a J. Sironić uvjeri me, eto, da hvalim samo, što dolazi iz Hercegovine, a ostalo da kudim..."²⁴

Jetkom ironijom odbacio je nesretno naklapanje pisca koji nije svoje ambicije mogao temeljiti na književnoj darovitosti nego samo na zajedljivosti koja je poticaje imala u rasističkim teorijama koje su jasno oblikovale početkom 20. stoljeća. Naveo je A. B. Šimić imena darovitih ili već ostvarenih hrvatskih pisaca koje je hvalio pa ih je ironično pripisao hrvatskoj zemlji iz koje je dolazio. Stogodišnji napadaji na Hrvate iz Hercegovine kao na "posebnu vrstu Hrvata" – koja se nemoralnom spregom osobnih interesa suprotstavlja ostalim Hrvatima u ostvarivanju uspješnih ovozemaljskih egzistencija – najvjerojatnije ima najjasniji početak u Sironićevu napadaju na A. B. Šimića (Hercegovca!) koji danas iznimno kotira kao "ponosno hrvatsko i međunarodno pjesničko blago" pred Europom i Svijetom. Najvjerojatnije je bio prvi Hercegovac koji je u tisku optužen za "nemoralno pogodovanje" svojim zavičajnicima ili "zemljacima" premda su njegovi "rodijaci" Hercegovci bili od početka njegovi najžešći kritičari ili pričljivi zavidnici, što je u skladu s Isusovim riječima da je najteže biti "prorok" u vlastitom kraju.

Premda je nedvojbeno volio svoju Hercegovinu i svoje Hercegovce, A. B. Šimić nije bio suglasan s neobjektivnim pisanjem i govorenjem te je poprilično lako i u toj prigodi demantirao sve one koji su mu pripisivali subjektivnost kada piše ili govori o Hercegovcima. Ismijavao je nekršćanske teorije iz katoličke revije koja je trebala svijetliti "onom svjetlošću koju je Krist-Bog na svijet donio" i "paliti" hrvatsko "srce kršćanskom ljubavlju" u pridonošenju sebe i "sve sile

²⁴ Napisao je Joso Sironić (*Naši kritici*, Novine, Zagreb, 26. IV. 1916., 92, str. 3.–4.) o kritiku A. B. Šimiću: "Osebnost je njegova da prosto sve hvali što dolazi iz njegove rodne Hercegovine, a ostalo znade da kudi..."

naše u korist i napredak naše mile domovine Hrvatske".²⁵ Neprijeporne su zasluge *Luči* za hrvatsku kulturu, ali i žalosni su promašaji urednika te revije koji su u spoznaji svoje književne nedarovitosti, nemoći izražavanja značajnih misli i ostvarivanja književnih ambicija sijali protuhrvatsko sjeme iz kojega i nakon stotinu godina raste korov koji guši mnoge hrvatske domoljubne klice čvrstoga okupljanja hrvatskoga naroda i hrvatskih zemalja. Ako je A. B. Šimić i pokazivao svojevrstu nadobudnost kao iznimno ili začudno daroviti mladi pjesnik i kritik, bio je to izraz samopouzdanja i uvjerenosti koji su poticali oni koji su ga dobro upoznali. Nikada nije svoju iznimnu književnu darovitost pripisivao svomu "hercegovstvu", rodu i podrijetlu, nego je iskreno zahvaljivao Onomu, kojega je stalno tražio, a koji darove dijeli svakom čovjeku. Njemu, "malome" Anti Šimiću iz Drinovaca, tj. Hercegovine, sinu Martina Šimića i Vide Šimić (rođ. Tomas), na mučnome Ovozemaljskom Svijetu udijelio je izniman pjesnički dar kakav se rijetko daruje, ali dao mu je i samo dvadeset šest godina i nepunih šest mjeseci ovozemaljskog života, a dobri poznavatelji njegova života i djela zasigurno ne sumnjaju da mu je na Ljepšem Svijetu darovao zasluženu sreću vječnosti. Nije A. B. Šimić na temelju neprikladnih ili neciviliziranih teorija pripisivao ni Hercegovini – ni Hercegovkama ni Hercegovcima – bilo kakvo posebno obilježje ni posebnu vrijednost samo zato što žive ili dolaze u Zagreb ili središnju Hrvatsku iz toga prekrasnog podneblja gdje žive uglavnom ljudi s vjerom u Boga Svevišnjega i uglavnom bez sumnje da je svaki čovjek grešan.

Pišući tekst pod naslovom *Luč 1915/16*, A. B. Šimić je izrijeком pohvalio pjesnika Noncu (Zvonimira Šprajcera), Bosanca koji se zadržao podugo i nesretno na bojišnici. Teško se kao kritik odlučivao na pohvale. Trebalo ih je itekako zaslužiti. Hvalio je što je hvaliti trebalo, tj. vrijedna umjetnička djela, pa i neka je postojala opasnost da će se razljutiti pokoji stari pjesnik:

"Doći će vrijeme, doći će jedno Novo Proljeće, kada će se Nonca povratiti kući 'ispod tuđeg neba'. Prestat će tužiti, riješit će se tuđine i tuđih utjecaja i zapjevat će pjesmu naše Herceg-Bosne, postat će njezin pjesnik, daleko bolji od inspektora Alaupovića."

Tugomir Alaupović bio je slavljani "književni velikan" (profesor, školski ravnatelj, prosvjetni inspektor!), ali njegove pjesme nisu se sviđale A. B. Šimiću, kao što mu se nije sviđala ni njegova politička prevrtljivost. Međutim, u *Luči 1915/16* ponajviše je zasmetala A. B. Šimiću priča *Korna Antuna Matasovića*. Naziva je podrugljivo "nacrtom za dijalog" koji je "feljtonistički pisan putopis":

---

²⁵ "Što hoćemo?", *Luč*, 1905., 1, str. 1.

"Matasović stavlja u usta učiteljici Korni na jednom mjestu sve ove riječi: 'Zamišljam sebe već u tom zapuštenom hercegovačkom selu među neukom dječicom; učim djecu, učim selo i od tih poludivljaka činim ljude i vodim ih u kolo prosvjete.'"

Pisanje o Hercegovcima kao "poludivljacima" strašno je pogodilo i uznemirilo A. B. Šimića. Začudno je mirno uzvratio mladom Slavoncu koji se navodno već kao vinkovački i osječki gimnazijalac te bečki "trgovački akademac" oduševljavao trgovanjem s Bosancima, što je možebitno i razlog njegova doseljenja 1918. u Sarajevo. "Darovitost" za trgovinu vjerojatno ga je barem suspregnula od "mudrosti" da i Bosancima udijeli nekakav nelijepi "kompliment". Ironičan je A. B. Šimićev odgovor, nije bolna vika uvrijeđenog Hercegovca, već uljudna i poprilično savjetodavna poruka pet godina starijem mladiću, kojega je najvjerojatnije dobro upoznao kao vinkovački gimnazijalac, da ne ispisuje javno uvrede koje najviše govore o onome koji tako govori. Kao argumentativni dodatak je naveo neprijeporne činjenice o hercegovačkome "nadvisivanju" drugih krajeva školovanjem u srednjim i visokim školama, izrijeком Ljubuškog kotara koji je zauzimao veći dio zapadne Hercegovine:

"Ne kažem, da je s riječi 'poludivljaci' mislio išta zla; znam, da je narod u Hercegovini još na dosta niskom stupnju, ali im ova riječ ne će ipak dobro pristajati. Poznam dobro Hercegovinu, jer sam tamo rođen i mogu reći, da neki krajevi Bosne silno zaostaju za njom. Osobito Ljubuški kotar u Hercegovini nadvisuje sve druge u Herceg-Bosni svojom napućenošću i naprednošću katoličkoga elementa. Izuzev same gradove kao Sarajevo, Mostar i dr. taj kotar ima od svih najviše đaka na srednjim i višim školama."

Tim je tekstom A. B. Šimić ukazao svima koji Hercegovinu smatraju zaostalim hrvatskim krajem da jako griješe. Mnogi Hercegovci su se već tada sustavno školovali dok su "neki" zavidnici bulaznili o njima.

Kad je ustrebalo, tj. kada su prijeđene uljudbene granice, znao se A. B. Šimić žestoko suprotstaviti svima koji su stvarali neprikladnu i ružnu sliku o njegovoj Hercegovini, ne samo onima koji su uzaludno zauzimali stranice književnih listova i časopisa (primjerice, Antunu Matasoviću i Josipu Sironiću) nego i onima koji su ih u proizvodnji raznovrsnih tekstova desetak puta nadmašili.²⁶

V.

Izdvajanje, djelomična raščlamba i jezgrovita interpretacija devet A. B. Šimićevih proznih tekstova samo djelomice predstavlja ulogu i važnost zavičaja u njegovoj pripovjednoj i kritičkoj prozi. Ponajprije se nameće zaključak da

²⁶ To je jedna od istraživačkih "šimićoloških" tema kojoj će autorica ovoga teksta uskoro pokloniti posebnu pozornost. Primjerice: *Odnos Zagrepčanina Miroslava Krleže prema izrazito darovitijem Hercegovcu*.

mu je zavičajna tematika bila izrazito draga, ali i proza kao oblik umjetničkoga izražavanja odnosa prema svojoj Hercegovini.

Među ostalim, potrebno je objektivno zaključiti da je njegova pripovjedna proza uistinu početnička te svjedoči samo veliku darovitost za pripovijedanje, tj. pričanje o doživljenim ili zamišljenim događanjima u kojemu je itekako uspješno predočio kako ih je doživio ili izravno promatrao. Dojmljivost njegove pripovjedne proze bila je vjerojatno glavni razlog prijateljskih poticaja, osobito iz Hercegovine, za pisanje i objavljivanje većeg broja kratkih priča ili crtica, ali on se ubrzo ponajviše usmjerio na avangardno pjesništvo i avangardnu književnu kritiku. Hrvatskom čitateljstvu ostaje za žaljenje što nije u svome kratkom životu više pozornosti posvetio pripovijedanju. Izabrao je lirsku pjesmu kao kratku književnu vrstu koja će mu donijeti prečasto mjesto jednoga od najboljih hrvatskih pjesnika te pjesničku slavu izvan hrvatskih granica. Nije mu preostalo dovoljno vremena za ostvarivanje naratorskih darovitosti i sposobnosti.²⁷

Dok je prema vrhuncima izrastala njegova pjesnička slava, gotovo su potpuno zaboravljeni njegovi pripovjedni prozni tekstovi sa zavičajnom tematikom iako slično promiču zavičajni govor te s ljubavlju ističu hercegovačka zemljopisna, povijesna i etnografska obilježja. Premalo je napisao kratkih priča ili crtica za objektivne visoke kritičke ocjene,²⁸ ali svojim je pripovijedanjem, koje nudi izrazito lirske elemente, tj. osjećaje, misli, proživljavanja i promišljanja lirskoga odnosa prema Hercegovini, pokazao barem koliko je volio svoj zavičaj.

U njegovim kratkim prozama dostatno je lirskih obilježja za njihovo svrstavanje među pjesme u prozi. Uključivao je redovito i dramske elemente u svoju pripovjednu prozu. Budući da je zavičajnim govorom nastojao što bolje dramski istaknuti specifične osjećaje, porabio je sukladno usklične i upitne rečenice.

Nema dvojbe da je u današnjem vremenu istraživanje važnosti i uloge prostora u književnosti itekako izazovno za kritičare i povjesničare književnosti, pa je u skladu s time i ovo neokončano razotkrivanje nazočnosti zavičaja u prozi A. B. Šimića. U mnogim i različitim prigodama je ponosno isticao ljubav prema hercegovačkoj zavičajnoj tematici i motivici.²⁹ Njegovim ranim pripovjednim prozama, koje su istodobno nastajale s ranim pjesmama u razdoblju od 1914. do 1917. godine, također odgovara naziv "regionalističke proze", kao što se može uz naziv "regionalističke pjesme" razlučiti i povelik broj njegovih ranih pjesama. Budući da su istraživanja i usustavljanja činjenica o nazočnosti i

²⁷ Usp. Vlado Pandžić, *Produktivni avangardni kritik – usputni, neuspjeli pripovjedač (predgovor)*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Proza II* (prir. V. Pandžić), Matica hrvatska u Sarajevu i FMC Svjetlo riječi d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 5.–23.

²⁸ Isto.

²⁹ Usp. M. Pandžić, n. d., str. 91.–105.

funkciji zavičajne tematike, motivike i govora u prozi A. B. Šimića uglavnom ovdje potkrijepljena – teza o hercegovačkom zavičaju kao važnom nadahnuću u njegovoj pripovjednoj prozi nije prijemljiva, ali to se ne može reći za njegovu kritičku prozu nakon 1917.

Tijekom originalne i nepokolebljive afirmacije europskih avangardnih načela slobodnoga lirskog pjevanja Antun Branko Šimić slavio je svoju Hercegovinu, osobito zavičajni govor. Međutim, za moderno koncipiranu pripovjednu prozu s hercegovačkom tematikom – srce mu nije moglo više pomoći. Prerano je izdahnuo: u 27. godini života.

Mila Pandžić, prof.

Literatura

Krešimir Bagić, *Antun Branko Šimić – i njegova Preobraženja*, Glas Istre, Pula, 8. rujna 1995., str. 23.

Krešimir Bagić, *Antun Branko Šimić: mogući portret pjesnika*, Quorum, Zagreb, 1997., 4, str. 33.–47.

Josip Baotić, *Ikavskošćakavski govor u okolini Dervente*, BHDZ, 1983., IV, str. 7.–208.

Mladen Barbarić, *Sjećanja na Antuna Branka Šimića*, Kršni zavičaj, Drinovci, 1971., 2, str. 20.–22.

Dobriša Cesarić, *O A. B. Šimiću*, Književna republika, Zagreb, 1925., 7, str. 305.–311.

Katica Čorkalo, *Autobiografski zapisi Antuna Branka Šimića*, u knjizi: *Zbornik Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću*, Kijevo, 2005., str. 75.–96.

Radoslav Dodig, *Hardomiljski govor*, u knjizi: *Hardomilje: prošlost, ljudi i običaji*, Hardomilje, 1998., str. 105.–126.

Ekspresionizam i hrvatska književnost, posebno izdanje časopisa *Kritika*, sv. 3, Zagreb, 1969.

Ekspresionizam u hrvatskoj književnosti i umjetnosti (glavni urednik C. Milanja), Zagreb, 2002.

Aleksandar Flaker, *Pitanja hrvatske avangarde*, u knjizi: *Izabrana djela*, Zagreb, 1987.

Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb – Ljubljana, 1987.

Vinko Grubišić, *Neki talijanizmi u govoru zapadne Hercegovine*, Hrvatska misao, Mostar, 2000., 15–16, str. 151.–160.

Slaven Jurić, *Šimićev slobodni stih – modernističko (p)osvajanje tradicije*, u knjizi: *Zbornik Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću*, Kijevo, 2005., str. 37.–60.

Ante Kadić, *Malo sjećanja na Antu B. Šimića*, Kršni zavičaj, Drinovci, 1973., 6, str. 70.–71.

Jure Kaštelan, *Približavanje (Prologomena za liriku Antuna Branka Šimića)*, Razlog, Zagreb, 1970., 1, str. 11.–19.

Marko Kovačević, *Duvanjski govor i njegove posebnosti*, u knjizi: *Duvanjski zbornik*, Zagreb – Tomislavgrad, 2000., str. 493.–511.

Tomislav Ladan, *Zoon graphicon*, Sarajevo, 1962.

Josip Lisac, *Hrvatska dijalektologija 1*, Zagreb, 2003.

Mate Matas – Duje Šilović, *Mali rječnik i opis običaja zagorskih sela*, u knjizi: *Zbornik o Zagori*, 1995., 1, str. 133.–155.

Marijan Matković, *O lirici Antuna Branka Šimića*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Pjesme*, Zagreb, 1950., str. 127.–136.

Mira Menac-Mihalić, *Dva moliškohrvatska rječnika*, u knjizi: *Hrvatski iseljenički zbornik 2002*, Zagreb, 2001., str. 111.–119.

Mira Menac-Mihalić, *Frazeologija novoštokavskih ikavskih govora u Hrvatskoj*, Zagreb, 2005.

Mira Menac-Mihalić, *Problemi izrade višedijalektanoga frazeološkog rječnika*, Filologija, Zagreb, 2002.–2003., 38/39, str. 49.–55.

Cvjetko Milanja, *Pjesništvo hrvatskog ekspresionizma*, Zagreb, 2000.

Matej Milas, *Današnji mostarski dijalekt*, Rad, 1993., 153, str. 47.–99.

Nika Milićević, *Božićna časkanja o A. B. Šimiću*, Jugoslovenska pošta, Sarajevo, 1930., 187, str. 10.

Nikola Milićević, *A. B. Šimić 2. V. 1925 - 2. V. 1955*, Vjesnik, Zagreb, 1. V. 1955., 3160, str. 9.

Miloš Okuka, *Govorne osobine stanovništva Drežnice*, Glasnik, Sarajevo, 1983.–1984., 38, str. 63.–80.

Mila Pandžić, *Zavičajni govor u Ranim pjesmama Antuna Branka Šimića*, Matica hrvatska Grude, Susreti 5, Grude, 2011., str. 183.–203.

Mila Pandžić, *Zavičaj u Ranim pjesmama Antuna Branka Šimića (pogovor)*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Rane pjesme* (prir. Mila Pandžić), Split, 2011., str. 91.–105.

Vlado Pandžić, *A. B. Šimić – avangardni književni kritik (predgovor)*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Proza I* (prir. V. Pandžić), Matica hrvatska u Sarajevu i FMC Svjetlo riječi d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 5–19.

Vlado Pandžić, *Antun Branko Šimić: "Čuđenje u svijetu" ili jedan od najvećih hrvatskih pjesnika svih vremena (predgovor)*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Pjesme* (prir. V. Pandžić), Matica hrvatska u Sarajevu i FMC Svjetlo riječi d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 5.–24.

Vlado Pandžić, *Borba za rukopise Antuna Branka Šimića*, u knjizi: *Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenog skupa o hrvatskom književniku Antunu Branku Šimiću*, Drinovci, 2008., str. 83.–106.

Vlado Pandžić, *"Duhovno hajduštvo u jeziku" protiv "zloduha u kulturi" (predgovor)*, u knjizi: Stanislav Šimić – Vladimir Jurčić, *Izabrana djela* (prir. V. Pandžić), Matica hrvatska u Sarajevu i FMC Svjetlo riječi d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 7.–41.

Vlado Pandžić, *Kronološki pregled života i književnog rada Antuna Branka Šimića*, u knjizi: *Zbornik radova i pjesama (Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću)*, Kijevo, 2005., str. 9.–15.

Vlado Pandžić, *Nagovori i zagovori*, Split, 2003.

Vlado Pandžić, *Prilozi za hrvatsku povijest recepcije književnosti*, Zagreb, 2004.

Vlado Pandžić, *Produktivni avangardni kritik – usputni, neuspjeli pripovjedač (predgovor)*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Proza II* (prir. V. Pandžić), Matica hrvatska u Sarajevu i FMC Svjetlo riječi d.o.o. Sarajevo, Sarajevo, 2009., str. 5.–23.

Vlado Pandžić, *Profesori i učenici, hrvatski pisci*, Zagreb, 2001.

Vlado Pandžić, *Recepcija djela braće Šimića: Antuna Branka i Stanislava Stanka*, Split, 2011.

Vlado Pandžić, *Rodbinski prilozi za životopis Antuna Branka Šimića*, u knjizi: *Zbornik radova i pjesama (Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću)*, Kijevo, 2005., str. 151.–165.

Vlado Pandžić, *Školska razlikovna gramatika hercegovačkih Drinovaca* (u rukopisu), Drinovci, 1968.

Asim Peco, *Ikavskoštakavski govori zapadne Hercegovine*, Sarajevo, 1986.

Asim Peco, *Književni jezik i narodni govori*, Mostar, 1990.

Krystyna Pieniążek-Marković, *Gotski grad*, u knjizi: *Zbornik Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću*, Kijevo, 2005., str. 15.–26.

Krystyna Pieniążek-Marković, *Pjesničko stvaralaštvo Antuna Branka Šimića* (prev. J. Nemeth-Jajić), Zagreb, 2000.

Krunoslav Pranjić, *Jezikom i stilom kroza književnost*, Zagreb, 1986.

Ivo Pranjković, *Sintaktičko-semantičke osebnosti Šimićevih Tijela*, u knjizi: *Zbornik Međunarodnoga stručnog i znanstvenog skupa o Antunu Branku Šimiću*, Kijevo, 2005., str. 27.–36.

Tomislav Sabljak, *Na marginama poezije A. B. Šimića*, Izraz, Sarajevo, 1958., 12, str. 623.–631.

Ivan Branko Šamija – Petar Ujević, *Rječnik imotskoga govora*, Zagreb, 2001.

Miroslav Šicel, *Pregled novije hrvatske književnosti*, Zagreb, 1971.

Antun Branko Šimić, *Hercegovina* (prir. M. Pandžić), Split, 2012.

Antun Branko Šimić, *Namjesto svih programa*, Vijavica, Zagreb, 1917., 1, str. 1.

Antun Branko Šimić, *Pjesme i proza* (prir. J. Kaštelan), Zagreb, 1963.

Antun Branko Šimić, *Preobraženja* (prir. V. Pandžić), Split, 2005.

Antun Branko Šimić, *Preobraženja i izabrane druge pjesme* (prir. V. Pandžić), Zagreb, 2005.

Antun Branko Šimić, *Rane pjesme* (prir. M. Pandžić), Split, 2011.

Antun Branko Šimić, *Sunce siromaha* (prir. V. Pandžić), Vinkovci, 2005.

Stanislav Šimić, *O redakciji "Izabranih pjesama" A. B. Šimića*, Književnik, Zagreb, 1933., 10, str. 425.–428.

Stanislav Šimić, *Pogovor o djelu A. B. Šimića*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Sabrana djela/Knjiga II/Poezija*, Zagreb, 1960.

Stanislav Šimić, *Pripomene o uređenju*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Sabrana djela/Knjiga III/Proza II*, Zagreb, 1960.

Stanislav Šimić, *Zapis o životu*, u knjizi: Antun Branko Šimić, *Sabrana djela/Knjiga II/Poezija*, Zagreb, 1960.

Mate Šimundić, *Govor Imotske krajine i Bekije*, Sarajevo, 1971.

Nikola Škrgić, *Tin Ujević - atrakcija Zagreba, "Kralj boema" Tin Ujević o današnjoj literaturi i o poetskom stvaranju u svijetu*, Pravda, Beograd, 1938., 12218, str. 5.

Radovan Vučković, *Preobražaji i preobraženja (O Antunu Branku Šimiću)*, Sarajevo, 1969.

Stjepan Vukušić, *Naglašavanje posavskoga govora prema zapadnom novoštokavskom naglašavanju (ikavaca)*, Filologija, Zagreb, 1982.–1983., str. 361.–380.

Viktor Žmegač, *Težišta modernizma*, Zagreb, 1986.

RELIGIJA

FRA MATE LOGARA

Hoćete li i vi otići?.....179

FRA MATE LOGARA

Crtice iz Svete Zemlje.....183

SREĆKO TOMAS

Šestorica zlatomisnika s područja Mostarsko-Duvanjske biskupije 187

MIRELA PRIMORAC

Tijelo kao kategorija kršćanske teologije 197

HOĆETE LI I VI OTIĆI?

(razmišljanje uz 21. nedjelju kroz godinu, ciklus B)

Volio bih znati koliko ljudi na misu dođe dobrovoljno, a koliko pod nekim oblikom prisile, roditelja, društva, žene, ili nekoga i nečega drugoga... A dva čitanja danas traže izbor. I prvo čitanje i evanđelje. U prvom Jošua stavlja pred Izraelce dilemu: Kojem Bogu želite služiti? Bogovima kojima su služili očevi vaši, bogovima zemlje u koju ste došli, ili Bogu koji vam se objavio, izveo vas iz Egipta? Birajte!

Imate li vi taj izbor u vjeri? U kršćanskoj ste se vjeri rodili, većinu su vas roditelji donijeli na krštenje kada niste ni znali za sebe, nametnuli su vam da morate na vjeronauk, živite u načelno konzervativnoj sredini pa morate biti deklarirani katolici, ako istupaš iz kalupa, onda društvo radi pritisak i najlakše se pokoriti. Prije nekoliko godina sam čitao intervju redatelja iz Hercegovine koji je snimio dobar film, barem tako tvrdi kritika, pa između ostaloga govori i o vjeri. Tako kaže kako, eto, društvo u Hercegovini nameće vjeru, jaka je tradicija i slično. Nikad me nije puno brigalo što pričaju ljudi po novinama, ali mi je zasmetalo što je to rečeno u tonu pravdanja pa on kao eto, valjda moderni Hercegovac u Zagrebu ima potrebu opravdati one koji vjeruju. Kao da se danas moram osjećati kriv ako vjerujem u Boga, ako držim do braka i obitelji, ako su mi tradicionalne vrijednosti važne. Od toga me ne treba nitko braniti, niti opravdavati.

Dragi vjernici, ako se netko osjeća kriv i misli da se mora pravdati što je katolik, ako misli da je to nametnuto bolje je skinuti taj teret. Istina je da su vas većinu roditelji donijeli na krštenje i poslali na vjeronauk. Ali su vas poslali i u školu, naučili vas čitati i pisati bez da su vas išta pitali – jednostavno su držali da je to dobro i da vam to treba. Nitko me nije pitao želim li u školu i što želim učiti, nitko me nije pitao želim li se kao dijete igrati s nožem ili električnom strujom. Nitko me nije pitao želim li učiti hrvatski niti su čekali da postanem punoljetan pa da odlučim kojim ću jezikom govoriti. Ako smatram da je moja vjera dar Božji, učinit ću što mogu da je prenesem dalje, vrijednosti koje ja poštujem pokušavam proširiti, a hoće li naići na plodno tlo, to samo Bog zna.

Čini mi se da se iz ovoga današnjeg evanđelja puno toga može naučiti. Ono je završetak one rasprave Isusa i učenika u kojoj je on tvrdio da je kruh života, da je s neba sišao i da je u njemu vječni život. Židovima je to previše. Oni odgovaraju: znamo mu roditelje, znamo tko je i odakle, kako će reći da je s neba sišao i da je kruh života? Ova je rasprava za Isusa bila pravi brodolom. Mnogi su pošli za njim nakon što je činio čuda, nahranio mnoštvo, slušale su ga mase i htjele postaviti za kralja.

Ali, kada je Isus počeo govoriti o nečemu drugom, tražiti nešto drugo, mnogi odoše, na kraju gotovo svi. Kao što su se mase brzo oduševile, jednako su se brzo razočarale. I mnogi odoše od njega. Ne samo tada nego i danas.

Ako hoćete u Njemačkoj ili Austriji istupiti iz katoličke crkve, onda morate potpisati formular u kojem stoji jednostavna rečenica: ovim izjavljujem da istupam iz Katoličke crkve. Godišnje ga potpiše oko 200 000 ljudi, uglavnom zato da ne bi plaćali crkveni porez. U Austriji je taj porez 1.1 % ili niži a u Njemačkoj je to iznos jedne desetine od poreza koji uzima država, pa ako primate prosječnu plaću, to bi bilo oko 5 kutija cigareta mjesečno. Pričao je jedan naš svećenik tamo kako ga je hodža zafrkavao da mu je bolje da prijeđe na islam kad mu je vjera tako jedna da je se ljudi odriču za pola šteke cigareta. Da se ponudi i kod nas, bilo bi zanimljivo vidjet rezultate.

Ovi koji su otišli nakon Isusovih riječi, otišli su sa mrljanem: Tvrd je to govor, tko ga može slušati!? Tvrdi besjeda, nerazumljive riječi, neprihvatljiv govor!

Ne samo da slušatelji kažu da je tvrd govor, nego se uopće ne da slušati. Ne samo da oni ne mogu slušati, nego kroz pitanje sugeriraju da nitko ne može slušati. Štite se tim pitanjem na koje uopće ne traže odgovora niti traže one koji bi možda mogli slušati, nego se jednostavno skrivaju iza uopćene nemoći. Fra Ante Vučković u jednom od svojih tekstova detaljnije analizira upravo mrmljanje.

Mrmljanje je prema Bibliji jako česta reakcija čovjeka pred Bogom i pojavljuje se kada se Bog ne ponaša prema ljudskim očekivanjima. Obilježje je mrmljanja da je ono brzi sud odbijanja i nezadovoljstva. Ne poziva se na argumente nego podrazumijeva općeprihvaćene stavove. Nije mu važna istina, nego što veći broj istomišljenika. Ne izriče se izravno i jasno nego u grupi i u polu glasa. Mrmljanje je obično usmjereno protiv oni koji obnašaju neku službu ili imaju autoritet. Rijetko se samo trudi oko boljeg rješenja a redovito osuđuje druge i širi nezadovoljstvo. Dovoljni su minimalni razlozi da opstane, što pokazuje skriveni užitek u osuđivanju drugoga bez spremnosti na suočavanje. I Isusovi učenici za njegove riječi kažu: tvrde su to riječi. Ali nameće se pitanje: što je tvrdo, srce ili riječi? Tvrdo će srce brzo neshvatljive riječi proglasiti tvrdima, kao što i nagluh čovjek često kaže za zvukove da su pretihi umjesto da shvati je

njegov sluh oslabio. Ipak, izlaz je iz te situacije da shvatim da je tvrdo srce a ne besjeda, da je sluh oslabio a nisu zvukovi.

Isus shvaća opasnost mrmljanja za životnu poruku. Kroz mrmljanje je čovjek može odbiti, a da je nikada nije ni analizirao, nikad se nije zapravo ni susreo sa njom. Ali Isus ne uskraćuje slobodu, postavlja i preostalima pitanje: hoćete li i vi otići?

Kada danas nekoj stranci ili televiziji pada popularnost ili gledanost, onda se smjenjuju direktori i vođe, traži nova programska shema koja će privući narod, nije važno je li to dobro ili nije. Važno da se zadrže sljedbenici. Isus čini drugačije. Ne pokušava ublažiti napetost, ne povlači što je rekao, ne kaže: *nisam ja tako mislio čekajte da vam objasnim...* ne moljaka ni dvanestoricu da barem oni ostanu. Gotovo ih obeshrabruje tražeći stav i jasan izbor. Ne dopušta kompromis gdje je kompromis besmislen i nagrizi istinu. Isus u trenutku krize istini podiže cijenu. Radije će ostat sam nego trgovati s bitnim. Taj prostor slobode uvijek ostaje otvoren. Nigdje u odnosu s Bogom čovjek nije stavljen pred prisilu.

Na pitanje o odlasku Petar daje odgovor protupitanjem: kome da odemo? Ti imaš riječi vječnoga života. Ne kamo da odemo, nego kome da idemo. Temelj nije u mjestu, nego u odnosu. Kome da idemo je ovdje najvažnije pitanje, naše ga vrijeme danas formulira kao pitanje smisla života. Tu čovjek treba donijeti odluku. Treba, ali ne mora. Može se i ne odgovoriti, zato čovjek često bježi od njega. Jer na to pitanje treba odgovoriti sam, treba stati pred sebe i Boga i naći odgovor zašto živim a za takvo nešto treba imat hrabrost. Nikad pitanje vječnoga života i smisla nije bilo pitanje masa niti je itko našao odgovor u mrmljanju.

Petrov odgovor na kraju glasi: mi vjerujemo i znamo da si svetac Božji. U tom odgovoru u ime apostola odzvanja odluka ostati sa Isusom iako mnogi odoše, iako je i njima ponuđen isti put. Ista odluka stoji pred svima vama koji idete u crkvu. Hoćete li i vi otići? Imate dosta povoda i možete naći razloga. Može crkva ne ispuniti vaša očekivanja, možemo mi svećenici biti nedorasli zadatku, možete se i vi pridružiti mrmljanju jer je katolički spolni moral zahtjevan, može vam biti previše sat vremena tjedno za misu, možete sami sebi reći, što će mi Crkva i misa, ja se mogu sam susresti sa svojim Bogom, možete se pridružiti onima koji odlaze jer nije popularno danas reći da si vjernik. To su odgovori koje možete naći ako ćete tražiti u onome što Isus naziva mrmljanje. Ti odgovori stoje pred svakim, ali ne odgovaraju na pitanje: kome da odemo?

Spomenuo bih zadnju i vrlo važnu stvar. Odluku Isusovi sljedbenici donose u kontekstu govora o kruhu života, o hrani vječnosti, o euharistiji. To je prelomnica. Na njoj se razlama kršćansko. Ne može čovjek postaviti Bogu uvjete gdje i kada će ga naći i susresti. Isus je odlučio biti prisutan u slaboj materiji

kruha, u često nejasnim riječima i mnogo puta nedostojnim svećenicima ili ne baš savršenom narodu. Zato i jest dar. Ne možemo mu mi stvoriti savršene okolnosti, izvesti tako dobru predstavu da se on pojavi tu. Njegova je volja i dar da na poseban način bude tu u svakoj svetoj misi, zato i jest dar – a ne nečija zasluga

Kada vam postane svejedno jeste li otišli nedjeljom na misu, kad vam postane svejedno hoćete li vrijeme mise provesti u priči, ziječajući okolo ili pokušavajući razumjeti riječ Božju, kad vam je svejedno idete li ili ne na pričest, vrlo ste blizu onoga da potpišete: *Ja istupam iz katoličke vjere*. Možda ne bi imali hrabrosti to potpisat. No pitam se, zašto ne biti pošten prema sebi i svojoj Crkvi? Kako se može vjerovati u Boga kojega se psuje!? Kako se može sakramente nazivati svetima, ali za vrijeme vjenčanja biti u birtiji da ne bi došao u crkvu, ili za vrijeme sprovoda ostaviti 20 maraka i otići bez da se moli za pokojnika? Ne bi li bio minimum poštenja da takvi odstupe i prestanu se nazivati katolicima? Možda nema hrabrosti, ali život je jači potpis od svakoga poteza olovkom. Onaj se hodža sa početka rugao kako je katolicima vjera jeftinija od pola šteke cigareta mjesečno. Baš me zanima bi li se rugao da je prebrojao naše župljane danas na misi i shvatio da je došao jedan od četvorice koji kažu da su katolici, a pola od tih što su došli ne bi znalo o čemu je govorilo prvo čitanje u misi?

Svejedno, brojke nisu toliko bitne, vidjeli smo da ni Isus nije volio mase. Bitno je da oni koji su tu mogu reći: znamo koga smo izabrali i komu vjerujemo.

(Napomena: korišteni poticaji različitih autora.)

Fra Mate Logara

CRTICE IZ SVETE ZEMLJE

„I Riječ je tijelom postala i utjelovala se među nama“. Kada je Sin Božji postao čovjekom, onda nije postao čovjekom općenito ili načelno, nego vrlo konkretno. Postao je čovjekom u određenom vremenu, među određenim ljudima, govorio jezikom svojih roditelja i okoline, nastanio se u selu kojemu znamo ime i gdje je smješteno, Sveto pismo na mnogim mjestima uz događaje iz Isusovoga života navodi i dosta precizno gdje se to zbilo i kakvu je reakciju izazvalo među ljudima koji su tamo živjeli.

Iako je u svijesti prosječnoga katolika centar Crkve u Europi, točnije u Rimu, nikada nismo zaboravili da je sve krenulo iz Izraela i Palestine. Tamo je Anđeo navijestio Mariji da će začeti i roditi sina, tamo je Isus odrastao, hranio se, igrao se i učio. U Izraelu je naviještao kraljevstvo Božje, činio čuda i okupio prve učenike prozване apostolima. U Jeruzalemu je mučen umro i pokopan. Odatle su učenici ohrabreni Duhom Svetim krenuli svjedočiti da Ubijeni živi i daje smisao života onome tko vjeruje u njega. Zato je za kršćanina vjernika izuzetan doživljaj susresti se sa tim mjestima koja su svjedoci osnovnih činjenica naše vjere. Dakako, zub vremena je učinio svoje. Mi Svetu Zemlju vidimo onakvu kakva je danas, a ne onakvu kakva je bila prije otprilike 20 stoljeća. Ovaj bi tekst želio izraziti samo nekoliko dojmova o putovanju u Izrael (uključujući Palestinsku samoupravu). Riječ je samo o dojmovima, jer u 8 dana intenzivnoga programa malo se što može sustavno prostudirati i provjeriti.

Prvi izravni dojam o Izraelu stječete već u zračnoj luci Zagreb. Ako ste hrvatski državljanin ne treba vam viza, ali ne znači da ne provjeravaju tko dolazi. Agenti sigurnosti vas provjeravaju prije nego predate prtljagu, razgovaraju sa svakim osobno, pitaju za motive puta u Izrael, poznajete li ikoga tamo... Ako ste prošli tu provjeru, onda idete prema hrvatskoj policiji kojoj očito vjeruju sve ostale države u koje se leti iz Zagreba budući da nitko drugi osim letova za Izrael nema dvostruku kontrolu. No, nije tu Hrvatska iznimka. Tako je i u svim ostalim zemljama iz kojih se može letjeti u Izrael.

Zrakoplovi iz inozemstva dolaze u najveću i najvažniju izraelsku zračnu luku Ben Gurion, nazvanu prema prvome izraelskom premjeru kojega smatraju i ocem domovine u blizini Tel Aviva. Šire područje Tel Aviva ima preko 3,5

milijuna ljudi te je gospodarsko središte Izraela. Ipak, zbog administrativne podjele toga područja sami grad ima nešto više od 400 tisuća stanovnika. Razlog administrativnog umanjivanja broja stanovnika jest da se ne oduzima važnost Jeruzalemu, glavnom gradu, gdje još nije riješen odnos sa arapskom manjinom.

Prvo mjesto na većini hodočasničkih rasporeda u Izraelu zauzima Nazaret, nekada zabačeno selo, danas najveći arapski grad u Izraelu sa oko 70 tisuća stanovnika, uglavnom muslimana. U Nazaretu se nalazi i najveći kršćanski objekt na Bliskom istoku: Bazilika Navještenja. Nazaret je i pravi Isusov zavičaj u kojem je proveo svoju mladost pa je stoga i nazvan Nazrećanin. Budući da Sveto Pismo gotovo ništa ne otkriva o razdoblju od Isusova rođenja pa do krštenja na rijeci Jordanu, osim spomenute bazilike nema previše mjesta za posjetiti osim ruševina kuće za koju se vjeruje da su u njoj živjeli Marija i Josip. Iz Nazareta smo otišli do brda Tabor gdje se Isus preobrazio, ali i do Kane Galilejske gdje je Isus (prema Ivanovom evanđelju) na svadbi pretvorio vodu u vino i tako učinio svoje prvo čudo. Danas u tom mjestu mnogi bračni parovi obnavljaju obećanja sa svoga vjenčanja. Dakako, tamo se često kupuje i vino. Evanđelje kaže da je ono vino koje je Isus iz vode pretvorio u Kani bilo dobro. Ipak, ovo koje se sada tamo prodaje i nije baš čemu i preskupo je. U svakom slučaju kupujte ga dalje od centra gradića. Bit će upola jeftinije.

Prije odlaska u Jeruzalem posjetili smo još nekoliko važnih mjesta: Kafarnaum – selo Svetoga Petra gdje je Isus bio kao „kod kuće“ i gdje je propovijedao. Mnoge evanđeoske scene su se dogodile na Galilejskom jezeru koje se prekrasno vidi sa brda blaženstava. Vozeći se brodom po jezeru možete pomalo zamisliti kako Isus poziva Jakova i Ivana, sinove Zebedejeve, dok su krpali mreže, ili kako su Šimun (kasnije prozvani Petar) i brat mu Andrija negdje blizu učili ribarskom zanatu prije nego su pozvani biti ribarima ljudi.

Sa obala Genezaretskog jezera put vodi prema Jeruzalemu uz svraćanje na rijeku Jordan koja zbog sustava navodnjavanja i onečišćenja ne izgleda ni približno čisto i bistro kao u ilustriranoj Bibliji ili nekoj pobožnoj sličici. Svejedno, to ne sprečava ponekog protestanta da baš tu obnovi krsne zavjete.

Nedaleko od Jeruzalema je i Betlehem. Da bi se došlo do njega, treba proći Izraelsku kontrolnu točku kod velikoga betonskoga zida koji se još uvijek gradi i potpuno izolira palestinska područja od ostatka Izraela. U Betlehemu je gradonačelnik još uvijek kršćanin, iako su kršćani i tamo već manjina zbog neprekidnog iseljavanja. Iseljavanje kršćana nije sudbina koja je specifična za Betlehem nego za gotovo cijelu Isusovu domovinu.

Dok se kršćani iseljavaju, židovi prave doseljenička naselja na strateškim točkama i u palestinskim teritoriju, pogotovo istočno od Jeruzalema, i to je česti razlog sukoba sa Palestincima. Vidljivo je da su mnogi od stanova tamo

prazni. Netko od suputnika je primijetio „naselje su napravili, a židove će već negdje nabaviti“. Iako je primjedba bila ironična, u biti je točna. Ta naselja i nastaju tako da se doseljavaju židovi iz drugih zemalja i država ih raspoređuje tamo gdje su strateški najpotrebniji, ili oni sami grade ilegalna naselja ali ih država ne ometa ako je to teritorij koji bi trebao biti dio buduće palestinske države. Jasno je, naime, da će struktura stanovništva biti važan čimbenik pri crtanju granica.

U Betlehemu smo vidjeli baziliku Isusova rođenja i pastirske poljane. Zanimljiva je i tržnica, ali po našim kriterijima morate imati stvarno dobar želudac da uzmete nešto od hrane sa tih štandova.

Zadnji dani su bili posvećeni Jeruzalemu. Obišli smo mnogo mjesta i u tako kratkom vremenu bilo je teško sabrati sve doživljaje. Dvorana posljednje večere, crkva Gospodnjeg plača, Crkva Isusove smrtne tjeskobe u Getsemanskom vrtu, Bazilika Svetoga Groba... Na nekoliko se trenutaka može ući na mjesto gdje je Isus bio pokopan... Ako imate sreću pa ne dođete u vrijeme gužve izbjegli ćete sate čekanja za manje od pola minute koliko se možete zadržati u samome grobu u kratkoj molitvi.

Susret sa ovim mjestima vam promijeni i predodžbu o Isusovim posljednjim danima i satima koja je oblikovana uglavnom pobožnošću puta križa u europskom obliku. „Put križa“ je bio osjetno kraći nego što obično zamišljamo, a Isusov grob je bio jako blizu mjesta raspeća. Mene se više od svega dojmila ura klanjanja u Getsemanskom vrtu. Tamo je malo tko suspregnuo suze moleći za svoje potrebe i pokušavajući se sjetiti svih koji su nam dragi i za koje smo također željeli moliti.

Hodajući kroz grad, stječe se dojam da su u njemu samo hodočasnici i ortodoksni židovi koji nose svoju odoru i usred ljeta, iako je puno prikladnija za hladnije dane. Vojnici naoružani dugim cijevima također nisu nimalo neobičan prizor.

Zadnji dan smo proveli posjećujući Jerihon, najstariji grad na svijetu, te Qumran (poznato po svicima sa Mrtvog mora). Poslijepodne smo se kupali u Mrtvome moru koje je toliko slano da se u njemu ne može potonuti. Treba neko vrijeme da se čovjek privikne na vodu u kojoj ne može potonuti, ali ne može ni plivati, nego se jednostavno mora prepustiti. Taj dio zemlje je pod kontrolom Palestinaca i turistički potencijal je zbog političke situacije potpuno neiskorišten za razliku od susjedne zemlje Jordana na drugoj obali ovoga mora. Ipak, i Mrtvo more nestaje, što je vidljivo po stotinama metara obale gdje je ne tako davno još bilo pod vodom. Posljedica je to izraelske kontrole rijeke Jordana koja je more hranila vodom i tako nadoknađivala veliko isparavanje a sada ta voda ne dolazi gotovo nikako. Da nije voda iz države Jordan, to poznato more vjerojatno već ne bi postojalo.

Značajan dio zemlje čini i pustinja gdje postoje beduinska naselja, vrlo slična našim romskim naseljima. Čim autobus stane, okupe se oko vas prodajući vam marame za oko glave i ogrlice od devine kosti. Ako ste spretni u cjenkanju, možete cijenu svesti na razumnu. To isto vrijedi i za veliku većinu trgovina suvenirima bilo gdje. Već u startu će vam često dati popust od 50%. Ako uspijete daljnjim cjenkanjem postići još toliko, približili ste se realnoj vrijednosti. Bilo je zanimljivo i da gotovo nigdje nismo dobili račun, i na vrlo malo mjesta sam vidio da ga uopće izdaju. Zato mi je ostalo nejasno po kojim kriterijima plaćaju porez.

Vraćamo se u svoj hotel (koji poslužuje hranu u skladu sa židovskim običajima: ne miješajući mesne i mliječne prerađevine u istom obroku) i koji ima 12. i 14. kat ali nema 13. kata zbog praznovjerja.

To je ujedno bio i zadnji dan našega boravka. Stručni vodič, dr. fra Tomislav Vuk, pokazao se na visini zadatka. On je hrvatski fratar, profesor na postdiplomskom biblijskom studiju u Jeruzalemu. Zdušno se trudio uklopiti svetopisamske tekstove u njihov povijesni i zemljopisni kontekst, ali i razlučiti povijesne činjenice o predaja koje su nakupile tijekom stoljeća. „Neka svoga i u gori vuka“.

Putovanje u Svetu zemlju je svakako poseban doživljaj. Ako se ima dobroga vodiča, otvoreno srce i puno strpljenja, dobit ćete lijepo iskustvo za cijeli život. Pokojni papa Ivan Pavao II. je svoje iskustvo opisao u kratkoj molitvi (citiram prema sjećanju): *Gospodine, neizreciv je doživljaj ići putovima kojima si ti hodio, govoriti na mjestima gdje si ti propovijedao, u živjeti se u civilizaciju u kojoj si odrastao, klečati na mjestima gdje si se Ocu obraćao, meditirati među stablima gdje si se ti u strahu molio i krvavim znojem znojio. Daj da osjetimo neopisivu ljepotu života koji je izgrađen na evandeoskoj poruci koju si nam ostavio.*

Fra Mate Logara

ŠESTORICA ZLATOMISNIKA S PODRUČJA MOSTARSKO-DUVANJSKE BISKUPIJE

Zlatnu misu, tj. 50 obljetnicu misništva, proslavili su, ili će još proslaviti ove godine, šestorica svećenika, koji potječu s područja Mostarsko-duvanjske biskupije, a samo jedan od njih djeluje izvan ove biskupije. To su: svjetovni svećenik don Nedjeljko Galić, te franjevci: dr. fra Viktor Nuić, fra Žarko Ilić, fra Kornelije Kordić, fra Pavo Maslač i fra Damjan Glavaš (konventualac). Znači ono što im je zajedničko, osim svećeničke službe, jest to da su 1962. zaređeni za svećenike, i to: fra Pavo Maslač zaređen je za svećenika u Washingtonu 17. ožujka 1962.; don Nedjeljko Galić u Gorici 29. lipnja 1962., zaređen od tadašnjeg mostarsko-duvanjskog biskupa dr. Petra Čule; fra Viktor Nuić, fra Žarko Ilić i fra Kornelije Kordić zaređeni su 19. kolovoza 1962. na Humcu od tadašnjeg mostarsko-duvanjskog biskupa dr. Petra Čule i fra Damjan Glavaš, konventualac, zaređen je za svećenika 2. prosinca 1962. Ovakav jubilej u bilo kojem području ljudske djelatnosti od izuzetnog je značaja, a napose to vrijedi za djelovanje naših duhovnih pastira, koji su se školovali, zaredili, pa onda i djelovali veliki dio svoga životnog vijeka u olovnim vremenima komunističke diktature, kada su brojni duhovni pastiri maltretirani, progonjeni, osuđivani i zatvarani. Proslava njihovog zlatomisništva, gdje god je bila, protekla je vrlo svečano, s brojnim nazočnim vjernim pukom, subraćom od slavljenika, koji su svi skupa davali slavu i hvalu Bogu da su nam dali toliki broj tako vrijednih i ustrajnih pastira u vrtu Božjemu. No, kakav bi tek bio dar i Božjoj Providnosti i vjernom hercegovačkom hrvatskom puku, da je bilo moguće skupiti sve naše zlatomisnike, da sva šestorica zajedno proslave taj neizmjereno značajan jubilej, na ponos sebi samima, svojoj rodbini, ali cijelom puku naše biskupije.

Tko ovo piše, sjeća se kako je, kao jedanaestogodišnjak, bio nazočan jednom sličnom, zapravo sedmeročlanom zajedničkom slavlju naših duhovnih pastira. Bilo je to 11. srpnja 1965. u Drinovcima, kada su slavlje imali sedmorica drinovačkih sinova, jedan zlatomisnik i šest mladomisnika. Zlatnu misu imao je mons. Andrija Majić, stariji, apostolski protonotar, biskupski provikar i župnik u Studencima, a šestorica njegovih suseljana slavili su mladu misu, i to

petorica iz Andrijina, Majića roda: franjevac konventualac o. Teofil, te svjetovni svećenici: Miljenko, Milan, Slavko i Srećko, te salezijanac o. Petar Šimić. Ovu jedinstvenu koncelebraciju uvećao je svojom nazočnošću i mostarski biskup Msgr. dr. Petar Čule, te preko stotinu ostalih svećenika, redovnika, redovnica i bogoslova i oko šest tisuća vjernika iz Drinovaca i svih okolnih mjesta iz Hercegovine i Dalmacije.

Slika 1.: Zlatna misa mons. Andrije Majića, starijega i Mlada misa šestorice Drinovčana, u Drinovcima 11. srpnja 1965.

To crkveno slavlje u Drinovcima, kako se može pročitati u članku **„Krv mučenika - izvor novih kršćana, Povodom izvanredne mladomisničke koncelebracije u Drinovcima 11. VII. 1965.“**, očiti je pokazatelj „kako Providnost i u naše dane vidno nagrađuje mučeničke žrtve svećenstva i puka, pa se i pred našim očima ostvaruje istinitost davne izreke: da je mučenička krv najživotnije sjeme novih i hrabrijih kršćana.“¹ Temeljem čega je iznio ovaj navod, dr. don Ivan Tomas, potpisan pseudonimom „Susjed“ kako bi što manje bilo razloga za maltretiranje njegove rodbine u tadašnjoj Jugoslaviji, nadalje pojašnjava: „... spominjemo, da je 1945. od komunista nevin pogubljen Don Andrija Majić mlađi, koji se isticao nesebičnošću i zauzimanjem i za neprijatelje, osobito burne 1941. godine. U isto vrijeme stradao je od komunista i njegov školski kolega Don Antun Krešimir Buconjić, u kojem su odlike njegova roda došle do veoma sjajna izražaja. Drinovački rod Nuića bio je krvavo pogođen 1945.: komunisti su živa spalili o. dra. fra Arhandela, profesora gimnazije na Širokom Brijegu, vrsna poznavaoa francuske književnosti i uljudbe, ubili su župnika o. fra. Anđelka, te Don Jeronima Nuića, najmlađega brata Msgra. Mate, koji je skupa s biskupom Čulom bio zatvoren, suđen i nevin osuđen na osam

¹ Ivan TOMAS, potpisano: Susjed, Krv mučenika - izvor novih kršćana, Povodom izvanredne mladomisničke koncelebracije u Drinovcima 11. VII. 1965., *Novi život*, IV (1965.) 3, str. 185. – 188.

godina teške tamnice, u kojoj je svojim junačkim ispovijedanjem vjere pobudio udivljenje i priznanje prijatelja i neprijatelja. Skupa s o. fra Arhanđelom živ bijaše spaljen i o. fra Borislav Pandžić, profesor na Širokom Brijegu, dok je o. dr. fra Krešimir Pandžić, bivši provincijal i direktor gimnazije, bio nešto kasnije ubijen od komunista. Komunisti su, osim toga, zlostavljali još dva drinovačka franjevca Pandžića: profesora filozofije o. dra. fra Krunoslava, koji je ljetos u Kanadi umro od posljedica onih zlostavljanja, i profesora širokobriješke gimnazije o. fra Placida, koji je proživjevši užasne časove po komunističkim tamnicama, nedavno preminuo. Ubijen je 1945. i mladi o. fra Žarko Leventić. Poznati književnik o. dr. fra Andrija Glavaš-Buerov doživio je zlostavljanja i muke po komunističkim zatvorima, da mu potom oduzmu i život. Prvi drinovački svećenik, koji je pao žrtvom komunističkoga bijesa, Don Ilija Tomas poginuo je u proljeće 1942., premda je svim silama nastojao spasiti što više hrvatskih i nehrvatskih života u mučnim mjesecima rata i revolucije. Tragična 1945. donijela je nasilnu smrt i mladom župniku o. fra Emilu Stipiću.“

Vijest o naprijed spomenutoj jedinstvenoj mladomisničkoj koncelebraciji, pronijela se ne samo širom hrvatskih krajeva nego i po slobodnom svijetu, čemu je umnogome pridonio i dr. don Ivan Tomas svojim pisanjem, i to ne samo navedenim člankom u časopisu „Novi život“, kojeg je uređivao u Rimu, ali i za koji je, kao i mnoge druge hrvatske časopise i novine u slobodnom svijetu, pisao brojne članke. Temeljem ovoga i dođe pomisao da bi još veći odjek imalo i održavanje šesteročlanog zajedničkog zlatomisničkog slavlja ovogodišnjih naših zlatomisnika, ali kako oni nisu svi iz istog mjesta, pitanje je jeli to bilo i izvedivo.

Prvi od šest zlatomisnika svoju zlatnu misu proslavio je Don Nedjeljko Galić, na velikoj svetkovini sv. Stjepana Prvomučenika u župi Gorica-Sovići. Inače, točno 50 godina nakon dana kada je don Nedjeljko zaređen za svećenika, 29. lipnja 2012., tj. na svetkovinu sv. Petra i sv. Pavla, mostarsko-duvanjski biskup dr. Ratko Perić je, obavljajući, u mostarskoj katedrali Marije Majke Crkve, prezbiterско ređenje trojice đakona: fra Tihomira Bazine, fra Dalibora Milasa i don Pere Miličevića, između ostalog uputio čestitku don Nedjeljku Galiću, koji je dakako bio nazočan, za taj značajan jubilej. Sličnu je čestitku biskup Perić uputio još 22. travnja 2012. u župi Jare, za vrijeme krizmenog slavlja, don Nedjeljku, kao prvom župniku župe Jare i kao ovogodišnjem zlatomisniku.

Dr. fra Viktor Nuić i fra Žarko Ilić, proslavili su svoju zlatnu misu u samostanskoj crkvi svetog Ante na Humcu u Ljubuškom, 19. kolovoza 2012., dakle, na isti datum i na istom mjestu gdje su bili zaređeni za svećenike. Nazočni su bili brojni vjernici, rodbina i prijatelji slavljenika, te 24 svećenika, među kojima je bio i fra Pavao Maslač, kustod Kustodije u SAD-u i Kanadi, predvođeni gvardijanom franjevačkog samostana na Humcu, fra Velimirom

Mandićem i župnikom fra Ivanom Borasom. Svečano misno slavlje predvodio je fra Žarko Ilić, a propovijedao fra Mario Knezović, župni vikar iz Posušja.

Fra Kornelije Kordić, poznati čitlučki svećenik proslavio je 50. obljetnicu svog svećeništva u župnoj crkvi Krista Kralja u Čitluku, 19. kolovoza 2012., na isti datum kada je bio zaređen. Prigodom proslave, u suslavlju s Kornelijem na njegovoj zlatnoj misi sudjelovalo je desetak svećenika, među kojima je bio i fra Pavao Maslač, kustod Kustodije u SAD-u i Kanadi. Propovijedao je čitlučki župnik fra Miro Šego.

Fra Pavo Maslač, kustos Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji u SAD-u i Kanadi, proslavio je svoju zlatnu Misu u rodnoj župi Stjepan Krst u srijedu, 22. kolovoza 2012. Na Svetoj misi koncelebriralo je 37 svećenika, a bilo je još svećenika, veliki broj časnih sestara, rodbine i župljana Rotimlje i Stjepan Krsta. Na početku Svete mise sve nazočne je pozdravio i poželio svima dobrodošlicu, a posebno fra Pavi, župnik župa Rotimlja i Stjepan Krsta vlč. Damjan Raguž. Propovijedao je provincijal Hercegovačke franjevačke provincije fra Ivan Sesar, a nakon Misnog slavlja u ime svih svećenika slavljeniku je čestitao mons. Luka Pavlović.

Kako je fra Damjan Glavaš, konventualac, zaređen je za svećenika 2. prosinca 1962., za pretpostaviti je da će i on do kraja ove godine proslaviti svoju zlatnu misu.

Navedeni naši jubilarci zavrijedili su da se poneka riječ kaže o njihovom životu i radu.

Fra Pavo Maslač je rođen 25. VIII. 1937. u Ljubljenci. Kao dijete 1945. bježi pred partizanima u inozemstvo. Osnovno školovanje završio je u Grottamare (Italija) kod frataru, a 1951. odlazi u Ameriku, gdje je završio srednju školu, kao i filozofsko-teološki studij i u Franjevački red stupio je 1955. Zaređen je za svećenika u Washingtonu 17. ožujka 1962. Pastoralno je sve godine svoga svećeništva djelovao u USA, u župama: Srca Isusova u Chicagu, Srca Isusova u Milwaukeeju, Sv. Jeronima u Chicagu, St. Louisu i Ambridgeu. Bio je predsjednik franjevačke rezidencije u Beaver Fallsu te gvardijan samostana u Chicagu. U tri navrata (1985.-1994.) bio je biran za poglavara hrvatskih franjevaca u Americi (kustosa). Kroz to vrijeme uređivao je Kustodijski vjesnik, a bio je i direktor Hrvatske franjevačke tiskare u Chicagu, od 1982. do 2006. Obnašao je službu duhovnog vođe Hrvatske katoličke zajednice u Americi 16 godina. Trenutno je ponovno na službi kustosa Hrvatske franjevačke kustodije Svete Obitelji sa sjedištem u Chicagu i vodi župu u Milwaukeeju.²

Don Nedjeljko je rođen u Gorici, župa Gorica – Sovići, 2. VIII. 1935. od oca Franje i majke Kate, rođene Pandžić. Osnovnu školu pohađao je u

² Mrežne stranice Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije; Mrežne stranice KTA.

Gorici od 1942. - 1947., srednju u Interdijecezanskom sjemeništu u Zagrebu 1947. - 1955. Nakon toga je služio vojsku u Zagrebu, Ilirskoj Bistrici i Umagu (1955.-1957.) i ujesen 1957. upisao filozofsko-teološki studij na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu koji je završio 1963. i diplomirao je u lipnju 1963. Pastoralno je djelovao kao kapelan u Kruševu 1963. - 1964., Studencima 1964. - 1965. Svoj pastoralni rad u Studencima, uz redovito održavanje župnoga vjeronauka, posvetio je i provođenju liturgijske obnove i osobito uvođenja obreda svete Mise na hrvatskome jeziku. Župnik je bio u Vinici 1965. - 1966., Jarama 1966. - 1985., gdje je sagradio župnu kuću i crkvu i Gradini kod Čitluka 1985. - 2004. Nakon župničke službe na Gradini imenovan je ravnateljem Svećeničkog doma u Mostaru i tu je funkciju obnašao od 2004. - 2008., a od tada živi u Svećeničkom domu u Mostaru, s tim da je umirovljen u jesen 2010. i na raspolaganju je biskupskom Ordinarijatu. Don Nedjeljko ima brata svećenika don Milivoja, koji djeluje u njemačkoj pastvi. Tijekom Domovinskog rata don Nedjeljko se posebno istaknuo brigom i pomaganjem ljudima koji su na bilo koji način stradali u ratu. Za Dan općine Čitluk, 25. svibanja 2012. don Nedjeljku Galiću dodijeljena je Zahvalnica Općine Čitluk, za iznimnu humanost i nesebičan dugogodišnji karitativni rad u općini Čitluk.³

Dr. fra Viktor Nuić, crkveni pravnik i graditelj, rođen je u Drinovicima 18. IX. 1936. (kršten 19. IX.), kao zakoniti sin Lukin i Matije, rođene Glavaš.⁴ Osnovnu školu završio je u Drinovicima, od 1943./44. do 1946./47.⁵, srednju u Zagrebu, Petrovaradinu, Splitu i Visokom, te bogosloviju u Sarajevu. U Franjevački red stupio 1953., a za svećenika zaređen 1962. Postigao doktorat iz crkvenog prava na Antonianumu u Rimu 1967. Djelovao kao tajnik Provincije i urednik službenog glasila „Mir i dobro“, zamjenik generalnog delegata (1976. - 77.) te savjetnik gen. vicedelegata (do 1980.). Potom je boravio u Njemačkoj i Švicarskoj. Kratko vrijeme bio je urednik „Naših ognjišta“ (1988./89.). Vodio izgradnju crkve i samostana hercegovačkih franjevaca u Dubravi, Zagreb (1992. - 95.), u kojem živi do danas. Zajedno s dr. fra Ljudevitom Rupčićem, idejni je začetnik Zbirke umjetnina sa svojim stalnim postavom pod nazivom "Majka", koja je svečano otvorena uoči Majčina dana, 8. svibnja 2004. godine u Galeriji samostana na Humcu. Napisao više knjiga i članaka crkveno-pravne i povijesne naravi, osobito vezano za »hercegovački slučaj« i Gospina ukazanja u Međugorju.

³ Robert JOLIĆ, Ilija DRMIĆ, *Župa Vinica, monografija prigodom 125. obljetnice osnutka župe (1885. - 2010.)*, Tomislavgrad, 2010., str. 84.; KIUM

⁴ Arhiv župe Drinovci (AŽD), *Matica krštenih*, sv. III., str. 97., pod red. br. 97.: kršten kao Borislav, iz zaseoka Dračevo, k. br. 140, novi 161., kumovao Nikola Vrdoljak iz mjesta, a krstio ga fra Nikola Ivanković, župnik; *Stanje duša*, knj. II., str. 264.: Rođen u obitelji s osmero djece (trojica braće i pet sestara), krizman 25. VI. 1944. Pod primjedbom: subd. 13. XII. 1959., fra Viktor.

⁵ Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg (ŽA-ŽZH-ŠB): Razrednica OŠ u Drinovicima, šk. god. 1943./44., za I., II., raz.; šk. god. 1945./46., za III. i IV. raz. i šk. god 1946./47. za III. i IV. raz.

Neke su mu knjige prevedene na strane jezike.⁶ Knjige su: *Notio christiana iuris naturalis in notionibus naturae et iuris fundata*, Dissertatio, 1968.; *Fra [Fratar] Rufin Šilić: spomenica u povodu 75. obljetnice rođenja, 50. obljetnice svećeništva, prve obljetnice smrti*, 1986.; *Istina o "Hercegovačkom slučaju"*, 1988.; *Zakonik kanonskog prava: proglašen vlašću pape Ivana Pavla II*, 1988.; *Međugorje*, 2 izdanja, na španjolskom, 1989. i 1990.; *Crkveni dokumenti o posvećenom životu* (priredio Viktor Nuić), Zagreb, 1997.; *Istina o "hercegovačkom slučaju": povijest tragičnih sukoba između biskupa i franjevaca u Bosni i Hercegovini*, 1998.; *Međugorje: jedinstveni fenomen u svijetu*, 2000.; *Međugorje: monografia dei pellegrinaggi*, 2000.; *The truth about the "Herzegovinian affair": The history of the tragic conflicts between the bishops and the franciscans in Bosnia-Herzegovina*, 2001.; *Četrdeset godina duhovne skrbi o Hrvatima u Švicarskoj: (1961. - 2000.)*, 2001.; *Hercegovački franjevci 25 godina u biskupiji Fuldi: 1977.-2002.*, 2002.; *25 Jahre im Dienste des Bistums Fulda die Franziskaner aus der Herzegowina*, 2002.; (skupa s dr. fra Ljudevitom Rupčićem): *Još jednom istina o Međugorju. Povodom pojave Ogledala pravde Biskupskog ordinarijata u Mostaru*, 2002.; *Crkva i samostan Hercegovačkih franjevaca u Zagrebu*, ur.: Viktor Nuić, 2005.; *Zbirka umjetnina „Majka“*, ur: Stanko Špoljarić, 2008.

Dr. fra Viktor Nuić bio je od početka 2000. član Međubiskupijskoga prizivnog suda, a od veljače 2005. i predsjednika toga suda. On je, inače, nastavljatelj sjajne tradicije brojnih svećenika iz drinovačkog Nuića roda (pored njega još osmorica), i to: fra Anđeo Nuić (1850. – 1916.), bio provincijal i arheolog, znamenit po svom Molitveniku; dr. fra Arkandeo Nuić (1886. - 1945.), profesor gimnazije na Širokom Brijegu, živ spaljen od partizana; fra Viktor Nuić (1890. – 1953.); fra Anđelko Nuić (1908. – 1945.), ubili ga partizani kao župnika; mons. Mate Nuić (1909. - 1987.), od komunističkih jugoslavenskih vlasti bio zatvoren, suđen i nevin osuđen na 8 godina teške tamnice; fra Pio Nuić (1910. - 1988.), stric od dr. fra Viktora, arhitekt, projektirao je 50-ak crkava i drugih crkvenih objekata, 1945. oko 4 mjeseca provodi u pritvoru, a u istrazi oko 10 mjeseci u Mostaru 1949./50. fra Vinko Nuić (1910. - 1981.), proveo 7 godina u zatvoru u Zagrebu i Staroj Gradišci 1945. – 1952. i don Jerko Nuić (1915. - 1945.), najmlađi brat od mons. Mate, ubijen je od partizana.

Ivan fra Žarko Ilić rođen je 17. XI. 1934. u Zvirićima, župa Humac, općina Ljubuški, od roditelja Grge i Ive r. Jurković. Pri oblačenju franjevačkog habita u Kraljevoj Sutjesci 1954. dobio je redovničko ime fra Žarko. Diplomirao je na franjevačkoj teologiji 1963., a za svećenika je zaređen 19. VIII. 1962. na Humcu. Mladu misu je proslavio na seoskom groblju Suletu u Zvirićima. Službovao je kao duhovni pomoćnik u Mostaru, Čapljini, Veljacima i na

⁶ Mrežne stranice Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije.

Humcu. U Drinovcima je bio župnik od 1967. do 1972. Od 1988. do 1993. bio je pročelnik Komisije za pravdu, mir i ekologiju Hercegovačke franjevačke provincije (HFP), te od 1990. do 1993., pročelnik Komisije za pravdu, mir i ekologiju Južnoslavenske konferencije franjevačkih provincijala. Od 1978. do 1981. vodio je Zajednicu bračnih susreta na Širokom Brijegu i povezivao je duhovnim obnovama u cijeloj Hercegovini.

Od 1969. član je Matice Hrvatske u Zagrebu. Bio je član Hrvatskog društva katoličkih novinara u Jugoslaviji do kraja 1990., a od 1991. član je Hrvatskog društva katoličkih novinara. Suradivao je u glasilima: Akša, Glas Koncila, Hrvatska riječ, Ika, Kana, Ljubuški glasnik, Mali koncil, Motrišta, Naša ognjišta, Slobodna Dalmacija, Sveta baština i Veritas. Objavio je knjige: *Hercegovina u Crkvi* (1974.), *Radosna iskustva vjere* (1983.), *Hercegovina sa svetim Antom* (1996.) i *Dvadeset godina s Gospom u Međugorju* (1996.). Sa suradnicima je priredio dvije knjige: *Mučenici Hercegovačke franjevačke provincije 1941. – 1945.* (1997.) i *Izabrane pjesme Nikole Kordića* (1997.). No fra Žarko Ilić je najpriznatiji i najpoznatiji po *Kršnom zavičaju* (Hercegovački informativni zbornik za vjerska i društvena pitanja), kojeg je urednikom od utemeljenja 1970., a od 1983. i odgovornim urednikom, sve do danas. Pokrenuo ga je kao župnik u Drinovcima, zajedno s kapelanom fra Vitomirom Musom i tadašnjim nastavnikom hrvatskog jezika u Osnovnoj školi u Drinovcima Vladom Pandžićem (danas je dr. sc. Vlado Pandžić redoviti sveučilišni profesor u trajnom zvanju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu). Taj zbornik je od 1970. do 1989. izdavao Katolički župski ured Drinovci, a poslije toga Franjevački samostan Humac. *Kršni zavičaj* imao je, a ima i danas značajan utjecaj na cjelokupni katolički narod u Hercegovini, ali i šire. Za svoj dugogodišnji predani i društveno korisni rad fra Žarko je 2010. dobio značajno priznanje, Nagradu za životno djelo i zlatni grb Općine Ljubuški.⁷

Fra Kornelije Kordić, rođen je 1936. na Vionici, za svećenika je zaređen 19. kolovoza 1962. na Humcu, a 26. kolovoza iste godine u Međugorju proslavio je mladu misu. Kroz cijeli bavio se humanitarnim radom, vodio brigu o kulturi, čuvanju starina, povijesnih spomenika, dokumenata i ostalih kulturnih i tradicionalnih vrijednosti hrvatskoga naroda. Dugogodišnji je urednik nekoliko brojeva zbornika Brotnjo, a napisao je i dvije knjige. Kao dopredsjednik Matice Hrvatske ogranak Čitluk, godinama uređuje i izdaje Matičine stolne i zidne kalendre popraćene tekstovima i fotografijama o značajnijim kulturnim i povijesnim znamenitostima i prirodnim ljepotama Brotnja i Hercegovine. Uz sve to fra Kornelije Kordić godinama uspješno obnaša funkciju pročelnika

⁷ Marina ČURIĆ, Priznanje za životno djelo fra Žarku Iliću, *Kršni zavičaj*, XLI. (2010.), str. 178. – 180.

Udruge “Marija Vrata nebeska“, koja velikodušno skrbi o napuštenoj i nezbrinutoj djeci, a pri kojoj djeluje i lijepo uređeni Starački dom na Vionici.

Fra Damjan Glavaš, rođen je u Drinovicima 18. X. 1937. (kršten 19. X.), kao zakoniti sin Petrov i Matije, rođene Majić (kćerka od brata mons. Andrije Majića, starijeg).⁸ Osnovnu školu završio je u Drinovicima, od 1943./44. do 1946./47.⁹ Bio je gvardijan samostana franjevac konventualaca u Splitu, te je kao gvardijan samostana sv. Frane u Splitu, organizirao 1995. simpozij o Marku Maruliću „ocu hrvatske književnosti“, koji je u istoimenoj crkvi pokopan. Od 2006. do danas obnaša dužnost gvardijana samostana sv. Jere na Visu. Božja providnost je htjela da je fra Damjan Glavaš bio gvardijan samostana sv. Franje u Šibeniku 1970., u vrijeme kanonizacije bl. Nikole Tavilića (21. lipnja 1970. godine, papa Pavao VI. proglasio je svetim prvoga Hrvata – sv. Nikolu Tavilića u bazilici sv. Petra), te je u tom svojstvu bio nazočan toj velebnoj hrvatskoj svečanosti u Vatikanu i Rimu. Kako je naveo **fra Ivon Ćuk (pisao pod pseudonimom: Yves Ivonides) u reportaži u tadašnjemu Veritasu (broj 8/1970.) i poluslužbeni je dnevnik Svete Stolice „'Osservatore Romano' naveo tri puta, prisutnost gvardijana samostana svetoga Franje u Šibeniku, oca Damjana Glavaša koji je predstavljao starješinu Nikolina samostana. ...“ Isto tako fra Alojzije Litrić, u vrijeme proglašenja svetim Nikole Tavilića, 32-godišnji doktorand i svećenik u Rimu, koji je postao hrvatski ispovjednik**, nakon što duže od sto godina nije bilo hrvatskoga ispovjednika u bazilici sv. Petra (*“...dok je stoljećima u toj Bazilici postojala služba hrvatskog ispovjednika, koji je na svojoj ispovijedaonici imao jasno naznačeno latinski i hrvatski, da se u toj ispovijedaonici hrvatski ispovijeda...”*¹⁰), primivši tu službu 4. travnja 1971., **a danas na službi u Zagrebu, navodi:** „Asistirao sam na misi u predvečerje kanonizacije u crkvi Aracoeli na rimskome Kapitoliju gdje je pokopana i posljednja bosanska kraljica Katarina Kosača. Misu je predvodio sarajevski metropolit dr. Smiljan Čekada dok je propovijedao naš o. Damjan Glavaš, gvardijan samostana u Šibeniku, odakle dolazi sv. Nikola Tavilić. Bila je to misa za hodočasnike Hrvate sa svih strana svijeta. Na okupu se našla cijela Hrvatska očekujući povijesni trenutak kanonizacije prvoga hrvatskog sveca mučenika. Vidio sam okupljenu Hrvatsku zahvalnu Papi koji je prihvatio ovu kanonizaciju unatoč poteškoćama, pogotovo političke naravi.“¹¹

⁸ Arhiv župe Drinovci (AŽD), *Matica krštenih*, sv. III., str. 113., pod red. br. 127.: kršten kao Zdravko, iz zaseoka Metiljevac, k. br. 144, kumovao Ante Leko, a krstio ga o. Milivoj Bebek, župnik, krizman 25. VI. 1944., Opaska: svećenik, zavjet. 4. X. 1960, subd. 16. IX. 1962.; *Stanje duša*, knj. II., str. 234.: Rođen u obitelji sa sedmero djece (četvorica braće i tri sestre), Pod primjedbom: fra Damjan Glavaš, OFC, sv. zavj. 4. X. 1960., subd. 16. IX. 1962.,

⁹ Županijski arhiv, Županija zapadnohercegovačka, Široki Brijeg (ŽA-ŽZH-ŠB): Razrednica OŠ u Drinovicima, šk. god. 1945./46., za I., II., raz.; šk. god. 1947./48., za IV. raz. (Upisan pogrešan datum rođenja 16. IX. 1937., op. a.)

¹⁰ VIGILANTIBUS IURA: Hrvati na II. vatikanskom koncilu, *Hrvatska revija*, 13 (1963.) 2, str. 133. – 175.

¹¹ Ivan PENAVA (priredio): Razgovori sa sudionicima proglašenja svetim Nikole Tavilića, *Veritas*, br. 11 (543), 2010., str. 10. – 13.

U prigodi 100. obljetnice rođenja, 75. obljetnice mlade mise te 65. obljetnice mučeničke smrti, 13. srpnja 2010., na spomendan Majke Božje Bistričke u župnoj crkvi u rodnim Drinovcima slavljen je spomen-misa zadušnica za don Andriju Majića ml.¹² Misu su slavili njegovi nećaci: fra Damjan Glavaš, konventualac, don Srećko Majić, o. Dragan Majić, isusovac, don Željko Majić, vicerektor Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu i fra Vitomir Glavaš, konventualac, a misu je predvodio fra Damjan Glavaš.¹³

Fra Damjan Glavaš je, inače, nastavljatelj, a dijelom i prethodnik, sjajne tradicije brojnih svećenika iz drinovačkog Glavaševa roda. Pored njega Glavašev drinovački rod dade još sedmoricu svećenika, i to: fra Anđeo Glavaš (oko 1740. – 1786.), bio župnik u Drinovcima 1769. – 1771., a 1786. imenovan župnikom u Ružićima gdje je i preminuo i pokopan 29. IV. 1786.¹⁴; dr. fra Radoslav (Andrija) Glavaš, stariji, (1867. – 1913.), prvi dekan Franjevačke bogoslovije u Mostaru od 1895., a od 1904. bio je tajnik biskupa fra Paškala Buconjića i po njegovoj smrti privremeni upravitelj biskupije¹⁵; fra (don) Anđelko (Anđeo), ml., Glavaš (1877. – poslije 1939.), bio župnik: u Međugorju (1917. – 1919.), u Rošku Polju (1921. – 1926.), gdje je sagradio župnu crkvu, sekularizirao se krajem 1929. i otišao u župu Slunj, te 1931. u Barsku nadbiskupiju¹⁶; mr. O. Andrija Glavaš, D.I. – Solarević (1901. – 1987.), između dva svjetska rata bio je na službi u Travničkom sjemeništu i gimnaziji¹⁷, te je bio urednik „Glasnika Srca Isusova i Marijina“ od listopada 1933. do kolovoza 1937.¹⁸, od 1940. do 1943. djelovao kao duhovnik sjemeništaraca, te ekonom u Travničkom sjemeništu, od 1943. je u Dječjem sjemeništu na Šalati u Zagrebu, gdje je od 10. travnja 1944. postao rektor tog sjemeništa, da bi ga partizani u svibnju i lipnju 1945. držali u zatvoru¹⁹; dr. fra Radoslav (Andrija) Glavaš, mlađi, (1909. – 1945.), bavio se književnošću, osobito književnom kritikom, pod imenom Andrija Glavaš – Buerov, u NDH od svibnja 1941. do kraja rata bio je pročelnik za bogoštovlje u Ministarstvu pravosuđa i bogoštovlja, a partizani

¹² Don Andrija Majić ml. rođen je 15. travnja 1910. u Drinovcima od oca Ivana i majke Anđe rođ. Grizelj. Osnovnu školu polazio je u Drinovcima od 1918. do 1922., Klasičnu gimnaziju kod isusovaca u Travniku od 1922. do 1930., a Bogosloviju u Sarajevu od 1930. do 1935. Mladu misu slavio je u Drinovcima 22. travnja 1935. Službovao je kao duhovni pomoćnik i kao župnik u više župa – Donji Gradac, Vir i Stolac te Trebinje i Vinica od lipnja 1935. do siječnja 1945. Smrtna presuda br. 441 u Zagrebu izrečena je 9. srpnja 1945., strijeljan je 13. srpnja iste godine. Posljednji tragovi don Andrije gube se pred Jazovkom na Žumberku.

¹³ Spomen-misa zadušnica u Drinovcima, 13. VII. 2010., IKA, N - 123553/7.

¹⁴ Robert JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, Mostar 2011., str. 146. – 147.

¹⁵ R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 147. – 148.

¹⁶ Robert JOLIĆ, Fra Radoslav Glavaš (1909. – 1945.), *Hercegovina franciskana*, god. IV 2008.), br. 4, str. 192.

¹⁷ Ivan TOMAS, *Božji svjedoci* (objavljeno pod pseudonimom dr. Ivo Humski, Hrasno, 1971., kao posebni otisak članka objavljenog pod istim naslovom u mjesečniku *DUMO i njegov narod*, vjesniku župe Hrasno – Hercegovina, broj 12 - lipanj 1971., potpisanog Ivo Dumin).

¹⁸ Mirko NIKLIĆ, urednik, *Kratki povijesni prikaz Glasnika*, glasnik.isusovci.hr; Mirko NIKLIĆ, urednik, *100 godina – SVI GLASNIKOVU UREDNICI*, glasnik.isusovci.hr/datoteke/sadržaj/...pdf/100_godina_dodatak.pdf, 2012., str. VIII., Službeno web sjedište Glasnika Srca Isusova i Marijina, Hrvatska pokrajina Družbe Isusove u Zagrebu.

¹⁹ Robert JOLIĆ, Dodatak uz: Fra Radoslav Glavaš (1909. – 1945.), *Hercegovina franciskana*, god. IV 2008.), br. 4, str. 192., *Hercegovina franciskana*, god. V 2009.), br. 5, str. 556.

su ga strijeljali početkom srpnja 1945.²⁰; fra Valentin (Ante) Glavaš (1873. – 1906.), brat od fra Radoslava, st. i fra (don) Anđelka (Anđela), ml., Glavaša, graditelj prvog zvonika uz župnu crkvu u Posušju²¹; fra Vitomir Glavaš (1972. – ?), konventualac, gvardijan samostana Sv. Nikole Tavelića u Šibeniku, 2008. – 2010., danas je župnik Župe sv. Petra na šibenskim Vidicima, i kapelan "Dom za starije i nemoćne osobe - Cvjetni dom".²² Osim toga iz Glavaševa drinovačkog roda potekle su i dvije redovnice: Lidija Glavaš (1953. – ?), istaknuta redovnica i književnica, piše pjesme, igrokaze i prozu: objavila je između ostalog 4 knjige (*Znamen, Nebo djetinjstva, Moje duše odjek i Cjelov dječjeg srca*), diplomirala teologiju u Zagrebu, a na Papinskom sveučilištu odgojnih znanosti u Rimu postigla je licencijat iz pedagogije²³ i Nera Glavaš (1960. – ?), sada djeluje na Župi sv. Mihaela Arkandela, Zagreb - Dubrava.

Srećko Tomas

---

²⁰ R. JOLIĆ, *Leksikon hercegovačkih franjevaca*, str. 148. – 149.

²¹ R. JOLIĆ, *Fra Radoslav Glavaš (1909. – 1945.)*, str. 191. – 192.

²² IKA, 28. XII. 2011.

²³ UREDNIŠTVO, „Djeci za ljubav“, Glas Koncila, 17. 4. 2007.

TIJELO KAO KATEGORIJA KRŠĆANSKE TEOLOGIJE

Uvod

O tijelu se može govoriti s različitih aspekata, filozofskog, teološkog, medicinskog, danas posebno estetskog, može se promatrati u umjetnosti, može se čuti u glazbi. Zapravo, tijelo je sve ono što postoji, sve na svijetu ima neki oblik, neku masu. Zanimljivo je i to da i duhovne, transcendentne stvarnosti pokušavamo tjelesno predočiti pr. Bog koji ima dugu bijelu bradu ili male debele anđele, siluetu Caspera, itd. B. Ashley kaže: »Sva pitanja koja znam postaviti tiču se tijela. Ako postoji nešto bestjelesno, ja ću to razumjeti samo zahvaljujući tome što se tiče mene kao tijela! Dakle, tjelesnost je univerzalno pitanje. Ono uvjetuje svako drugo pitanje koje postavljam.«.¹ Tijelo je osnovni princip komunikacije, bez tijela ne postojim.

Tema teologije tijela posebno je aktualna u današnje vrijeme. Tim pitanjem se dosta bavio papa Ivan Pavao II. u svojim enciklikama i može se nazvati začetnikom teologije tijela. Iako više s moralnog aspekta, nego opće egzistencijalnog ipak je otvorio jednu novu epohu nasuprot onoj u kojoj se stoljećima demoniziralo i ponižavalo tijelo u odnosu na duh. Takvim pristupom u teologiji stekli smo kroz povijest pa i danas brojne neprijatelje kršćanske vjere i zatamnili istine kršćanstva koje se temelje na tijelu (utjelovljenje, uskrsnuće, euharistija). Filozofsko poimanje tijela polazilo je od materije koja je strana uzvišenom i božanskom, dok je kršćanstvo razumijevalo tijelo polazeći od spolnog morala, koji je oblikovao sliku tijela kroz povijest Crkve.

U ovom radu pokušati ću obraditi razumijevanje tijela u kršćanskoj teologiji. U prvom poglavlju osvrnuti ću se na povijesnu dimenziju razumijevanja tijela, u drugom poglavlju ću pokušati objasniti kako moderno shvaćanje tijela dovodi do promjene moralnih i religioznih vrijednosti u današnjem društvu i u trećem poglavlju prikazati tijelo kroz temeljne kategorije kršćanske vjere.

---

¹ Mary Timothy Prokes, *Toward a Theology of the Body*, T&T Clark Ltd, Edinburg 1996, str. 9.

1. FENOMEN ČOVJEKOVE TJELESNOSTI

1.1. *Shvaćanje tijela u povijesti kultura i civilizacija*

Povijest se ne bavi jedino povijesti političkih činjenica i ideja, nego također poviješću naših ljudskih tijela. Povijest tijela je povijest avantura našeg tijela kao sjedišta boli i žudnje, sreće i žalosti. Čovjek u svojoj tjelesnosti ne odvajava se od temeljnih egzistencijalnih kategorija. On se nalazi i ostvaruje u vremenu i prostoru. Tjelesnost je nerazdvojni dio ljudskog bića, sve što vidimo je tijelo (heb. basar; grč. soma; lat. corpo). U drevnim kulturama tijelo se promatralo u odnosu na plodnost, kult, Boga i božanstva, zagrobni život i vječnost. Pretpovijesne i primitivne religije razumijevaju tijelo kroz plodnost (božica majka) i upravo iz tog razdoblja potječu poznati kipići »Venere« (Gravettien, 25.000g. pr.Kr), najpoznatija od njih je Willendorfska Venera (Austrija). Svi kipići imaju svojstvene iskrivljene crte: dijelove tijela koji imaju spolnu funkciju i funkciju rađanja – grudi, bokovi, stražnjica, genitalije pretjerano su naglašeni, dok je malo pažnje poklonjeno licu, rukama i nogama.² Izgleda da su već primitivne kulture zacrtale trend koji se slijedi kroz čitavu povijest, posebno renesansnog vremena, a danas doživljava svoj vrhunac.

Razvojem religije i svijesti o postojanju natprirodnih, duhovnih bića, tijelo dobiva novo značenje, prestaje biti isključivo simbol plodnosti i više se razmatra kroz kult i žrtvu. Kod starih Sumerana i Egipćana viđenje čovjeka je bilo cjelovito i simbolično. Tijelo ima svoj smisao samo ukoliko je u komunikaciji s dušom i obratno. Pojedine dijelove tijela prikazivali su u njihovom najkarakterističnijem obliku, lice i noge su crtali iz profila, dok su trup i uvećano oko prikazivali kako se vidi sprijeda. Time su htjeli definirati čovjeka onako kako ga vidi duhovno oko.³ Tijelo je imalo funkciju govora. Egipćani su vjerovali da sve što postoji sastoji se od dva dijela, nebeskog odnosno vječnog, nevidljivog i zemaljskog, prolaznog, vidljivog s druge strane. Mumificirano tijelo bilo simbol čovjekove vječne prirode, zato su vađeni unutarnji organi i stavljeni različiti amuleti kako bi mumija bila poput statue Boga. Na taj način Egipćani su pomagali umrlom da se odvoji od smrtnog propadljivog tijela. Tome je služio sarkofag čiji naziv dolazi od grčkog sarkos-meso i fragein-jesti. Svojim umrlim su prinostili darove u hrani i piću nižem aspektu njihove duše koji je prema njihovom vjerovanju zadržao tjelesne potrebe.

U zoroastrizmu čovjekova dužnost je da učini svoje tijelo domom besmrtnih vrlina. U ovoj religiji tijelo poprima simbol kreposnog držanja čovjeka. Čovjek mora održavati ravnotežu između duhovnog i tjelesnog u svojoj prirodi. On

² Usp. *Religije svijeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1987, str. 29.

³ Usp. isto.

ne bi smio dozvoliti da se duh izdiže iznad tijela, niti tijelo iznad duše. Slično shvaćanje tijela razvijeno je i u Kini kao i u ostalim istočnjačkim filozofijama i religijama.

U tradicionalnoj Kini vjeruju da svaka osoba pri rođenju dobiva određenu količinu vitalne energije koja joj je dovoljna za životni vijek. Ako bi netko ranije umro, neiskorišteni ostatak energije pokrenuo bi njegov duh, a ti duhovi su smatrani opasnim jer su u stalnoj potrazi za svojim ispunjenjem. Također taoistička metafizika nije razdvajala duh od materije tako da postizanje besmrtnosti nije zamišljano kao oslobađanje duha od materije nego kao usklađivanje tjelesno duhovne energije. Taoisti vjeruju da pet najvažnijih tjelesnih organa (pluća, srce, slezena, jetra i bubrezi) odgovaraju konceptu 5 elemenata. Jedan od načina postizanja besmrtnosti sastoji se u konzumiranju hrane i ljekovitog bilja koja po svojim sastavima odgovara svakom od elemenata. Najvažnije koncepcije hinduizma i budizma su karma i samsara, ideja o stalnom rađanju i umiranju, duše postoje oduvijek i u stalnoj su potrazi i prelaženjem iz jednog oblika postojanja u drugi (reinkarnacija). Tijelo ima funkciju medija.

Drevne tradicije ne poznaju izraz koji odgovara našem izrazu »tijelo«. Tek počevši od 2.stoljeća prije Krista, kada hebrejsko mišljenje dolazi u dodir s istočnim i helenističkim kulturama u kojima postoji dualističko shvaćanje, upotrebljava se izraz *guf*, koji etimološki nagovještuje tjelesnu šupljinu, a posebno trbuh.⁴ U ovoj rabinskoj antropologiji tijelo je smatrano praznim prostorom koje služi kao utočište duši. Stari hebrej, podložan strogom monizmu, kako u svojim teološkim, tako i antropološkim koncepcijama, poznaje ekvivalentan izraz *qwiyyah* ali ga upotrebljava samo 13 puta u Starom zavjetu. *Qwiyyah* služi za označavanje tijela osobe ili anđela (Ez 1,11.23) i također mrtvog tijela, leša.⁵ U najstarijoj antropologiji i općenito unutar Starog zavjeta tijelo je označeno općim izrazom *basar*, koje praktično pokriva cijelo područje tjelesnosti. U punom značenju riječi *basar* služi za označavanje mesa kao mekog i sočnog dijela tijela ljudi i životinja, a također i mesa koje služi za hranu. U grubim crtama ljudska se osoba javlja kao tijelo pokriveno mesom i kožom, koje je uspravno zbog skele od kostiju i tetiva, a snažno ga natapa krv, pokreće *nefesh*, vodi srce kao sjedište osjećaja i odluka, te jača duh.⁶ Tijelo se nije smatralo negativnim jer je sposobno također za sklonosti koje definiramo duhovnima. Nipošto nije zamišljano kao vanjska figura koja ograničava i ponižava duh. Prema tome semitsko značenje *basar* potpuno drugačije se shvaća od zapadnog značenja tijela.

⁴ Usp. F. Laje, »Biblijska slika tijela«, u: *Svesci* 42 (1981), str. 45.

⁵ Usp. isto.

⁶ Usp. isto.

Prema zapadnoj koncepciji, osoba se shvaća kao jedna određenost i potpunost u samoj sebi, sazdana od dijelova koje možemo pojedinačno odvajati, katalogizirati i definirati u njihovim različitim funkcijama unutar fizičke cjelokupnosti osobe.⁷ Ljudska osoba se javlja kao rezultat različitih, čvrsto povezanih dijelova. Biblijska misao ne shvaća osobu kao jednu zatvorenu i u sebi samoj definiranu cjelinu, nego kao jedan odnos otvoren za svijet u kojem živi i djeluje. Tijelo nije granica. Osoba je u osnovi povezanost. Čovjek je unidualno biće, i tijelo i duša. Njegov bitak ne počinje tijelom, niti umire tijelom.

1.2. Biblijska slika tijela (Biblijsko teološka antropologija)

Čovjek je najsloženija stvorena stvarnost koja premašuje svako područje znanosti, time je neiscrpan izvor istraživanja. Jednostavno kazano, čovjek je i subjekt spoznaje tj. onaj koji spoznaje i objekt spoznaje ili onaj kojeg se spoznaje. Pitanjem čovjeka bavi se antropologija. Antropologija (grč. anthropos - čovjek) je znanost koja proučava čovjeka na osnovi anatomije, fiziologije, psihologije, povijesti, sociologije, fiziologije, arheologije i znanosti o jeziku. Odgovore na pitanja o biti čovjeka, tj. o mjestu i ulozi čovjeka u svijetu te o smislu ljudske egzistencije istražuje filozofska antropologija. Kant čitavu filozofiju svodi na antropologiju. Po njemu polje filozofije može se svesti na 4 pitanja: a) Što mogu znati? b) Što trebam činiti? c) Čemu se trebam nadati? d) Što je čovjek? Upravo na ovo četvrto pitanje odgovara antropologija. Međutim Kant svoju filozofsku antropologiju nigdje nije primijenio u svojim istraživanjima. Njegova djela ne odgovaraju na pitanje »Što je čovjek« ?⁸

Naprotiv, biblijska antropologija promatra čovjeka kao religiozno biće, biće koje ima svoj izvor u Bogu. Biblijska antropologija je nerazdruživo povezana s biblijskom teologijom. To je zapravo teološka antropologija koja definira čovjeka kao od Boga stvorenog, pomoću Krista otkupljenog u Duhu Svetom prema konačnom cilju zapućenoga. Dakle želimo li temeljito razumjeti postavljeno pitanje »tko je čovjek«, moramo ga promatrati u njegovoj stvarateljskoj, grešnoj, milosnoj i otkupiteljskoj sferi.⁹ Sažetak biblijsko-teološke antropologije u Starom zavjetu nalazi se u izvješćima o stvaranju čovjeka i svijeta (Post 1-3). Tu se nalaze osnovne datosti ljudske i kozmičke stvarnosti i izranjaju na vidjelo osnovne antropološke odrednice. Čovjek je postao svjestan svog bitka u cjelini već na početku vremena. Starozavjetna antropologija ima svoje polazište i utemeljenje u tvrdnji da je čovjek »slika Božja« (Post 1,26-27). Ako

⁷ Usp. isto.

⁸ Usp. M. Vugdelića, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije*, Služba Božja, Makarska-Split 2000, str. 75.

⁹ Usp. isto.

je čovjek slika Božja onda iz teologije shvaćanja Boga proizlazi i razumijevanje čovjeka »antropologija«. U Jahvističkom izvješću o stvaranju (Post 2,7) Jahve pravi čovjeka (*adam*) od praha zemaljskog i u nosnice mu udahnu dah života (*nišmat hajjim*). Tako postane živa duša (*nefeš haja*). Biblijska formula »I vidje Bog da je dobro«, potvrđuje da je stvoreno stvorenje dobro, tj. da savršeno odražava božansku misao koja ga je pozvala na opstojnost. Materija (mater – majka, roditeljka) dolazi iz stvarateljske ruke Božje i kao takva je dobra.¹⁰ U istom biblijskom tekstu pisac naglašava kako Bog na svoju sliku stvara muško i žensko, dva spola koja nisu stopljena u jedan individuum.

Po Tomi polazište na osnovu kojeg se utvrđuje bogosličnost je njihova razumska duša.¹¹ Ipak, razumska duša individualizirana je tijelom. Ona s njim čini jedno jedinstvo, osobu. U tom smislu može se reći da je i tijelo slika Božja. Tijelo je nositelj slike Božje tj. muško i žensko, dakako na analogan način. Načinjeno je od praha zemaljskog i stoga je bitno povezano sa zemljom, na kojoj stanuje i koju obrađuje. Iz ovog proizlazi da je ta zemljana strana tj. tjelesna i materijalna strana bitna sastavnica ljudskog bića, stoga se ne smije podcjenjivati niti prezirati. Ako uključimo i povezanost s Bogom ona se ostvaruje ili barem izražava kroz tijelo. Postoje brojni primjeri u SZ koji to potvrđuju (Ps 63,1 »O Bože ti si Bog moj gorljivo tebe tražim; tebe žeda duša moja tebe želi tijelo moje«...; Ps 139 »Zahvaljujem ti jer sam divan.« ; Job 10,10-12 »Nisi li me kao mlijeko ulio i učinio da se kao sir zgrušam? Kožom si me i mesom odjenuo, kostima si me opleo i žilama«. itd.). U Pjesmi nad pjesmama 7, 1-6 opisuje se tijelo voljene žene, gledajući je cijelu, veličajući ljepotu tijela.¹² Neki teolozi uzimaju također vanjski lik čovjeka, njegov uspravan lik kao izraz sličnosti s bogom. E. Jungel kaže da u uspravnom držanju tijela čovjek je sličan Bogu, i da ta njegova sličnost s Bogom je izraz njegovog čovjštva.¹³ U uspravnom liku ili hodu Jungel vidi posebno njegov poziv da živi uspravno, to jest poziv da vlada životom slično Bogu te slobodu za budućnost po kojoj postaje biće napretka i budućnosti. Ljudi kojima je uskraćeno da žive uspravno smatraju se potlačenima i oštećenima. Njima nedostaje sloboda za budućnost kaže Jungel.¹⁴ Ovi Biblijski izrazi »na svoju sliku«, »sebi slična« poprimali su različita značenja u ranoj povijesti kršćanstva. Neki su u njima vidjeli duboku povezanost između Boga i čovjeka poput krvnog srodstva dok su drugi smatrali da čovjek nije jednak Bogu nego samo sličan s Bogom po vlasti koju mu je Bog samo pozajmio. Irenej i Tertulijan smatraju da se tim izrazima pokazuju dva stupnja čovjekova bića »slika« (*imago*) znači red prirode i govori o povezanosti čovjeka

¹⁰ Usp. F. Laje, nav. dj., str. 46.

¹¹ Usp. M. Vugdelija, nav. dj., str. 76.

¹² Usp. F. Laje, nav. dj., 49.

¹³ Usp. L. Markešić, Bog milosti i čovjek, (skriptaza studente), Franjevačka teologija, Sarajevo 2002, str. 125.

¹⁴ Isto.

kao stvorenja s Bogom, a »sličnost« (*similitudo*) pokazuje red natprirode ili milosti koju čovjek dobiva kao nešto novo po Isusu Kristu.¹⁵

Novozavjetno iskustvo čovjeka temelji se na iskustvu Logosa, Riječi koja se utjelovila. Od tada smisao tijela i materije doživljava svoj vrhunac. Kad stigne punina Kraljevstva Božjega, materijalni svijet bit će dionik čovjekove slave (Rim 8,21). Kao savršena slika Božja on nam je objavio tko je i što je Bog, a istodobno nam je obznanio i tko je i što je čovjek i kakav bi on trebao biti kao biće stvoreno na sliku i sličnost Božju. Novi Zavjet ne odbacuje antropologiju Knjige Postanka. On preuzima temu slike Božje, ali u novom svjetlu, svjetlu Kristove osobe. Zbog svega toga Biblijski čovjek ne smije podcjenjivati tjelesni život. Čovjek tijelom i dušom je jedan. Svako stanje u kojem te dvije strane nisu objedinjene, nenormalno je za čovjeka, stoga, i čovjekovo stanje nakon smrti, gdje su tijelo i duh rastavljeni nije prirodno. Zato iščekujemo uskrsnuće tijela. Dakle, tijelo i duša tvore jedinstvo ljudske osobe, stoga je svaki dualizam stran biblijskoj antropologiji.

1.3. Filozofska antropologija (Tijelo »imati« ili tijelo »biti«)

Tjelesnost se ne može shvatiti polazeći samo od biološko materijalnog smisla, (G. Lohfink: »Bog ljubi više od molekula koje se nalaze u tijelu«) već od obuhvatno-osobnog.¹⁶ Naš tjelesni identitet ne može se zasnivati na identitetu zasebno fizičko-kemijskog supstrata. Mi ne samo da imamo tijelo, nego mi jesmo tijelo. Ljudska osoba je bitno tjelesno konstituirana u tom smislu što ona preko tijela kao svog medija uspostavlja odnos prema sebi, drugima i svijetu. Zato tijelo ne možemo svesti na njegovu fiziološku datost, nego ga treba misliti kao identičnu osobnu zbilju s cijelom njegovom biografijom. Sva povijest našeg života odvija se na tjelesan način: sve što čovjek prima u sebe, sve dojmove osjeća, sve ga to oblikuje i sačinjava njegov identitet, ali također na tjelesan način utječe i na duge, izgrađujući njihov svijet.

Grčki mislilac izrekao je misao »Čovjek je ono što svi znamo«,¹⁷ ipak kroz povijest nisu svi na isti način i u istim kategorijama promišljali o čovjeku. Biti ili imati tijelo je pitanje koje se tek nadolaskom novog vijeka zaoštava. Descartovo razlikovanje na »res cogitans« i »res extensa« dovelo je do toga da se tijelo sve više promatra kao »nešto« tj. kao nešto što se ima a ne ono što jest. Kartezijanski dualizam predstavlja srce novovjekovne subjekt-objekt sfere. Posljedice Kartezijanskog dualizma jasne su sve do danas, na brojnim poljima života, a osobito u teologiji. Rascjep između samorazumijevanja i razumijevanja

¹⁵ Usp. M. Vugdelija, nav. dj., 76.

¹⁶ Usp. I. Bubalo, »Uskrsnuće tijela«, u: *Svjetlo Riječi* 289(2007), str. 9.

¹⁷ Usp. H. Burger, *Filozofska antropologija*, Naprijed, Zagreb 1993, str. 35.

svijeta, egzistencije i prirode ide na Descartov račun. Neduhovno tumačenje prirode i neprirodno tumačenje duha te otuđenje prirodnih i duhovnih znanosti upravo tu ima svoj korijen. Kako filozofski racionalizam i idealizam tako i ostale grane filozofije i psihologije imaju svoje uporište u Kartezijanskom dualizmu.

Koliko je Kartezijansko mišljenje bilo plodno tlo za drevni kršćanski dualizam suvišno je i govoriti. U tom kontekstu postaje jasno, ne samo zašto se u našoj tehničkoj civilizaciji čovjekova tjelesnost materijalizira, i zašto tijelo danas postaje sve više roba na prodaju nego i zašto je kršćanska teorija i praksa ekskomunicirala ljudsku tjelesnost. Zadaća nove teologije tijela jest da u kršćanskoj teologiji i praksi pozitivno afirmira ljudsku tjelesnost. Ona mora pokazati da je čovjek kao personalno biće zapravo tjelesno biće, te da u kršćanskoj pobožnosti nikakav lažni angelizam nije primjeren. Kada gledamo u nečije lice sada neposredno vidimo nekoga, a ne nešto. Kada povrjeđujemo nečije tijelo povrjeđujemo i samu osobu. Kada promatramo ljudska tijela, tada promatramo osobe tada promatramo osobe bez obzira jesu li one u svjesnom stanju ili u snu, bez obzira radi li se o novorođenčetu ili o čovjeku u komatoznom stanju, to znači da mi jesmo tijela a ne da tijela imamo. Treba napokon odvagati koncept neduhovnih tijela i bestjelesnih duša. Čovjekovu tjelesnost i odnos duša-tijelo, ne smijemo dualistički rastvarati ali isto tako ni monistički reducirati kao da između duše i tijela nema apsolutno nikakve razlike.

1.4. Preziranje tijela (korijeni dualizma i tijelo u povijesti kršćanstva)

Odnos duše i tijela oduvijek je bio u središtu religijskih i filozofskih učenja. U povijesti tih učenja nastala su dva osnovna stava: dualistički i egzistencijalistički. Prema dualističkom učenju (platonizam, gnosticizam, zoroastrizam, maniheizam, hinduizam) tijelo i duša su ontološki radikalno suprotstavljeni. Dok je duša božanskog porijekla i besmrtna, tijelo je materijalno i smrtno. Prema egzistencijalističkom učenju (židovstvo, kršćanstvo, islam) tijelo i duša su dva aspekta jedinstvenog ljudskog bića. Međutim ova dva stava prolazili su kroz povijest međusobno ispreplićući svoje ideje, tako da se i kršćansko shvaćanje tijela ne može razumjeti odvojeno od filozofskih sustava, društvenih i političkih kretanja, unatoč tome što su kršćanski misteriji utemeljeni na tijelu (Trojstvo, Utjelovljenje i Euharistija). Zašto je onda kršćanstvo u svojoj povijesti gajilo antagonizam prema tijelu? Mary Timothy Prokes smatra da postoji barem nekoliko temeljnih razloga zbog kojih je tijelo promatrano kao bezvrijedno i loše, u svakom slučaju podređenijem položaju u odnosu na dušu:¹⁸

- *Tabu* koji nastaje iz straha od nepoznatog, ili od nemogućnosti kontrole, kao i zbog predodžbe o ljudskoj prokreaciji i ulozi žene. Osnovni tabu tiče se

¹⁸ Usp. M. T. Prokes, nav. dj., str. 3.

tijela, ženskog tijela, gubavih, bolesnih i grešnika te mrtvaca. Žena u periodu mjesečnice i kad rodi nije smjela dodirivati neke predmete, niti prisustvovati u kultu. Gubavci su bili izolirani iz zajednice, a tko dotakne mrtvaca biva onečišćen. Kristovim dolaskom tijelo dobiva novo značenje, učenici jedu neopranim rukama (Mk 7, 1-13), Isus pije vodu iz Samarijankine posude (Iv 4,7-10), na gozbama je s grešnicima i carinicima (Mt 9,9-13), dotiče umrlu Jairovu kćer (Mk 21-24) a žena koja je болоvala od krvarenja dotiče se njegovih haljina i ozdravlja (Mk 5,25-34) itd. Ovim činima Isus uvodi jednu novu dimenziju tjelesnosti koja se utemeljuje u ljubavi. Međutim vremenom, život prvih kršćana opet je bio pogođen predrasudama. Zar nije apsurdno da sv. Augustin iz Canterburyja pita papu Grgura I. o tome može li se trudna žena krstiti, može li osoba u menstruaciji uopće ući u crkvu (a žena koja je болоvala od krvarenja dotiče živoga Boga). Joan Moris piše o kaznama (od 8. do 11. st.) koje su se provodile nad ženama, uključujući i redovnice ako su ušle u crkvu za vrijeme menstruacije.¹⁹

● *Rane forme dualizma.* Rani sistemi dualizma bili su potkrijepljeni filozofijom, što je davalo sofisticiran prizvuk. Sama riječ dualizam ukazuje na postojanje dva različita entiteta, u ovom slučaju na tijelo i duh koji egzistiraju bez odnosa ili nekim relativnim odnosom. Među dualističkim sistemima najzastupljeniji je bio gnosticizam (gnosis- znanje, spoznaja). Njegov upliv u pore ranog kršćanstva ostavio je dubok trag u teološkom mišljenju. Gnostička filozofija sastojala se u odbacivanju materijalnog, što je s vremenom rezultiralo izobličenom slikom tijela, seksualnosti i muško ženskih odnosa. Gostik Valentin smatra da je materija nevažna slučajnost, odnosno tragični odmak od čiste duhovnosti.²⁰ Gnosticima je nemoguće da je Besmrtni Logos postao čovjekom i patio (docketizam). Docketisti su meso smatrali nedostojnim Krista, a Enkratiti su u potpunosti odbacivali brak i seksualnost, apstinirali su također od mesa i vina. Nema sumnje da su negativna poimanja ljudskog tijela i spolnosti, koja su nastajala pod utjecajem dualističkog i maniheističkog svjetonazora imala duboki odraz i na kršćansko poimanje tog važnog područja ljudskog života. Sam sv. Pavao imao je problem s jednom skupinom u Korintu koja je pretjerivala u askezi i odricanju od tjelesnih užitaka, smatrajući da je čovjek podvojen: tijelo je nešto zlo, izvor grijeha, te se protiv njega mora boriti i ne ženiti se.²¹ Mnoge novije studije koje se bave tijelom i seksualnošću često citiraju Jeronima, Tertulijana i dr. da bi pokazale njihovo iskrivljeno shvaćanje o tijelu, seksualnosti i braku.²² Sveti Grgur Nazijanski sastavio je cijelu odu »protiv tijela« u kojoj se kaže ovako: »Tijelo prijatelj i neprijatelj, ali, iznad svega tijelo pogubno, dijabolično,

¹⁹ Usp. M. Vugdelija, nav. dj., str. 89.

²⁰ Usp. M. T. Prokes, nav. dj., str. 22.

²¹ Usp. M. Vugdelija, nav. dj., str. 281.

²² Usp. M. Vugdelija, nav. dj., str. 281.

poročno, nevjerno, neukrotivo, grobnica i verige duše koja je međutim kraljica...»²³ Ipak njihova dijela su uvjetovana mnogo čime, plod su nekog drugog vremena, ali su značajno utjecala na shvaćanje tijela, seksualnosti i žene kroz povijest kršćanstva. Može se reći da apostolski oci pozitivno gledaju na tijelo u odnosu na utjelovljenje, dok je antropološki predstavljeno kao mjesto izopačenosti. Ali bilo je i onih koji su branili dostojanstvo tijela tumačeći ga u svjetlu kršćanske objave poput sv. Franje (iako i sv. Franjo tijelo naziva »bratom magaracem«, imao je pozitivan pristup tijelu) ili Teilharda de Chardina, koji u Kristovom utjelovljenju promatraju posvetu svijeta i kozmosa. Primjer sv. Franje nam pokazuje koje bi mjesto trebala imati ljepota svijeta u kršćanskoj duhovnosti. Po tome je on bio veliko osvježanje za kršćanstvo svoga vremena. Dok su neki kršćani smatrali da prijezirom materijalnih stvari slavi Boga i da samo tako mogu postići kršćansku savršenost Franjo pjeva bratu Suncu, sestri Vodi, majci Zemlji itd. Ćiril Jeruzalemski piše u svojim katehezama »nemoj vjerovati onome koji drži da naše tijelo nema ništa zajedničko s Bogom...što ima kriminalnog to čudesno tijelo? Što nedostaje njegovoj ljepoti i njegovu skladu? Ne reci da je tijelo uzrok grijeha. Nije tijelo ono koje griješi nego duša. Tijelo je samo sredstvo, ono je kao ruho za dušu. Postaje nečisto ako ga ona upotrebljava za bludništvo, ali ako se združi s njezinom svetošću postaje hram Duha Svetoga«²⁴. Zato Isus kaže: »Blago čistima srcem oni će Boga gledati!« (Mt 5,8), u vječnosti ali i na ovoj zemlji, u stvorenim stvarima. Ljepota i čudesnost ljudskog tijela potiče duhovnog čovjeka da se divi stvoriteljevoj mudrosti, poticaj je i uzdignuće njegova srca i duha k Bogu. Naprotiv, u tjelesnu čovjeku, budi samo niske strasti.

● *Oživljavanje Aristotelove misli u srednjem vijeku.* U srednjem vijeku samostani postaju centri redovničkog života (posebno benediktinski), koji se sastoji od molitve rada i pisarske i umjetničke djelatnosti. Samostanska misao o tijelu postiže visok stupanj u djelima Hildegard iz Bingena.²⁵ Osim što se povremeno pozivala na Aristotela njena je misao prijelom u shvaćanju muškarca kao superiornog. Francis Martin o njoj kaže da ona ostaje unutar Aristotelovih okvira ali nudi vrlo kreativno shvaćanje onog što danas zovemo psihosomatskom tipologijom muškaraca i žena.²⁶ Međutim u 13.st. Toma Akvinski formulira svoju sintezu vjere, prihvaća Aristotelovu teoriju hilemorfizma. Konstatira da mi ne možemo objasniti dušu polazeći od tijela, već da tijelo možemo razumjeti samo polazeći od duše. Priroda duše je da bude forma tijela i budući da je duša intelektualni princip ona određuje čovjeka jer tijelo nema udjela u intelektu. Iako je Toma napravio odmak od Augustinovog shvaćanja tijela ipak

²³ F. Laje, nav. dj., str. 48.

²⁴ M. Vugdelija, nav. dj., str. 280.

²⁵ Usp. M. T. Prokes, nav. dj., str. 14.

²⁶ Usp. isto.

tim stavom ponovno se budi dualistička slika čovjeka u kršćanskoj teologiji koja traje sve do danas, možda ne toliko u teoriji koliko u praktičnom kršćana. U kasnom Srednjem vijeku i prijelazu u moderno doba teško je napraviti jedno zaokruženo viđenje tijela na Kršćanskom Zapadu. S jedne strane tijelo se veliča u umjetnosti, književnosti, pr. Michelangelova – Sikstinska kapela koja je oslikana golim ljudskim tijelima, (kasnije na reagiranje papa čak su neka tijela naknadno odjevena) itd., s druge strane tijelo se promatra zlim, pojavljuju se hodajući propovjednici koji krote tijelo i slabosti tijela bičući se i vjerujući da će tako zadobiti oprostjenje grijeha i steći milost Božju.²⁷ Očituje se doista jedan shizofren odnos prema tijelu, na svim razinama, religioznoj, kulturnoj, političkoj itd.

● *Prosvjetiteljski dualizam.* Engleski termin prosvjetiteljstvo ušao je u opću uporabu posljednjih desetljeća devetnaestog stoljeća, a obuhvaća skupinu ideja i stavova karakterističnih za razdoblje od 1720.- 1780. Prosvjetiteljstvo je prvenstveno bilo američki i engleski fenomen te se stoga pojavilo u kulturama u kojem je kršćanstvo bilo brojčano najznačajniji oblik religije. Prosvjetiteljska kritika tradicionalnog kršćanstva temeljila se na načelu svemoći ljudskog uma, tvrdilo se da su kršćanska vjerovanja racionalna te se mogu izvesti iz samog uma, utvrdila se sposobnost razuma da prosuđuje objavu. Ovaj nazor postavio je razum iznad objave i simboliziran je u ustoličenju božice razuma u katedrali Notre Dame de Paris 1793.²⁸ U to vrijeme crkvena tradicija i Crkva općenito gubi moć. Dok se u prošlosti mnogo toga uzimalo kao sigurno zbog Aristotelova ili crkvenog autoriteta, sad je ušlo u modu da se prati rad znanstvenika. Tako i tijelo dobiva novu dimenziju, naročito razvojem prirodnih znanosti i medicine. Usvaja se slika tijela kakvu pruža darvinistički evolucionizam, koji zauzima mjesto tradicionalne vizije čovjeka koji je stvoren od Boga na svoju sliku. Sada čovjek postaje odijeljen od svog izvora tj. Boga. Stvarateljsku ulogu tijela preuzela je priroda i započinje razdoblje novog dualizma. U filozofiji i teologiji za promjena tradicionalne slike u odnosu tijelo-duša sigurno je najutjecajniji bio Descartes. Na kraju može se reći da je proces razumijevanja ljudske osobe kroz čitavu povijest tekao u stalnom sukobu između dviju sastavnica ljudskog bića. Gotovo da se ne može pronaći jedno razdoblje povijesti u kojem je djelovao potpuni sklad između ovih dviju stvarnosti.

²⁷ Usp. M. T. Prokes, nav. dj., str. 22.

²⁸ Usp. A. E. McGRATH, *Uvod u kršćansku teologiju*, Ex libris-Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, Rijeka-Zagreb 2007, str. 115.

2. TIJELO U SUVREMENOJ KULTURI

Veliki povijesni događaji često su praćeni velikim teološkim prevratima, pa tako na početku 3. milenija kršćanstva, kad je tijelo postalo osnovno ljudsko obilježje, potrebno je utvrditi novo značenje tijela. Danas susrećemo suprotnu krajnost od polazne točke filozofije o jedinstvu sastava čovjeka, koja je zapadno mišljenje započela s Platonovom antropologijom. Prema njoj, duša prevladava nad tijelom. Od tada se duši, duhu, ideji pridavala prednost, dok se tijelo omalovažavalo. Teologija se rado oslanja kako na Platona tako i na Descartesa: čovjek slika Boga prije svega je duhovni čovjek. Na tijelo i čula oslanjaju se strasti, a strasti razotkrivaju unutarnji nered osobe, što nije ništa drugo nego nered istočnoga grijeha. Tijelo, čula, strasti udaljuju nas od puta savršenstva, koji obilježava zakon duha.

U današnjem društvu, nasuprot tradicionalnom kršćanskom shvaćanju tijela i filozofskom dualizmu, fizička ljepota postala je jedna od glavnih vrijednosti, tijelo postaje moćno sredstvo u društvenoj promociji. U cijelosti se mijenja slika tijela i njegova uloga u svijetu. Onaj tko je vlasnik lijepog tijela ima i to vrlo često u svakodnevnom životu i veći izbor mogućnosti na raspolaganju da svoj društveni položaj učini boljim. Ljepota tijela postala je uporabna vrijednost.²⁹ U modernom društvu fizička ljepota sve nemilosrdnije diskvalificira duhovnu, po kojoj jedino tijelo postaje subjekt. Tijelo se sve više erotizira, naglašavaju se seksualni znakovi, obline, preplanula koža, usta koja postaju sve veća, pa govor tijela postaje osnovni govor moderne potrošačke civilizacije.³⁰ Tijelo se pokazuje, otkriva i postaje najmoćniji znak masovne, posebno medijske kulture, a glamurozno i razgolićeno tijelo postaje najvidljiviji znak ličnosti. Zbog toga Bodrijarova teza da je seks svuda osim u seksualnosti dobiva smisao i na interpersonalnom nivou.³¹ U odnosu zavođenja, danas sve manje zavodi subjekt, a sve više objekt. Zavodljivost se tumači kroz znakove, prije svega garderobu i ogoljeno tijelo, a ne kroz cjelinu fizičkog i duhovnog sklada. Može se reći da je izgled tijela zauzeo ne samo središnji položaj u pojmovima seksualiteta već i samoidentiteta. U modernom društvu, održavanje tijela izrazito se preporučuje onima koji stare, ali ne zbog zdravlja, nego zbog maskiranja starenja: vanjski znakovi starenja – mlohavo tijelo, bore, pretjerana tjelesna težina kulturno su stigmatizirani. Samim tim starenje predstavlja poseban strah za sve one čije samopoštovanje ovisi o divljenju drugih. Ono što je novost u svemu ovom je to da se prvi put ne govori o razlici spolova. I muškarac i žena

²⁹ Usp. L. Vujačić, »Kultura tijela i moć fizičke ljepote u suvremenom društvu - ogled iz antropologije tijela«, u: *Sociološka luča* II/1, Filozofski fakultet Nikšić, 2008, str. 108.

³⁰ Usp. isto.

³¹ Usp. isto.

ulaze u ovu priču podjednako. Promjena naglaska s duše na tijelo zahvatilo je i religioznu dimenziju čovjeka. Zanimaruje se molitva u tajnosti srca, čitanje Biblije, molitva u obiteljima, poštovanje prema sakramentima itd. Čovjek ima potrebu za vidljivim, opipljivim Bogom, odnos čovjeka prema Bogu sveo se na vidljive znakove pobožnosti. Zbog ovog rascjepa, s jedne strane prezira tijela, s druge strane njegova veličanja tema teologije tijela postala je izuzetno aktualna posljednjih godina, naročito u kršćanskom promišljanju. Može se reći da u današnjoj kulturi prevladava konflikt između tijela i duha. Upravo taj konflikt može biti snažan poticaj da se izgradi zaboravljeni vid antropologije, odnosno da se totalitet osobe ponovno razmotri i utemelji na misteriju Krista.

3. TIJELO KAO KATEGORIJA KRŠĆANSKE TEOLOGIJE

3.1. »I Riječ je tijelom postala«

Temelj iz kojeg proizlazi teologija tijela može se promatrati kroz tri faze povijesti spasenja: 1) stvaranje čovjeka; 2) Kristov misterij; 3) sakramentalnu dimenziju tijela. Vrhunac teologije tijela dotiče se kristologije, odnosno osobe Isusa Krista, njegova Utjelovljenja, života i djela te smrti i uskrsnuća. Osnovni element kršćanske teologije usredotočuje se na ideju o Božjoj objaviteljskoj prisutnosti u Kristu. Zbog toga se tijelo u kršćanstvu ne može promatrati odvojeno od kristologije. Starozavjetni čovjek ne poznaje sliku Boga i u tom se razlikuje od ondašnjih religija koje predložuju bogove u raznim slikama i oblicima. Jedina aluzija na tjelesnost Boga bilo bi »lice Božje«. ³² Taj izraz spominje se 400 puta u Starom zavjetu, ali se svakako ne odnosi na tjelesni vid Boga (Moga lica ne možeš vidjeti, jer ne može čovjek mene vidjeti i na životu ostati). Heb. izričaj *panim* priznaje Boga kao osobu, kao biće koje je okrenuto nama, koje čuje, vidi, govori, koje nas ljubi, slika je odstranjena, a traženje lica ostaje. Međutim, u Starom zavjetu postoje brojna mesijanska mjesta koja govore da će se Spasitelj roditi i proslaviti svojim tijelom (Iz 9; 11; 53; Zah 9,9-10; Dn 7,13-14 itd.).

Tek u Novom zavjetu otkriva se punina božanstva. U Kol 1, 15-20 govori se o stvarateljskom Kristovu posredništvu. Himan kaže: »On je slika Boga nevidljivoga, Prvorođenac svakog stvorenja«. Zatim u Ivanovom proslavu »I Riječ tijelom postade i nastani se među nama i vidjesmo slavu njegovu« (Iv 1,1-18), Logos se obraća materijalnom svijetu, ulazi u njega. U prvim stoljećima Kršćanstva pitanje kristologije usredotočilo se na pitanje Kristova Božanstva, jer je činjenica čovještva Kristova bila kod većine patrističkih pisaca

³² Usp. J. Ratzinger, *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split 2005, str. 14.

razumljiva. Osim toga oni su svoju kristologiju izgrađivali apologetski, tj. braneći božanstvo i čovječstvo Isusa Krista od hereza (ebionizam, doketizam, arijanizam, monofizitizam itd.) Na Arijevo krivovjerje (Krist je stvorenje kao i ostala stvorenje i druge naravi od Oca) odgovara Nicejski sabor 325. Nestorijevo krivovjerje u Kristu je vidjelo ljudsku osobu združenu s božanskom osobom Sina Božjega, na što odgovara Efeški sabor 431. i konstatira da je Marija ljudskim začecem Sina Božjega u svom krilu uistinu postala Bogorodicom, od nje rođeno sveto tijelo obdareno razumskom dušom, s kojom se hipostatski sjedinila Riječ, te se kaže da je i rođena po tijelu.³³

U sukobu s herezama posebno se isticala Aleksandrijska škola, pr. Klement Aleksandrijski piše: »Logos je postao čovjekom, da vi od čovjeka učite kako čovjek može postati božanstven«. Na istoj misli ostaje i sv. Atanazije kad kaže: »Zaista Sin Božji je postao čovjekom da nas učini Bogom«. R. Schnackenburg smatra da se Iv 1,14 može pojmiti kao protest protiv helenističko gnostičkih vjerovanja u otkupljenje. Dakle, razumijevanje Kristova osobe ponajviše je utjecalo na interpretaciju tijela u povijesti Crkve. U momentima povijesti u kojima je bila prisutna božanska dimenzija osobe Krista, duhovnost je zamagljivala tijelo, i obratno, kada se stavljao akcent na Kristovu tjelesnost i njegovu povijesnu dimenziju, tijelo je dobivalo prednost. Tako je kristologija inkarnacije na jedan način diktirala shvaćanje tjelesnosti.

U novije vrijeme odnosno u drugoj polovici 20. st. pojavljuju se drugačija shvaćanja Utjelovljenja od tradicionalnih. Maurice Wiles smatra da se Utjelovljenje može promatrati na dva načina. Šire značenje karakterizira kršćanstvo kao religiju u kojoj se čovjek približava Bogu i Bog čovjeku putem fizičkog svijeta, dok uže značenje je ono tradicionalno, koje opisuje kršćansko vjerovanje Kristova Utjelovljenja. On smatra da uže značenje nije više esencijalno i da je moguće kršćanstvo bez tradicionalnog razumijevanja Isusa Krista i njegova utjelovljenja.³⁴ Međutim ovakvo shvaćanje inkarnacije ne pogađa samo kršćanske dogme, već utječe i na smisao ljudske tjelesnosti. Odvajanje Isusa Krista od realne povijesne egzistencije u tijelu, potkopava i oslabljuje sve aspekte kršćanske vjere. Kršćanstvo bez utjelovljene Riječi ne postoji, ono se bazira oko tijela koje je sišlo na zemlju pokazati svu veličinu vječnosti. Zbog toga je neumjesno kazati da je kršćanstvo neprijateljski raspoloženo prema tijelu. Pavao kaže: »Proslavite dakle Boga u tijelu svojem« (1 Kor 6,20). Kršćanstvo ne može biti samo transcendencija, ono je bitno imanentno, jer je religija Utjelovljenja. Stoga nije niti smije biti bijeg iz svijeta. Ono nije samo religija duha nego i tijela. Rahner na početku svoje kristologije postavlja pitanje: »Koje to poteškoće današnjem čovjeku sprječavaju shvaćanje vjerske istine o Isusu

³³ Usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, Zagreb 1994, str. 130.

³⁴ Usp. M. T. Prokes, nav. dj., str. 62-63.

Kristu?» Rahner odgovara: »prije svega opasnost od mitološkog nesporazuma, konkretno predodžba da se Bog u Isusu Kristu samo na ljudski način ponašao, a da u svojoj najdubljoj biti ipak nije bio ono što smo mi svi.«³⁵ Odnosno da je Isus etička veličina koja nema odnos s nadnaravnim, naglašavanje Kristove povijesne dimenzije. To je svakako dovelo do današnje slike tijela, gdje se ono shvaća i promatra jedino u odnosu na samog sebe i zemaljsku stvarnost. Odatle proizlazi zahtjev kristološke dogme. U prvom redu istinu o Utjelovljenju treba tako izraziti da čovjek shvati da Sin Božji nije ljudsku narav preuzeo kao stvar kroz koju Bog djeluje nego kao transcendentnu stvarnost. Na tom principu može se graditi teologija tijela u današnje vrijeme u kojem je tjelesnost zadobila profano obilježje. Tijelo nije puka stvar, objekt, ono participira na božanskoj transcendenciji.³⁶ Imajući u vidu tu nadnaravnu dimenziju čovjeka, utjelovljenje postaje znak i stvarnost spasenja, mjesto susreta Boga s čovjekom i obratno. Živjeti u tijelu, ne znači ništa drugo doli biti pozvan u Božanski život. Stoga, tijelo ne bi trebalo definirati polazeći od spolnog morala, već polazeći od Utjelovljenog Krista i njegovog temeljnog stava koji bi trebao tek utemeljiti moral. Ovo pitanje trebalo bi biti kairos današnjeg vremena, jer se po tijelu spašavamo kako kaže Pavao.

3.2. Kršćanski Credo »Vjerujem u uskrснуće tijela«

Središnje pitanje kršćanske vjere je pitanje uskrснуća tijela. Ova tema svakako doprinosi ispravnom stavu o tijelu i materijalnom svijetu u kršćanskoj refleksiji. Najjasnija poruka koja govori o prolaznosti života, smrti i uskrснуću tijela u Starom zavjetu nalazi se kod Dn 12,2 »Tada će se probuditi mnogi koji snivaju u prahu zemljinu, jedni za vječnost, drugi za sramotu, vječnu gadost«. Farizeji i mnogi Isusovi suvremenici nadali su se Uskrснуću. Isus ga naučava, a Saducejima koji ga nijeću odgovara: »Niste li u zabludi zbog toga što ne razumijete Pisama, ni sile Božje (Mk 12,24). Vjera u uskrснуće zasniva se na vjeri u živoga Boga (Mk 12,27). U Svetopisamskim tekstovima posve je jasan Kristov stav o tijelu. Brojni primjeri ozdravljenja, brige za siromašne i uskrснуća u evanđeljima i ostalim novozavjetnim tekstovima mogu nam posvjedočiti da kršćanska vjera nije samo ona koja se bazira na duhu. Kristu je stalo do cjelovite osobe. Preziranje tijela preziranje je i samog Božjeg stvarateljskog djela i Kristove osobe i njegovog spasiteljskog djela.

U kršćanskom »CREDU« ispovijedamo vjeru u uskrснуće tijela, to znači da poslije smrti neće živjeti samo duša nego da će i naša smrtna tijela oživjeti (Rim 8,11). O. Cullman kaže: »Ako danas pitamo prosječnog kršćanina bilo

³⁵ S. Kušar, *Isus Krist Bogočovjek i Spasitelj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997, str. 298.

³⁶ Usp. isto.

protestanta bilo katolika, intelektualca ili nekog drugog, što Novi zavjet uči o individualnoj sudbini čovjeka iza smrti, dobit ćemo s malim iznimkama odgovor – besmrtnost duše³⁷. Nauka o besmrtnosti duše osumnjičena je kao plod dualističko- gnostičkog shvaćanja osobe, pa se danas možda više govori o uskrsnuću tijela ili se postavlja alternativa, besmrtnost duše ili besmrtnost tijela. Na temelju takvog shvaćanja u prošlom stoljeću se posebno evangelička teologija svjesno suprotstavila grčkoj nauci o besmrtnosti duše, a koja se dugo vremena smatrala i kršćanskim idejnim dobrom.

Grčko se shvaćanje temelji na zamišljanju da je čovjek složen od dvije različite supstancije, tijela koje propada i duše koja postiže savršenu izvornost. Ratzinger kaže kako grčka nauka o besmrtnosti jest problematična, ali zar biblijska poruka nije za nas kudikamo neshvatljivija.³⁸ Kako možemo doista pojmiti novo ljudsko tijelo, razumjeti ga u materijalnim kategorijama? Ako je tijelo isto i na zemlji i poslije uskrsnuća, kako to da onda učenici na putu u Emaus nisu prepoznali Krista, već tek ga prepoznaju u lomljenju kruha? Ratzinger na ovo pitanje konstatira da Isus nije mrtvac koji se vratio, kao na pr. mladić iz Naima i Lazar, koji su vraćeni u zemaljski život, koji se poslije morao završiti konačnom smrću. Ova tvrdnja očituje da se radi o nečem što nadilazi zemaljski život i ulazi u božansku sferu svetoga.³⁹ Krist je bio kod Oca, ne pripada više svijetu osjetila, nego Božjem svijetu. Može ga dakle vidjeti samo onaj kome on dopusti. Zato je i logično što ne možemo materijalno pojmiti tu tajnu Uskrsnuća, pa i to kako je gnoza zamišljala život poslije smrti. Dakle razmišljajući o uskrsnuću tijela možemo reći da se i čovjekova budućnost definitivno otvara tek s Kristom, s čovjekom koji je jedno s Ocem, čovjekom po kojem je ljudsko biće ušlo u Božju vječnost. Krist je u potpunosti čovjek, zato u njemu i jest prisutno pitanje koje se zove »mi ljudi«, kaže Ratzinger, onaj tko se nastanio u Kristu, tko vjeruje može naći mjesto u Božjoj spoznaji i ljubavi, tj. besmrtnosti »Tko vjeruje u Sina ima život vječni« (Iv 3,15; 3,36; 5,24). Samo se odavde može razumjeti misaoni svijet četvrtog evanđeliste koji u svom prikazu o Lazarovu uskrsnuću želi objasniti svojim čitateljima da uskrsnuće nije neko daleko događanje, na kraju nego da se događa po vjeri.

Ovim tumačenjem opet se vraćamo na temeljnu tvrdnju a to jest da čovjek svojom dušom i tijelom pripada Bogu, da duša i tijelo nisu samostalna supstancija, neovisna jedna od druge.

³⁷ L. Markešić, *Čovjek u Božjoj budućnosti – kršćanska eshatologija*, Franjevačka teologija, Sarajevo 2007, str. 65

³⁸ Usp. J. Ratzinger, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970, str. 324.

³⁹ Usp. J. Ratzinger, *Hod prema Uskrsu*, Verbum, Split 2006, str. 150.

3.3. Pavlova teologija tijela

Pavao je živio u židovsko-grčkoj kulturi i ondašnji svjetonazor je svakako utjecao na njegovo životno djelo. Priličan broj autora misli da je Luka tako prikazao Pavla kako bi ga oteo gnosticima, koji su ga već zarana počeli svojatati sebi (Valentinijan, Marcion). Mnogi ga nazivaju mrziteljem tijela i teologom križa, smatraju da je propovijedao prijezir svijeta i tijela.⁴⁰ Ovakav stav danas također imaju ne poznavatelji Pavlovog nauka, a temelje ga na tekstovima poslanica, npr. sedmo poglavlje poslanice Rimljanima nudi cijelu riznicu takvih tekstova⁴¹ (r.5. »Dok smo bili u tijelu, grešne su strasti koje Zakon čini djelatnima, djelovali su u našim udovima tako da su donosile rod za smrt«; r.14. »Zakon je znamo duhovan a ja sam tjelesan,prodan u ropstvo grijeha«; r.25. »Ja sam umom svojim služim zakonu Božjem, a tijelom služim zakonu grijeha«).

Međutim već Rim 8,3 može nadjačati sve negativne formulacije u vezi tijela »Doista ono što je bilo nemoguće Zakonu, jer je zbog tijela bio nemoćan ostvario je Bog: poslao je radi grijeha, svoga vlastitog Sina u obličju grešnog tijela i osudio grijeh u tijelu«. Za Pavla tijelo nije, kao Heraklitu ili Platonu, grobnica duše; naše rođenje nije smrt našeg duhovnog bića. Pavao se ne želi riješiti svoga tijela, nego želi obući Krista da bi spasio život propadljivom tijelu ističe Holzner.⁴² Također ističe kako su filozofije htjele staviti Krista među stvorenja kao svaka druga i prikazati njegovu asketsku stranu. Ali svi su se ogriješili o Kraljevstvo i primat Kristov, samim tim i dostojanstvo čovjeka što ga je Krist obnovio. Upravo je Pavao sačuvao kršćanstvo da se ne pretvori u apstraktni asketizam.⁴³ Vjernik se ne lišava svoga ljudskog i svjetovnog stanja, nego po tijelu uspostavlja odnos s drugima i Bogom. Pavao upozorava kršćane da napuste grijeh, djela tijela, koja znače nedosljednost u vjerskom životu, a ne tijelo kao takvo. Središnji sadržaj kršćanske vjere je Utjelovljena Riječ (Iv 1,14). Ovu misao Pavao pojačava i precizira u poslanici Kol 2,9 »U Kristu prebiva sva punina Božanstva«. Time nas oslobađa straha od tjelesnosti. U ovoj Pavlovoj rečenici nalazi se svojevrsan vrhunac njegove teologije tijela. Pavlovo isticanje da je Bog poslao svoga Sina u tijelu (Rim8,3) i darovao nam pomirenje u njegovu ljudskom tijelu spašava nas od kvazi duhovnosti koja se u povijesti pojavljivala i opet se vraća obliku gnoze novoga doba s predodžbom da se vjernički život ostvaruje u granicama mašte i osjećaja. Za Pavla tjelesni moment je bitan i tumači ga u poslanici Kološanima (2,12):» Krštenjem je vjernik zajedno s Kristovim tijelom položen u grob«, a vjerovanjem je izjednačen s Uskrslim koji

⁴⁰ Usp. Ivan Dugandžić, *Biblijska teologija Novoga zavjeta*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2004, str. 94.

⁴¹ Usp. F. Laje, nav. dj., str. 47.

⁴² Usp. Josef Holzner, *Pavao*, Verbum, Split 2008, str. 476.

⁴³ Usp. isto.

ima tijelo i kosti, kako sam pred učenicima potvrđuje kad su mislili da vide duha (Lk 24,39).⁴⁴ Otkupljenje tijela spada na bit kršćanstva i tako nas čuva od spiritualizma. Ovdje je značajno spomenuti Pavlovu terminologiju. Izraz Tijelo Kristovo upotrebljava prvi put u njegovom Prvom pismu Korinćanima, označava njime specifičnu narav novozavjetne Crkve Božje. U poslanicama Kološanima i Efežanima Krista naziva glavom tijela, tj. Crkve, a narod njegovim udovima.

3.4. Teologija tijela kao izazov pastoralnoj praksi

Danas, općenito gledano, ima puno govora o promjeni teološke paradigme koja je inicirana od Drugog vatikanskog sabora, a nastavljena od mnogobrojnih vrijednih teologa današnjice. Svakako se radi o tek započetom procesu i još ni blizu dovršenom teološkom projektu. Sabor se, između ostaloga, odlučno i nedvosmisleno opredijelio za obnovu moralne teologije. Marciano Vidal napominje kako u 16. paragrafu dekreta *Optatum totius* stoji: Naročitu pažnju treba posvetiti usavršavanju moralne teologije. U sklopu toga isti autor govori o potrebi »redimenzioniranja morala unutar cjelokupnosti vjere«.⁴⁵ Time želi reći kako moral mora zauzeti pravo mjesto unutar cjelokupnosti kršćanske vjere: niti amoralizam niti moralizam nisu primjereni. To konkretno znači da je očevidno kako »Moralni angažman tvori nužnu dimenziju vjere; u suprotnome, vjera bi bila otuđena i otuđujuća«,⁴⁶ ali isto tako i da »Katolička crkva ne smije prema van prikazivati sliku, kako je ona religijska ustanova koja je pretežno zaokupljena moralnim problemima«.⁴⁷ Jedna dobro utemeljena i autentična teologija tijela u tom pogledu može biti od velike koristi. I ne samo to. Dobro utemeljena i zdrava teologija tijela može imati važne implikacije, ne samo na teološku refleksiju u teološkoj etici, nego i na pastoralnu praksu u njezinim različitim vidovima: navještaj, kateheza, pobožnost.

Svaki govor o počecima teologije tijela u kršćanskoj vjeri nužno mora rasvijetliti povijesno-kulturnu pozadinu takve jedne teologije.⁴⁸ Povijesno-kulturna pozadina teologije prvih kršćanskih stoljeća uopće određena je tadašnjom grčkom filozofijom, osobito platonizmom i neo-platonizmom, koji je uvelike pridonio da se u kršćansku teologiju uvuče neka vrst antropološkog dualizma: duh-tijelo. Razračunavanje crkvenih otaca s raznim filozofsko-religijskim pokretima, poput, tijelu izrazito negativno naklonjenog, maniheizma

⁴⁴ Usp. N. Bilić, »Teologija tijela u Pavlovim poslanicama«, u: *Glasnik Srca Isusova i Marijina*, 2 (2009), str. 8.

⁴⁵ Usp. R. Gibellini, *Teološke perspektive za 21. stoljeće*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2006, str. 196.

⁴⁶ Isto. str. 206.

⁴⁷ Isto. str. 207.

⁴⁸ Naziv »teologija tijela« novijeg je datuma pa stoga treba imati na umu da se svaki govor o takvoj vrsti teologije u počecima kršćanstva odnosi prvenstveno na pojedine teme koje su u različitim spisima crkvenih otaca i teologa razbacane u raznim traktatima (npr. u razmatranjima o djevičanstvu i braku itd.)

i gnosticizma stvar je samo još dodatno zaoštrio. Zbog infiltracije raznih nekršćanskih elemenata u kršćansku teologiju usred mnogobrojnih teoloških kontroverzi ranoga kršćanstva malo pomalo se tijelo i dušu počelo promatrati kao različite dijelove ljudskoga bića s važnim razgraničenjem: tijelo je ono što je zemaljsko i time je prolazno, a duh je ono što je nadzemaljsko i na taj način neprolazno. Samim tim povučen je zaključak kako je propadljivo tijelo manje vrijedno od nepropadljive duše. Put obezvrjeđivanja tjelesnosti bio je probijen. Navodimo samo neke primjere. Među spisima crkvenih otaca o djevičanstvu nalazi se i onaj čuveni svetog Ivana Krizostoma u kojemu se naglašavaju prvenstveno negativne strane braka: »Gorko je i neminovno ropstvo braka; čak i kad je lišen svake patnje, brak u sebi nema ništa veliko; u trenutku smrti kakvu bi nam pomoć mogao pružiti i najsavršeniji brak? Nikakvu! «⁴⁹. Pa čak i među onim crkvenim ocima koji su i sami bili oženjeni nalazimo riječi prijezira braka. Primjerice Grgur Niški tvrdi da sva apsurdnost života svoje izvorište ima u braku⁵⁰. Stvar nije bolja ni sa latinskim ocima kao što su Ambrozije i Augustin. Davanje primata »*bonum prolis*« (rađanju potomstva) naspram ljubavi bračnih partnera Augustin temelji na samoj Bibliji. Tekst iz Tobijine knjige tu je svakako najrelevantniji: »Ti si stvorio Adama i dao mu pomoćnicu Evu: od njih je proizašao ljudski rod. Ti si rekao: »Nije dobro da čovjek bude sam; načinimo mu pomoćnicu sličnu njemu«. »Gospode, ne uzimam zbog pohote ovu svoju sestru, nego zbog potomstva« (Tob 8, 6-7).

Ideal stoika i epikurejaca Pavlova vremena bila je tzv. *apatheia* ili *atharaksia* tj. život bez čuvstvenih, strastvenih i osjećajnih zaokupljenosti.

Nažalost, mnogi od tih elemenata su ušli i samu kršćansku teologiju i katkada su takve krive teološke postavke vrlo dobro razrađene i iz njih su povučene mnoge pastoralne implikacije. Posljedice se osjećaju do dana današnjega: kako na teorijskoj tako i na praktičnoj razini još uvijek spolni moral zauzima zavidno mjesto u kršćanskoj teološkoj etici. Na planu promjene kršćanske teološke etike i pastoralne prakse potrebna nam je jedna nova teologija tijela, koja više neće demonizirati tijelo i tjelesnost znajući da nakon Kristove *inkarnacije* nikakva averzija tijela nije kršćanstvu primjerena.

Konkretni prijedlozi za preobraženu pastoralnu odvijali bi se prvenstveno na promijenjenoj terminologiji u katehezi, navještaju i kršćanskoj pobožnosti. Zaključila bih ovdje s jednom važnom napomenom. Nova teologija tijela koja ima biti u službi redimenzioniranja kršćanske teološke etike i promjene kršćanske prakse u njezinim različitim vidovima (kateheza, navještaj, pobožnost), u nastojanju da izbjegne opasnost u koju su zapali crkveni oci prvih kršćanskih stoljeća pod utjecajem svojeg socio-kulturnog ambijenta, nipošto ne bi smjela

⁴⁹ R. Cantalamessa, *Djevičanstvo*, Teovizija, Zagreb 2006, str. 54.

⁵⁰ Usp. isto.

zapasti u drugu krajnost koju je Cantalamessa dobro uočio: »Jednako tako i mi plaćamo danak kulturi čija smo djeca; naša je kultura usmjerena suprotno od njihove: sva je prožeta ovim što je dolje, zemaljskim, kao što je njihova bila prožeta onim što je odozgo. Gledano u cjelini, naš dug je možda mnogo opasniji od duga koji su oni plaćali«. ⁵¹

---

51 Isto.

Zaključak

Ni jedna promjena u povijesti čovječanstva nije se desila a da se nije dotakla tijela. Veliki povijesni događaji često su praćeni velikim teološkim prevratima. Svi su ti prevrati utjecali na sliku tijela kroz povijest, a i danas. Posve je jasno da današnja slika tijela više ne odgovara onoj u Srednjem vijeku ili u prosvjetiteljstvu. Napuštanjem tradicionalne slike društva, i tijelo je dobilo novu ulogu. Činjenica je da svaka promjena koja nastane u fundamentalnoj teologiji vodi promjenama na svim ostalim teološkim područjima. Baš zbog tog smatram da je nužno otvoriti novu epohu u kršćanskoj teologiji koja bi uzela u razmatranje cjelokupnu dimenziju čovjekovog bića da ne bi ponovno bila uhvaćena u zamku raznih filozofija i gnoze novog vremena.

Danas je potrebno utvrditi novo značenje tijela, i to na taj način da to novo značenje zaživi u praktičnom životu Crkve i teologije. Još se ne može tvrditi, unatoč nastojanjima mnogih teologa da su i u ovom pitanju praksa i teorija u skladu. Premda znamo da je tijelo »Otkupljeno« i da već sudjeluje u slavi Božjoj, još postoji određena averzija prema tijelu. Sigurno je to da tijelo nije zlo u sebi: da bi trebali demoniziranu viziju tijela zamijeniti s cjelokupnom antropološkom slikom čovjeka, utemeljenoj na *imago Dei*, i Kristovim otkupiteljskim djelom. Tijelo kao temeljna kategorija kršćanske vjere, trebalo bi biti znak spasenja, a ne znak propasti i zla.

Promjena slike tijela trebala bi biti povratak izvornoj Božanskoj viziji tijela tj. promatrati tijelo kroz kršćansku antropologiju i personalističku etiku, uzimajući pritom u obzir fiziološke i psihološke znanosti. Svakako bi shvaćanje tijela i tjelesnosti u kršćanskoj teologiji trebalo temeljiti na otkupiteljskoj sferi, a ne samo polaziti od spolnog morala.

Mirela Primorac

Literatura

N. BILIĆ, »Teologija tijela u Pavlovim poslanicama«, u: *Glasnik Srca Isusova i Marijina* 2 (2009), Zagreb.

I. BUBALO, »Uskrsnuće tijela«, u: *Svjetlo riječi* 289 (2007), Sarajevo.

H. BURGER, *Filozofska antropologija*, Naprijed, Zagreb 1987.

R. CANTALAMESA, *Djevičanstvo*, Teovizija, Zagreb 2006.

R. GIBELLINI, *Teološke perspektive za 21.stoljeće*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2006.

Katekizam Katoličke Crkve, Hrvatska biskupska konferencija, Glas Koncila, Zagreb 1994.

S. KUŠAR, *Isus Krist, Bogočovjek i Spasitelj*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1997.

F. LAJE, »Biblijska slika tijela«, u: *Svesci* 42 (1981), Zagreb.

L. MARKEŠIĆ, *Bog milosti i čovjek*, (skripta za studente), Franjevačka teologija, Sarajevo 2002.

L. MARKEŠIĆ, *Čovjek u Božjoj budućnosti*, Franjevačka teologija, Sarajevo 2007.

A. E. McGRATH, *Uvod u kršćansku teologiju*, Ex libris-Teološki fakultet »Matija Vlačić Ilirik«, Rijeka-Zagreb, 2007.

M. T. PROKES, *Toward a Theology of the Body*, T&T Clark Ltd, Edinburg 1996.

J. RATZINGER, *Uvod u kršćanstvo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1970.

J. RATZINGER, *Na putu k Isusu Kristu*, Verbum, Split 2005

J. RATZINGER, *Hod prema Uskrsu*, Verbum, Split 2006.

RELIGIJE SVIJETA, Kršćanska sadašnjost, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb 1987.

B. RUSSELL, *Mudrost Zapada*, Marijan tisak, Split 2005.

L.VUJAČIĆ, »Kultura tijela i moć fizičke ljepote u suvremenom društvu-ogled iz antropologije tijela« u: *Sociološka luča* 2 (2008), Nikšić.

M. VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije: Biblijsko teološka antropologija*, Služba Božja, Makarska 2000.

PUTOPIS

RADOSLAV KATIČIĆ

Perinova ljut 221

PERINOVA LJUT

Pred kraj prve polovice prosinca 2011. našli smo se u Križevcima jer je Matica hrvatska tamo priređivala predstavljanje mojih triju novih knjiga. Bio je tamo i Damir Zorić, gospodarski tajnik Matice hrvatske. On je tada, kao glavni pokretač, već uvelike pripremao skoro predstavljanje tih triju knjiga u svojim rodnim Grudama u Hercegovini. I dok smo se poslije predstavljanja u već zgusnutom mraku natopljenom kasno-jesenskim križevačkim ugođajem kretali prema restoranu gdje nas je čekala večera u dragom društvu, dobio je Damir Zorić na mobilni telefon pisanu poruku od kolegice i zemljakinje, istraživačice zavičajne baštine. Ime joj je Milka Tica, radi u Gradskoj knjižnici u Zagrebu i po glavnom je zvanju književnica, i to zapažena. Ona ga je obavješćivala da će, ako krećući se od Gruda prema Širokom Brijegu krene sporednom seoskom cestom, kad prođe kraj kuća ljudi koje je ona spomenula poimence, doći do stijene koja se, kako je ona napisala, a i ja vidio, zove *Perunova ljut*. Ta stjenovita tvorba, pisala je dalje, nije visoka, ali neupitno dominira svim okolnim zemljištem. Ta vijest koja je svijetlila na malom ekranu mobitela u kasno-jesenskom križevačkom mraku dala je putovanju u Grude na koje smo se spremali novu dimenziju. Uz predstavljanje knjiga, poticanje zanimanja za vlastitu mitsku baštinu i upoznavanje zavičajnog ambijenta najzapadnije Hercegovine postalo je to i ozbiljno terensko istraživanje. Još jednom smo kretali tragom Perunova imena.

Pošto su u Grudama predstavljene knjige, krenuli smo sutradan, 17. 12. 2011., odande prema Širokom Brijegu, sporednom cestom. Bilo nas je mnogo. Od domaćih je tu bio Mario Bušić, zauzeti i samozatajni predsjednik Ogranka Matice hrvatske u Grudama i više drugih. Zagrebačku stručnu ekipu činili su uz potpisanoga još profesori Vitomir Belaj i Tomo Vinšćak, te doktor Damir Zorić i magistar Krešimir Krnic. Krenuli smo, kako su nas uputili, sporednom cestom do sela Ledinac. Odande su Zadre. Popeli smo se na groblje, koje je u tom mjestu, kao i drugdje u onom kraju, na uzvisini s koje se otvara pogled na svu okolinu. Tamo je postavljen spomenik najglasovitijem mještaniu. To je zapovjednik očajničke protutenvkovske obrane Vukovara Blago Zadro, koji je

za tu obranu dao svoj život. Razumljivo je da nas je tamo sve, a najviše domaće, zaokupio upravo on i njegov spomenik te popis poginulih u posljednja dva rata uklesan u mramor kod velikog križa. Bilo nas je mnogo, bili smo razroki, i bilo je teško voditi nas suvislo kao terensku ekipu. Odjednom je postalo najvažnije što se na južnoj padini prema Poganoj Vlaci navodno vidjela očinska kuća Milana Bandića, zagrebačkoga gradonačelnika. No ipak je bilo vodstva, i bilo je uspješno. Nastavili smo istom seoskom cestom i nešto prije nego ona izbija na glavnu za Široki Brijeg našli smo se kraj vrlo masivne stjenovite tvorbe mnogo šire nego visoke koja nam se dizala s lijeve ruke. Izašli smo iz automobila. Neumorni Vitomir Belaj odmah se po oporom zemljištu počeo penjati na kameni vis i uskoro mu se našao na vrhu. Uvjerio se doista da, kako god nije visok, potpuno dominira cijelim krajem. Na vis se popeo i Tomo Vinšćak. Dotle su Krešo Krnic i drugi članovi naše ekipe ušli u razgovor s ljudima koji stanuju u kućama odmah ispod stijene. Od njih se doznalo da je ono *Perunova ljut* očito zabuna, da se masivna kamena uzvisina u istinu zove *Perinova ljut*. To je naše, dakako, zbunilo jer zvuči nekako nesuvislo. No ja sam im odmah doviknuo da je to još zanimljivije i kao svjedočanstvo vrijednije. Evo u čem je stvar:

Početi tu treba od imenice ženskoga roda *ljūt*, genitiv *ljūti*. Ta imenica pripada tradicijskom topografskom nazivlju južnih hrvatskih krajeva i znači 'hrid', 'litica'. Ta je riječ, dakako, slavenska, izvedena je od praslavenskoga pridjeva *ljutъ*, *ljuta*, *ljuto*, onoga istog koji se u svetom praslavenskom pjesništvu susreće kao atribut zvjerskoga lika boga Velesa: *ljuta* zvijer medvjed. To važnije je istaknuti da tu, kao topografski naziv izveden od njega, taj pridjev nema nikakve prepoznatljive veze s tim sakralnim kontekstom. Radi se, koliko se do sada zna, samo o ljutom kršu i ništa više.

Ljut je tako naprosto predmet. Ime *Perinova ljut* doživljuje se kao semantički posve prozirno. Kazuje nam čija je ta *ljut*. Postavlja se tako sasvim spontano pitanje: „Tko je *Perin*?” Na to pitanje, međutim, nema odgovora jer nije poznat nitko tko bi se zvao *Perin*. No sasvim je drukčije ako se pita: „Što je *Perin*?” Tu je lako dati pouzdan odgovor. *Perin* je hrvatski glasovni lik praslavenskoga *Perynb*, a to je ime Perunove gore! Ime hercegovačke *ljuti* još je jedna potvrda toga pradavnoga imena i čvrst dokaz da se tu doista radi o gromovitom bogu Perunu i o njegovoj gori, a to će reći i o osobitu mjestu njegova štovanja, njegovu svetištu. To se pak može tvrditi s tolikom sigurnošću jer o tome jasno svjedoči arheološki potvrđeno i pouzdano interpretirano Perunovo svetište na rijeci Volhovu nešto uzvodno od Novgoroda. Svetište je na gori ponad rijeke. Na njezinu vrhu je kružno iskopan jarak s osam vatrišta pravilno raspoređenih prema stranama svijeta u kojima su se prinosele žrtve, a u sredini se raspoznaje udubina u koju je zaboden stajao Perunov kumir, vjerojatno goli stup s božjom

glavom na vrhu. A ime te gore na kojoj se nalazilo Perunovo svetište glasilo je prema svjedočanstvu Novgorodskoga ljetopisa Перынь. Na njoj se je održao kontinuitet kulta. Odmah do mjesta poganskoga svetišta utemeljen je kršćanski manastir koji se do danas zove Перыньская монастырь. Odatle se otvara prekrasan pogled na svu okolicu, na moćnu rijeku Volhov i u daljini na široku pučinu jezera Ilmen. Odatle dobivamo jasnu sliku kako je ustrojeno Perunovo svetište. Možemo takva svetišta prepoznavati i drugdje.

Lako je, dakle, odgovoriti na pitanje što je *Perin*, To je ime koje izvrsno pristaje *ljuti* prozvanoj njime. *Perin* je prvotno sama ta *ljut*, a poslije je njezino ime nekako iskočilo iz tračnica i postalo *Perinova ljut*, kao da pripada nekom *Perinu*. Zaro sam odmah doviknuo ljudima naše ekipe koji su bili bliže oko mene da je *Perinova ljut* još zanimljivije i vrjednije svjedočanstvo nego bi bila ona najavljena *Perunova ljut*. Tako smo se sasvim nečekano stojeći objema nogama u najzapadnijoj Hercegovini našli u Novgorodu. Bilo je sasvim jasno da smo dosegli praslavensku vremensku razinu.

Vitomir Belaj je poslije pripovijedao da je stijena *ljuti* na vrhu jako razdrobljena od udara gromova. Ta izloženost položaja motivira zašto se upravo on doživljavao kao svet bogu gromovniku. Da slika bude potpuna nedostajala je još samo voda pod gorom, protivnikovo mjesto. U to me je izvijestio Tomo Vinšćak da su uz podnožje *ljuti* lokve. Ako se ne pokaže da tamo ipak teče ili izvire neka voda, ako je predio doista tako suh kako djeluje, i to je valjan odgovor na pitanje koje se tu postavlja.

Praslavensko *Perynъ* inače je dosta dobro potvrđeno na jugu. Najpoznatija je moćna *Pirin planina* u bugarskom dijelu Makedonije, koja se u starijim vrelima zove *Perin*. Kad joj se od strane Ćustendila približuje putnik koji je vidio Olimp, onaj pravi na granici Makedonije i Tesalije, i ugleda ju kako se moćna uzdiže nad dolinom Strume, odmah prepoznaje planinu iste vrste i sličnih obrisa. Obje su od duboke starine gore boga gromovnika, strašnoga i nepobjedivog nebesnika. Za ljude slavenskoga jezika, kakvi su se u ranome srednjem vijeku naselili oko Strume, ta je planina bila *Perynъ*, gora boga Peruna. Tako se zove i danas: *Pirin planina*. A u makedonskim narodnim pjesmama očuvala se je formula в'в пирини, в'в планини kao mjesna odredba koja znači 'u gorju'. Toponim *Perin* potvrđen je i u Bugarskoj i u Hercegovini još na nekoliko mjesta. [Katičić 2008,108-111 i 2011, 167-168 i 184-186].

Damir Zorić rekao mi je poslije da se ispod Imotskoga nalazi lokalitet *Perinuša* i do njega blato. U tom su blatu dva jezera od kojih se jedno zove *Zmajevo oko*. Tako je do Perunove gore, izvorno *Perin*, i njegov protivnik u svojem zmijskom liku. Tu je sakralni krajolik doista potpun. Za *Zmajevo oko* pod Imotskim znao sam od prije, pa sam ga i spomenuo u člančiću o baltoslavenskim hidronimima tipa *Vražje oko*, koji se sada nalazi u tisku.

Perinova ljut kod Gruda još je jedna takva potvrda i znači vrijednu dopunu naše slike o kultu boga Peruna kod nositelja slavenske jezične i vjerske predaje. Rezultati našega kratkog i letimičnog istraživačkog zaleta u Hercegovinu nadmašili su tako naša očekivanja.

Dalje smo pošli u Široki Brijeg i s velikim poštovanjem posjetili samostan. Jako nas se kosnulo kad smo tamo saznali da su, uza sve strašno što smo znali da se na kraju rata tamo dogodilo, još godine 1947. vlasti spalile matične knjige što su se vodile u samostanu. Napomenuo nam je to tek usput, sasvim nenametljivo, naš istančano učeni vodič, fra Vendelin Karačić. Bacili smo pogled i na glasovitu gimnaziju i onda krenuli prema Posušju do Kočerina. Pogledali smo tamo srednjovjekovno groblje i bosanički natpis, s pravom poznat na daleko. Vidjeli smo i divovsku sliku svetoga Frane na pročelju i zvoniku kočerinske župne crkve, najveću na svijetu, djelo najnovije hrvatske umjetnosti. Odande smo se vratili u Grude i posjetili groblje nad naseljem Zorićima. Tu nam je Damir Zorić pokazao grob svojega djeda i bake. Poklonili smo se sjenama njihove uspomene. S groblja puca veličanstven pogled na Imotsko polje sve do Biokova i njegova najvišeg vrha, Svetoga Jure. Vidjeli su se odande u večernjoj bistrini ne samo Drinovci Šimićevi, nego i preko granice koju su na početku 18. stoljeća preko Polja povukli dužd u Mletcima i car u Stambolu sve do Zmijavaca i Runovića, gdje su otkriveni ostatci rimskoga municipija Novae. Večer smo proveli uz pršut i vino slušajući gange. Taj nas je dan jako obogatio i ovime izričem Damiru Zoriću svoju zahvalnost za to.

Radoslav Katičić

Literatura

Katičić, Radoslav, Božanski boj. Tragom svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb 2008.

Katičić, Radoslav, Gazdarica na vratima. Tragom svetih pjesama naše pretkršćanske starine, Zagreb 2011.

INTERVJU

DAMIR PEŠORDA

Intervju s hrvatskom spisateljicom Julienne Eden Bušić.....229

INTERVJU S HRVATSKOM SPISATELJICOM JULIENNE EDEN BUŠIĆ

Julienne Eden Bušić rođena je u Oregonu u Americi. Tijekom studija u Beču upoznaje poznatog hrvatskog emigranta i političkog aktivista Zvonku Bušića. Ta ju je ljubav odvela u avanturu života koja i danas traje. 10. Rujana 1976. Zvonko i Julienne Bušić, Petar Matanić, Frane Pešut i Slobodan Vlašić otimaju putnički zrakoplov na letu od New Yorka do Chicaga s namjerom da iz njega izbace letke nad Londonom i Parizom u kojima se objašnjava položaj Hrvatske u tadašnjoj Jugoslaviji. Također su zahtijevali da vodeći američki i europski mediji objave taj letak pod naslovom "Poziv na dostojanstvo i slobodu".

Julienne je inače književnica i prevoditeljica. Njezin roman "Ljubavnici i luđaci" doživio je sedam izdanja u zemlji i inozemstvu. Autorica je još romana "Tvoja krv i moja", brojnih kratkih priča, eseja i kolumni, a ove godini joj je izišao roman "Živa glava" o stradanju silovane Vukovarke, pisan po stvarnom događaju. Roman je za samo nekoliko mjeseci nakon prvog izdanja dočekaao i drugo izdanje.

Gospodo Bušić, prije nekoliko mjeseci izišao je vaš treći roman "Živa glava". Hoćete li nam nešto reći o svom najnovijem romanu? Možda o temi romana, o samom naslovu ili o odjeku koji je roman imao u javnosti.

Naslov je važan jer upućuje na situaciju u Vukovaru, za vrijeme i poslije rata. Dakle, u ostalim, ratom netaknutim dijelovima, Hrvatske jednostavno pitanje „Kako ste?“ dobiva odgovor „Dobro“, „Može proći“, „Odlično“ itd., ali u Vukovaru, kako mi je objasnila glavna junakinja moje nove knjige, kada se nekoga pitalo „Kako ste?“, jedini je bio odgovor „Živa glava!“ Čim sam čula to, znala sam da imam naslov knjige. Dobar je na više razina: glavni je junakinja ostala živa, a glava joj je isto ostala „živa“, u smislu „živahna“, puna ideja, osjećaja, bogatstava...Jer sa svim žrtvama ratnog silovanja (usput, to je tema romana) nije bilo tako. Neke nisu ostale žive, neke su toliko utučene da sada ništa ne mogu, nemaju nade, želja, budućnosti. To treba promijeniti u društvu, a uvijek su knjige, pisana riječ, imale veliku moć, često čak i više moći od politike, od sile, od novca, od svega drugoga. Zato su pisci uvijek

predstavljali opasnost nepravednim vladama. Da živimo u bivšoj Jugoslaviji, završila bih ovom knjigom u zatvoru, možda na 15 godina, jer i sad prozivam i kritiziram vladu sto je zakazala po tom pitanju; dakle, širim neprijateljsku, protu-državnu propagandu! Srećom ne moram ovaj put u zatvor! Prozivam i društvo koje je zakazalo, jer se premalo ovim i sličnim pitanjima bavi, kao da nas se to ne tiče, nekima je to odveć „depresivna“ tema, drugi reagiraju u stilu „Što mogu, ništa, pa je onda bolje sve to zaboraviti“, itd. Treba promijeniti taj stav, jer svaki pojedinac može nešto napraviti, bar pisati pismo podrške tim ženama, ili pismo protesta Vladi. Kada se počnu skupljati i zajedno djelovati, nešto ce se promijeniti, jer i jedno pismo ipak jedan glas! A glasove razumije svaki političar.

Vrlo brzo nakon prvog slijedilo je drugo izdanje romana, i to u nakladi "Večernjeg lista". Recite nam kako je došlo do te suradnje.

Drago mi je da ima već drugo izdanje, jer, kao što sam već navela, tema je bitna, prevažna, da se o njoj ne bi čitalo, govorilo, raspravljalo, a hvala Večernjaku koji je uvidio važnost teme i naravno računao da ce prodaja biti velika, a Tisak također. Zato je knjiga bila dostupna na svim kioscima Tiska, a može ju se naći i u školskoj knjizi. Želim napomenuti da već dugo ima na web stranici Večernjaka jedan blog „Sunčica“, gdje se može naći puno materijala, članaka, informacija o našim silovanim ženama i naporima koji su u tijeku da im se osigura status, mirovina, medicinska pomoć, itd. Nedavno su čak Hrvatske žene u Chicago priredili banket njima u čast i skupili lijepu svotu novca za daljnji rad. Ta podrška, ovdje i izvan Hrvatske, od velike je važnosti, jer su se te žene već 20 godina osjećale osamljenima, napuštenima, odbačenima, a to se treba sada nadoknaditi jer su konačno skupile hrabrosti progovoriti o tim bolnim iskustvima.

Kad je Hrvatska bila neslobodna, zajedno sa svojim suprugom Zvonkom borili ste se na svoj način za njezinu slobodu. Devedesetih ste došli u Hrvatsku i aktivno sudjelovali u stvaranju i izgradnji Hrvatske surađujući i s pokojnim predsjednikom Tuđmanom. Nakon dvije tisućite aktivni ste na jedan drugi način, ne sudjelujete izravno o političkim događanjima. Hoćete li nam reći nešto o tome?

Ja osobno mislim da svaki čin u životu ima svoju političku dimenziju. Uvijek se moram smijati kada netko kaže „pa, mene ne zanima politika!“ I to "nezanimanje" je također politički čin! Jer ako ništa ne radiš, to će samo ojačati protivnike, i eto imaš opet politiku, omogućio si svojom lijenošću, indiferentnošću svojim protivnicima ili neistomišljenicima da jačaju! Tako je i s pisanjem, nije moguće pisati i ne baviti barem donekle politikom, jer pisac ne

može ne prenijeti svoju viziju svijeta kroz književne likova, događanja, rasplete, pa tako opet imaš politiku, ali je ta politička komponenta puno nijansirana od medijskih komentara (često plaćenih i prozirnih) i puno dublja, ako je pisac kvalitetan, puno nadahnutija od političkih govora. Ja se itekako zanimam za politiku, za smjer u kojem Hrvatska ide, to sam i pokazala kada sam radila kao savjetnica Predsjednika Tuđmana. Kada su došli drugi kojima hrvatski nacionalni interesi, po mom sudu, nisu primarni, ja sam napustila službenu politiku, a politikom se bavim sada u sferi književnosti, gdje mislim da mogu više doprinijeti. Ali, ako bi se stvorio neki odbor za žene, za silovane žene, u okviru današnje ili buduće službene politike, naravno da bih rado surađivala.

Kada biste sami određivali sebe, što bi bilo na prvom mjestu: revolucionarka, književnica ili supruga, žena koja voli?

Bježim od kategorija. Prečesto sam promatrala kako ljudi „nestaju“ kada izgubi identitet koji su si sami dodijelili: estradna zvijezda, intelektualac, pisac, aktivist, itd. Ili koji su stjecajem okolnosti taj identitet dobili od naroda, privremeno, kao npr. ministar, ravnatelj, predsjednik...Može zvučati pre-filozofski, ili pre-neodređeno, ali pokušam samo biti, bez definicije, granica, kategorija. Predugo sam u kategorijama: terorist, pisac, borac za slobodu, žena koja čeka, heroj, zločinac.... Sve to je prolazno, mogu danas biti u zemlji gdje živim smatrana kao borac za slobodu (sto se dogodilo), a sutra terorista (sto se isto dogodilo). Istina je puno veća i šira od nečijih misli koji se stalno mijenjaju. Ali, dobro, kada ste već pitali, rekla bih samo da želim biti „čovjek u harmoniji sa svemirom“. Može li žena biti čovjek? Haha! Ako ne, onda recimo da mi je na prvom mjestu biti samo u harmoniji sa svemirom“. Jer sve drugo proistječe iz toga stanja.

Jedna ste, to se mirne duše može reći, od najčitanijih suvremenih hrvatskih književnica. Što za vas predstavlja književnost? Kako vidite suvremenu hrvatsku književnost?

Nisam jedna od onih koji cijene „umjetnost radi umjetnosti“, a u tomu se moram, nažalost, slagati s izvjesnim Mao Tse Tung, koji je rekao čak da uopće ne postoje umjetnost zbog umjetnosti, jer se umjetnost ne može nikako odvojiti od klase niti biti neovisna od politike. Nisu mi dragi ni postmodernisti ni današnja postmodernistička i eksperimentalna književnost jer joj nedostaje ljudskosti.

U svome pisanju, uvijek sam se vodila za onim što je William Faulkner rekao, kad je primao Nobelovu nagradu: „Mladi muškarac ili žena koji danas pišu zaboravili su na probleme ljudskog srca zbog sukoba sa samim sobom, koji sam po sebi može pisanje učiniti dobrim jer je samo to vrijedno da se o

njemu piše, vrijedno patnje i znoja. On ih mora ponovno naučiti. Moraju naučiti same sebe da je najosnovnija od svih stvari biti prestrašen: i, učeći to sebe, zaboraviti zauvijek, ne ostavljajući mjesta u svojoj radionici za bilo što osim starih činjenica i istina srca, univerzalnih istina bez kojih je svaka priča prolazna i osuđena na propast – ljubav i čast, sažaljenje i ponos, sućut i žrtva. Sve dok tako ne radi, on radi pod prokletstvom. Ne piše o ljubavi nego o požudi, o porazima u kojima nitko ne gubi ništa vrijedno, o pobjedama bez nade i, što je najgore, bez sažaljenja i sućuti. Njegove žalopojke ne žale ni za jednom univerzalnom istinom, ne ostavljaju ožiljke. Ne piše iz srca, nego iz žlijezda... pjesnikova, pišćeva dužnost je da piše o tim stvarima. Njegova je privilegija da pomaže čovjeku da ustraje uzdižući mu srce, podsjećajući ga na hrabrost i čast, i nadu, i ponos, i sućut, i sažaljenje, i žrtvu koji su bili vrhunci njegove prošlosti.“

Zato, kad upitate ljude koje su im najdraže knjige, oni će uvijek navesti neku od klasičnih dijela, neku s univerzalnom, ljudskom pričom: Steinbeckove *Plodove gnjeva*, *Zločin i kaznu* Dostojevskog, Cervantesovog *Don Quijote* -a, Balzaca, Hugo-a... Dakle, moji uzori su veliki pripovjedači koji povezuju ljude s njihovom prošlošću, vode ih u sadašnjost i inspiriraju za budućnost, pisci kao što su Faulkner, Saul Bellow, Dostojevski, Balzac, John Steinbeck, Flannery O'Connor.

Imam previše prijatelja i prijateljice koji sjajno pišu, ali ih ne bih nabrajala da nekog od njih ne bih zaboravila spomenuti. Moja je žarka želja da se u Ministarstvu kulture konačno nešto poduzima da ih se može citati izvan Hrvatske, na drugim jezicima. To uopće nije teško izvesti, ima mogućnosti, ima strategija, ima ljudi koji to mogu, samo nedostaje vizija. Ne da se hvalim previše, ali sam već uspjela, skupa s nekim suradnicima izvan zemlje, omogućiti da se bar devet hrvatskih pjesnika i pisaca pojave na američkom tržištu. Zamislite sto bi sve bilo moguće učiniti da imamo tim ljudi koji rade preko ministarstva! Ako nas nema izvan zemlje, sve radimo autistički, a što imamo od toga?

Vaš suprug Zvonko Bušić već je četiri godine na slobodi. Vaša teška i pustolovna životna priča imala je hepiend. Kako se snalazite u mirnom životu?

Hepiend je varka, jer nije „end“ dok ne umremo, a svašta se može dogoditi između! Jednog će dana o tome postojati pisani trag, nadam se u skoroj budućnosti, pa bolje da pričekamo malo. Mogu samo zasada reci da je bilo kao što vrijeme zna biti, svaki dan drugačije, pa potres, pa sunce, pa oluja, pa uragan, pa vjetrovi, malo kiše, vrućina, pa opet kiše.... uglavnom, nitko ne može zamisliti kako je to doći doma nakon 32 godina strogog zatvora, za zatvorenika,

i za ženu i obitelj. Ali je Zvonko, hvala Bogu, došao doma, svaki dan je pun iznenađenja, novih iskustava, izazova...a moram sve zainteresirane izvijestiti da se najnovije zove Rocinante, Zvonkov novi suputnik s četiri kotača. Prvi Rocinante bio je slavni konj Don Quixotea, a drugi je vjerni „suvremeni“ konj Zvonka Bušića, koji se bori s hrvatskim političkim vjetrenjačama, a bez obzira na učinke, on sada osjeća pravu slobodu kretanja. Da, kao što znate, konačno je položio vozački ispit, prvi put u životu vozi, a prešao je već preko 15,000 km u 7 tjedana.

U svom novom romanu pisali ste o problemu silovanih žena. Kako komentirate činjenicu da je, recimo u BiH, taj problem dignut na najvišu razinu, a u hrvatskoj gotovo zanemaren? Doduše, u BiH je silovano mnogo više žena, ali problem je u načelu isti.

A kako znamo da ih ima više u BH? Većina uopće ne govori o tome, jer se boje, ili se stide (jer ih je društvo učilo da su one krive) ili ne žele biti stigmatizirane...u Americi, recimo, stručnjaci računaju da samo oko 30% silovanih žena prijave slučaj policiji. A to je u zemlji koja pokazuje puno više razumijevanje za silovane žene preko raznih službenih institucija, udruga, organizacija za ljudska i ženska prava.... Ovdje, gdje se ta svijest još mora razvijati, računam da je možda 1-2% silovanih žena progovorilo o tome. Ne smijemo zaboraviti da, usprkos tome što je u BH problem bio dignut na najvišu razinu, te žene se još uvijek bore za sva svoja prava, kompenzaciju, status....pa je pitanje što su imale od svega toga? Zato moramo povećati svoje napore, ne dopustiti da se sve to zaboravi, zanemaruje.

Zahvaljujući vam na razgovoru, još samo jedno pitanje. Spremati li nešto novo, roman ili knjigu?

Ima stvarno milijun sjajnih priča koje zaslužuju da se o njima piše, ali nikada nisam baš unaprijed planirala o čemu ću pisati, to me obično udari kao grom kada je pravi trenutak, prava tema. Dakle, vidjet ćemo. Sada sam zauzeta radom na scenariju po romanu „Živa glava“, jer Anja Šovagović Despot i ja namjeravamo tražiti sponzore za snimanje film o ovoj temi, s Anjom, naravno, u glavnoj ulozi. Želja mi je i da naše žene sudjeluju u filmu, jer je to njihova priča, borit ćemo se da i tako bude.

Ovaj je razgovor objavljen u Hrvatskom slovu,
a s Julienne Eden Bušić je razgovarao Damir Pešorda.

UČENIČKI POKUŠAJI

ANAMARIJA ČOLAK

Nagrađena pjesma na 49. Šimićevim susretima.....237

NAGRAĐENA PJESMA NA 49. ŠIMIĆEVIM SUSRETIMA

Jedni drugima ponekad pružimo toliko sreće i ushita da se čini nevjerovatno kako
bismo ikada mogli postati drugačiji, kako smo sposobni povrijediti jedni druge, a
jesmo, itekako!

Znamo ponekad zadati preduboke rane ne razmišljajući.

Je li to sebičnost?

Samo puka nesmotrenost?

Ili čak dokaz zla koje postoji u nama?

Ne znam..

Znam samo da se bojim, i sebe, i njih, i zla koje je u nama.

A najviše svega onoga što jedni drugima često činimo,
bez trunke kajanja.

I imamo drskosti pored svega toga sebe nazivati
naprednim bićima?

Razumnim ljudima..

Ma ako je ovo razum, želim poludjeti što prije.

Anamarija Čolak II a
Srednja škola Antuna Branka Šimića

IZBOR PJESAMA KATARINA JURIĆ

BURILO

Naviru mi osjećaji,
a duša se puni boli,
kraj ognjišta u kućarku
još burilo staro stoji.
Tako nešto ne primijetih
dok si bako živa bila,
ali sada kad te nema
nikome ga viruj nedam.
Kao dragulj privijam ga
ja na grudi svoje,
gorak uzdah otima se
ti si sada samo moje.
Tko te samo načinio,
potpisat se nije htio,
al' tragovi još su živi
to su moji preci mili.
Vele žedni grla
ti si napoio,
na leđima babe Anđe
uvik si ti bio,
a sada je drugo vrime
voda više nije ista...
Al' nemari..Šapnut ću ti;
zub vrimena ne može ti ništa.

UVELA RUŽA

Jučer si bila
Sva tako mirisna i zanosna,
kraljica svih cvjetova.
Divilo ti se
Jutarnje sunce.
Mladi mjesec uzimao,
Kapljice rose koje
Su drhtale u tvojim latima.
Danas drhtiš
Usplahirena.
Povijaš se
Hladnoj zemlji
Umireš bez krika.

DJETINJSTVO

Djetinjstvo
su laki koraci
što zvone u tišini,
šapat
blagog povjetarca
zanesena na mjeseci.

Djetinjstvo
je meka trava
osuta smjehom
tratinčice i maslačka
polet ptica veselica,
najljepša kajda
ikad otpjevana.

JESEN

Na svom licu,
u svojoj kosi
osjetih miris
što ona donosi.

I dok sam
okom svojim trepnula;
Zlatni je plašt
pod noge mi metnula.

Svuda je ima
ona je tu...
Dolazi u mom
mjesecu rujnu.
Kad zrija grožđe,
kruška u vrtu
jesen je ogrnula
dolamu žutu.

Sunce joj osmjeh
zlačani šalje,
a ona seljaku
zrelo žito daje.

Još je čekaju
pune ruke posla,
možda joj pomogne
jutarnja rosa,
one su tako
dobre druge.
Ostat će možda,
do zime duge.

HERCEGOVINA

Otkad znam za sebe
U mom srcu bdiješ.
Tvoje gore, vreli kamen
Mom su srcu najmilije.

U svojim njedrima
Čuvaš blago
Zemljo moja mila,
naša loza, slasna smokva
Iz kamena niknula.

Dok ponosna kročim
Niz džardine svoje,
Čujem meke zvuke
To gangaši poje.

Katarina Jurić III b gimnazija

IZBOR PJESAMA ANTONIJA JURČIĆ

DOMOLJUB

U obranu javlja se prvi
ne žaleći života ni krvi.
Svuda bitke vodi teške
i pobjede nosi viteške.

Al' mnogo je onih
što na bojištu su pali
i posljednji dah
domovinu dali.

A za taj dar
što domovini su dali
rajskim prostranstvom vječno nek'
brode, sjajni i čisti kao ideali.

Pa da se iz srca zemlje ove
jednom opet rode!

PREDUGO BRATE,PREDUGO

Predugo je, predugo
raj na zemlji ličio na pakao.

Predugo je,predugo
dušman kleti njime koračao.

Predugo je,predugo
stara majka suze lila,
predugo je njima lice kvasila.

Predugo je,predugo
Dunav crven tekao
i Ravni kotar plodove
krvave ljudima davao.

Predugo je, brate,predugo
Lijepa naša krvlju bila okovana,
i suzama natopljena.

A sada kad se barjak
crven,bijeli,plavi opet sa visina vije
neka svaki Hrvat sa ponosom viče:
Hvala Bogu višnjemu i generalu našem!

VRIJEME LJUDI

Negdje tamo sa poetskih visina
iz mene izlazi samo gorčina,
svemu tome krivo je vrijeme
kada i hijene mogu da lete.

I opet su trgovci ispred hrama
svi su postali Jude,
a Pilati peru krvave ruke, dok
sotona tvrdi da je human i anđeo milosrdan.

Neki pričaju o plovidbi
a ni sidra nisu digli
i svi oni miševi u boci
javljaju im se k'o svjedoci.

A zapravo bijeda pod bještavilom...

BEKIJA

Ima jedno mjesto od doma draže
gdje naučih prve korake,
gdje naučih prve igre,
gdje prijatelje nađoh najbolje.

Gdje moje srce za Hrvatsku živi,
gdje se moj pogled Grudama divi.
Gdje legende nastadoše prave,
gdje dečki i cure nemaju mane.

To je mjesto moje sve,
tu ću umrijet ja,
to se mjesto zove Bekija.

Antonija Jurčić IIIc gimnazija

KRONIKA

MARIO BUŠIĆ

Ljetopis Matice hrvatske Ogranak Grude u 2012. 249

LJETOPIS MATICE HRVATSKE OGRANAK GRUDE U 2012.

-Dana 17. siječnja 2012. godine u 11 sati bijaše sastanak čelništva Matice hrvatske Ogranak Grude pod predsjedanjem predsjednika Maria Bušića, te dopredsjednika Stjepana Glavaša i Joze Marića kao i aktivnih članova Petra Majića i Srečka Mikulića. Na sastanku je dogovoreno predstavljanje knjige u kinodvorani Grude *U obrani Domovine*, autora Zvonimira Franjkovića. Također je dogovoreno sudjelovanje Matice hrvatske Ogranak Grude u Gorici u događaju *Noć otvorenih muzeja*. Ova ideja da se u općini Grude dogodi ova europska kulturna manifestacija Noć otvorenih vrata muzeja potekla je od aktualnog predsjednika Matice hrvatske Ogranak Grude. To je zapravo i prvi put da se ta manifestacija odvija na prostoru Hercegovine. Isto tako se aktiviralo pitanje prostorija Matice hrvatske u kinodvorani u Grudama te je zaključeno da se krene u realizaciju uređenja budućih prostorija MH Ogranak Grude koje je Matica hrvatska dobila na korištenje od općine Grude. U čast Ivana Alilovića i ove će godine biti održana svečanost: molitva, paljenje svijeća i polaganje cvijeća na grobnici pok. Ivana Alilovića na Škeljinoj Njivi uz prigodno slovo, te u kinodvorani u Grudama prigodan program. Zaključeno je da se na inicijativu Matice hrvatske Ogranak Grude sazove Organizacijski odbor Šimićevih susreta i da se počne raditi Monografija Šimićevih susreta u povodu 50. obljetnice održavanja ove najstarije kulturno-književne manifestacije u BiH i šire, a koja bi zapravo bila predstavljena na 50. Šimićevim susretima 2013. godine u Drinovcima.

-23. siječnja 2012. godine u kinodvorani u Grudama bila je promocija knjige: *U obrani Domovine*, autora Zvonimira Franjkovića, kapetana bojnog broda u mirovini. Knjiga je s tematikom iz Domovinskog obrambenog i pravednog rata. Predstavljanje se održalo u povodu 20. obljetnice proglašenja neovisne, samostalne i međunarodno priznate Republike Hrvatske.

Nakon uvodnog govora dobrodošlice kojeg je održao u ime domaćina, Matice hrvatske Ogranak Grude i općine Grude, uvaženi gospodin prof. Srečko

Mikulić, predstavljači su knjige nastavili s programom i to: dr. Vlado Nuić, u ime nakladnika Matice hrvatske Ogranak Split; prof. dr. fra Andrija Nikić, predsjednik HKD Napredak u Mostaru i Zvonimir Franjković, autor. Petar Vulić, književnik i dragovoljac Domovinskog rata, te suradnik na ovoj knjizi bio je voditelj programa. Učenici Osnovne glazbene škole iz Gruda, Stipe Iličić i Božidar Vlašić, svojim glasovirskim izvedbama uljepšali su ovu večer. Nažalost, svega dvadesetak osoba nazočilo je ovoj promociji.

-Noć otvorenih muzeja je tradicionalna manifestacija koja se u mnogim gradovima Hrvatske i svijeta obilježava krajem mjeseca siječnja. Ove godine se ovoj manifestaciji po prvi put pridružio netko iz našeg podnebesja. Naime, u petak 27. siječnja župni ured sv. Stjepana Gorica-Sovići, Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Hrvatska franjevačka arheološka zbirka Sv. Stjepan Gorica i Ogranak Matice hrvatske Grude organizirali su zajedno **Noć otvorenih muzeja** i to u Gorici, na tri lokacije: u Staroj crkvi, u Hrvatskoj franjevačkoj arheološkoj zbirci Sv. Stjepana i u Galeriji Bratovštine.

Ovako su prenijeli to u medijima:

Hladna siječanjaska noć nije zaustavila lijepi broj poklonika kulturnih događanja koji su prošle večeri, 27. siječnja došli na prvu Noć muzeja u Gorici.

Događaj su zajedno organizirali Bratovština sv. Stjepana Prvomučenika Gorica-Sovići, Župni ured Gorica - Sovići, Hrvatska franjevačka arheološka zbirka sv. Stjepana Prvomučenika Gorica i Matica Hrvatska Ogranak Grude. Za početak događanja odabrala se stara crkva sv. Stjepana u Šamatorju u Gorici, gdje je Klapa Bratovština otpjevala jednu pjesmu. Nakon toga s nekoliko uvodnih riječi o samoj ideji pridruživanju Europskoj noći muzeja 2012. u Gorici i s programom večeri veliki broj nazočnih upoznao je mr. sc. Mario Bušić, predsjednik Matice hrvatske Ogranak Grude.

Ministrica obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije Zapadnohercegovačke prof. Helena Lončar je s nekoliko ukusno odabranih prigodnih riječi otvorila ovu Noć muzeja 2012. godine. Posebno je istaknula kako joj je kao ministrici drago što prepoznavamo muzejske vrijednosti i arheološka istraživanja za našu povijest.

Fra Ante Marić, knjižničar Hercegovačke franjevačke provincije Uznesenja Blažene Djevice Marije, inače dugogodišnji župnik u župi Gorica-Sovići, ustvari najodgovornija i najzaslužnija osoba za cijeli crkveno-muzejski prostor oko crkve u Gorici i sve radove koji su tamo napravljeni, nadahnuto, precizno i zanimljivo je govorio o samom projektu, otkrivanju ranokršćanske bazilike, starohrvatskom razdoblju i kroz povijest sve do danas, o restauraciji i rekonstrukciji stare crkve Sv. Stipana, kao i o nastanku Muzeja. Nije smetnuo s

uma naglasiti povijesni zapis kako je stara crkva Sv. Stipana u Gorici bila jedno povijesno vrijeme sjedište srednjovjekovne župe Imota. Nakon fra Ante slijedila je još jedna krasna pjesma klape Bratovština, nakon čega su zbivanja prešla u Muzej gdje su zainteresirani posjetitelji mogli razgledati postav i upisivali se u knjigu dojmova.

Gorička je Noć otvorenih muzeja završila u Galeriji starog župnog dvora u Gorici otvaranjem izložbe slika fra Vinka Mikulića. U toj je prigodi svoje dvije pjesme iz najnovijeg, još nepredstavljenog Godišnjaka Matice Hrvatske Ogranak Grude SUSRETI 5, recitirao Marko Čuljak, mladi pjesnik iz Sovića (iz Bobanove Drage). Za početak i prvu večer muzeja više nego dovoljno.

Mnogi nisu došli jer je tu večer bila i rukometna utakmica Srbija : Hrvatska. Svi koji su došli gledali su utakmicu u prostorijama Bratovštine, na žalost Hrvatska reprezentacija je izgubila. To ipak nije pokvarilo lijep i nadasve uzvišen dojam koji je na sve ostavila ova večer duhovnog rasta.

-2. veljače 2012. godine svetkovina je u katoličkoj crkvi i to Svijećnica, ili kako naš puk kaže Kalandora. Osvanuo je snijeg, visina mu je različita od sela do sela u Grudskoj općini. Snijeg je nastavio sipiti i predvečer, pa cijelu noć i tako danju na sv. Blaža, 3. veljače. U Grudama ga je palo više od pola metra u ova dva dana, a snijeg i dalje nastavlja intenzivno padati. Najgore je zaseocima u rubnim dijelovima općine. Stožer Civilne zaštite Županije Zapadnohercegovačke na čelu s Tomislavom Čužićem kao i cijelom Vladom Županije ZH radi i danju i noću kako bi se stanje stavilo koliko-toliko u normalu. Do subote popodne (4. veljače 2012.) palo je na nekim mjestima više od metar snijega. Stanje je teško. Cijela je Hercegovina i Imotski i Vrgorački kraj i druge općine Dalmatinske Zagore u kolapsu. Ljudi se pomažu međusobno. Starijima i nemoćnima te bolesnima priskače se upomoć na različite načine. Kršćanska solidarnost je na djelu sada više nego ikada. Nažalost imade i onih koji samo s rukama u džepovima podsmijavajući se promatraju dobročinitelje.

-10. veljače 2012. godine (petak) blagdan je hrvatskog blaženika Alojzija Stepinca. Navečer je počelo sniježiti, te je tako do jutra do 10-ak sati kad je prestao padati snijeg, palo oko 20-ak centimetara novog snijega koji je isti dan gotovo sasvim okopnio. Ostao je onaj stari, ali prognostičari najjavljaju idući tjedan zatopljenje pa se nadamo da će nam i ova nepogoda s tim zatopljenjem proći.

-24. veljače 2012. godine u kinodvorani u Grudama održana je večer sjećanja na prof. Ivana Alilovića (1922.-2003.), kao 90. obljetnica Alilovićeva rođenja. U toj je prigodi predstavljen Godišnjak Matice hrvatske Ogranak Grude SUSRETI 5. O susretima su govorili mr. sc. Mario Bušić, glavni urednik,

potom Petar Majić, član uredništva, zatim prof. Domogoj Tomas i njegov otac prof. dr. sc. Srećko Tomas, sa sveučilišta u Osijeku. Oni su inače rodom iz Ploca, iz župe Drinovci, a članovi su Matice hrvatske u Osijeku. O životu i djelu prof. Ivana Alilovića, nadahnuto je govorio prof. dr. sc. Fra Andrija Nikić. Nazočnih na ovoj kulturnoj večeri bijaše oko 30-ak. Njima i svima koji poštuju rad Matice hrvatske, njezin Ogranak u Grudama iskreno zahvaljuje na podršci. Evo što su Domogoj i Srećko Tomas o Godišnjaku Matice hrvatske Ogranak Grude SUSRETI 5 kazali ove večeri:

GRUDE, 24. VELJAČE 2012.

PRIKAZ GODIŠNJAKA OGRANKA MATICE HRVATSKE GRUDE *SUSRETI 5*

Ogranak Matice hrvatske u Grudama, pored svojih brojnih aktivnosti, izdaje godišnjak pod nazivom *SUSRETI*, a evo, danas se cjelokupnoj javnosti predstavljaju *SUSRETI 5*, što je mali jubilej. Godišnjak ima opseg od ukupno 404 stranice, od čega se na 324 stranice nalazi uobičajeni sadržaj u sedam poglavlja (Uvodni članak, Zanimljivosti, Povijest i zemljopis, Kultura, Igrokaz, Književnost i Kronika), s radovima ukupno sedamnaest autora. Osim toga, uključeni su i referati s Okruglog stola o biskupu fra Paškalu Buconjiću, održanom u Drinovcima 10. prosinca 2010., u sklopu kulturne manifestacije *V. Dani Matice hrvatske u Grudama*, a u povodu 100. obljetnice fra Paškalove smrti. Objava tih referata daje dodatnu vrijednost godišnjaku.

UVODNI ČLANAK

Članak „**Barcelona i štošta drugo usput!**“ djelo je Ivana Šimića, rodom iz Dragičine, vlasnika informatičke tvrtke *Hertronic* iz Gruda, koji piše i kolumne za *dnevnik.ba*. U članku Šimić vješto opisuje sve usputne okolnosti putovanja svoje šesteročlane obitelji u Španjolsku, preko Italije, Francuske i Monaca, dok im je centralna lokacija za posjet bio glavni grad španjolske pokrajine Katalonije, Barcelona. Ipak, pored toga, posjetili su i Madrid te glavni grad druge španjolske pokrajine Baskije, Bilbao. U članku Šimić povlači paralelu između situacije vezane za Herceg-Bosnu, te stanja u dvjema spomenutim španjolskim pokrajinama, u smislu stalnog propitivanja granica vlastite političke autonomije.

ZANIMLJIVOSTI

Članak „**Odgojitelji u sudaru s tehnikom – čemu se nadati**“ napisao je svećenik fra Mate Logara, župni vikar u župi Drinovci, te vjeroučitelj u OŠ

„Antun Branko i Stanislav Šimić“ u Drinovcima i duhovni asistent Frame. Članak obrađuje uvijek aktualnu temu odgoja djece i mladeži, u svjetlu sve bržih promjena tehničkih sredstava kojima se ljudi služe (internet, mobiteli, Facebook, Twitter itd.). Budući da mladi u sve ranijim godinama života lakše i brže prihvaćaju sve te novitete, posvećujući im značajno vrijeme, Logara zaključuje kako to utječe na sve veće gubitke kontakta roditelja s djecom, kao i da su mnoga današnja djeca zapravo *siročad sa živim roditeljima*. Kako bi se to koliko-toliko popravilo, smatra potrebnim, s jedne strane, informatički opismeniti nove generacije nastavnika, ali i roditelja, a s druge strane, budući da su *osnovne ljudske potrebe ostale iste* (pored potrebe za hranom, odjećom i stanom, potreba i za ljubavlju, razumijevanjem i prijateljstvom), potrebno je i u vjeronaučnim programima dati veći naglasak socijalnoj osjetljivosti i ljudskom suosjećanju, te povećati disciplinu u školama, jer je popuštanje djeci u tom smislu medvjeda usluga.

Članak „**Ne bojte se probuditi**“ napisao je Petar Majić iz Drinovaca, inače zamjenik predsjednika Matice hrvatske u Grudama. Kao što je više-manje poznato, Majić je odigrao značajnu ulogu u demokratskim promjenama 90-tih godina, Domovinskom ratu, HR Herceg-Bosni, Općini Grude, te u Sarajevu, obnašajući različite dužnosti. Pored osobnog angažmana tijekom nacionalne emancipacije hrvatskog naroda, prilikom rušenja jugokomunističkog totalitarizma, posljednjih godina daje značajne doprinose na spisateljskom polju. Njegov članak je nadahnuto toplo posmrtno sjećanje, te podsjećanje na život i djelo šestero ljudi, koji su imali velike sprove u kratkom razdoblju od devet mjeseci, na drinovačkom groblju Bartuluša, a to su: Lucija Pandžić, r. Čulina, 91 godina, mr. sc. Andrija Tomas, 42 godine, Alojzije Majić, 43 godine, Vlado Kurtović, 55 godina, Ana Tomas, r. Todorić, 62 godine i Mihovil Milan Majić, zvani Mrva, 76 godina. Za sve njih kaže da su bili veliki ljudi, pa čak i čovjek zvan Mrva, čiji sprovod je predvodio mostarsko-duvanjski biskup dr. Ratko Perić, uz nazočnost šezdesetak svećenika, nešto više časnih sestara i mnoštva vjernika. Svakome je to bilo posve očekivano, jer je iz Mrvine bliže obitelji bilo ili ima 15 svećenika i časnih sestara, a sin mu je don Željko, višegodišnji vicerktor Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu, jedne od čuvenijih ustanova u Hrvata uopće. Jasno je kako autor s ponosom ističe da je iz Drinovaca bilo ili trenutno ima ukupno 72 svećenika i 46 časnih sestara, što je svojevrsni fenomen. No, njemu je osobito na pameti gorući problem demografske obnove u hrvatskom narodu, a za Hercegovinu još uvijek prisutan i problem iseljavanja, te stoga slavi i među mrtvima i među živima sve one koji su dali veliki doprinos u ljudskim životima, jer to smatra najvećom vrijednošću. Navodi kako se naši roditelji i djedovi u puno težim prilikama nisu bojali novih

života, dakle djece, pa je stoga i njegova poruka sažeta u naslovu: „**Ne bojte se probuditi**“.

Članak „**Okupljanje i ohrabrenje – dar crkve**“, napisao je Božidar Majić iz Zagreba, po roditeljima porijeklom iz Drinovaca, a do sada, između ostalog, autor jedne knjige eseja. U članku autor, šetnjom kroz povijest do današnjih dana, ukazuje na ulogu Crkve i crkvenih ljudi u okupljanju kršćanskog puka za njegovu obranu prilikom različitih ugroza. Posebno ukazuje na višestoljetni zajednički mučenički hod Crkve i hrvatskog naroda u Hercegovini, nazivajući to predivnim primjerom vjere, nade, postojanosti, nesebičnosti i žrtve, ali i života. Zaključuje kako je Crkva tu nesebično pridonosila i pridonosi očuvanju narodne svijesti, jezika, kulture i umjetnosti, te je davala i daje osjećaj da nismo sami, ostavljeni i nemoćni.

POVIJEST I ZEMLJOPIS

Članak „**Kratka povijest Gruda i kretanje stanovništva**“, napisao je prof. dr. sc. fra Andrija Nikić, istaknuti povjesničar, znanstvenik, sveučilišni profesor i plodan pisac. Taj je članak najopsežniji u petom broju godišnjaka (ukupno 83 stranice), a obuhvaća, pored uvodnog dijela, kratak povijesni pregled Gruda, određene podatke o katolicima u Grudama, te svojevrsno zaključno razmatranje. Članak sadrži mnogo sabranih podataka iz različitih izvora, iz opće i crkvene povijesti Gruda, ali kako su Grude sjedište općine, često unutar teksta susrećemo i različite korisne povijesne podatke iz nastanka i života drugih mjesta, odnosno župa u općini Grude. Članak će biti od velike koristi svima koji su danas napose zainteresirani za prošlost svoga kraja, starih naselja i gradina. To je podloga za daljnja istraživanja povjesničarima, demografima, sociolozima te drugim istraživačima i znatiželjnicima, odnosno ljudima „od pera“.

Članak „**Baštinik mučeništva strpljivosti (Povodom 100. godišnjice rođenja dr. don Ivana Tomasa)**“, napisali su: Domagoj Tomas, mag. educ. hist. et philol. croat., asistent na Odjelu za kulturologiju Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku, polaznik 2. godine poslijediplomskog doktorskog studija povijesti na Hrvatskim studijima u Zagrebu i prof. dr. sc. Srećko Tomas, redoviti sveučilišni profesor (trajno zvanje) na Prehrambeno-tehnološkom fakultetu u Osijeku i na Agronomskom i prehrambeno-tehnološkom fakultetu Sveučilišta u Mostaru. Članak daje sažet prikaz života i djela dr. don Ivana Tomasa, rođenog 1911. u Drinovcima, a preminulog 1992. u Rimu, gdje je i pokopan u grobnici Papinskog hrvatskog zavoda sv. Jeronima u Rimu. Članak predstavlja malo osvjetljavanje bogatog života jednog svećenika i domoljuba, o kojem se u njegovom rodnom kraju malo zna.

Članak „**Reljefne osobitosti prostora Zapadnohercegovačke županije – podloga geokološkom i turističkom vrednovanju kao prilog održivom razvoju županije**“ napisao je dr. sc. Vjekoslav Šimunović, docent na Prirodoslovno-matematičkom fakultetu Sveučilišta u Mostaru, stalni suradnik godišnjaka, inače rodom iz Gruda. Članak vrlo utemeljeno obrađuje zemljopisni položaj, hipsometrijske značajke, nagibe, raščlanjenost reljefa, orografsku strukturu, morfostrukturne osobitosti i ponikve u promatranom prostoru. Prema zaključku, prostor Zapadnohercegovačke županije u geomorfološkom smislu može se razvrstati na dio Visoke i Niske Hercegovine, te Hercegovačkog sredogorja.

KULTURA

Članak „**Zavičajni govor u ranim pjesmama A. B. Šimića**“ napisala je dr. sc. Mila Pandžić, zaposlena na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu, inače kćerka istaknutog sveučilišnog profesora Vlade Pandžića, rodom iz Drinovaca. Poglavlja koja obuhvaća članak su: Pjesnikova „ukorijenjenost“ u zavičajnom govoru, Zavičajni govor A. B. Šimića, Rane pjesme (1912. – 1917.), Leksičko-fonološki lokalizmi, regionalizmi i dijalektizmi u Ranim pjesmama, Tvorbeni lokalizmi, regionalizmi i dijalektizmi u Ranim pjesmama, Zavičajne sintaktičke osobitosti u Ranim pjesmama i Leksički i leksičko-semantički dijalektizmi u Ranim pjesmama. U zaključcima dr. sc. Pandžić nedvojbeno zaključuje kako Rane pjesme A. B. Šimića sadrže mnogobrojne lokalizme (lekseme koji su karakteristični za mjesni drinovački govor), regionalizme (lekseme koji su karakteristični za hercegovački govor ili govore) i dijalektizme (štokavske lekseme koji nisu ušli u leksik hrvatskog standardnog jezika), te da se Šimić ponosio zavičajnim govorom, promicao ga i na svoj način ga slavio.

Članak „**Proklinjanja u romanu Ivana Raosa 'Prosjaci i sinovi'**“, napisao je mr. sc. Mario Bušić, predsjednik Matice Hrvatske Ogranak Grude. Autor je u članku podijelio proklinjanja u 4 grupe: Proklinjanja u kojima se spominje đavao, Kikaševa zapovijed – Kuniti i proklinjite!, Materina kletva ili materino prokletstvo i Druge kletve i proklinjanja. U zaključku Bušić iznosi zanimljivo stajalište, da su kletve i proklinjanja u Raosovu romanu *Prosjaci i sinovi* prisutne kako bi očuvale opću moralnu i crkvenu etičnost, jer ako netko priča u crkvi za vrijeme propovijedi, prokune ga se da ušuti, s obzirom da smeta svetu stvar. Ukoliko netko krade, vara ili živi kako ne treba, psuje ga se kako bi se popravio. Također ga se proklinje, kao Vrtirepku, jer se držalo da se ogriješila o moralne zakone. Dakle, ne radi se o kletvama i proklinjanjima kojima je želja samo prokletstvo, već im je primarni cilj upravo suprotan i stoga Bušić smješta i

Raosa i don Pavla i Kikaša i sve „šćape“ po molitvi svojih kletvi i proklinjanja u zaslužnu Božju „vičnost“.

IGROKAZ

Igrokaz, zapravo dramski tekst „**Božić bez sina**“, napisao je fra Ante Marić, svećenik s bogatim pastoralnim, ali i spisateljskim iskustvom, u različitim područjima djelovanja „Ljudi od pera“. Danas fra Ante vodi Franjevačku knjižnicu u Mostaru. U ovoj drami obrađuje tematiku iz zadnjih šest mjeseci života našeg poznatog pjesnika A. B. Šimića, koje je pjesnik, teško bolestan od tada neizlječive tuberkuloze, proveo u bolesničkoj postelji. Za to vrijeme pjesnika su očekivali, barem za Božić, u roditeljskom domu u Drinovcima. Fra Ante uspio je na realističan i vrlo slikovit način prikazati i pjesnikovu borbu s bolešću, u zadnjim danima života, ali jednako tako i iščekivanje majke da će za Božić vidjeti, pored druge svoje djece, i svoga najstarijeg sina, kao i njezinu neizmjernu tugu kada je dočekala Božić, a njezin se Antun ostao boriti s bolešću u bolesničkoj postelji u Zagrebu. Na slikovit način autor je povezoao pjesnikov cjelokupni životni put od Drinovaca do Zagreba, te njegovu ljubav prema rodnim Drinovcima i Hercegovini. Sažeo je u drami i pjesnikovu borbu sa sumnjama u Božju postojanost, ali i konačno nepobitno priklanjanje uz vjeru svojih otaca, jer se u bolnici ispovjedio, pričestio i primio posljednju pomast, kada je „mjesto u prah prešao sav u zvijezde“.

KNJIŽEVNOST

Izbor pjesama mladog pjesnika Marka Čuljka, diplomiranog novinara iz Bobanove Drage, donio nam je pjesme s naslovom: Mom rodnom kraju, Stara pila, Pjesme naših stećaka, Jedno sunce što nježnije grije, Glazba jesenje noći, Zimsko jutro, Moj duh, Ispovijed, Kao otok, Jedan život, Heroj pjeva pjesmu o pobjedi, Oproštaj, Majci i Staro maslinovo drvo. Prikaz pjesama dao je fra Ante Marić, navodeći da se iz samih naslova daju nazrijeti misli stihova, koji su nastajali u sjeni zvonika sv. Ilije, na ilirskoj gomili u Bobanovoj Dragi.

Izbor pjesama mladog pjesnika Željka Andrijanića, rođenog 1991. u Grudama, koji se pored pisanja pjesama bavi novinarskim pisanjem i djelovanjem (povremeno na Radio Grudama, a i jedan je od urednika mrežnog portala *boboska.com*), obuhvaća 16 sljedećih pjesama: Umorni duh, Anđeo čuvar, Čarobna pjesma, Dobro ti je gore, Pjesma u suzama, Susret, Staro mjesto, Klinci kao mi, Mostar, Ne traži me, čovječe, Pjesma umornog dječaka, Putovanje kroz vrijeme, Rastanak, Slika moje mladosti, Cesta pred nama i Jutro moje mladosti. Ti naslovi ukazuju na raznolikost misli i osjećaja koji naviru iz

duha mladog pjesnika, završavajući na papiru kao pečat određenih životnih zbivanja, misli i snova.

Pjesme „grudske neviste“ Jasminke Mikulić, rodom iz Dalmatinske zagore (Miljevačka visoravan), koja je radila na Radio Grudama kao voditeljica, imaju, kako je to i sama izjavila, uzor u velikim hrvatskim pjesnicima Silviju Strahimiru Kranjčeviću i Antunu Gustavu Matošu. Ovdje je objavljeno njezinih 13 pjesama, i to: Bio si, Zemaljski hod, Umoran i sam, Jutro u predgrađu, Nada, Posljednji pozdrav, Sve prolazi, Kad su daleke bile daljine, Sebičnost, Vukovarske duše, Hercegovina, Samo reci riječ i Proljeće. Pjesme se odlikuju osjećajima ljudske topline, nježnosti, ljubavi, prijateljstva, nade i domoljublja, sa snažnim pečatom ženske duše. Hvala joj što je kao rođena Dalmatinka napisala pjesmu **Hercegovina**:

Ispaćena, prevarena, napuštena
Dugo te čeka na kućnom pragu
Željna tvoga lica i tvoga imena.

Ne misli na proteklo vrijeme
I hoćete li se prepoznati
Tvoje tragove još čuva u kolijevci
Jer zna da se Dom ne zaboravlja.

U Susretima je svoje mjesto našao i **Izbor pjesama pjesnikinje Magdalene Grizelj**, najmlađe od četiriju uvrštenih pjesnika, rođene u Splitu 1993., a odrasle u Sovićima. Autorica poeziju piše od svoje dvanaeste godine i do sada je dobila nekoliko nagrada. Ovdje je objavljeno 10 njezinih pjesama, s naslovima: Božić dolazi, Da sam vila, In memoriam, Proljetna livada, San, Zlatno sjećanje, Ukor, Nostalgija, Pod tvojim križem i Grijev. Te su pjesme nastale do njezine sedamnaeste godine starosti, te obiluju bujnom maštom, snovima i idealima djevojke koja stupa prema svojim godinama zrelosti.

OKRUGLI STOL STOTA GODIŠNJICA SMRTI BISKUPU FRA PAŠKALA BUCONJIĆA (1910. – 2010.), DRINOVCI 10. PROSINCA 2010.

Uvodni pozdravni govor održao je **provincijal** Hercegovačke franjevačke provincije, **dr. sc. fra Ivan Sesar**. Istaknuo je kako je fra Paškal Buconjić živio u skladu sa svojim biskupskim geslom: „Sve za vjeru i domovinu“, jer se isticao svojim hrabrim stavovima u obrani prava hrvatskoga katoličkog puka u Hercegovini, kako pred osmanskim, tako i pred austrougarskim vlastima.

Dodao je da se na mjestu gdje je biskup Paško bio sahranjen, u crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru, na dan 8. prosinca 2010., točno na 100. godišnjicu biskupove smrti, služila sveta misa koju je predvodio mjesni biskup dr. Ratko Perić.

Referat „**Biskup Buconjić utemeljitelj župe Drinovci i visokog školstva u Hercegovini**“ održao je **fra Ante Marić**. Istaknuo je kako se selo Drinovci odcijepilo od župe Ružići 1871., a prvi župnik bio je **fra Paškal Buconjić**, koji je u tri godine dogradio započeti župski stan. Preciznije, to je bilo novo utemeljenje (obnova) župe Drinovci, a fra Paškal je od početka vodio svu potrebnu župnu dokumentaciju. Također, iznio je činjenicu kako je fra Paškal na studiju u Rimu 1866. stekao zvanje profesora teologije i filozofije, a već 1867. donio je odluku o osnutku studija teologije u samostanu na Širokom Brijegu, dok je 1895., pri osnutku Franjevačke bogoslovije u franjevačkom samostanu sv. Petra i Pavla u Mostaru, odigrao glavnu ulogu.

Referat „**Fra Paškal Buconjić i Drinovci**“, održao je doajen **prof. dr. sc. fra Bazilije Pandžić**, rođeni Drinovčanin, koji je uplovio u 94. godinu života i još je aktivan. Otac Bazilije u referatu je iznio detalje iz povijesti obitelji biskupa Buconjića, te njegove tijesne veze s Drinovcima, ne samo po rođenju, već i po prvom župnikovanju, a ono po čemu ga već do sada Drinovčani pamte, a pamtit će ga i buduće generacije, jest izgradnja predivne kamene crkve, u kojoj su se duhovno krijepli, a mnogi su bili i potaknuti poći tragovima koje je započeo slavni biskup. Tim je putem odlučio poći i sam fra Bazilije, postajući jedan od njegovih velikih nasljednika na duhovnom planu.

Referat „**Pisano djelo biskupa Buconjića**“ održao je povjesničar **dr. sc. fra Robert Jolić**. Istaknuo je kako biskup Buconjić nije previše napisao, što obrazlaže dugogodišnjim njegovim upravnim poslovima, što u franjevačkoj provinciji, što kao biskup (punih 30 godina), te s tim u vezi, kroničnim nedostatkom vremena. Kao najznačajniji biskupov govor referent ističe Buconjićev govor u crkvi sv. Jeronima u Rimu 1863., prigodom proslave 1000. obljetnice pokrštenja Slavena od svetih apostola Ćirila i Metoda, jer se taj govor toliko svidio biskupu Strossmayeru, da ga je kasnije dao tiskati. Jolić dokumentira mišljenja o biskupu Buconjiću, pa i od protivnika, kao priznatom, odlučnom i neustrašivom branitelju hrvatskih svetinja.

Referat „**Čuvodržavnik – kustod fra Paškal Buconjić (1874. – 1879.) i oslobođenje Hercegovine (i Bosne) 1875. – 1878. godine**“ prezentirao je **prof. dr. sc. fra Andrija Nikić**. On ističe kako je i u Hercegovачkom ustanku 1875. Buconjić odigrao presudnu ulogu. Naime, on je knjigom *Kratak pregled pritužaba glavnih povoda ustankah kršćanskog puka u Bosni i Hercegovini* (premda nije potpisana, i Nikić i Jolić pripisuju je Buconjiću), pisanom na talijanskom jeziku iz 1875., koju je podijelio svim tadašnjim velikim europski

silama, podigao pokrajinsko-regionalni sukob na razinu europskog problema. Tomu treba dodati i susret kustoda Buconjića s carem Franjom Josipom I. u Imotskom 1875., uz pratnju delegacije od devet hercegovačkih fratara. Kako je znano, sve je završilo odlukom Berlinskog kongresa iz 1878. da Austro-Ugarska uvede mir i red u Bosni i Hercegovini, čime je završio stoljetni turski zulum nad kršćanskim stanovništvom.

KRONIKA

Članak „**Kronika događanja u Matici hrvatskoj**“, napisao je mr. sc. Mario Bušić, predsjednik Matice Hrvatske u Grudama. Kronika bilježi sljedeće aktivnosti:

1.) Izvješće o radu Matice hrvatske Ogranak Grude za 2010. i Nakladni plan za 2011., poslan u središnjicu u Zagreb početkom 2011.

2.) 2. ožujka 2011., u spomen na zaslužnog kulturnog djelatnika i književnika Ivana Alilovića, predstavljena knjiga Igora Zidića: *Slučaj Alilović*, a taj je dan održana i sveta misa za pokojnog Alilovića u crkvi na Škeljinoj njivi, te molitva na novouređenoj grobnici, koja je obnovljena na poticaj Ogranka MH Grude.

3.) Održana kulturna manifestacija „**USKRS S MATICOM HRVATSKOM U GRUDAMA**“, i to:

a) 25. travnja 2011.: Predstavljanje dvostrukog nosača zvuka (2 CD-a) *Grudsko pivanje*.

b) 5. svibnja 2011.:

- Otvaranje izložbe slika nagrađenih učenika osnovnih i srednjih škola iz općine Grude,

- Dodjela plaketa MH Grude za najbolje pisane radove (pjesme i proze),

- Dodjela plaketa MH Grude za najbolje likovna ostvarenja učenika osnovnih i srednje škole iz općine Grude

- Predstavljanje knjiga Radice Leko, prof. iz Posušja.

c) 17. svibnja 2011.: Predstavljanje MH Ogranak Stolac i knjige Željka Raguža.

d) 23. svibnja 2011.: Glasovirski koncert – promocija mladog virtuozu iz Gorice, Ivana Galića, u **Velikoj dvorani Matice Hrvatske, Strossmayerov trg 4, Zagreb**.

e) 27. svibnja 2011.: Predstavljanje knjige Milke Tice „*Ledinački stećci*“.

f) 3. lipnja 2011.: Otvaranje izložbe slika akademskih slikarica Dragane Nuić-Vučković i Andrijane Mlinarević-Cvetković.

4.) Predstavljanje knjige: *Zvonko Bušić, kronika povratka Zvonka Bušića u domovinu* autora Tomislava Marijana Bilosnića, Matica hrvatska Grude, Grude – Udruga 3000 godina Za dar, Zadar, 2010.

5.) Predstavljanje dvostrukog nosača zvuka (2 CD-a) *Grudsko pivanje u Velikoj dvorani Matice hrvatske, Strossmayerov trg 4, Zagreb*.

6.) VI. DANI MATICE HRVATSKE U GRUDAMA 2011.

a) 1. prosinca 2011.: Predstavljanje nakladništva RECIPE Hercegovačke franjevačke provincije.

b) 2. prosinca 2011.: Obilježavanje 12. obljetnice Bratovštine Sv. Stjepana Prvomučenika, Gorica-Sovići:

- U župnoj crkvi u Gorici sveta misa.

- U Galeriji Bratovštine i župe Gorica-Sovići: Otvaranje izložbe slika akademske slikarice mr. Vesne Vuge –Sušac

c) 9. prosinca 2011.: Predstavljanje knjige dječjih priča *Zagrljaj*, autorice Ive Nuić.

d) 16. prosinca 2011.:

- Predavanje akademika Radoslava Katičića: Tragom svetih pjesama naše pretkršćanske starine,

- Predstavljanje tri knjige autora akademika Radoslava Katičića: Božanski boj, Zeleni lug i Gazdarica na vratima.

e) U župnoj crkvi u Drinovcima: Božićni koncert župnih zborova i drugih glazbenih organizacija s područja općine Grude

7.) 24. veljače 2012. Predstavljanje Godišnjaka MH Grude SUSRETI 5.

Godišnjak *SUSRETI 5* uredili su: Andrijana Mlinarević-Cvetković, fra Ante Marić, Jozo Marić, Marija Martić, Mario Bušić, Mladen Leko, Petar Majić, Srećko Mikulić, Stjepan Glavaš, Tihomir Glavaš, Vinko Čuljak i Vinko Zorić; grafički uredili Andrijana Mlinarević-Cvetković i Edita Grubišić; dok je lekturu i korekturu napravila Marijana Čuljak, a svi skupa na čelu s **glavnim urednikom Mariom Bušićem**. Svima njima dugujemo veliku zahvalnost na nesebičnom volonterskom radu i velikom doprinosu na kulturnom uzdizanju Hrvata u Bosni i Hercegovini.

Naposljedku, kada se prebroje sve djelatnosti MH Ogranak Grude u 2011., vidljivo je da se radi o 25 značajnijih manifestacija i aktivnosti, što je impozantno i za mnogo veće ogranke MH. Stoga, svim članovima Ogranaka MH u Grudama treba odati priznanje, a napose se to odnosi na predsjednika Bušića, koji nosi znamenito prezime, čiji nositelji su bili mnogi hrvatski intelektualci, a nadasve istinski hrvatski domoljubi.

Nadalje je Petar Majić kazao na predstavljanju sljedeće:

SUSRETI 5

Godišnjak Matice hrvatske – Ogranak Grude
(predstavljanje i osvrt na svih 5 brojeva)

Prvi broj iz 2007. godine je bio jednostavno Godišnjak, a onda smo odlučili nadjenuti mu ime. Baš se sa sigurnošću i ne sjećam čija je ideja bila SUSRETI, ali dobro znam da smo je zdušno i jednoglasno prihvatili između mnogih drugih pa i zvučnijih prijedloga. Kada u hrvatskom Rječniku pogledamo riječ susret, objašnjenje je kratko i šturo – sastanak ili viđenje sa nekim. Kao da je i jezikoslovac mislio – ta svatko zna što znači SUSRET, zašto to moram posebno objašnjavati.

I zaista ta je riječ, taj pojam toliko univerzalan, toliko uporabljiv i dogodljiv da smo ga prihvatili kao nešto temeljno, životno, nezaobilazno, trajno. Pa svakodnevno, ili još bolje rečeno u svakom trenutku smo u susretu sa nekim ili nečim; - susret sa samim sobom i osobama više ili manje bliskim, susret s Bogom, susret sa događajima, stvarima, činjenicama, susret sa prošlošću, sa savješću, sa ljepotom, dobrotom, ljubavlju, nevoljama, strahom, mržnjom, potrebama, problemima, beznađem i nadom,... Mogu to biti i športski susreti, glazbeni susreti, susreti na bojnopolju, susreti treće vrste, Šimićevi susreti, ljubavni susreti i što sve ne. Teško je u ovom Božjem svijetu u kojem se sve giba pronaći neki pojam koji se ne susreće ili dodiruje sa nekim drugim. I svi ti susreti mogu biti obični, stalni, standardni, svakodnevni, čak i neprimjetni – oni koji se jednostavno podrazumijevaju, ili pak oni neočekivani, iznenadni, izvanredni, posebni – susreti koji bude emocije, stvaraju dojam i ostavljaju vidljive pozitivne ili negativne tragove i posljedice.

Da je ova promocija bila 22. prosinca kako smo je iz Matice najavljivali, ja bih sigurno, prepun dojmova, nazočnima pričao o svom nedavnom susretu sa hrvatskim mučenikom Dariom Kordićem koji u austrijskom zatvoru tako strpljivo, hrabro i nepokolebljivo podnosi nepravednu Hašku presudu, o susretu sa njegovom suprugom i djecom koji s dubokom požrtvovanjem i pouzdanjem u Božju providnost već 15. Božić čekaju bez glave obitelji, ili pak o susretu sa starim i oboljelim Darijevim ocem Perom koji sa već godinama nepokretnom i polusvjesnom suprugom u sirotinjskom okružju, svojim pozitivnim životnim stavom, uznositim držanjem, domoljubljem i vjerom u Boga na svakog posjetitelja ostavi izuzetan dojam, ohrabruje i postiđuje, te čini taj susret uistinu posebnim i nezaboravnim. Takvi susreti u iole normalna čovjeka, s manjom ili većom dozom gorčine naprosto izazovu pitanja: – ta tko smo mi ustvari, kakvi smo mi to ljudi, kakvi prijatelji, kakav narod? Ne zaslužujemo li mi možda svojim površnim stavom i neodgovornim ponašanjem sve nevolje koje nas svakodnevno sustižu?

Znam da svatko od nas počesto doživi nekakav ugodan ili neugodan posebni susret. Duboko vjerujem da će čitatelj i u svakom našem SUSRETU naići na neki poseban susret koji ga neće ostaviti ravnodušnim. Mi smo jednostavno zamislili i nastojali da ovi naši susreti budu očekivani, standardni i trajni ali nipošto neprimjetni i nezapaženi, da informiraju, nauče, otrgnu zaboravu, ostave pozitivan dojam i trag o vremenu našeg bivstvovanja na ovom prostoru. Koliko uspješno vrijeme će pokazati.

Pa da ovu priču o SUSRETIMA malo oslikamo statističkim činjenicama koje ne moraju značiti ništa određeno, ali često pojačavaju dojam i dobar su pokazatelj nekih stvari na koje se najčešće i ne osvrćemo. Dakle, uz sve druge brojne aktivnosti ovo je peti jubilarni godišnjak Matice hrvatske ogranka Grude – SUSRETI 5. Ukupno u svim SUSRETIMA je 50-ak autora napisalo 126 tekstova, ako računamo i pojedinačne naslove pjesama i priloga, više od dvjesto. Ukupno je oko 1350 stranica napisanog teksta, svi su brojevi tiskani u 1000 primjeraka tako da je to oko 1350 000 stranica otiskanog teksta i sve je to uvezano i ukoričeno u 5 x 1000 primjeraka knjiga od kojih je dobra većina došla u ruke čitatelja. Koliko su pročitane nikada nećemo saznati, to i nije završen proces, ali ja sam nekako uvjeren, ako nisu da je to na štetu onoga tko nije a bio je u prilici.

Dakle statistika kaže da je i u ovim, po mnogočemu čudnim, vremenima PEDESETAK osoba bilo voljno ili osjećalo potrebu pisati. Predočili su javnosti svoja razmišljanja, svoja uvjerenja, sklonosti, otkrića, znanje, talent, na neki način i svoj duhovni habitus. Obradivali su teme iz književnosti, povijesti, zemljopisa, arheologije, kulture, religije, politike, gospodarstva, turizma, umjetnosti, športa i drugih zanimljivosti, kroz formu poezije, priča, pripovijetka, dramskog teksta, rasprava, reportaže, novele, eseja, ljetopisa, putopisa, biografija, šala, fotopisa i štošta drugog, bar ponešto za svačiju dušu i ukus. U kvalitativnom rasponu članci su od početničkih učeničkih radova pa do stručnih znanstvenih radova i ekspertiza. Čini mi se da je SUSRETE najbolje definirati kroz želju i nastojanje Uredništva da otkrije nas same, naše življenje i okružje, naše naslijeđe, duh, značajne ljude i bitne događaje ponajprije nama samima a onda i širem okružju u kojem živimo. I ovaj peti jubilarni broj je na tragu tih nastojanja, a koliko uspješno ponešto će reći i moji cijenjeni supredstavljajući, a naravno prosudit će te i sami poslije čitanja.

Prema mom osobnom sudu ovaj broj je vjerojatno po mnogo čemu i sadržajno i tehnički bolji od prethodnih brojeva, ali nije ni idealan, ni bez pogrešaka, niti je nastao bez personalnih, tehničkih i financijskih teškoća. Njih ćemo pokušati iskoristiti kao inat i inspiraciju da sljedeći brojevi budu još sadržajniji i kvalitetniji.

I na kraju, pošto smo danas skloni banaliziranju svega i svačega pa i najsvetijeg, evo i jednog možda banalnog, retoričkog upita; - Zašto će Matica? Zašto godišnjak? Zašto uopće pisati? I evo bar jednog ilustrativnog, prosudite sami da li i kompetentnog odgovora:

-Nakon što sam se nedavno upustio u analiziranje nekih vrućih dnevnih vijesti i pojavnosti kao i općenitog današnjeg trenda življenja sasvim slučajno sam uzeo ove naše pete SUSRETE i opet sasvim slučajno otvorio na članak fra Roberta Jolića – „O pisanom djelu biskupa fra Paškala Buconjića“ i između ostalog pročitao o Poslanici iz 1879/80. godine upućenoj svećenicima i puku (molim još malo strpljenja);

(citat - Susreti 5, 359/60 str.) - ... U svojoj „katehezi“ Buconjić najprije piše o zavodnicima koji će doći i u naše krajeve te pokušati „naš bezazleni i priprosti“ puk zadvojiti „bezbzverstvom“ i „nećudorednosti“. Biskup opominje biblijskim riječima: Čuvajte se lažnih proroka! Slijede apologetske stranice na kojima biskup odgovara na zle i izopačene ideje bezbožnika, ponajprije da Bog ne postoji, potom, ako i postoji da se on ne brine o svijetu te razlaže povijest kao povijest spasenja, nakon čega postavlja vjernicima retoričko pitanje: Zar da „poslušamo sotonske glasove ludjaka svetovnjih? Da vječno dobro zabacimo, a varava, časovita, ništetna dobra svitovnja prigrlimo?“ (8). Nastavlja kako nije Bog uzrok zla u svijetu, jer sve što čini, čini dobro, a ako se dogodi da pojedinca kažnjava, onda je to na njegovu izgradnju: „Bog kada kažnjava on liječi“ (9). Kao osobito veliku opasnost biskup vidi slobodnjaštvo, liberalističke ideje koje su već bile zahvatile dobar dio Europe i svijeta. Tu biskup gotovo proročanski prepoznaje skrivene namjere onih kojima su usta puna priče o bratstvu, jednakosti, slobodi, snošljivosti, onih koji izjednačavaju sve religije (vjerozakone) i podvaljuju da su sve one jednake. Nastavlja: „Zato se treba vjerne duše oboružati i riečju i djelom, da predsusretnemo i opremo se, što ikada možemo, poplavi bezbverstva, koje prietirazlieti se i po naših krajevih“ (12). U davnoj se prošlosti „o Focievu paklinu na miliune okaljaše, tako o Lutorovu i Kalvinovu i stotinu drugih“, a u najnovije vrijeme najveće je zlo bezbožno slobodnjaštvo: „Kažu – bratimstvo, a medjuto mute i mraze sve narode, podkopavaju svaku vlast, svaki red i sklad, samo da oni u mutnome love. Glasom viču pravdu, slobost, jednakost, a čitave bi narode iz sebične zavisti uništili i s lica zemlje izbrisali, ako ih poda se ne mogu skučiti. (...) Pri tobožnjoj jednakosti, sebi bi sav sviet svih i svačijih dobara prigrabili i nauživali se, a jao si ga onomu, tko bi im u ruke dopao“ (14).

Kako izvrsna formulacija onoga što gledamo danas na sve strane svijeta, gdje bezdušni i nemilosrdni kapitalizam porobljava sve pred sobom, novcem, prijevarom, ucjenom, iskorištavanjem slabijih, a ako ne može nikako – onda

ratom. Svijetom vladaju – kako ih zanimljivo nazvaše – „belosvetski mafijaši“ s osloncem na sveprisutne medije, danas osobito elektroničke. (završen citat)

Eto tako je, između ostalog, govorio i zapisao preuzvišeni biskup fra Paškal Buconjić, i tako ga je doživio iz komentirao 130 godina poslije naš suvremenik fra Robert Jolić. I mi se danas počesto naivno iznenađujemo i čudimo mnogim pojavama i događanjima koji su očito je, prije više od stoljeća pomno programirani te brižljivo i sustavno pripremani i provođeni. Naravno da bi i svatko od nas imao štošta zaključiti i mnogo toga naučiti iz Buconjićevih i zapisa njegovih prethodnika i suvremenika. *Historia est magistra vitae* (Povijest je učiteljica života). – Dabogda za 130 godina tkogod barem nešto korisno naučio iz našeg današnjeg pisanja!.

Veljača, 2012. god.

Član uredništva SUSRETA
Petar Majić

-19. travnja - Tradicionalna kulturna priredba **USKRS S MATICOM HRVATSKOM U GRUDAMA** otvorena je 19. travnja u 20 sati u kinodvorani u Grudama i to predstavljanjem knjige **Glazbena baština Zapadne Hercegovine**, autorica prof. Anite Miličević, prof. Katarine Katura i prof. Tončike Kolobarić. O knjizi, njezinu nastajanju i mukotrpnosti rada oko pronalaska građe kad je knjiga nastajala govorila je profesorica Dunja Bilinovac. Autorice spomenute knjige na sebi svojstven način, svaka o svom dijelu koje su priredile za ovo djelo, kazale su publici poteškoće s kojim su se susretale, i na kraju radost koja je iz toga proizašla. Grudankama, Grudanima i gostima su se također predstavili glazbenici, među njima mladi virtuoz na glasoviru Stipe Ilićić, učenik 6. razreda Osnovne glazbene škole Grude. Nastupili su također gangaši, članovi HKUD Sv. Ivan Krstitelj iz Ružića, kao i drugi mladi iz HKUD Sveti Ivan Krstitelj iz Ružića. U glazbenom dijelu programa nastupile su još učenice Glazbene škole Široki Brijeg: Nikolina Šušak i Lucija Zovko, svirajući na flauti i glasoviru.

-26. travnja – Dobro posjećeno bijaše i predstavljanje knjiga prof. Radice Leko iz Posušja. Prezentirani su: roman *U Njemačku, brale...* i zbirka pjesama *Nova svitanja*; predstavljajući su bili: Krešimir Šego, Stanko Bašić, Branko Leko i autorica Radica Leko.

-11. svibnja - Svečanim otvaranjem druge samostalne izložbe akademskog grafičara fra Tihomira Bazine u Staroj kapeli u Gorici, u Galeriji Bratovštine i župe Gorica-Sovići u petak, 11. svibnja 2012. godine završila je kulturna priredba Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama. Fra Željko Grubišić, župnik

župe Gorica-Sovići na početku je kao pravi domaćin sve srdačno pozdravio naglasivši kako su sve češća događanja u prostoru Galerije i da je to dobro. On se na početku prisjetio obljetnice Bleiburga i stradanja hrvatskog naroda i predmolio je molitvu za nevine hrvatske žrtve.

Mr. Kristina Kramer je prigodnim riječima kazivala o slikama fra Tihomira Bazine. Ona je ujedno i napisala tekst za katalog kojega su nazočni mogli uzeti sa sobom.

Fra Tihomir Bazina je potom zahvalio svima i izrazio zadovoljstvo izložbom u Gorici. Na kraju je Miljenko Galić u ime ministrice obrazovanja, znanosti, kulture i športa Županije ZH otvorio izložbu slika i time zatvorio ovu kulturnu manifestaciju Uskrs s Maticom hrvatskom u Grudama. Sve je, kao i uvijek kod svojih nastupa, oduševio mladi i vrlo talentirani Gorički virtuoz Ivan Galić koji je na glasoviru izveo dvije zadivljujuće skladbe. Franka Bracić, voditeljica programa na ovoj kulturnoj priredbi, zahvalila je Matici hrvatskoj u Grudama na uspješnu radu sa željom za dobru budućnost.

Mr. Mario Bušić

SUSRETI